

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СВІТОВИЙ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 338.439:633.1:330.143

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ
ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.М. Світовий

Науковий консультант:

Кваша Сергій Миколайович,

доктор економічних наук, професор

Умань-2021

АНОТАЦІЯ

Світовий О. М. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних основ та практичних рекомендацій щодо формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. У дисертації проаналізовано наукові підходи щодо трактування понять «додана вартість», «валова додана вартість», «новостворена вартість», «планування доданої вартості», «амортизація», «оплата праці та заробітна плата», «орендна плата», «прибуток». Розглянуто та визначено особливості формування доданої вартості у агропромисловому комплексі України.

Охарактеризовано елементи доданої вартості та встановлено, що валова додана вартість показує з одного боку результативність виробництва, а з іншого – рівень мотивації працівників до продуктивної праці. Крім того, такий елемент валової доданої вартості, як амортизація вказує на ступінь оснащеності виробництва, забезпеченість його необхідною технікою та обладнанням, прогресивними технологіями.

Визначено, що першим етапом у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є усвідомлення та розуміння взаємозв'язку теорії і практики, законів та методів пізнання для правильного визначення, характеристики та обрання відповідної методології та методики дослідження. Далі належить на основі наукових принципів пізнання добрати систему конкретних методів дослідження і проводити його комплексно. Розглядаючи зернопродуктовий підкомплекс як систему, необхідно проводити дослідження формування доданої вартості та її елементів застосувавши системний підхід,

який дає змогу не тільки провести всебічний аналіз даного показника, а й досягнути його максимального значення у перспективі.

Проаналізовано динаміку створення доданої вартості у процесі виробництва та переробки зерна. Також встановлено розмір доданої вартості за видами продукції у зернопродуктовому підкомплексі. Наголошено, що основна складність в управлінні доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі, є те, що частина елементів доданої вартості входять до собівартості продукції, а прибуток є результативним елементом, на збільшення якого направлене зусилля підприємця. Тобто, такі основні елементи доданої вартості як заробітна плата та прибуток за своєю сутністю, на перший погляд, є взаємовиключними – чим більше виплачено заробітної плати, тим менше одержується прибутку за інших рівних умов. Таку ж аналогію можна провести і між амортизацією та прибутком – чим менше амортизаційних відрахувань, тим більше прибутку за інших рівних умов. Тому, для об'єднання вказаних елементів в одну систему необхідне неабияке мистецтво управління вказаним процесом. Охарактеризовано співвідношення величини доданої вартості у виробництві повного циклу за галузями. Доведена доцільність збільшення обсягу переробки у системі зернопродуктового підкомплексу.

З'ясовано, що кооперація є важливим чинником формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати усі види кооперації у виробництві та переробці зернової продукції, приділяючи особливу увагу дрібним товаровиробникам.

Обґрунтована необхідність створення кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу. Доведено переваги такої інтеграції усіх елементів кластерної системи у створенні більшої доданої вартості на основі підвищення ефективності виробництва та продуктивності праці. Запропонована організаційна структура регіонального зернопродуктового кластера, а також аргументована необхідність створення мегакластера.

Аргументовано міжгалузеву концепцію формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Обґрунтовано, що отримання максимальної

величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі може бути тільки за умови комплексного розвитку підкомплексу в межах агропромислового комплексу нашої країни та взаємодії його з іншими галузями економіки. У державному регулюванні особливу увагу необхідно звернути на посилення вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації.

Досліджено, що одним із чинників, який сприяє підвищенню ефективності виробництва у зернопродуктовому підкомплексі є запровадження на підприємствах підкомплексу внутрішньогосподарського розрахунку.

Доведено, що оптимізація логістичних зв'язків покращить ефективність пропозиції вітчизняної зернової продукції. Обґрунтовано, що вибір правильної стратегії в управлінні доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі забезпечить агропромислового комплексу України інтенсивний розвиток, поступове перетворення агропромислового виробництва із сировинного у виробництво з високою доданою вартістю. Удосконалення стратегічного управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК може позитивно вплинути на збільшення урожайності зернових культур, покращення якості зерна, зниження його собівартості.

Ключові слова: додана вартість, агропромисловий комплекс, зернопродуктовий підкомплекс, зерно, ресурси, витрати, амортизація, заробітна плата, рента, прибуток, економічна ефективність, кооперація, вертикальна та горизонтальна інтеграція, кластеризація, міжгалузева концепція формування доданої вартості, моделювання, стратегічні напрями управління доданою вартістю.

ANNOTATION

Svitovyi O. M. Organizational and economic principles of value added formation in the grain products subcomplex AIC. – The qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.03 «Economics and Management of National Economy». National University of Life and

Environmental Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological bases and practical recommendations for the formation of added value in the grain subcomplex of agro-industrial complex. The dissertation analyzes scientific approaches to the interpretation of the concepts "value added", "gross value added", "newly created value", "depreciation", "wages and salaries", "rent", "profit". Peculiarities of value added formation in the agro-industrial complex of Ukraine are considered and determined.

The elements of value added are characterized and it is established that the gross value added shows on the one hand the efficiency of production, and on the other - the level of motivation of workers to productive work. In addition, such an element of gross value added as depreciation indicates the degree of equipment of production, its provision with the necessary machinery and equipment, advanced technologies.

It is determined that the first stage in the study of the value added of the grain subcomplex is the awareness and understanding of the relationship between theory and practice, laws and methods of cognition to correctly determine, characterize and select the appropriate methodology and research methods. Next, on the basis of scientific principles of knowledge to choose a system of specific research methods and conduct it comprehensively. Considering the grain subcomplex as a system, it is necessary to study the formation of value added and its elements using a systematic approach that allows not only to conduct a comprehensive analysis of this indicator, but also to achieve its maximum value in the future.

The dynamics of value added in the process of grain production and processing is analyzed. The amount of value added by types of products in the grain subcomplex is also set. It is emphasized that the main difficulty in managing value added in the grain subcomplex is that some elements of value added are included in the cost of production, and profit is a productive element, which is aimed at increasing the efforts of the entrepreneur. That is, such basic elements of value added as wages and profits are, in essence, mutually exclusive - the more wages are paid, the less profit is

made, other things being equal. The same analogy can be drawn between depreciation and profit - the less depreciation deductions, the greater the profit, other things being equal. Therefore, to combine these elements into one system requires a great art of managing this process. The ratio of the value added in the production of the full cycle by industry is characterized. The expediency of increasing the volume of processing in the system of grain subcomplex is proved.

It was found that cooperation is an important factor in the formation of value added in the grain subcomplex. It is important to develop all types of cooperation in the production and processing of grain products, paying special attention to small producers.

The necessity of creation of cluster systems of organization of grain product subcomplex is substantiated. The advantages of such integration of all elements of the cluster system in the creation of greater added value on the basis of increasing production efficiency and labor productivity are proved. The organizational structure of the regional grain product cluster is offered, and also the necessity of creation of a megacluster is argued.

The intersectoral concept of value added formation in the grain subcomplex is argued. It is substantiated that obtaining the maximum value added in the grain subcomplex can be only under the condition of complex development of the subcomplex within the agro-industrial complex of our country and its interaction with other sectors of the economy. In state regulation, special attention should be paid to strengthening vertical and horizontal integration, the development of cooperation.

It is investigated that one of the factors which promotes increase of efficiency of production in a grain product subcomplex is introduction at the enterprises of a subcomplex of internal economic calculation.

It has been proven that the optimization of logistics connections will improve the efficiency of the supply of domestic grain products. It is substantiated that the choice of the right strategy in value added management in the grain subcomplex will provide the agro-industrial complex of Ukraine with intensive development, gradual transformation of agro-industrial production from raw materials to production with

high added value. Improving the strategic management of value added in the grain subcomplex of the agro-industrial complex can have a positive effect on increasing the yield of grain crops, improving the quality of grain, reducing its cost.

Key words: value added, agro-industrial complex, grain subcomplex, grain, resources, costs, depreciation, wages, rent, profit, economic efficiency, cooperation, vertical and horizontal integration, clustering, intersectoral concept of value added, modeling, value added management strategy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Світовий О. М. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України: монографія. Умань, 2020. 301 с.

2. Світовий О. М. Управління прибутком як джерелом розширеного виробництва сільськогосподарських підприємств. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2011. С. 80–84. *(Здобувачем проаналізовано особливості формування прибутку, як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

3. Світовий О. М. Управління ризиками та інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань, 2012. С. 122–126. *(Здобувачем обґрунтована необхідність застосування інтенсивних технологій у зерновиробництві для збільшення прибутку в аграрних підприємствах)*

4. Світовий О. М. Чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва: колективна монографія. Умань. 2013. С. 98–104. *(Здобувачем досліджено основні чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

5. Світовий О. М. Конкретно-наукові методи дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Основні пріоритети

розвитку АПК України у контексті економічної, продовольчої та енергетичної безпеки країни: колективна монографія. Умань. 2014. Ч. 1. С. 60–65. *(Здобувачем розглянуто міждисциплінарні та спеціальні методи дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

6. Світовий О. М. Міжгалузева концепція формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2014. С. 65–68. *(Здобувачем запропоновано основні положення міжгалузевої концепції формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

**Статті в наукових фахових виданнях України,
у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз даних**

7. Світовий О. М. Вдосконалення управління відтворенням капіталу в сільськогосподарському виробництві. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2010. Вип. 74. Ч. 2. Економіка. С. 209–215.

8. Світовий О. М. Ефективність виробництва та управління прибутком в сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2011. Вип. 76. Ч. 2. Економіка. С. 67–74.

9. Світовий О. М. Управління витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2012. Вип. 79. Ч. 2. Економіка. С. 79–85.

10. Світовий О. М. Формування орендної плати та її роль в управлінні відновленням земельних ресурсів. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2012. № 6. С. 75–80.

11. Світовий О. М. Додана вартість та її роль у розвитку агропромислового комплексу України. Наукові праці Полтавської державної

аграрної академії. 2013. Вип. 1 (6). Т. 2. С. 264–269.

12. Світовий О. М. Складові та структура доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2013. № 4. С. 94–102.

13. Світовий О. М. Роль основних засобів у формуванні доданої вартості в зерновиробництві. 2013. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Вип. 83. Ч. 2. С. 234–239.

14. Світовий О. М. Економічна сутність та функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 1 (25). С. 213–217.

15. Світовий О. М. Особливості застосування методів нарахування амортизації у зернопродуктовому підкомплексі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2014. № 5. С. 155–161.

16. Світовий О. М. Принципи та особливості методології дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 255–258.

17. Світовий О. М. Підприємливість як чинник і джерело формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2014. Т. 19. Вип. 2/2. С. 162–165.

18. Світовий О. М. Внутрішньогосподарський розрахунок та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 8. С. 257–260.

19. Світовий О. М. Удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2015. № 6 (226). С. 174–187.

20. Світовий О. М. Максимізація доданої вартості у зерновиробництві як галузі зернопродуктового підкомплексу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 13. С. 63–67.

21. Світовий О. М. Особливості організації та функціонування кооперації у зернопродуктовому підкомплексі та її роль у формуванні та розподілі доданої вартості. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 5. С. 237–240.

22. Світовий О. М. Шляхи досягнення оптимальної структури доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 14. Ч. 4. С. 47–50.

23. Світовий О. М. Формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі на основі розвитку кластерних систем. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 28. Ч. 2. С. 63–66.

24. Світовий О. М. Сучасний стан та напрями удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 5 (9). С. 24–31.

25. Світовий О. М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 52–58.

26. Світовий О. М. Управління експортом продукції зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 19–22.

27. Світовий О. М. Управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. Економіка і суспільство. 2016. № 2. С. 171–174.

28. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою у зернопродуктовому підкомплексі АПК як фактор збільшення доданої вартості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 24. С. 55–58.

29. Світовий О. М. Додана вартість виробництва ячменю та його переробки у системі зернопродуктового підкомплексу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 202–205.

30. **Світовий О. М.,** Дяченко М. І. Теоретичні аспекти категорії «планування доданої вартості» та особливості її застосування у процесі планування на підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК України. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2020. Вип. 97. Ч. 2. С. 234–243. *(Здобувачем надано авторське визначення та обґрунтовано доцільність застосування категорії «планування доданої вартості» у зернопродуктовому підкомплексі АПК України).*

Статті у науковому виданні іншої держави, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science

31. Svitovyi Oleksandr. The grain products subcomplex of agro industrial complex of Ukraine: strategy of management value added. Baltic Journal of Economic Studies. 2016. № 2. P. 129–134.

32. **Svitovyi Oleksandr,** Diachenko Mykola, Kovalenko Hryhorii. Conceptual bases of state regulation of value added in the grain product subcomplex of Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4. No 3. P. 283–287. *(Здобувачем визначено основні напрями державного регулювання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі).*

Стаття в іншому науковому виданні України

33. Світовий О. М. Роль нормативного методу в управлінні витратами сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку». К. : ТОВ «ДКС центр»,

2011. С. 107–109.

Тези наукових доповідей

34. Світовий О. М. Вдосконалення договірного регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 18–19 лютого 2010 року: тези доповіді. Умань, 2010. С. 156–158.

35. Світовий О. М. Вдосконалення управління прибутком сільськогосподарських підприємств. Економічні та загальноосвітні науки: Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 20–22 березня 2011 року: тези доповіді. Умань, 2011. С. 261–262.

36. Світовий О. М. Управління прибутком та чинники, які впливають на його формування в аграрних підприємств. Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: IV Всеукраїнська міжвузівська науково-практична конференція, м. Рівне, 7–8 квітня 2011 року: тези доповіді. Рівне, 2011. С. 298–299.

37. Світовий О. М. Роль держави в формуванні та управлінні прибутком сільськогосподарських підприємств. Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 12 квітня 2011 року: тези доповіді. Полтава, 2011. С. 192–193.

38. Світовий О. М. Управління новоствореною вартістю. Актуальні питання сучасної економіки: III Всеукраїнська заочна наукова конференція, м. Умань, 23 грудня 2011 року: тези доповіді. Умань, 2011. С. 105–106.

39. Світовий О. М. Управління земельною рентою. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 15 березня 2012 року: тези доповіді. Умань, 2012. С. 213–214.

40. Світовий О. М. Орендна плата як важіль управління відновленням земельних ресурсів. Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку: Всеукраїнська

науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 4–5 квітня 2012 року: тези доповіді. Харків, 2012. С. 225–228.

41. Світовий О. М. Управління прибутком та витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, м. Тернопіль, 26–27 квітня 2012 року: тези доповіді. Тернопіль, 2012. С. 163–164.

42. Світовий О. М. Удосконалення управління витратами на оплату праці в аграрному секторі економіки. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: VI Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 травня 2012 року: тези доповіді. Умань, 2012. С. 78–79.

43. Світовий О. М. Ефективність управління основними засобами у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 25–27 березня 2013 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2013. С. 90–91.

44. Світовий О. М. Критерії доцільності залучення позичкового капіталу в галузь зерновиробництва. Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Тернопіль, 21–22 березня 2013 року: тези доповіді. Тернопіль, 2013. С. 247–249.

45. Світовий О. М. Додана вартість у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 13 березня 2013 року: тези доповіді. Полтава, 2013. С. 215–217.

46. Світовий О. М. Структура доданої вартості у зерновиробництві. Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва: Міжнародна науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 24–25 квітня 2013 року: тези доповіді. Харків, 2013. С. 238–240.

47. Світовий О. М. Управління зернопродуктовим підкомплексом АПК України. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: XVIII Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 29–30 травня 2013 року: тези доповіді. Луцьк, 2013. С. 209–210.

48. Світовий О. М. Управління виробництвом та створення додаткової вартості у галузі рослинництва. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 14–15 березня 2013 року: тези доповіді. Умань, 2013. С. 235–236.

49. Світовий О. М. Функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, аналізу і контролю: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів, м. Полтава, 5 лютого 2014 року: тези доповіді. Полтава, 2014. С. 32–33.

50. Світовий О. М. Методи наукового дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: III Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих учених, м. Донецьк, 29–30 січня 2014 року: тези доповіді. Донецьк, 2014. С. 46–47.

51. Світовий О. М. Методи нарахування амортизації як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: VII Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 24–25 квітня 2014 року: тези доповіді. Умань, 2014. С. 77–78.

52. Світовий О. М. Додана вартість як категорія оцінки розвитку галузей зернопродуктового підкомплексу. Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку: Міжнародна наукова конференція, м. Миколаїв, 18 квітня 2014 року: тези доповіді. Миколаїв, 2014. С. 98–99.

53. Світовий О. М. Теоретичні аспекти доданої вартості та її значення у агропромисловому виробництві. Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки: XIX Міжнародна науково-практична конференція,

м. Луцьк, 29–30 травня 2014 року: тези доповіді. Луцьк, 2014. С. 62–63.

54. Світовий О. М. Кооперація та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Соціально-економічний розвиток України в мовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 15 квітня 2015 року: тези доповіді. Полтава, 2015. С. 53–55.

55. Світовий О. М. Роль кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу в зростанні доданої вартості. Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 24 квітня 2015 року: тези доповіді. Харків, 2015. С. 296–299.

56. Світовий О. М. Вплив синергетичного ефекту на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка, підприємництво та бізнес культура: трансформації в умовах розвитку інновацій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Херсон, 13–14 березня 2015 року: тези доповіді. Херсон, 2014. С. 68–71.

57. Світовий О. М. Оптимізація структури доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу АПК. Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів: міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 8 травня 2015 року: тези доповіді. Ужгород, 2015. С. 78–81.

58. Світовий О. М. Державне регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти: II Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 4–5 червня 2015 року: тези доповіді. Одеса, 2015. С. 71–72.

59. Світовий О. М. Удосконалення управління виробництвом зерна та його вплив на збільшення доданої вартості. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: V Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Умань, 5 листопада 2015 року: тези доповіді. Умань, 2015. С. 158–161.

60. Світовий О. М. Організація внутрішньогосподарських відносин на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Актуальні питання сучасної аграрної науки: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 20 листопада 2015 року: тези доповіді. Умань, 2015. С. 312–313.

61. Світовий О. М. Вплив матеріально-технічного забезпечення на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Modern Transformation of Economics and Management in the Era Globalization: international scientific-practical conference, Klaipeda, January 29, 2016: report abstracts. Klaipeda, Lithuania, 2016. P. 51–54.

62. Світовий О. М. Удосконалення управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу щодо збільшення доданої вартості. Development of social and economic systems in a global competitive environment: international scientific conference, Chisinau 29 february, 2016: report abstracts. Chisinau, Republic of Moldova, 2016. P. 75–78.

63. Свитовый А. М. Моделирование оптимальной величины добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе. Моделирование в технике и экономике: международная научно-практическая конференция, г. Витебск, 23–24 марта 2016 года. Витебск, Республика Беларусь, 2016. С. 401–402.

64. Світовий О. М. Стратегічне управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: international scientific-practical conference, Tbilisi, April 29, 2016: report abstracts. Tbilisi, Georgia, 2016. P. 53–56.

65. Світовий О. М. Удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 23–24 червня 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 66–67.

66. Світовий О. М. Проблеми формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Modernization of socio-economic

systems: the new economic conditions: international scientific conference, Kielce September 28, 2016: report abstracts. Kielce, Poland, 2016. P. 58–59.

67. Світовий О. М. Управління збутом продукції та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: X Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 21–22 квітня 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 87–88.

68. Світовий О. М. Значення державного регулювання у збільшенні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: VI Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Умань, 17 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 99–102.

69. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою зернопродуктового підкомплексу для збільшення доданої вартості. Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 114–116.

70. Світовий О. М. Додана вартість у зернових продуктах АПК України: джерела зростання. The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: international scientific conference, Lisbon, May 19, 2017: report abstracts. Lisbon, Portugal, 2017. P. 79–81.

71. Oksana Haidai, Ivanna Chukina, **Oleksandr Svitovyy**, Oleksandr Vasylenko, Mykola Diachenko, Iryna Udovenko. Socio-Economic Direction of Agricultural Sector Development in Ukraine. The 33rd International Business Information Management Association Conference, Granada, 10-11 April, 2019: report abstracts. Granada, Spain, 2019. P. 7011–7018. *(Здобувачем аргументовано, що на ефективність ведення виробництва впливає не тільки рівень прибутковості, а й рівень матеріальної мотивації найманих працівників).*

72. Світовий О. М. Формування доданої вартості у виробництві та переробці зерна в умовах децентралізації влади в Україні. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: XIII Міжнародна науково-

практична конференція, присвячена 175-річчю з Дня заснування Уманського національного університету садівництва, м. Умань, 30 травня 2019 року: тези доповіді. Умань, 2019. С. 123–125.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	22
ВСТУП.....	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	34
1.1. Сутність і структура доданої вартості та її значення в агропромисловому виробництві.....	34
1.2. Додатковий продукт виробництва як альтернатива банківському проценту.....	53
1.3. Вартість робочої сили та фактори, які впливають на формування витрат на її відновлення.....	65
1.4. Земельні ресурси та рента як елемент доданої вартості.....	73
1.5. Роль основних засобів виробництва у формуванні доданої вартості.....	81
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК	92
2.1. Принципи та особливості методології дослідження доданої вартості..	92
2.2. Методи та показники визначення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі.....	101
2.3. Особливості застосування методів нарахування амортизації у зернопродуктовому підкомплексі.....	118
2.4. Методологічні аспекти розрахунку та сутність податку на додану вартість	127
Висновки до розділу 2.....	134
РОЗДІЛ 3. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ДОДАНОЮ ВАРТІСТЮ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК.....	135

3.1. Аналіз сучасного стану виробництва та чинники максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі	135
3.2. Структура та рівень доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі.....	159
3.3. Стан матеріально-технічного забезпечення зернопродуктового підкомплексу та його вплив на формування доданої вартості.....	188
3.4. Управління збутом продукції зернопродуктового підкомплексу	196
Висновки до розділу 3.....	207
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА КООПЕРАЦІЇ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК.....	
4.1. Особливості кооперації у зернопродуктовому підкомплексі та її роль у формуванні та розподілі доданої вартості.....	208
4.2. Досягнення вищої доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК на основі розвитку кластерних систем	218
4.3. Обґрунтування оптимальної структури доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу АПК	228
4.4. Удосконалення державного регулювання прибутковості зернопродуктового підкомплексу АПК	241
Висновки до розділу 4.....	261
РОЗДІЛ 5. ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ ДОСЯГНЕННЯ МАКСИМАЛЬНО МОЖЛИВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК.....	
5.1. Удосконалення внутрішньогосподарського розрахунку на підприємствах та об'єднаннях зернопродуктового підкомплексу АПК.....	263
5.2. Визначення оптимального забезпечення зернопродуктами внутрішнього і зовнішнього ринків для досягнення максимальної величини доданої вартості	272

5.3. Моделювання механізму формування доданої вартості та системи логістичних зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі АПК.....	281
5.4. Основні стратегічні напрями максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК	302
Висновки до розділу 5.....	314
ВИСНОВКИ.....	316
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	322
ДОДАТКИ.....	357

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПК	агропромисловий комплекс
ВВП	валовий внутрішній продукт
ВДВ	валова додана вартість
ВНД	валовий національний дохід
ВП	валова продукція
ДВ	додана вартість
EVA	економічна додана вартість
ЗП	заробітна плата
МВ	матеріальні витрати
НД	національний дохід
НВ	новостворена вартість
ОПЗ	орендна плата за земельні паї
ОПМ	орендна плата за майнові паї
ПДВ	податок на додану вартість
РДВ	рентабельність доданої вартості
ФєДВ	фондоємність доданої вартості
ЧДВЗ	частка доходів власників орендованих земельних угідь у доданій вартості
ЧДВ	чиста додана вартість
ЧДМ	частка доходів власників орендованого майна у доданій вартості

ВСТУП

Актуальність теми. Подальший стабільний розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК України залежить більшою мірою від оптимізації виробництва та досягнення оптимальної величини доданої вартості. Збільшення доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, як найбільшому підкомплексі аграрного сектору нашої країни, є вагомим внеском у зростання валового внутрішнього продукту України і національного доходу. Зокрема, йдеться не тільки про абсолютне збільшення доданої вартості, а й про оптимальну величину її елементів. Щоб вирішити це завдання на довгостроковий період необхідно вибрати правильну стратегію в управлінні доданою вартістю.

Важливо зосередити увагу на тих системних підходах, які б дали можливість розглянути всі питання комплексно із залученням більшої кількості взаємопов'язаних елементів, у тому числі розвиток кооперації та інтеграції підприємств зернопродуктового підкомплексу, а також створення кластерних систем. З огляду на високий експортний потенціал підкомплексу пріоритетним має стати нарощення частки експорту саме продуктів переробки зерна, що підвищує величину доданої вартості.

Наукові підходи щодо трактування та дослідження доданої вартості запропонували такі закордонні вчені: Макконнелл Кемпбелл Р., Стенлі Л. Брю, М. Портер, П. А. Семюельсон, В. Д. Нордгауз, Б. Фельдерер, Ш. Хомбург та інші. Теоретико-методологічні та методичні аспекти дослідження формування доданої вартості в національному господарстві, зокрема в зернопродуктовому підкомплексі АПК, висвітлено в наукових працях вітчизняних науковців, серед яких: С. І. Дем'яненко, В. В. Зіновчук, М. М. Ільчук, С. М. Кваша, В. В. Коваль, В. А. Колодійчук, Ю. Я. Лузан, М. М. Одінцов, В. Я. Месель-Веселяк, П. Т. Саблук, М. Й. Хорунжий та інші.

Також істотний внесок у дослідження підвищення ефективності зернопродуктового виробництва, збільшення його прибутковості здійснили такі вчені: А. Д. Діброва, В. Д. Залізко, Д. О. Ільницький, О. В. Нікішина,

Ю. О. Нестерчук, М. І. Пугачов, Л. В. Шинкарук та інші. Науковці, які розвинули систему поглядів на формування окремих елементів доданої вартості та їх системного аналізу: Манків Грегори Н., А. Ф. Бурик, П. І. Гайдучський, М. Ф. Кропивко, Т. Г. Маренич, М. Й. Малік, В. В. Оскольський, О. Г. Шпикуляк, О. М. Шпичак та інші.

Проте ступінь впливу певних чинників на величину та структуру доданої вартості за окремими культурами та її формування в подальшій переробці зерна вивчена недостатньо. Особливої уваги потребує питання підвищення якості зерна, яке реалізується, та збільшення виробництва зернопродуктів із високою доданою вартістю. Поглиблений аналіз системи управління доданою вартістю зернопродуктового підкомплексу з метою пошуку шляхів її удосконалення може бути одним з основних економічних інструментів розвитку аграрного сектору України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася згідно з тематикою наукових досліджень Уманського національного університету садівництва у межах науково-дослідної теми: «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210), де автором досліджено організаційно-економічні засади формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК; Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою: «Наукові засади ефективного господарювання в агропромисловому виробництві» (номер державної реєстрації 0116U001708), у межах якої дисертантом надано комплексну характеристику рівня матеріально-технічного забезпечення зернопродуктового підкомплексу та визначено його вплив на величину доданої вартості.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних та методологічних основ і визначення організаційно-економічних напрямів удосконалення формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких важливих завдань:

- сформулювати сутність і визначити структуру доданої вартості у національному господарстві;
- дослідити основи формування опрати праці як елемента доданої вартості;
- встановити чинники, які впливають на формування величини орендної плати;
- визначити принципи, особливості методології, методи та показники визначення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі;
- охарактеризувати методологічні аспекти розрахунку податку на додану вартість як частини новоствореної вартості;
- провести аналіз сучасного стану виробництва, організації збуту готової продукції та рівня доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК;
- обґрунтувати міжгалузевий підхід до формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі з метою забезпечення врівноваженої прибутковості підприємств;
- виявити та дослідити особливості організації і функціонування кооперації та інтеграції у зернопродуктовому підкомплексі;
- визначити передумови організації зернопродуктових кластерів та їх координації у зернопродуктовому підкомплексі;
- запропонувати шляхи удосконалення державного регулювання дохідності зернопродуктового підкомплексу АПК;
- спроєктувати модель механізму формування оптимальної величини доданої вартості виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК;
- розробити основні стратегічні напрями формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

Об'єкт дослідження – процеси формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України.

Предмет дослідження – закономірності та особливості, теоретико-методологічні та організаційно-економічні засади формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України.

Методи дослідження. Головним та всебічним методом пізнання є діалектичний. У процесі дослідження цей метод застосовувався для розуміння розвитку зернопродуктового підкомплексу як системи. Додана вартість тут є об'єктивною реальністю і необхідністю розвитку підкомплексу. Серед загальнонаукових методів для дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі автором застосовано такі: порівняння – для зіставлення величини та структури доданої вартості; узагальнення – під час визначення загальної суми доданої вартості; експерименту – для характеристики організації виробництва готових продуктів із зерна у межах одного чи групи підприємств, що є в одній системі; аналізу і синтезу – у процесі дослідження формування доданої вартості як одного цілого, після аналізу складових цього показника; формалізації – для вираження показників визначення доданої вартості у вигляді формул; моделювання – у процесі створення моделі оптимальної величини доданої вартості тощо.

Також для всебічного й комплексного дослідження формування доданої вартості було застосовано такі міждисциплінарні та спеціальні методи: монографічний – під час вивчення процесу формування доданої вартості у передових підприємствах; балансовий – у процесі оцінки темпів і пропорцій формування елементів доданої вартості; абстрактно-логічний – для розуміння логіки побудови міжгалузевих та внутрішньогалузевих зв'язків між підприємствами підкомплексу; нормативний – у процесі визначення величини елементів доданої вартості залежно від норм витрат та норм часу; розрахунково-конструктивний – під час визначення оптимального варіанта формування та розподілу доданої вартості; калькуляції – для розрахунку складових доданої вартості та обчислення податку на додану вартість.

Системний підхід можна визначити як напрям методології дослідження, в основі якого лежить розгляд сукупності відносин і зв'язків між елементами

системи. Застосування системного підходу в дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу було зумовлено необхідністю розгляду її елементів у процесі формування та розподілу в нерозривному зв'язку із розвитком самої системи (підкомплексу) та виконання відповідних вимог.

Інформаційною базою дослідження та визначення напрямів удосконалення формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі слугували Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти, ці Державної служби статистики України, міжнародних статистичних організацій, Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, а також монографії, наукові фахові періодичні видання, закордонні наукові видання, матеріали всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій та інформація з мережі Інтернет, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розроблені й обґрунтуванні теоретичних, методологічних та організаційно-економічних основ щодо забезпечення удосконалення формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Головні наукові результати, які розкривають новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

- розроблено основні стратегічні напрями формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК, які одночасно зі збільшенням виробництва продукції із високою доданою вартістю, забезпечать нарощення її обсягу, а також ефективність інвестування, технологічну трансформацію виробництва та переробки, зростання людського капіталу і стимулювання експорту;

- запропоновано модель формування оптимальної величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі, яка, орієнтуючись на максимальний прибуток в ланцюгу виробництво – переробка, враховує стимулюючий вплив основних чинників на додану вартість та оптимізує

реалізацію продукції підкомплексу з високою доданою вартістю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

– визначено концептуальні напрями державного регулювання доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України, за яких буде можливий всебічний його розвиток завдяки застосуванню інструментів державного регулювання, що сприятиме посиленню вертикальної та горизонтальної інтеграції підприємств підкомплексу, розвитку кооперації та створенню кластерів, розбудові виробничої інфраструктури, зокрема елеваторів і зерноскладів, а також, збільшенню експорту зернопродуктів із високою доданою вартістю;

удосконалено:

– концепцію міжгалузевого підходу до формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, що на відміну від існуючих, дасть змогу забезпечити адекватну прибутковість підприємств і максимальну величину доданої вартості галузей підкомплексу;

– організаційно-економічний механізм кооперування великих, середніх і малих товаровиробників у зернопродуктовому підкомплексі, що на відміну від інших, дозволяє значно збільшити додану вартість через підвищення прибутковості виробництва, зокрема, через врахування синергетичного ефекту;

– організаційні засади функціонування зернопродуктових кластерів, що на відміну від інших, передбачає створення координаційної ради, яка б на загальнодержавному рівні могла вирішувати важливі питання підвищення ефективності діяльності учасників, що сприятиме значному збільшенню доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі;

– систему формування оплати праці як витратного елемента доданої вартості, що на відміну від інших, дасть змогу значно підвищити мотивацію працівників на підприємствах зернопродуктового підкомплексу через застосування внутрішньогосподарського розрахунку та встановлення оптимальних пропорцій у видах і формах виплат оплати праці;

– методичний підхід до розрахунку суми орендної плати за землю сільськогосподарського призначення, що на відміну від інших, враховує рівень інтенсивності використання угідь, дотримання науково обґрунтованих сівозмін, а також якісні показники родючості ґрунту на момент підписання договору оренди, що дасть змогу збільшити прибутковість зерновиробництва завдяки підвищенню урожайності та якості продукції;

дістали подальший розвиток:

– визначення категорій: «додана вартість», за якої орендна плата та відсоток на залучений капітал розглядаються як прибуток інших власників факторів виробництва; «планування доданої вартості» як системного та комплексного явища, зокрема, планування прибутку є заключною ланкою планів усіх складових доданої вартості суб'єктами підприємницької діяльності, з врахуванням необхідного забезпечення виробничими ресурсами, своєчасного проведення технологічних операцій, раціонального співвідношення винагороди працівників і власників підприємства та оптимізації виробництва і реалізації продукції;

– система показників характеристики та аналізу доданої вартості з додаванням таких, як частка доходів власників орендованих земельних угідь, і частка доходів власників орендованого майна у доданій вартості, а також аналізу ефективності ресурсовикористання з додаванням показника визначенням фондоємності доданої вартості, що дасть змогу глибше проаналізувати вплив доданої вартості та її елементів на результативність виробництва;

– механізм формування бази оподаткування податком на додану вартість щодо посилення його стимулюючої функції для пропорційного розвитку всіх галузей зернопродуктового підкомплексу, зокрема щодо зменшення кількості етапів виробництва товару, його переробки та диференціації ставки податку за окремими видами продукції;

– визначення впливу на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі ефекту масштабу, зокрема обґрунтування

важливості створення підприємств та кооперативних об'єднань із оптимальною площею сільськогосподарських угідь з метою ефективного використання ресурсів і розвитку сільських територій, що дасть змогу зменшити собівартість зерна та продуктів його переробки та збільшити прибутковість виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що методологічні та практичні положення, а також рекомендації, викладені в дисертації, було використано у практичній діяльності підприємств галузей аграрного сектору, виконавчих органів державної влади та органів місцевого самоврядування у процесі розроблення напрямів розвитку агропромислового виробництва щодо збільшення доданої вартості. Методологічні та практичні рекомендації і розробки автора, представлені в дисертації, використано:

– Департаментом агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації – пропозиції щодо формування доданої вартості підприємствами зернопродуктового підкомплексу через кооперування виробництва, вертикальну інтеграцію, створення регіональних зернових кластерів. Ефективне функціонування кластерів передбачає тісну взаємодію з науковими установами й органами місцевого самоврядування та потребує сьогодні законодавчого врегулювання їх діяльності;

– Управлінням агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації – рекомендації щодо покращення організації та технологій вирощування зернових культур і переробки зернової продукції для отримання оптимальної величини доданої вартості. Також використовуються розробки автора щодо вдосконалення внутрішньогосподарського розрахунку та системи логістичних зв'язків між підприємствами, які займаються вирощуванням та переробкою зерна для підвищення їх прибутковості;

– Ладизинською сільською радою Уманського району Черкаської області – пропозиції для розроблення програм розвитку Ладизинської об'єднаної територіальної громади, стосовно кооперації підприємств, зокрема фермерських господарств і господарств населення, щодо вирощування, зберігання та подальшої реалізації зернової продукції для отримання

максимальної величини доданої вартості. Кооперація та інтеграція таких підприємств дасть змогу посилити їх координацію та удосконалити процес планування виробництва окремих сільськогосподарських культур з метою реалізації цільного зерна та його подальшої переробки з максимальною вигодою для кожного члена кооперації;

– Уманським національним університетом садівництва – рекомендації для впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчально-методичний процес і наукову роботу кафедри публічного управління та адміністрування і кафедри менеджменту під час викладання навчальних дисциплін «Державне управління», «Аграрний менеджмент», «Організація праці та соціально-трудова відносини», «Управління проєктами», «Планування розвитку територій», «Планування діяльності підприємства».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Ключові положення дисертаційного дослідження, висновки та пропозиції належать здобувачеві. У дисертації викладено лише ті частини опублікованих у співавторстві наукових праць, які є особистим здобутком автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях за кордоном: International Scientific-Practical Conference «Modern Transformation of Economics and Management in the Era Globalization» (м. Клайпеда, Литовська Республіка, 2016 р.); «Development of social and economic systems in a global competitive environment» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 2016 р.); «Моделирование в технике и экономике» (м. Вітебськ, Республіка Білорусь, 2016 р.); «Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms» (м. Тбілісі, Грузія, 2016 р.); «Modernization of socio-economic systems: the new economic conditions» (м. Кельці, Республіка Польща, 2016 р.); «The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility» (м. Лісабон, Португальська Республіка, 2017 р.); на міжнародних науково-практичних конференціях в Україні:

«Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти» (м. Полтава, 2011 р.); «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади» (м. Тернопіль, 2012 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2012 р.); «Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін» (м. Полтава, 2013 р.); «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва» (м. Харків, 2013 р.); «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (м. Луцьк, 2013 р.); «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2014 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2014 р.); «Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку» (м. Миколаїв, 2014 р.); «Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки» (м. Луцьк, 2014 р.); «Економіка, підприємництво та бізнес культура: трансформації в умовах розвитку інновацій» (м. Херсон, 2015 р.); «Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи» (м. Полтава, 2015 р.); «Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі» (м. Харків, 2015 р.); «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів» (м. Ужгород, 2015 р.); «Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти» (м. Одеса, 2015 р.); «Актуальні питання сучасної аграрної науки» (м. Умань, 2015 р.); «Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи» (м. Одеса, 2016 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2016 р.); «Логістичний менеджмент: проблеми та

перспективи» (м. Умань, 2016 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2019 р.); на 10 всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2010 р.); «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2011 р.); «Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки» (м. Рівне, 2011 р.); «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 2011 р.); «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2012 р.); «Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку» (м. Харків, 2012 р.); «Всеукраїнська наукова конференція молодих учених» (м. Умань, 2013 р.); «Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, аналізу і контролю» (м. Полтава, 2014 р.); «Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи», (м. Умань, 2015 р.); «Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи», (м. Умань, 2016 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 72 наукові праці, з яких 6 монографій, 24 статті у наукових фахових виданнях України, у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті у науковому виданні іншої держави, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science, стаття в іншому науковому виданні України, 39 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (335 найменувань), додатків. Робота містить 34 таблиці та 49 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 427 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Сутність і структура доданої вартості та її значення в агропромисловому виробництві

Зернопродуктовий підкомплекс є основним підкомплексом вітчизняного агропромислового виробництва. Тому його розвиток відчутно впливає на темпи росту не тільки суміжних із ним підкомплексів, але і на зростання економіки в цілому. Аналіз історичного розвитку світових грошових систем засвідчує, що як базові людство обирало найбільш цінні активи, зокрема срібло та золото. Нині таким активом для нього є продовольство, базисом якого, безперечно, розглядається зерно. На користь цього активу можна відзначити його поновлюваний, а не виснажливий, характер, широкі, а не локальні розповсюдження, безумовно високу ліквідність, розвинену міжнародну систему його стандартизації, наявність апробованої системи перерахунку в інші види продовольства. Зерно є унікальним продуктом харчування для усіх народів світу, без якого практично неможливе одержання інших продовольчих продуктів (молоко, яйця, м'ясо, сир та ін.), воно також має найбільшу питому вагу в структурі харчування населення планети [1, с. 34]. Якщо розглянути це питання з погляду кінцевого продукту, виробленого із зерна, то можна стверджувати, що зернопродуктовий підкомплекс має загальнодержавне значення.

У світі із збільшенням чисельності населення дедалі гостріше постає питання забезпечення його продуктами харчування особливо, зернопродуктами. Тому збільшення обсягів виробництва зерна високої якості розглядається як необхідне. Із зерна виготовляють такі продукти харчування, як хліб, крупи, макаронні вироби та ін. Зерно, як корм для тварин, необхідне для

виробництва продукції тваринництва, зокрема, м'яса, молока, яєць та інших продуктів. Продукція зерновиробництва слугує сировиною для одержання крохмалю, біостанолу та інших продуктів переробки.

Зерновиробництво є провідною галуззю рослинництва вітчизняного сільського господарства і займало у 2019 р. 15,3 млн га або 54,7 % від усіх посівних площ (2011 р. – 56,8%). Валовий збір зернових і зернобобових культур у 2019 р. становив 75,1 млн тонн (2011 р. - 56,7 млн тонн) [2, с. 81, 85; 3, с. 75-76, с. 90]. Однак, за рівнем урожайності Україна у два, три рази поступається країнам Західної Європи, що свідчить про наявність солідних технологічних резервів [4, с. 38].

Важливим стимулом для реалізації таких резервів є підвищення ефективності зерновиробництва, що тісно пов'язано з покращенням стимулювання працівників для підвищення їх заінтересованості в отриманні більшої кількості продукції з мінімальними виробничими витратами. Крім того, необхідно застосовувати інтенсивні ресурсощадні технології вирощування зернових культур, що потребує оновлення парку сільськогосподарської техніки. Вказані завдання можна успішно вирішувати, досягаючи високого рівня доданої вартості в загальній вартості реалізованої продукції [5].

На нашу думку, розмір доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі був би набагато більший, якби держава надавала належну підтримку досліджуваному підкомплексу. Крім того, як показав досвід перших років перебування України в СОТ, вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції об'єктивно не можуть витримати тиск більш розвинутого сільського господарства, яке до того ж субсидується на значно вищому рівні [6, с. 60].

Для сільськогосподарського підприємства основними елементами доданої вартості є: заробітна плата з нарахуваннями; амортизаційні відрахування; прибуток; рента; відсотки, виплачені за використання позичкового капіталу. Валова додана вартість більша від чистої доданої вартості на вартість споживання основних фондів у процесі виробництва (амортизаційних відрахувань). Чиста додана вартість за своєю суттю є новоствореною вартістю,

отриманою в процесі виробництва. Хоча показник чистої доданої вартості точніше визначає природу новоствореного продукту, але через складності, пов'язані з точним визначенням та відокремленням амортизаційних відрахувань у реалізованій продукції, перевагу надають валовій доданій вартості.

Досліджуючи структурні елементи доданої вартості в зерновиробництві потрібно наголосити, що майже усі вони занижені, й в кінцевому рахунку не сприяють більш ефективному господарюванню. Насамперед, розглянемо рівень прибутковості виробництва зернових та зернобобових культур. У 1990 р. рівень рентабельності виробництва цих культур досягав 275,1%, а у 2019 р. – 11,8% (2011 р. – 26,1%) [2, с. 55; 3, с. 168]. Наведені ці свідчать про те, що сума прибутку в ціні реалізації зерна зменшилася порівняно з витратами на його виробництво. Ціну на зерно регулює ринок незалежно від витрат підприємця, тому для збільшення прибутку від зерновиробництва необхідно, передусім, забезпечити зростання урожайності, зменшувати собівартість продукції та підвищувати її якість.

Усі інші елементи доданої вартості, крім прибутку, розглядаються як витратна частина вартості продукції, тому збільшення вказаних елементів доданої вартості у вартості реалізованої продукції може негативно вплинути і на показник прибутку. Непрямі податки додаються до ціни, наприклад податок на додану вартість, акцизи, мито. На нашу думку, у вирішенні завдання підвищення ефективності зерновиробництва важлива роль має бути відведена такому елементу доданої вартості як заробітна плата (відповідно з нарахуванням обов'язкових платежів). З одного боку, заробітна плата є статтею витрат виробництва, її автоматичне підвищення може зменшити суму прибутку, а з іншого – вона є стимулом для працівників у більшій заінтересованості нарощувати обсяги виробництва та підвищувати якість продукції. У цьому питанні потрібно вести справу так, щоб продуктивність праці зростала вищими темпами, ніж заробітна плата, яку все ж необхідно підвищувати.

Розглянемо інший елемент доданої вартості – амортизаційні відрахування. Низька частка амортизації основних засобів у структурі собівартості зернової продукції свідчить про те, що сільськогосподарська техніка спрацьована і її не вистачає для якісного виконання всіх технологічних операцій. Для прикладу, в Німеччині на один трактор припадає 5 га ріллі, Франції – 12, США – 28, Білорусі – 50, а в Україні – 121 га [7, с. 109]. Звичайно, амортизаційні відрахування є статтею виробничих витрат і їх просте збільшення спричиняє зростання собівартості продукції, але, з іншого боку, застосування нової техніки та впровадження інтенсивних ресурсощадних технологій дає можливість отримувати більше продукції кращої якості з гектара посіву, що в кінцевому рахунку зменшує собівартість одиниці продукції та підвищує ціну реалізації.

Витрати на орендну плату власникам земельних паїв останніми роками займають високу частку у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції: у 2019 р. цей показник становив 9,7 % (2011 р. – 6,4 %) [2, с. 62; 3, с. 173]. Орендна плата є елементом доданої вартості, що входить до собівартості продукції, тому її ріст повинен також супроводжуватися пропорційним підвищенням ефективності виробництва. Крім того, рівень орендної плати за землю, на наш погляд, має залежати не тільки від проіндексованої її вартості, а й строку оренди, місцезнаходження земельної ділянки, зобов'язань орендаря та орендодавця щодо підвищення якості земель.

Поділяємо позицію вчених, які стверджують, що головна мета земельної реформи вбачається не в купівлі-продажу землі, а її введенні до економічного обігу, і, в першу чергу, через заставу прав на оренду землі для залучення в галузь кредитів і інвестицій [8, с. 5]. Тобто під заставу земельні ділянки сільськогосподарського призначення можна буде взяти кредит для ведення господарства й землю не обов'язково продавати. Родючість і підвищення якості зданих в оренду земельних угідь тоді будуть контролюватися більш ретельно. Також можна буде залучати більший обсяг інвестицій, в тому числі й

іноземних, для переоснащення сільського господарства новими технічними засобами та технологіями. Постає реальна можливість для виходу аграрного сектору економіки на передові позиції світових ринків. У цьому разі збільшення такого елементу доданої вартості, як плата по відсотках за кредит буде виправдана підвищеною окупністю залучених коштів.

Варто наголосити і на тому, що існує великий диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і вхідних виробничих ресурсів. Такий стан відволікає значну суму оборотних коштів вітчизняних сільськогосподарських підприємств на закупівлю сировини і матеріалів, обмежуючи їх використання на підвищення заробітної плати та орендної плати за землю, купівлю нової техніки, плату по відсотках за кредит. Тому вітчизняним аграріям необхідно надавати більшу фінансову державну підтримку. Для прикладу, обсяг коштів із держбюджету на субсидії сільському господарству у США сягає 21 % вартості сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – у середньому 50 %, Швейцарії – 82 % [9, с. 127].

Таким чином, збільшення частки доданої вартості у структурі вартості зерна залежить, з одного боку, від ефективного господарювання конкретного аграрного підприємства, з іншого – від величини державної підтримки. Часткове здешевлення вартості вхідних виробничих ресурсів, збільшення державних дотацій, пільгове кредитування виробництва дало б змогу вітчизняним аграріям значно покращити свій економічний стан, зокрема у галузі зерновиробництва.

Отже, додана вартість розглядається як категорія найбільш прийнятна для оцінки розвитку зернопродуктового підкомплексу агропромислового комплексу. Додамо, що величина доданої вартості аналізованого підкомплексу залежить також і від державної підтримки.

Поняття доданої вартості набуло поширення на початку XX ст. Свої наукові підходи щодо трактування та дослідження доданої вартості запропонували такі зарубіжні вчені як Макконнелл Кемпбелл Р., Стенлі Л. Брю, Манків Грегори Н., Самюельсон П. А., Нордгауз В. Д., Фельдерер Б.,

Хомбург Ш. Серед когорти вітчизняних вчених, які досліджували дане питання, особливо у зернопродуктовому підкомплексі АПК, слід виділити праці Ільчука М. М, Кваші С. М, Колодійчука В. А., Лузана Ю. Я., Месель-Веселяка В. Я, Хорунжого М. Й. та ін. Проте питання ролі та місця доданої вартості у визначенні ефективності діяльності підприємств, галузей і підкомплексів АПК вивчено недостатньо, тому дана категорія потребує подальших досліджень.

Термін «додана вартість» у вітчизняній практиці широко почав застосовуватися в остатнє десятиріччя минулого сторіччя з введенням податку на додану вартість. Тоді постала необхідність визначення бази обкладання даним податком – власне суми доданої вартості.

Існує декілька визначень поняття «додана вартість» (англ. value added). Наприклад, в Економічному словнику воно трактується як різниця між вартістю вироблених товарів і вартістю матеріалів та сировини, що використані для їх виробництва. Додана вартість складається із заробітної плати, відсотка та прибутку, що додаються до продукту підприємством чи галуззю [10, с. 74]. Вищевказане визначення збігається із тлумаченням доданої вартості Самюельсона П. А. та Нордгауза В. Д. [11, с. 619].

Додана вартість в економіці має дуже велике значення, отже вона показує яку частку вартості продукту підприємство додає у процесі виробництва, тобто на яку суму збільшиться вартість виготовленого продукту завдяки праці робітників та умілому керівництву виробництвом, або прирощена вартість продукту на даному підприємстві. Це більш широке поняття, ніж додаткова вартість. Додаткова вартість, за К. Марксом, який визначив це поняття, є різниця вартості, яку жива праця створює у процесі виробництва, і вартістю, яку капіталіст виплачує робітникам в формі заробітної плати. [12, с. 546]. Тобто додаткова вартість – це частина вартості продукту, яку додано живою працею понад суму виплаченої заробітної плати.

Згідно з Великим Енциклопедичним Словником додана вартість трактується як показник, що включає суму витрат на заробітну плату, процент

на капітал, ренту та прибуток [13]. Сучасна енциклопедія додає до структури доданої вартості такий елемент як амортизаційні відрахування. Додана вартість тут визначена як вартість проданого продукту за вирахуванням вартості матеріалів, куплених та витрачених на його виробництво. Вона включає заробітну плату, орендну плату, ренту (плата за надра, адже додатковий дохід на капітал входить у величину прибутку – примітка наша), банківський процент, прибуток і амортизацію [14]. Орендну плату та рентні платежі можна об'єднати в одне поняття, і визначати як рента.

Зауважимо, що існують також поняття валової та чистої доданої вартості, які різняться між собою включенням чи ні в її вартість суми амортизаційних відрахувань. У працях науковців наводиться таке поняття як валова додана вартість - це та частина випуску, яка додається факторами виробництва до вартості проміжного споживання, тобто вартості сировини, матеріалів, електроенергії тощо, спожитих у процесі виробництва. Тому величина валової доданої вартості визначається як різниця між випуском і проміжним споживанням. Вона є валовим показником, оскільки включає в себе амортизацію (споживання основного капіталу) [15, с. 46].

Деякі вітчизняні вчені стверджують, що додану вартість слід розглядати як різницею між виручкою та вартістю витрат на сировину і матеріали, напівфабрикати, паливо, електроенергію, обладнання, послуги, придбані у зовнішніх організацій. Вона є складовою, на яку зростає вартість продукції в процесі її обробки на підприємстві до моменту продажу [16, с. 74]. Отже, як вважають І. В. Бриль та К. Г. Рябікіна, можна стверджувати, що доданою вартістю є залишок (різниця) між сумою вкладень на придбання сировини та матеріалів для виробництва продукції, вартість праці працівників, їх інтелектуального капіталу та прибутком від її реалізації [17, с. 48].

Дещо інше трактування валової доданої вартості та проміжного споживання надається у Національному класифікаторі України (класифікація видів економічної діяльності). У ньому зазначається, що валова додана вартість - це вартість валової виробленої продукції за відрахуванням вартості витрат на

сировину та матеріали, а також інших витрат проміжного споживання. Проміжне споживання – це витрати на товари та послуги (сировину, паливо, енергію, поточний ремонт, послуги транспорту тощо), які були використані статистичними одиницями для виробничих потреб [18]. І. А. Кравчук вважає, що додана вартість характеризує внесок певних операцій, бізнес-процесів (бізнес-технологій) у створення нової вартості продукту, яку можна вважати його цінністю [19, с. 61].

Колообіг доданої вартості у ринковій системі О.В. Нікішина розділяє на два основні етапи або процеси: процес формування та процес використання новоствореної вартості. З огляду на соціально-економічні функції, показник доданої вартості відображає ступінь реалізації економічних інтересів усіх учасників процесу відтворення, що дає змогу виявити та проаналізувати різні варіанти протиріч інтересів у внутрішньому та зовнішньому вимірі. Дослідниця стверджує, що секторна додана вартість включає 4 компоненти: амортизацію необоротних активів, заробітну плату робітників, прибуток і специфічні витрати. На 1 етапі колообігу формується структурна архітектура доданої вартості. У процесі формування секторної ДВ виникає внутрішнє протиріччя між інтересами працівників і власників підприємств, яке проявляється у непропорційних структурних співвідношеннях заробітної плати й прибутку [20, с. 119].

Певна група вітчизняних вчених додану вартість характеризують як ринкову ціну обсягу продукції, вироблену фірмою, за мінусом вартості спожитої сировини та матеріалів, придбаних у постачальників [21, с. 17]. Таку ж характеристику доданої вартості надають Макконнелл Кемпбелл Р. та Стенлі Л. Брю. [22, с. 154]. Манків Ґрегорі Н. додану вартість характеризує як для окремої фірми, так і з позиції економіки в цілому. Він наголошує, що додана вартість фірми дорівнює вартості виробленої продукції, за вирахуванням вартості куплених нею проміжних товарів. Для економіки сума доданої вартості повинна дорівнювати вартості усіх кінцевих товарів і послуг. Дослідник стверджує, що валовий внутрішній продукт (ВВП) – це сума доданої

вартості усіх фірм в економіці [23, с. 52].

Розглядаючи валову додану вартість як показник оцінки продуктивності діяльності підприємств, В. Ф. Горячук зазначає, що більш виправдано використовувати показник «чиста додана вартість», тобто необхідно з валової доданої вартості виключити споживання основного капіталу (амортизацію), яке з економічного погляду є також проміжним споживанням. Але амортизація в бухгалтерському обліку зазвичай розраховується на основі первісної вартості основних засобів, яка, як правило, не відповідає їх реальній вартості. До того ж амортизація може бути обчислена на основі методів прискореної амортизації, що не відповідає реальним економічним процесам. Усе це обумовило, що в статистиці в основному використовується показник «валова додана вартість», а не показник «чиста додана вартість» [24, с. 29]. Тобто основні засоби, на які нараховується амортизація, можуть використовуватися набагато більше часу, ніж наперед розрахований період застосування.

Отже, додана вартість як один із найважливіших показників економічної діяльності підприємства або окремих галузей виробництва може бути розрахована на валовій та чистій основах, тобто до і після виключення амортизаційних відрахувань. У цілому по економіці сума валової доданої вартості усіх підприємств та галузей за звітний період складає валовий внутрішній продукт.

Якщо від ВВП відняти споживання основного капіталу, то отримаємо чистий внутрішній продукт [15, с. 40], тобто чистий продукт відповідає валовому продукту, зменшеному на величину амортизації [25, с. 51]. Тобто чистий внутрішній продукт є новоствореною вартістю в галузях матеріального виробництва, тобто він є національним доходом.

Як зазначалося вище, поняття «додана вартість» було визначено в середині минулого століття, і ця величина слугувала базою оподаткування для нового податку. Цим податком був податок на додану вартість, сучасна схема якого була розроблена і описана в 1954 р. французьким економістом М. Лоре. У деяких наукових роботах порівнюють додану вартість і додаткову вартість, а

також ототожнюють теорію доданої вартості з теорією додаткової вартості. Між цими поняттями та теоріями існує вагома різниця. На відміну від доданої вартості додаткова вартість більш вужче поняття, яке було визначено століттям раніше. Теорію додаткової вартості обґрунтував К. Маркс, який довів, що час, протягом якого виробляється вартість, рівний вартості робочої сили, це необхідний робочий час (необхідна праця), а решта часу, – протягом якого створюється нова вартість, – це додатковий робочий час (додаткова праця). Різниця між вартістю робочої сили і новою вартістю, створеною робітником (споживною вартістю) – це додаткова вартість.

Розрізняють абсолютну і відносну додаткову вартість. Виробництво абсолютної додаткової вартості реалізується шляхом збільшення тривалості робочого дня, а отже, і збільшенням додаткового робочого часу при стабільному необхідному робочому часі. Виробництво відносної додаткової вартості здійснюється продовженням додаткового робочого часу шляхом скорочення необхідного робочого часу в межах того самого робочого дня. Надлишкова додаткова вартість виникає в результаті зниження індивідуальної вартості товарів порівняно із суспільною вартістю внаслідок зростання продуктивності праці на підприємствах, які використовують нову техніку і технологію [26, с. 223–226]. Перетвореною формою додаткової вартості виступає прибуток, який, в свою чергу, є елементом доданої вартості. Тому додана та додаткова вартості взаємопов'язані величини. Часто ототожнюються поняття новоствореної вартості та доданої вартості. Ці поняття також різні. Додана вартість складається з таких основних елементів, як заробітна плата з нарахуваннями, рента (орендна плата), амортизаційні відрахування, процент на залучений капітал і прибуток. На відміну від доданої вартості новостворена вартість - це вартість, створена затратами живої праці. Одні вчені-економісти розуміють вартість праці як перетворену форму вартості (ціни) робочої сили, інші – як вартість, яку створює робітник і отримує у формі заробітної плати тощо. Власне термін «вартість праці» невдалий, оскільки це процес, який не можна ні купити, ні продати, бо він існує лише в момент самого виробництва і

невід'ємний від виробника, тому сама по собі праця не має вартості. Вона є лише субстанцією вартості, критерієм здійснення товарних відносин між людьми. Отже, можна вести мову лише про продукт праці та його вартість [27]. За трактуванням вчених, новостворена вартість визначається внаслідок вирахування амортизації з доданої вартості, або новостворена вартість розраховується завдяки вирахуванню із виручки матеріальних затрат і амортизаційних відрахувань [28, с. 218].

Значення показника доданої вартості для визначення ефективності виробництва в аграрному секторі економіки велике. Воно не обмежується лише визначенням прибутковості, а й показує усю величину вартості вкладеної у виробництво праці. У вартісному виразі додана вартість тут визначається як валовий дохід підприємства [29]. В агропромисловому виробництві додана вартість відіграє значну роль у його розвитку, адже вона охоплює в розрахунку усі п'ять основних елементів доданої вартості. На нашу думку, для збільшення доданої вартості в агропромисловому виробництві необхідно ширше впроваджувати системи оплати праці від одержаного валового доходу.

Показник чистої доданої вартості, тобто валова додана вартість за мінусом амортизаційних відрахувань, може ототожнюватися із показником новоствореної вартості. У загальнонаціональному масштабі цей показник іменується національним доходом, а валовий внутрішній продукт є сумою валової доданої вартості усіх галузей економіки. До цих загальнонаціональних показників також входять непрямі та чисті податки, які не були враховані у попередньо названих складових.

Якщо повернутися до визначення вартості продукту за Марксом, то її можна виразити такою формулою [26, с. 223–226]:

$$W = c + v + m, \quad (1.1)$$

де: W – вартість товару;

c – вартість спожитих засобів виробництва (предмети і засоби праці);

v – вартість робочої сили;

m – додаткова вартість.

Собівартість продукції буде визначатися так:

$$Cб = c + v, \quad (1.2)$$

де: $Cб$ – собівартість продукції.

Новостворена вартість (у процесі виробництва – валовий дохід):

$$Нв = v + m, \quad (1.3)$$

де: $Нв$ – новостворена вартість.

Тоді додана вартість (валова) виражається такою формулою:

$$ДВ = A + v + m, \quad (1.4)$$

де: $ДВ$ – валова додана вартість;

A – амортизаційні відрахування як частина вартості основних засобів, яка перенесена на вартість нового продукту (частина C).

Якщо ж розглядати величину амортизаційних відрахувань з іншого боку, то амортизація в деяких випадках, на нашу думку, є прихованим від податків прибутком. Вона є віртуальними витратами, тобто реально не завжди понесеними, а визначається певними відсотками від вартості основних засобів, які часто не відповідають реальним строкам їх використання. До того ж «працездатність» основних засобів підтримується поточним ремонтом і вони можуть використовуватися у виробництві досить довго, набагато більше амортизаційного строку, поки морально не застаріють. Відомі приклади використання тракторів певних марок десятки років. Звичайно ж застосування інтенсивних технологій потребує новішої техніки, тоді існуюча застаріває швидше від амортизаційного строку.

У даному випадку m – додаткову вартість, можна показати як суму таких величин, як прибуток (Π), рента (P), відсоток на залучений капітал ($ВЗК$), тобто вказані елементи – це дохід від власності. Ми знаємо, що в процесі виробництва додаткова вартість набуває форми прибутку (ринкова форма додаткової вартості). Тепер рента та відсоток на залучений капітал включаються до собівартості продукції, але по суті ці показники повинні входити до прибутку, згідно з формулою вартості за Марксом (бо це і є додаткова вартість, а не спожиті у процесі виробництва засоби виробництва).

Відтак валову додану вартість на рівні підприємства можна зобразити за допомогою такої формули:

$$ДВ = A \text{ (частина C)} + v + (\Pi + P + ВЗК) \quad (1.5)$$

Чисту додану вартість (новостворену вартість) буде відображати така формула:

$$ЧДВ = v + (\Pi + P + ВЗК), \quad (1.6)$$

де: ЧДВ – чиста додана вартість [30].

На нашу думку, розглядати прибуток як основну мету діяльності підприємства в ринкових умовах не завжди є виваженим підходом. З боку власника – це правильно, але з боку підприємства, галузі та держави в цілому не зовсім коректно. Тому на рівні підприємства, галузі або підкомплексу, для оцінки їх розвитку варто оперувати категорією доданої вартості (валової та чистої) – аналоги на загальнонаціональному рівні – валовий внутрішній продукт та національний дохід відповідно. Підприємець чи власник бізнесу розуміє прибуток як результат ефективного використання усього авансованого у виробництво капіталу ($c + v$), а не тільки змінного. Хоча відповідно до теорії трудової вартості тільки змінний капітал, тобто капітал авансований у робочу силу (кошти, які витрачаються на заробітну плату) може створити додаткову вартість. Тобто, для оцінки розвитку бізнесу необхідно приділяти більшу увагу не тільки на додаткову вартість, а і на ту величину, яка її створює. Отже, ми довели, що категорія додана вартість є однією із основних для оцінки розвитку підприємства та цілих галузей народного господарства.

Визначення доданої вартості зводяться до того, що це вартість, яка додається до вартості сировини та матеріалів при виготовленні продукції даним підприємством, яка потім реалізується, тобто вартість, прирощена на даному підприємстві. За авторським визначенням *додана вартість – це величина власних витрат, за винятком уречевленої праці (сировини і матеріалів) та отриманих послуг, з додаванням вартості спожитих основних засобів і одержаного прибутку від реалізації продукції.*

У ринковому середовищі головним результатом будь-якого виробництва

є одержання максимального прибутку, який, своєю чергою, є частиною новоствореної вартості – додатковою вартістю. Іншою частиною новоствореної вартості виступає заробітна плата. Співвідношення цих складових новоствореної (доданої) вартості в сільськогосподарському виробництві у спеціальній науковій літературі висвітлено неповною мірою й потребує подальшого дослідження.

Якщо засоби виробництва належать іншій особі, продукт праці безпосередніх виробників, який є основою виробничих відносин між ними і підприємцем, виступає як новостворена вартість. Еквівалентний обмін між ними відбувається в тому разі, якщо кожний виробник одержує стільки вартості, скільки він створив. Вартість продукту (w) становитиме $c+q$, де c – вартість спожитих засобів виробництва, q – новостворена вартість колективом виробників. Вартість, отримана працівником, обчислюється як $v=q-m$ і набуває, таким чином, перетвореної форми – форми заробітної плати. Тоді вартість продукту підприємства становить: $w=c+v+m$ [27].

Вартість праці (новостворена вартість) – це вартість, створена витратами живої праці. Одні вчені-економісти розуміють вартість праці як перетворену форму вартості (ціни) робочої сили, інші – як вартість, яку створює працівник і отримує у формі заробітної плати тощо.

Серед основних груп факторів, що впливають на величину прибутку як частини новоствореної вартості, можна виділити такі: зменшення матеріальних витрат на одиницю продукції (спожитих засобів виробництва) та збільшення власне самої новоствореної (доданої) вартості. Остання, в свою чергу, передбачає збільшення виручки від реалізації продукції шляхом збільшення реалізації продукції та підвищення її якості.

Варто зазначити, що в цьому разі простежується протиріччя між колективною формою організації виробництва на сільськогосподарських підприємствах і приватною формою привласнення виробленого продукту. Тобто, в межах новоствореної (доданої) вартості для збільшення прибутку, який є власністю підприємця, останній намагається зменшити витрати на

заробітну плату [31].

З іншого боку, якщо власник занижує рівень заробітної плати, працівник виявляє дедалі меншу зацікавленість у зниженні матеріальних витрат та підвищенні продуктивності праці, що збільшує собівартість продукції. Тобто, відновивши справедливі пропорції між заробітною платою і прибутком, власник може значно збільшити рівень прибутку. Крім того, необхідно відраховувати достатньо коштів з прибутку у фонд матеріального стимулювання.

Аналіз показника валової доданої вартості в сільському господарстві країни засвідчив, що в 2019 р. за попередніми даними вона склала 358072 млн грн, що більше 2010 р. у 4,3 рази, або у 8,8 рази проти 2005 р. (в 2010 р. – 82948 млн грн, що майже у два рази більше, ніж у 2005 р.) [32, с. 37; 3, с. 25]. Прибуток від звичайної діяльності у сільському господарстві до оподаткування збільшився з 3702,4 млн грн в 2005 р. до 17391,1 млн грн у 2010 р., тобто більше майже у п'ять разів. А у 2018 р. він досягнув 71478,5 млн грн, що більше 2005 р. у 19,3 рази [2, с. 38; 3]. Чому ж прибуток зростає набагато більшими темпами, ніж новостворена (додана) вартість?

На нашу думку, це відбувається тому, що порушується пропорція між рівнем заробітної плати та прибутком. Звичайно просте збільшення заробітної плати не дасть позитивного ефекту, тому в сільськогосподарських підприємствах необхідно запроваджувати нормативний метод обліку, аналізу та контролю виробничих витрат, проводити преміювання за економію прямих витрат.

Стимулюючим фактором збільшення заробітної плати й у цілому новоствореної (доданої) вартості в сільському господарстві повинно стати і відновлення паритету цін на сільськогосподарську продукцію та покупні матеріальні ресурси. Тут необхідне втручання держави щодо регулювання цін та збільшення дотацій сільському господарству.

Отже, вдосконалення управління новоствореною вартістю в сільськогосподарських підприємствах, з одного боку, – розглядається як

відновлення справедливої пропорції між заробітною платою найманих працівників і прибутком, покращення стимулювання за економію прямих витрат, з іншого – втручання держави у процес ціноутворення та ведення нею виваженої дотаційної політики. Додана вартість в умовах ринку є одним із головних показників для оцінки діяльності як окремого підприємства чи галузі, так і ступеня розвитку економіки в цілому. Ця вартісна величина показує, скільки у процесі виробництва готового продукту до сировини та матеріалів додано нової вартості, яка може бути куплена кінцевим споживачем. Саме куплена, тобто додана вартість має бути реалізованою, щоб виробництво мало змогу відновлюватися і розширюватися. У ринковій економіці необхідно додавати до предметів праці рівно стільки вартості, щоб кінцевий продукт був конкурентоспроможним. У нинішніх умовах розвитку економіки нашої країни інтерес до вивчення даних питань посилюється, що зумовлено сучасними підходами до формування нових механізмів господарювання [21].

У сучасних умовах розвитку продуктивних сил та економічних відносин агропромисловий комплекс України не повністю використовує можливості щодо підвищення ефективності господарювання, збільшення доданої вартості через недостатню взаємодію його сфер. Певною мірою це стосується зернопродуктового підкомплексу АПК. Тому важливо, щоб агропромисловий комплекс та його підкомплекси існували не тільки формально, а й реально його усі сфери підтримували один одного, працювали злагоджено [33].

Крім того, вже одержана додана вартість в цілому, і результативна її частина – прибуток, в даному підкомплексі розподіляється нерівномірно. Найнижча вона у основних галузях сільського господарства через неврегульованість питань земельної ренти, малодоступності пільгового кредитування, низької заробітної плати, значної спрацьованості основних засобів, наслідком чого є неефективність господарювання. У 1990 році по економіці Радянського Союзу частка доданої вартості становила 47 %, а у сільському господарстві – 65 %, тобто воно було галуззю із надсередньою часткою доданої вартості. Зараз сільське господарство вже відноситься до

галузей з низькою доданою вартістю [34, с. 147]. На наше переконання, це можна пояснити тим, що ціни на виробничі ресурси, які промисловість постачає аграрному сектору економіки, зростали вищими темпами, ніж ціни на сільськогосподарську продукцію. Тому сільськогосподарські підприємства, щоб вижити в ринкових умовах господарювання та отримувати мінімальний прибуток, найманим працівникам виплачували мізерну заробітну плату, а селянам-орендодавцям – низьку орендну плату на земельний пай. Такий стан справ понизив престижність сільськогосподарської праці, молодь мігрувала у міста, або за кордон, де можна було заробити достойні кошти для себе та власної сім'ї. Селяни-власники земельних паїв, здебільшого, не маючи сільськогосподарської техніки для їх обробітку, здають землю в оренду, отримуючи за це низьку плату, що також не додає оптимізму.

Через низьку дохідність сільськогосподарського виробництва аграрні підприємства не мають змогу відраховувати із прибутку достатню суму коштів для оновлення основних засобів, які мають нині велику зношеність. Про це свідчить незначна частка амортизаційних відрахувань у собівартості сільськогосподарської продукції. Нестача власних коштів на купівлю сільськогосподарської техніки й недостатня фінансова підтримка держави у цьому питанні не дозволяє аграріям повною мірою застосовувати прогресивні ресурсощадні технології, які дають можливість значно знизити собівартість одиниці продукції рослинництва і тваринництва. Утворюється замкнене коло – через низьку прибутковість сільськогосподарські підприємства не виробляють конкурентоспроможну продукцію.

Погоджуємося із думкою деяких вчених стосовно того, що для удосконалення взаємовідносин сільського господарства і переробних підприємств можливе застосування індикативних цін на державному рівні. При їх розрахунку та обґрунтуванні необхідно визначити внесок кожного учасника у вартість кінцевої продукції. Особливої уваги заслуговує застосування «реверсної моделі», коли вартість сільськогосподарської сировини визначається у зворотному порядку: роздрібна ціна на кінцевий вид продукції – відпускна та

оптова ціна – індикативна (орієнтовна) ціна на сільськогосподарську продукцію. Також варто застосувати на офіційному рівні розрахунки необхідних параметрів (рівня торговельної надбавки, норми прибутку та витрат переробного підприємства тощо) [35, с. 74]. Крім того, на нашу думку, в зернопродуктовому підкомплексі АПК необхідно створити інтегровані кластери та збільшувати кількість обслуговуючих кооперативів, щоб забезпечити відносно урівноважену прибутковість від виробництва до реалізації готового продукту [36]. У контексті стратегічного управління доданою вартістю у досліджуваному підкомплексі ми приділяємо плануванню. Належним чином спланований процес формування доданої вартості сприятиме кращій організації та координації дій колективів підприємств зернопродуктового підкомплексу щодо збільшення її величини (рис. 1.1).

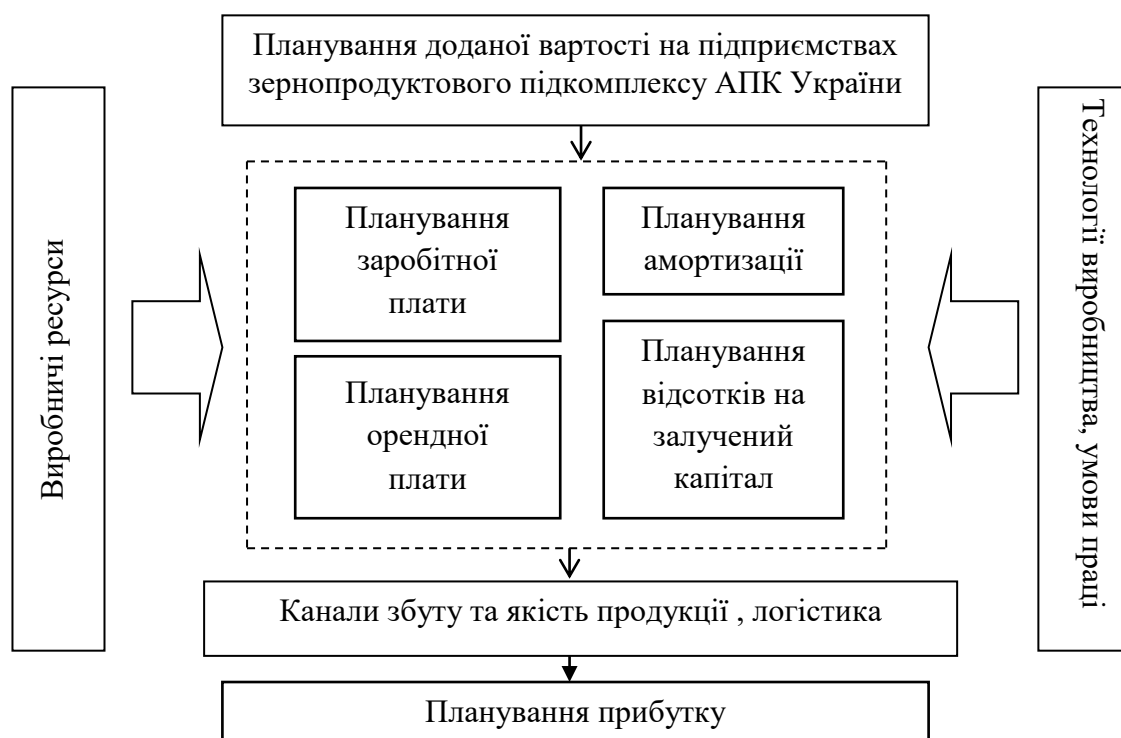

Рис. 1.1. Загальна схема планування доданої вартості на підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК України*

Примітка. *Побудовано автором

Планування заробітної плати та прибутку, на перший погляд, два взаємовиключних показники у загальній величині доданої вартості: при

збільшенні заробітної плати, зменшується прибуток за інших рівних умов. Тому необхідно звернути увагу на те, що залучення до виробництва працівників високої кваліфікації та їх відповідної мотивації, поряд із збільшенням заробітної плати дає можливість підприємству отримати більший прибуток. Планування такого елементу доданої вартості як амортизація має бути спрямовано, передусім, на оптимальну для відповідного підприємства кількість років використання основних засобів та врахування ступеня морального зносу. Це дасть змогу якнайшвидше оновити машинно-тракторний парк і застосовувати прогресивні технології у зерновиробництві.

Орендна плата входить до собівартості продукції, тому її плановий ріст повинен також супроводжуватися пропорційним підвищенням ефективності виробництва. Для розвитку зернопродуктового підкомплексу потрібно залучати більший обсяг інвестицій, в тому числі й іноземних, які необхідні для переоснащення сільськогосподарських підприємств новими технічними засобами та технологіями. У цьому разі планування збільшення такого елементу доданої вартості, як плата по відсотках за кредит буде виправдана підвищеною окупністю залучених коштів. Планування прибутку як результативної складової доданої вартості є заключною ланкою планування усіх складових загального показника. *Тому категорію «планування доданої вартості» визначено нами як системне та комплексне явище, де планування прибутку є заключною ланкою планів усіх складових доданої вартості, та яке враховує оптимізацію виробництва й раціональне співвідношення винагороди працівників та власників підприємства [37, с. 238–239].*

Отже, додана вартість є важливим показником для національної економіки. Збільшення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК залежить як від ефективності роботи та узгодженості усіх його сфер, так і від раціональної кредитної та податкової політики держави. Це дасть можливість не тільки підвищити прибутковість підкомплексу, а й покращити фінансове положення його працівників.

1.2. Додатковий продукт виробництва як альтернатива банківському проценту

Виробництво продукції рослинництва характеризується сезонністю та у значній мірі залежить від погодних умов. Також особливістю вирощування сільськогосподарських культур є невідповідність виробництва з робочим періодом, тобто витрати можуть бути понесені майже за р. наперед до одержання готової продукції. Виробництво зерна не є винятком: підготовка ґрунту під посів озимих та ярих зернових і зернобобових культур розпочинається вже восени після збирання попередника. Таким чином, кошти від реалізації зернової продукції надходять із запізненням на р. по відношенню до початку виконання технологічних операцій з вирощування цих культур. Іншими словами, на виробництво продукції поточного року використовуються кошти, що надійшли за урожай минулого року. Аграрні підприємства через диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і покупні ресурси не мають достатньо обігових коштів, тому залучення позичкового капіталу є необхідним.

До позичкового капіталу сільськогосподарських підприємств, крім залучення кредитів та випуску облігацій (зовнішнє запозичення коштів), можна віднести і комерційний (товарний) кредит, який може надаватися постачальниками у формі відтермінування платежу за куплені у них ресурси чи наці ними послуги без сплати відсотків. Крім того, позичковим капіталом можна вважати і кредиторську заборгованість за товари і послуги, за розрахунками з бюджетом, з оплаті праці тощо.

Доцільно залучати позичковий капітал у зернову галузь тим сільськогосподарським підприємствам, які мають високу норму прибутку. Якщо відсоткова ставка за кредит перевищує норму прибутку, то підприємству економічно вигідніше оперувати власними фінансовими ресурсами, не залучаючи при цьому позичковий капітал. Коли ж ситуація є протилежною, то підприємству стає економічно вигідно позичати кошти. До того ж високий показник норми прибутку в зерновій галузі може гарантувати впровадження

прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Дослідниками визначено, що для забезпечення необхідної матеріально-технічної бази слід мати 14 % норму прибутку, що еквівалентно за теперішніх умов 58,8 % рівня рентабельності по пшениці [38, с. 49]. Фактичний рівень рентабельності зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах був нижчим: у 2005 р. – 3,1 %, 2010 р. – 13,9 %, 2015 р. – 42,6 %, у 2019 р. – 11,8 %, [2, с. 55; 3, 168]. Як бачимо із наведених даних, динаміка рівня рентабельності зернових та зернобобових культур невітійна.

Варто наголосити на тому, що високий рівень рентабельності рослинництва, а отже і висока норма прибутку, спостерігається у тих сільськогосподарських підприємств, які мають розмір земельних угідь від 4 до 20 тис. га. Проте, найвища ефективність в господарствах розміром 1500-2000 га [39, с. 21]. Підвищення ефективності виробництва у великих підприємствах відбувається ще й тому, що із зростанням масштабів виробництва витрати, як правило, падають [40, с. 89].

Перевагами залучення кредитних коштів у зерновиробництво слід вважати можливість придбання матеріальних ресурсів завчасно в осінній або зимовий періоди, оскільки навесні ці ресурси мають тенденцію до подорожчання, а через зростання цін повернення боргу банкам здійснюється коштами вже меншої купівельної спроможності. Крім того, згідно з чинною системою бухгалтерського обліку відсоток за короткостроковим кредитом включається в собівартість сільськогосподарської продукції, зменшуючи тим самим базу оподаткування податком на прибуток. Однак деякі вчені стверджують, що згідно теорії середня норма прибутку розпадається на відсоток за кредит і підприємницький дохід, а рента є над середнім прибутком. Таким чином, і плату за кредит і плату за землю потрібно включати не до собівартості, а до прибутку [41, с. 174].

Крім переваг залучення позичкового капіталу в зернову галузь є і ряд певних ризиків. Виділимо основні із них. По-перше, плата за кредитами зменшує абсолютну величину прибутку та показник рентабельності

виробництва, що знижує фінансову стійкість і платоспроможність підприємства. По-друге, через високі відсоткові ставки за користування кредитом, малодоступність пільгового кредитування, нестабільність ринкового середовища, є ризик невчасного повернення кредиту та нарахованих відсотків. По-третє, завжди існує ризик невиконання кредитних зобов'язань через недобір запланованої кількості зерна або ж повної втрати врожаю за несприятливих погодних умов у неврожайні роки, різного роду стихійних лих [42].

У ринкових умовах господарювання прибуток є одним з основних джерел фінансування виробництва. Відповідно необхідно визначати нові шляхи вдосконалення управління прибутком. Крім того, слід зазначити, що важливим є не тільки управління формуванням прибутку, а і його розподілом та використанням. Також залишаються недостатньо висвітленими питання ролі прибутку в розширеному відтворенні виробництва та цілісності системи управління сільськогосподарськими підприємствами. Крім того, неналежним чином висвітлено проблему збалансованого розвитку галузей національного господарства та функції держави у процесі регулювання економіки щодо досягнення рівновеликої прибутковості на рівновеликий, авансований у виробництво капітал. Прибуток є підсумковим показником позитивних результатів господарської діяльності підприємства, тому чим вищий його рівень, тим краща ефективність виробництва та вища додана вартість. Проте, на нашу думку, не варто розглядати прибуток як самоціль, тобто, прибуток заради прибутку. Важливо розглядати його передусім як джерело збільшення власного капіталу, започаткування нових напрямів сільськогосподарського виробництва, покращення матеріального стимулювання працівників, підвищення умов їх праці.

Загалом зростання прибутку, як стверджує С. І. Дем'яненко, може здійснюватися за такими основними чотирма напрямками: зростання цін, зниження виробничих витрат, удосконалення структури кінцевих продуктів, підвищення вартості кінцевих продуктів [43, с. 324]. До цього переліку напрямів зростання прибутку, на нашу думку, варто додати збільшення

кількості та підвищення якості продукції, що досягається за впровадження нових інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур і тварин. Слід також зауважити, що власне прибуток не може бути безпосереднім об'єктом управління як результативний показник, тому таким об'єктом є зміна величин, які впливають на його формування та абсолютний рівень, а також відносин власності стосовно його розподілу та використання. Виходячи з цього, *управління прибутком нами визначаємо як сукупність способів обґрунтування управлінських рішень щодо його формування, розподілу та використання* [44].

Розглядаючи управління прибутком як важливий елемент системи формування доданої вартості, можна стверджувати, що управління в цілому є взаємопов'язаним циклічним процесом (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Управління прибутком у системі формування доданої вартості у сільськогосподарському підприємстві*

Примітка. *Побудовано автором

Це означає, що управління прибутком будучи заключним етапом всієї системи управління підприємством, одночасно, в частині управління розподілом та використанням прибутку є рушійною силою наступного циклу управління капіталом з подальшими витратами на виробництво. Управління прибутком в частині управління формуванням прибутку неможливе без взаємозв'язку з управлінням виробництвом, якістю та збутом продукції як першооснови формування економічних показників, що впливають на рівень прибутку. Наразі слід зазначити, що управління розподілом і використанням прибутку є надто важливим для власників сільськогосподарських підприємств, адже задоволення матеріальних інтересів для них є основним. З іншого боку, подальший розвиток підприємства також має вагоме значення, оскільки це означає отримання ще більшого прибутку. Тому важливо в кожному конкретному випадку знайти оптимальний варіант розподілу прибутку, як результативного елементу доданої вартості, на розширення виробництва і матеріальне стимулювання працівників та особисті потреби власників [44].

Крім того, на нашу думку, варто окремо виділити таку групу чинників формування прибутку як історично-правові, які визначаються формою власності та господарювання аграрного підприємства. Тут слід зазначити, що ширше залучення працівників до управління виробництвом посилює їх мотивацію до підвищення продуктивності праці, раціонального використання виробничих ресурсів та зацікавленість у кінцевому результаті [45, с. 298].

Іншими словами, достойна заробітна плата залучає до виробництва висококваліфікованих працівників, які в змозі, ефективно працюючи та підвищуючи продуктивність праці, збільшувати прибуток. Тобто, збільшення витрат на оплату праці у певних випадках може призвести і до збільшення прибутку (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Схема напрямів збільшення доданої вартості та її результативного елемента – прибутку*

Примітка. *Побудовано автором

Наприклад, застосування при вирощуванні зернових культур високоінтенсивних технологій може збільшити суму загальних витрат, у тому числі і матеріальних, але продуктивність поля зростатиме вищими темпами, ніж витрати. Це буде фактором зростання і загальної маси прибутку, тому що підприємливість власника бізнесу в даному випадку буде полягати у ширшому застосуванні таких технологій.

Зменшення суми орендної плати за одиницю площі однозначно веде до збільшення прибутку і не завжди - до збільшення загальної суми доданої вартості, так як орендна плата є елементом доданої вартості. Зменшення суми амортизаційних відрахувань та відсотка на залучений капітал, в свою чергу, збільшує величину прибутку, але не завжди додану вартість.

Нами систематизовано сильні та слабкі сторони збільшення або зменшення величини елементів доданої вартості щодо суми прибутку (табл. 1.1).

Характеристика зміни величини деяких елементів доданої вартості та її впливу на розмір прибутку*

Показник	Тренд	Переваги	Недоліки
Витрати на оплату праці з нарахуваннями	Зменшуються	Збільшується прибуток	Зменшується зацікавленість працівників у підвищенні продуктивності праці, що може призвести до зменшення прибутку
	Збільшуються	Збільшується зацікавленість працівників у підвищенні продуктивності праці, що в певних випадках веде до збільшення прибутку	Зменшується прибуток
Амортизація	Зменшуються	Збільшується прибуток	Зменшується прибуток у разі застосування старої техніки (веде до зменшення продуктивності поля) або більшого залучення послуг сторонніх організацій (одночасне збільшення вартості їхніх послуг)
	Збільшуються	Збільшується прибуток у випадку застосування нової техніки (веде до збільшення продуктивності поля) або зменшення послуг сторонніх організацій (зменшення вартості їх послуг у структурі собівартості)	Зменшується прибуток
Орендна плата	Зменшуються	Збільшується прибуток (якщо зменшується орендна плата в розрахунку на одиницю земельної площі)	Зменшується обсяг виробництва, а відповідно і сума прибутку (якщо зменшується орендна плата у зв'язку із зменшенням земельної площі)
	Збільшуються	Збільшується загальна сума прибутку (якщо збільшується орендна плата у зв'язку із збільшенням земельної площі)	Зменшується прибуток (якщо збільшується орендна плата у розрахунку на одиницю площі)
Відсоток на залучений капітал	Зменшуються	Збільшується прибуток	Зменшується прибуток у разі зменшення суми позичкового капіталу і нестачі власного
	Збільшуються	Збільшується прибуток у разі, якщо процент на позичковий капітал менший від норми прибутку	Зменшується прибуток

Примітка. *Власна розробка автора

З даними таблиці 1.1, усі розглянуті елементи доданої вартості (за винятком прибутку) мають у разі зміни їх величини і позитивні і негативні наслідки по відношенню до прибутку. Якщо розглядати всю суму вартості продукту, то у даному випадку на збільшення суми прибутку відчутно впливає і зменшення матеріальних витрат. Цьому сприяє впровадження ресурсоощадних технологій, коли застосовуються широкозахватні агрегати та здійснюється мінімізація обробітку ґрунту. Хоча застосуванням високоінтенсивних технологій і збільшення матеріальних витрат веде до зростання загальної суми прибутку.

Варто зазначити, що тільки достатньо матеріально заінтересований працівник може ефективно працювати й раціонально використовувати виробничі ресурси. В поєднанні з прогресивними технологіями це дасть змогу підвищити прибутковість сільськогосподарського виробництва. В управлінні формуванням прибутку сільськогосподарських підприємств важливе значення має амортизаційна політика. Як вважає Т. Г. Камінська, при подоланні кризових явищ амортизаційні відрахування слід нараховувати за прогресивними (сповільненими) методами. Це дає змогу тимчасово зменшити ціну продукції від базового значення до кризового і усувати зону збиткової роботи. В період виходу із кризи, як наголошує дослідниця, необхідно дозволити підприємствам застосовувати прогресивні (прискорені – примітка автора) методи нарахування амортизації [46, с. 57].

Вибір методів нарахування амортизації, на нашу думку, слід представити самим підприємствам в залежності від ринкової ситуації. Аграрним підприємствам необхідно надати можливість самостійно визначати строк амортизації відповідного об'єкта, зважаючи на фінансові можливості та рівня технологій вирощування сільськогосподарських культур та тварин.

Крім того, на наше переконання, потрібно відмінити на декілька років податок на прибуток сільськогосподарських підприємств, що дасть змогу, по-перше – зменшити податковий тиск на виробника, по-друге - позбавити підприємства необхідності вибору методів нарахування амортизації щодо рівня

витрат і бази оподаткування і по-третє – направляти більшу частину прибутку на розвиток виробництва. Отже, коли рівень амортизаційних відрахувань не буде впливати на розмір податку на прибуток, постане можливість ширше застосовувати прискорені методи амортизації, що сприятиме швидшому оновленню основних засобів.

Сільськогосподарські підприємства, які були платниками фіксованого сільськогосподарського податку, згідно з п. 1 ст. 307 Податкового кодексу (стаття діяла до кінця грудня 2014 року, скасована на підставі Закону № 71-VIII від 28.12.2014. [47]), в рахунок обслуговування цього податку звільнялися від сплати: податку на прибуток підприємств; земельного податку (крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського виробництва); збору за спеціальне використання води; збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності) [48].

Питання формування прибутку в сільськогосподарських підприємствах та управління ним, як свідчать дослідження, надто складне. Важливу роль у цьому процесі відіграє державна аграрна політика. Склався певний тиск на промислову продукцію, що споживає сільське господарство у вигляді ресурсів та власною сільськогосподарською продукцією. В Україні за 20 років у порівнянні з 1990 роком співвідношення індексів цін на матеріально-технічну і сільськогосподарську продукцію склало 7,60 не на користь останньої [49, с. 13]. Тому, для подолання «ножиць цін», з боку держави необхідно створити умови для отримання рівновеликого прибутку на рівновеликий, авансований у виробництво капітал.

Для підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, необхідна підтримка держави полягає в наступному:

- надання більших сум дотацій щодо компенсації частини вартості покупних матеріальних ресурсів, боротьба з монопольними цінами на ці ресурси;
- ширше застосовування лізингу, при купівлі підприємством нової техніки

слід відшкодовувати частину її вартості;

- покращення коротко- і довгострокового кредитування сільськогосподарського виробництва з мінімальними відсотками;
- зменшення або скасування податку на прибуток на період подолання «ножиць цін» (для підприємств – платників фіксованого сільськогосподарського податку – зменшення вказаного податку на відповідну частку, що відповідала б розрахунковій сумі податку на прибуток);
- відшкодування за рахунок держави збитків від стихійних лих або невиплаченої страховими компаніями різниці до ста відсотків понесених підприємствами таких збитків;
- регулювання цін на сільськогосподарську продукцію шляхом ширшої участі в договірних відносинах щодо закупівлі продукції в державний резерв за цінами вище ринкових;
- сприяння у просуванні вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародний ринок з відповідними пільгами і компенсаціями [50].

Крім того, на рівні держави необхідно підвищувати планування та регулювання виробництва сільськогосподарської продукції, а також збільшувати закупівлі по державному замовленню за фіксованими цінами не нижче ринкових. Виробництво відповідної продукції за планом та проведення раціональної митної політики не дозволить виникнення дефіциту або перевиробництва і втримає ринкові ціни від надмірних коливань, що, в свою чергу зменшить ризики недоодержання прибутку [51, с. 193].

Величина доданої вартості та ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах великою мірою залежить від удосконалення управління прибутком як заключної ланки управління в цілому. Слід зауважити, що управління прибутком має спиратися на комплексне вивчення та врахування основних факторів, які впливають на цей процес. У ринкових умовах господарювання посилюється роль держави в удосконаленні управління прибутком сільськогосподарських підприємств як головного регулятора отримання рівновеликого прибутку на рівновеликий, авансований у

виробництво капітал [50]. На величину прибутку сільськогосподарських підприємств, як відомо, впливають два основних фактори – це виручка від реалізації продукції та собівартість реалізованої продукції [52, с. 80].

Розвиток ринкових відносин в аграрній сфері виробництва потребує вдосконалення існуючих та впровадження нових прогресивних технологій для підвищення конкурентоздатності продукції.

Одним з основних чинників формування прибутку сільськогосподарських підприємств розглядаються витрати виробництва, які у великій мірі залежать від постійно зростаючих цін на покупні ресурси промисловості і потребують оптимізації шляхом впровадження енергозберігаючих технологій. Такі технології дають змогу вирішити кілька завдань, а саме: збільшити обсяг виробництва, зменшити собівартість одиниці продукції та значно підвищити її якість.

Інший чинник формування прибутку – виручка від реалізації продукції. Важливо зауважити, що існують певні економічні та соціальні обмеження на ціну реалізації продукції сільського господарства. Тому особливу увагу необхідно звернути на асортимент, якість та перед реалізаційну підготовку продукції.

Для покращення управління прибутком сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, також велике значення має його оптимальний розподіл, збільшення частки на фінансування розвитку виробництва (реінвестування прибутку), створення резервних фондів, задоволення соціальних і матеріальних потреб працівників підприємства. Крім того, на законодавчому рівні потрібно визначити мінімальну частку вказаних фондів у розподілі прибутку, особливо на фінансування розвитку виробництва [50].

В умовах глобалізації економіки, членства України у Світовій організації торгівлі посилився вплив зовнішніх факторів на формування прибутку сільськогосподарських підприємств. Жорстка конкуренція на ринку сільськогосподарської продукції спонукає товаровиробників з метою підвищення ефективності виробництва, з одного боку знижувати витрати, а з

іншого – збільшувати виробництво та підвищувати якість продукції.

Майже усі матеріальні ресурси, за винятком власного насіннєвого матеріалу, органічних добрив і кормів, для сільськогосподарського виробництва є покупними, ціни на які постійно зростають. За таких умов для забезпечення нормального прибутку аграрні підприємства вимушені коригувати у бік зменшення таку статтю витрат як оплата праці, що є одним із основних елементів доданої вартості.

Більшість підприємств вирішують це питання шляхом впровадження інтенсивних ресурсощадних технологій у рослинництві та тваринництві, де частка живої праці зменшується, а продуктивність праці підвищується. Крім того, необхідно, щоб основна та додаткова оплати і преміювання були в оптимальних пропорціях. На нашу думку, застосування преміювання за економію матеріальних витрат, крім їх зниження та відповідного збільшення оплати праці, є стимулюючим фактором до раціонального використання виробничих ресурсів та пошуку резервів для забезпечення виконання технологічних операцій.

Втім, незважаючи на низьку оплату праці в сільськогосподарських підприємствах, ostatніми роками простежується нерівномірний розподіл новоствореної вартості. Так, чистий прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції в 2019 р. в аграрних підприємствах по Україні становив 90167,0 млн грн, що перевищує показник 2010 р. (17253,6 млн грн) більш як у 5 разів, а середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві за цей період зросла у 6 разів (2010 р. – 1430 грн, 2019 р. – 8738 грн) [3, с. 165; 53, с. 70]. Проте, витрати на оплату праці в сільському господарстві у 2010 р. склали 6806,8 млн грн, а у 2019 році - 25228,8 млн грн, або збільшилися у 3,7 рази, а у структурі витрат ця стаття витрат зменшилася за цей період з 9,1 до 6,4 % [54, с. 17; 55].

Інша проблема полягає в тому, що сільськогосподарські підприємства недоодержують виручку, а відповідно, і прибуток, від реалізації своєї продукції. Погоджуємося з твердженням М. Й. Хорунжого, що в

агропромисловому комплексі сільськогосподарське виробництво на рівень ціни, за якою купують переробні підприємства сировину, ніякого впливу не має. Ціни диктують переробні галузі й різні посередники, що займаються заготівлею сільськогосподарської продукції [56].

Для удосконалення управління прибутком та витратами на оплату праці в аграрних підприємствах, першочергово необхідно:

- ширше впроваджувати інтенсивні ресурсощадні технології вирощування сільськогосподарських культур та худоби;
- витримувати оптимальні пропорції між основною та додатковою оплатою, застосовувати преміювання за економію матеріальних ресурсів;
- посилити вплив держави на ціноутворення та справедливий розподіл доходу від реалізації кінцевого продукту між виробниками сільськогосподарської продукції та переробними підприємствами [57].

1.3. Вартість робочої сили та фактори, які впливають на формування витрат на її відновлення

Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки потребує нового ставлення до категорії «вартість робочої сили» та формування витрат на оплату праці й осмислення ролі заробітної плати у підвищенні ефективності виробництва. Заінтересованість працівників у підвищенні продуктивності праці безпосередньо залежить від розміру та структури заробітної плати, а це, в свою чергу, впливає на рівень собівартості одиниці продукції та в кінцевому результаті – на величину прибутку. Недостатньо висвітленими залишаються питання підвищення стимулюючої функції заробітної плати в аграрному секторі економіки та її впливу на величину доданої вартості.

Позиція П. А. Швець та Р. Б. Бабич зводиться до того, що вартість робочої сили представляється як фактор, що впливає на заробітну плату і виражає її певну об'єктивну нижню межу. Вчені відзначають, що через

специфіку робочої сили як фактору виробництва та підлеглого, з боку працівника, характеру соціально-трудових відносин дана межа величини заробітної плати не є суворою, і в короткостроковому періоді можливе певне зменшення заробітної плати нижче цієї межі. Однак, в середньостроковому (а тим більше в довгостроковому) періоді подібне зниження призводить до деградації людського потенціалу, масового відтоку робочих кадрів і в кінцевому підсумку – до руйнування соціально-виробничої системи [58].

Аналіз підходів до тлумачення терміна «заробітна плата», виявив, що, незважаючи на значний розвиток економічної теорії, до сьогодні вчені не можуть однозначно визначитись, що таке заробітна плата [59, с. 602]. За визначенням А. В. Калини, заробітна плата – це частина доданої вартості у грошовій формі, яка в результаті розподілу надходить працівникам залежно від кількості та якості затраченої ними праці [60, с. 218].

На переконання дослідників, економічний зміст заробітної плати як невід’ємної складової вартості робочої сили полягає в тому, що роботодавець повинен забезпечувати не тільки своєчасність її виплати, а й надходження усіх соціальних виплат, що стосуються найму робочої сили. Це не тільки гарантування виплати заробітної плати, але і фінансування витрат на підготовку робочої сили, підвищення її професійно-кваліфікаційного рівня. Наявність гарантованих роботодавцем можливостей повноцінного відтворення робочої сили стимулює працівників до високопродуктивної праці. Водночас збільшення витрат роботодавця на робочу силу неминуче прискорює впровадження працезберігаючих технологій, що забезпечить технологічну основу зростання і внутрішньофірмової, і суспільної продуктивності праці. Вартість праці на одиницю продукції (трудомісткість) відображає прямий зв’язок між продуктивністю та витратами праці на виробництво продукції. При цьому вартість праці має включати не лише заробітну плату чи винагороду, а й усі інші витрати роботодавців на працю, зокрема внески в систему соціального страхування. Збільшення вартості праці на одиницю продукції свідчить про зростання винагороди за трудовий внесок у виробництво. З другого боку, коли

збільшення вартості праці на одиницю продукції перевищує зростання продуктивності праці, це може загрожувати конкурентоспроможності країни, якщо не компенсується скороченням інших витрат [61, с. 135].

При розгляді питання удосконалення управління витратами на оплату праці, насамперед варто з'ясувати, які фактори впливають на їх рівень. На рівень витрат на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах, на нашу думку, впливають такі фактори, а саме:

- темпи підвищення продуктивності праці мають бути вищими, ніж темпи зростання заробітної плати, тобто на 1 % зростання продуктивності праці оплата праці має підвищитися не більше, ніж на 0,8 %;
- система машин, що застосовується в підприємстві для забезпечення відповідних технологій вирощування сільськогосподарських культур та тварин, рівень затрат праці та розряд роботи;
- забезпеченість сільськогосподарських підприємств працівниками відповідної кваліфікації для роботи із складною технікою при впровадженні прогресивних технологій, яка є недостатньою і негативно впливає на кількість і якість вирощуваної продукції, а, відповідно, і на величину винагороди за виконану роботу;
- стан організації оплати праці, що включає в себе застосування на підприємстві форм та систем оплати праці, нормування праці, тарифної системи, договірного регулювання оплати праці, системи преміювання;
- обмеженість у підвищенні оплати праці через значно вищий темп зростання цін на покупні ресурси порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію, тобто формування рівня оплати праці здійснюється за залишковим принципом;
- організаційно-правові форми господарювання, порядок розподілу новоствореної вартості, ступінь участі працівників у її розподілі, співвідношення прибутку і оплати праці;
- система оподаткування фонду оплати праці в частині нарахування податків у вигляді внесків та зборів [62].

За економічною природою витрати роботодавця на утримання робочої сили є тією частиною новоствореної вартості, яка формує фонд життєвих засобів, необхідних для розширеного відтворення робочої сили в конкретних соціально-економічних та історичних умовах [63, с. 33]. Серед негативних наслідків неефективного ціноутворення на працю у вітчизняному сільському господарстві та спотворення розподілу доданої вартості – тенденція до зменшення чисельності сільського населення в Україні та скорочення трудових ресурсів для сільського господарства. Шляхи такого скорочення різні: міграція до країн ЄС, у міста, природна депопуляція [64, с. 61]. А. В. Череп та В. В. Кушнір вважають, що попри постійне підвищення заробітної плати аграріїв ще не досягнуто того рівня, коли воно починає стимулювати збільшення кількості осіб, які бажають працювати в сільському господарстві [65, с. 117].

Якщо прийняти твердження професора В. І. Власова [66, с. 152] стосовно того, що додаткова вартість створюється тільки селянами, які для її одержання використовують земельні ресурси, та що всі інші постулати формування додаткової вартості на кінцевому етапі виробництва будь-якої продукції є тільки теоретичними розмірковуваннями для виправдання одержаного прибутку, спрямованого на оплату праці людини, яку вона використовує, насамперед, для придбання продуктів харчування, то таке становище з оплатою праці в сільському господарстві є несправедливим.

Погоджуємося з позицією О. І. Амоша та Л. Л. Шамілевою, які вважають, що соціальна відповідальність роботодавців і підприємців пов'язана, насамперед із забезпеченням достатнього рівня оплати праці для відновлення робочої сили та гідного утримання непрацездатних членів сім'ї; розвитком із втіленням мотиваційних схем оплати праці як для формування інноваційних здібностей працівників, так і для підвищення ефективності та продуктивності праці; з детінізацією заробітної плати, забезпеченням своєчасних виплат заробітної плати та соціальних виплат. Дослідники стверджують, що мотиваційна компонента визначає можливості розвитку схильності працівника

до нестандартних ідей, сприяє формуванню корпоративної культури та корпоративних цінностей, посилює цінність праці, відданість та належність до трудового колективу [67, с. 4-5]. Таку позицію підтримує і Н. Г. Гончаренко, який стверджує, що ціна товару «робоча сила» повинна забезпечувати достатній рівень доходу, який гарантуватиме працівникам та їхнім родинам гідне існування. Відповідно рівень оплати має відповідати рівню життя населення та забезпечувати можливості його відтворення [68, с. 35].

У сільськогосподарському виробництві важливо визначити оптимальні пропорції між фондом основної заробітної плати та фондом додаткової заробітної плати й заохочувальних і компенсаційних виплат. У 2019 р. в сільському господарстві основна оплата в загальному фонді заробітної плати становила 76,3 %, а в промисловості – лише 58,6 % [69, с. 124]. Це свідчить про те, що більшість робіт у сільському господарстві оплачується за тариф, але не зацікавлює працівників вирощувати більше продукції високої якості з мінімальними витратами.

Продовжуючи дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі привертаємо увагу до такого факту, що залежність від умов виробництва величина доданої вартості змінюється як у бік зростання, так і у бік зменшення, а найбільшою мірою впливає на цей процес зміна її структури. У даному випадку йдеться про співвідношення прибутку і заробітної плати, як найбільших елементів у структурі доданої вартості (рис. 1.4). Для підвищення престижу сільськогосподарської праці та забезпечення достойного рівня оплати праці, вважаємо за необхідне підвищити середньомісячну заробітну плату в аграрному виробництві до середнього значення по економіці країни. Але за інших рівних умов, сільськогосподарська продукція може виявитися не конкурентоздатною. Для запобігання такої ситуації, необхідно впроваджувати інновації у виробництво, застосовувати інтенсивні енергозберігаючі технології.

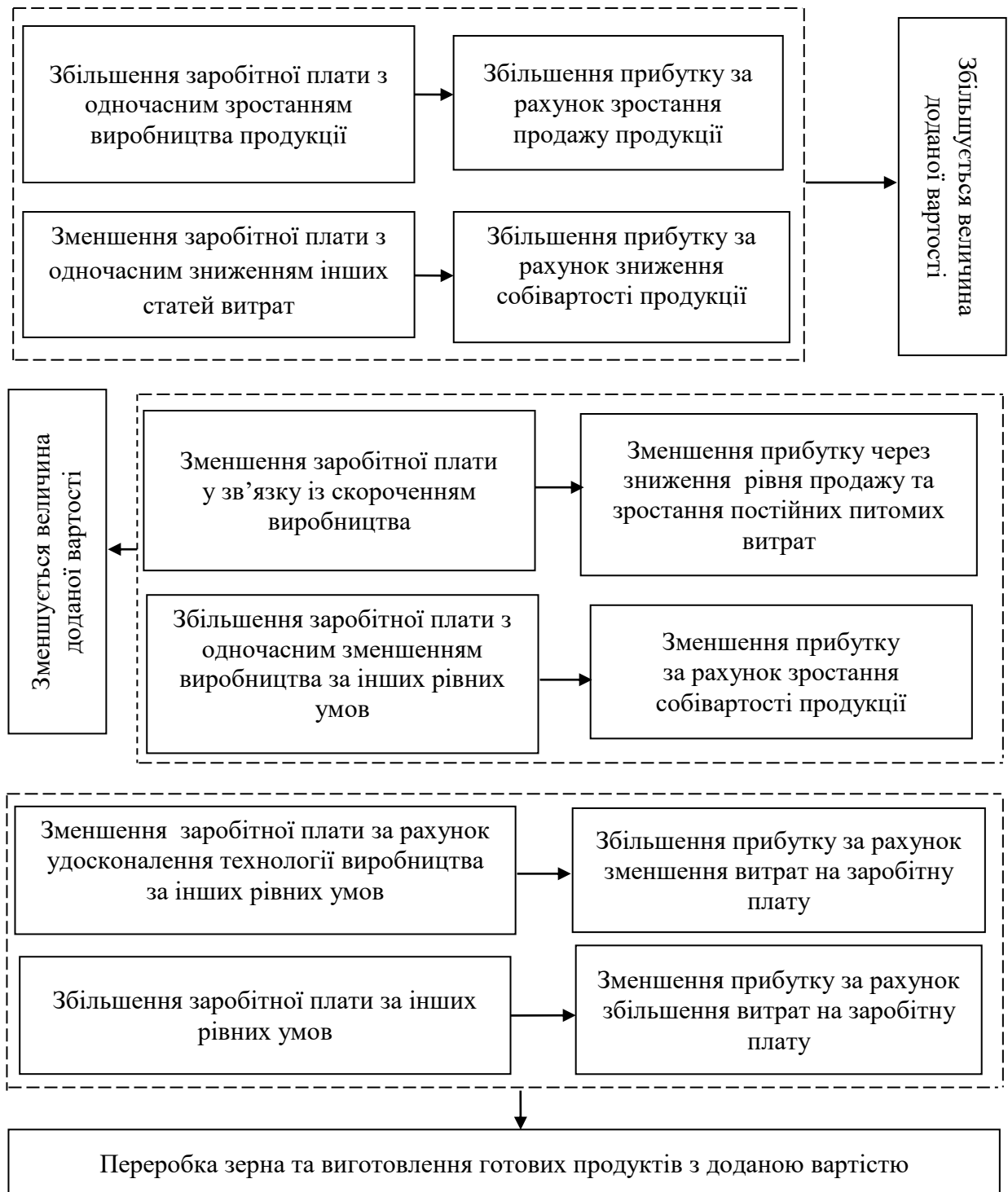

Рис. 1.4. Вплив на величину доданої вартості одночасної зміни рівня заробітної плати та прибутку за інших рівних умов*

Примітка. *Власна розробка автора

Слід зауважити, що при застосуванні прогресивних технологій збільшення заробітної плати може привести й до одночасного збільшення прибутку через

підвищення продуктивності праці. Цю думку поділяють Л. О. Українська та О. С. Марченко, які стверджують, що в цілому збільшення заробітної плати працівників супроводжується як мінімум відповідним зростанням доходів власників. З одного боку, власник засобів виробництва змушений платити за унікальні компетенції працівника, мотивуючи останнього до інноваційної суспільно корисної діяльності з метою надання продукту конкурентних переваг, з іншого - отримує від технологічно оновленого виробництва зростаючу власну вигоду [70, с. 238].

Підвищення рівня оплати праці стримує і значний відсоток нарахувань у вигляді єдиного соціального внеску. Крім того, заробітну плату оподатковують двічі, включаючи її ще й до бази податкових зобов'язань перед державою щодо податку на додану вартість [48]. Хоча, для сільськогосподарських товаровиробників було передбачено спеціальний режим оподаткування ПДВ, за якого вони не сплачували до бюджету суми додатного значення різниці між податковими зобов'язаннями та податковим кредитом за відповідний звітний період, а залишали їх у своєму розпорядженні й використовували для виробничих цілей. Але такий режим оподаткування існував лише до 1 січня 2017 року [48]. Тому з метою уникнення подвійного оподаткування для зернопродуктового виробництва, на нашу думку, необхідно або нараховувати на заробітку плату з нарахуваннями податковий кредит 20 %, або виключити її з бази оподаткування ПДВ для сільськогосподарських підприємств.

Для підвищення продуктивності праці, зростання рівня оплати праці й посилення матеріальної заінтересованості працівників у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції з мінімальними витратами необхідно покращити організацію праці, збільшити частку додаткової оплати та застосовувати преміювання за кінцеві результати роботи. Із впровадженням інтенсивних енергозберігаючих технологій, які не тільки підвищують продуктивність поля та сільськогосподарських тварин, а й дадуть змогу збільшити винагороду за високопродуктивну працю. Важливо встановити справедливе співвідношення прибутку та оплати праці у новоствореній вартості

в аграрних підприємствах. Також з боку держави слід очікувати зменшення податкового навантаження на оплату праці.

Як зазначалося вище, у сільськогосподарському виробництві важливо встановити оптимальні пропорції між фондом основної заробітної плати і фондом додаткової заробітної плати й заохочувальних та компенсаційних виплат. Вчені справедливо вважають, що рівень і структура витрат на робочу силу суб'єктів господарювання є важливими елементами соціально-економічної системи. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, витрати на робочу силу є найважливішим соціальним індикатором, який характеризує дохід працівників, а з іншого – вони одна зі складових загальних витрат підприємства. Величина витрат на робочу силу та їх диференціація відіграють істотну роль у підтримці макро- і мікроекономічної рівноваги [71, с. 79]. На нашу думку, потрібно передбачити належне преміювання працівників за економію витрат, ввести доплати за строки та якість робіт та. ін.

Отже, спираючись на вищесказане, для підвищення ефективності та продуктивності праці, зростання рівня заробітної плати в сільськогосподарському виробництві необхідно:

1. Встановити справедливе співвідношення прибутку й оплати праці у новоствореній вартості в аграрних підприємствах.
2. Впроваджувати інтенсивні енергозберігаючі технології, які не тільки підвищують продуктивність поля та якість продукції, а й дадуть змогу збільшити винагороду за високопродуктивну працю.
3. Встановити оптимальні пропорції між фондом основної заробітної плати і фондом додаткової заробітної плати й заохочувальних та компенсаційних виплат.
4. Ширше застосовувати преміювання працівників за економію витрат, що дасть змогу збільшити розмір заробітної плати при загальному зменшенні виробничих витрат [72].

1.4. Земельні ресурси та рента як елемент доданої вартості

У ринкових умовах при залученні землі як засобу виробництва виникають рентні відносини, тобто відносини з привласнення частини доходу від використання землі. При обмеженості земельних ресурсів, розвитку земельних відносин і необхідності виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції, управління земельною рентою набуває особливого значення.

Земельна рента існує в різних формах, основними з яких є абсолютна та диференціальна рента. У країнах з різноманітними природними і кліматичними умовами крім диференціальної та абсолютної ренти існує також монопольна рента. Умовами її утворення є обмеженість і невідтворюваність земель особливої якості чи певні кліматичні умови. Різниця між монопольно високою ціною продукту та економічними витратами становитиме монопольну ренту, яка надходить у розпорядження землевласника.

Абсолютна земельна рента - це форма земельної ренти, яку сплачують власникові за земельну ділянку незалежно від родючості ґрунту й місця розташування.

Диференціальна земельна рента (лат. *differentia* – різниця, відмінність, *reddo* – повертаю, сплачую) – являє собою додатковий чистий дохід землевласників або фермерів і орендарів, пов'язаний з використанням середніх та кращих за родючістю ґрунтів і розташуванням щодо ринку земель. Розрізняють диференціальну ренту I та диференціальну ренту II.

Диференціальна рента повинна бути не тільки знаряддям розподілу додаткової вартості, а й інструментом захисту родючості земель.

Диференціальна рента I є додатковим чистим доходом, який одержують в результаті продуктивнішої праці на кращих за родючістю і місцезнаходженням землях. Диференціальна рента II формується в результаті підвищення продуктивності землі на основі використання ефективніших засобів виробництва, тобто додаткових вкладень у землю. Цю ренту одержують не всі господарства, а лише ті, які займаються інтенсифікацією за сприятливіших

умов виробництва.

Відповідно, ці два види диференціальної ренти відрізняються і способом їх привласнення. Диференціальна рента I (як і абсолютна рента) привласнюється власником землі через орендну плату, а диференціальна рента II – це власність орендаря, який вкладає у виробництво продукції на цій землі капітал.

Абсолютна рента та диференціальна рента I входять до суми орендної плати, розмір якої вказується у договорі оренди, то їх грошовий еквівалент можна обчислити. Складніше визначити надлишковий дохід, який створює диференціальна рента II, і який привласнюється орендарем.

Отже, на нашу думку, необхідно вдосконалювати земельне законодавство, створювати кращі економічні умови ведення сільськогосподарського виробництва для отримання більшого надлишкового доходу [73].

Удосконалення управління відновленням земельних ресурсів через орендну плату постає одним із головних чинників ефективного використання цього ресурсу. Орендну плату слід розглядати як один з основних важелів управління розподілом додаткового доходу від використання землі та направленням частини його на підвищення родючості ґрунту та покращення екологічної безпеки. Варто враховувати, що земля обмежена в просторі і штучно не відновлюється, а також її не можна замінити іншим засобом виробництва.

Селяни, одержавши право на власність розпайованої землі, все більші площі обробляють самотійно, менше передаючи її в оренду. Їх не влаштовує мізерна орендна плата, яку виплачують орендарі, а також недостатня увага, що приділяється відновленню родючості ґрунту з їх сторони. Але все таки нестача коштів на самотійний обробіток землі спонукає більшість власників віддавати свою землю в оренду. Тому для більш ефективного використання землі селяни потребують державної підтримки. [74]. Крім того, мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні не буде постійно

продовжуватися.

Мораторій скасовується Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-IX, який Верховна Рада ухвалила 31 березня 2020 року і який вступає набуває чинності з 1 липня 2021 року [75]. Закон передбачає, що право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення площею до 100 гектарів можуть набувати виключно громадяни України. З 1 січня 2024 року таку можливість отримають також юридичні особи, власниками яких є українці. Вони зможуть купувати до 10 тисяч гектарів землі. Заборонено також продаж державних та комунальних земель. Відповідно до підписаного закону, питання, щодо надання іноземцям права купувати землю, вирішуватиметься на референдумі [76].

На нашу думку, якщо продаж даних земель не буде врегульовано й іншими законодавчими актами та не створено відповідної інфраструктури для виконання вже прийнятого Закону № 552-IX, то більшість селян можуть залишитися і без землі, і без грошей. У цьому випадку роль держави повинна бути домінуючою. Погоджуємося з В. І. Власовим, який стверджує, що в Україні доцільно мати не громадсько-правовий статус земель, а управління ними має здійснюватися на базі відповідного законодавства з використанням різних форм і методів державного регулювання, при розробці якого необхідно використовувати досвід, інших країн. Дослідник дійшов до такого висновку, аналізуючи світовий досвід, який засвідчує, що [66]:

- в економічно розвинених країнах посилюється вплив держави на земельні відносини;
- держава веде цілеспрямовану роботу щодо концентрації земель. Вишукуються такі економічні важелі, які б вплинули на розширення землеволодіння та землекористування одним сільськогосподарським утворенням;
- державна політика чітко націлена на те, щоб кожна сота гектара землі, у чийй би власності вона не перебувала, продуктивно працювала на суспільство.

Крім загальносвітових тенденцій стосовно цього питання, на наш погляд, в Україні необхідна пряма державна підтримка з відновлення та рекультивації земель з розробленими цільовими програмами, адже у суб'єктів господарювання на ці цілі не завжди вистачає власних коштів.

Витратами, які пов'язані із існуванням такого виробничого ресурсу як земельні угіддя, є земельний податок та орендна плата за користування ними. Крім того, існує податок на використання інших природних ресурсів. Підприємства сплачують податок за використання на виробничі цілі водних ресурсів, таких як поверхневі та підземні води, а також за використання лісових угідь [77].

Земельний податок сплачує власник землі як фіксовану величину за 1 га залежно від виду та якості угідь. Земельний податок введено з метою формування ресурсів для фінансування заходів з раціонального використання та охорони землі, підвищення родючості ґрунтів; відшкодування витрат власників землі й землекористувачів, які пов'язані з веденням господарства на землях гіршої якості; ведення земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, розвитку інфраструктури населених пунктів. Вказаний податок надходить на рахунки місцевих бюджетів [47].

Враховуючи те, що переважна більшість сільськогосподарських угідь знаходиться в оренді, розглянемо витрати, пов'язані з орендою землі, тобто визначимо формування орендної плати. Оренда землі – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. Законом України «Про оренду землі» визначено, що строк оренди землі не може перевищувати 50 років. Дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладання. Право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації такого права [78].

Поділяємо думку С. І. Дем'яненка, про наявність кількох підходів до визначення грошової орендної плати, а саме:

– орендна плата, що визначається попитом і пропозицією на землю;

- орендна плата, що визначається витратами власника, пов'язаними з утриманням землі;
- орендна плата, що визначається платоспроможністю орендаря;
- гнучка орендна плата.

Дослідник наголошує, якщо пропозиція перевищує попит, то орендна плата буде низькою, за наявності багатьох бажаючих орендувати землю, але пропозиція низька, то орендна плата буде високою. Якщо визначати орендну плату за витратами власника, то вона буде розраховуватися на основі таких витрат, як податок на землю, процент на вкладений в землю капітал, амортизаційні відрахування на споруди, що знаходяться на цій ділянці, їх ремонт, податок на майно, страхування. Орендна плата розрахована на основі платоспроможності орендаря, визначається як залишок прибутку, що є різницею між виручкою від реалізації продукції та його експлуатаційними витратами. Гнучка орендна плата пов'язана з встановленням ставки орендної плати, що змінюється залежно від досягнутого рівня урожайності сільськогосподарських культур та цін на продукцію. У цьому разі базова орендна плата потребує щорічного коригування на коефіцієнт змін цін і врожайності [79].

Рівень орендної плати повинен залежати не лише від розміру абсолютної ренти та диференціальної ренти I і II, тобто не тільки забезпечувати власникові альтернативний банківський процент, а й враховувати розподіл виробничих витрат між власником і орендарем на утримання землі [77] (рис.1.5).

Одним з ефективних способів підвищення якості ґрунтів є внесення органічних добрив. У 2019 р. в розрахунку на 1га посівної площі було внесено лише 0,6 т органічних добрив (2010 р. – 0,5 т) проти 8,6 т., внесених на одиницю площі у 1990 р. Крім того, необхідно забезпечувати вапнування та гіпсування ґрунтів. У 2010 р. вапнування ґрунтів проведено на площі 73,2 тис. га, гіпсування – на 4,4 тис. га. У ґрунт внесено 340,8 тис. тонн вапняного борошна й інших вапнякових матеріалів, 23,4 тис. тонн гіпсу та інших гіпсовмісних порід [80; 3, с. 117]. Звичайно, цих заходів недостатньо. Щоб мати

можливість вносити більшу кількість органічних добрив, необхідно розвивати галузь тваринництва. Також відновленню земельних ресурсів сприяє дотримання науково обґрунтованих сівозмін. Більше коштів на підвищення якості ґрунтів сільськогосподарські підприємства мають виділяти із зростаючих прибутків. У 2019 р. аграрні підприємства отримали чистого прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції 90167,0 млн грн, що у 5 разів перевищує показник 2010 р. [3, с. 165].

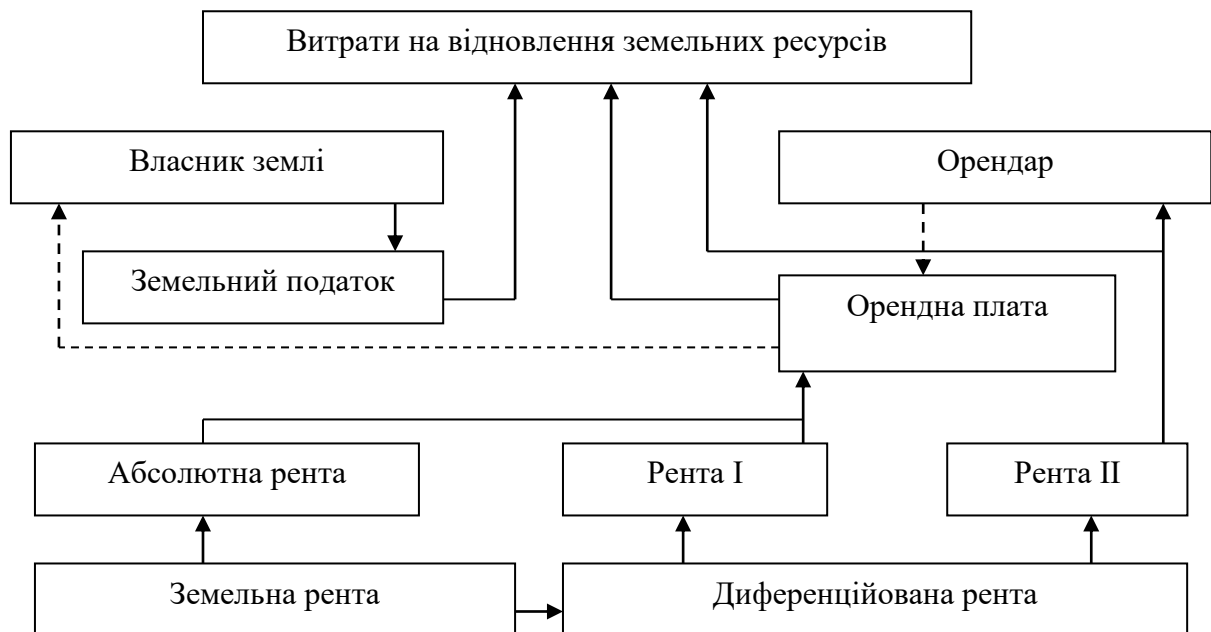

Рис. 1.5. Формування витрат на відновлення земельних ресурсів*

Примітка. *Сформовано автором

Зважаючи на це, необхідно збільшувати розмір орендної плати, а також посилити участь орендарів у відновленні земельних ресурсів.

Земельні ресурси як основний засіб і водночас предмет сільськогосподарського виробництва має свої унікальні властивості, головна з яких – це родючість. Саме родючість сільськогосподарських угідь є основою одержання врожаю, який згодом перетворюється в продукти рослинного, а через корми і в продукти тваринного походження.

Покращення управління відновленням земельних ресурсів через орендну

плату розглядається одним із головних чинників ефективного використання цього ресурсу. Мається на увазі не тільки визначення відповідного розміру орендної плати, а й напрямів використання одержаних коштів.

В Україні землі сільськогосподарського призначення мають високу якість, але потребують законодавчого захисту від виснаження. Мова йде про землі, що передані в оренду і використовуються орендарями, які повністю не відновлюють її родючість. Сьогодні переважна більшість аграрних підприємств використовують земельні ресурси на правах оренди, адже їх власниками є фізичні особи [81, с. 114].

Отже, орендна плата – це видозмінена форма й основна частина земельної ренти, котра в значній своїй сумі орендодавцями повинна використовуватися для відновлення та покращення родючості ґрунтів. До того ж, у процесі відновлення земельних ресурсів повинні брати участь як орендодавці, так і орендарі. Орендарі мають виділяти кошти з частини додаткового доходу, отриманого від інтенсивного використання сільськогосподарських угідь, тобто з частини суми диференціальної ренти II, яка не вилучається орендодавцем через орендну плату і залишається у розпорядженні орендаря [77].

Розвиток ринкових відносин на селі значною мірою залежить від стану та розвитку земельних відносин, ефективного використання земель сільськогосподарського призначення. Переважна більшість земель цієї категорії розпайовані й належать селянам як приватна власність. Однак, маючи державний акт на право приватної власності на землю, поки що вони не є повноправними господарями своєї землі, тому що не мають право її продавати через мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення.

Через нестачу коштів більшість власників земель сільськогосподарського призначення селяни, не маючи змоги самостійно обробляти свої угіддя, здають їх в оренду. Орендні відносини регламентуються Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)», яким збільшено мінімальний рівень орендної плати з 1,5 до 3 % від проіндексованої грошової оцінки землі. З одного боку, це захист

власників земельних паїв від надмірно низького рівня орендної плати, а з іншого, на наше переконання, – це додатковий аргумент орендаря не платити орендну плату вище вказаного рівня [82].

Нами обґрунтовано і запропоновано новий методичний підхід до розрахунку суми орендної плати. Суть цього підходу полягає в тому, що нарахована орендна плата за існуючою в Україні практикою у відсотках до проіндексованої вартості землі коригується на коефіцієнт, який показує рівень перевищення фактичної урожайності над урожайністю при природній родючості, додержання науково-обґрунтованих сівозмін, а також якісні показники родючості ґрунту на момент підписання договору оренди. В даному випадку це буде визначати рівень інтенсивності використання орендованих земель та культури землеробства, і, відповідно, враховуватися при обчисленні орендної плати [83].

Останніми роками виникає дедалі більше приватних сільськогосподарських підприємств, які провадять свою діяльність на орендованих землях та маючи в обробітку великі площі сільськогосподарських угідь, що знаходяться у кількох населених пунктах і навіть у різних адміністративних районах. Це можливо тому, що у більшості селян не має альтернативи передачі землі в оренду іншим орендарям та через низький рівень орендної плати. В основному це підприємства, які займаються виробництвом продукції рослинництва, без належної матеріальної бази у відповідних населених пунктах. Дохід від своєї діяльності вони одержують не стільки від підвищення урожайності сільськогосподарських культур, скільки від розширення площ орендованих земель. Тобто, обробіток більшої площі приносить більший дохід. Тому керівництво таких підприємств не завжди дбає про збереження та підвищення родючості орендованих земель.

Авторська пропозиція стосується законодавчого закріплення обмеження площ сільськогосподарських угідь, які може орендувати одне підприємство або один власник. На наше переконання, такою межею повинно бути не більше 3000-3500 гектарів. Такий розмір земельної площі забезпечить не тільки

оптимальне використання виробничих ресурсів, а й покращення культури землеробства, що в свою чергу буде сприяти збереженню та підвищенню родючості ґрунту. Орендар в даному разі буде дбати про підвищення ефективності використання орендованих земель.

Власник, крім податку на землю, може нести витрати з підвищення родючості землі та участі у природоохоронних заходах. У цьому разі орендар повинен сплачувати власникові ще й частину одержаної продукції або прибутку пропорційно до питомої ваги таких виробничих витрат.

Отже, договірне регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення потребує подальшого вдосконалення через зміни у законодавстві, які дадуть змогу забезпечити збереження й поліпшення якості землі, врегулювати відносини між орендарем та орендодавцем щодо встановлення справедливого рівня орендної плати.

1.5. Роль основних засобів виробництва у формуванні доданої вартості

Удосконалення управління основними засобами передбачає забезпечення найбільш ефективного їх використання за мінімальних витрат на утримання та обслуговування. У зернопродуктовому підкомплексі АПК, до складу якого входить система галузей з виробництва зерна та продуктів його переробки, досягнення найвищої ефективності використання основних засобів є одним із факторів збільшення обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції.

Розглянемо одну із важливих функцій зернопродуктового підкомплексу АПК – якнайповніше використання виробничих потенціалів у всіх його сферах, а ефективне використання основних засобів на усіх ланках виробництва та переробки зерна є базовим пунктом у забезпеченні результативності такого використання.

Запропонована нами схема впливу матеріально-технічного забезпечення на величину доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, наведена на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Схема впливу матеріально-технічного забезпечення на величину доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Сформовано автором

Аналіз цієї схеми показує, що валова додана вартість складається із новоствореної вартості (чиста додана вартість) та амортизації. Основними елементами чистої доданої вартості є заробітна плата і прибуток (у даному разі весь прибуток від власності, включаючи ренту та процент на капітал). Вартість продукції (спрямованої на реалізацію) – це величина валової доданої вартості та матеріальні витрати та послуги, необхідні для її виробництва.

Важливе значення для ефективного використання основних засобів у зернопродуктовому підкомплексі АПК, на нашу думку, мають такі фактори:

- забезпеченість основними засобами технологічних операцій з виробництва та переробки зерна (системи машин);
- завантаженість існуючих потужностей (повнота завантаження, коефіцієнт

змінності роботи та простої машин і обладнання)

- доступність лізингу й купівлі основних засобів у кредит;
- вчасність проведення капітального і поточного ремонтів та обслуговування основних засобів;
- прогресивні форми організації виробництва і праці (інтенсивні ресурсощадні технології вирощування зернових культур та промислової переробки зерна, матеріальне стимулювання робітників щодо ощадливої експлуатації техніки та обладнання);
- використання сільськогосподарської техніки та промислових потужностей переробки зерна на кооперативних засадах;
- оптимальний логістичний ланцюжок доставки сировини та готової продукції переробки зерна (ефективне використання транспортних засобів);
- раціональна амортизаційна політика (строки використання основних засобів і поповнення амортизаційного фонду в необхідних обсягах);
- своєчасна заміна спрацьованої та застарілої техніки (фізичний і моральний знос) [84].

Комплексне врахування вищевказаних факторів ефективного використання основних засобів в управлінні виробництвом зерна та продуктів його переробки дасть можливість значно підвищити конкурентоспроможність продукції, досягти більшої прибутковості усіх галузей зернопродуктового підкомплексу АПК. Крім того, на наше переконання, необхідно пересуватися шляхом збільшення вартості робочого місця, значну частину вартості якого займає основний капітал. Потрібно також зазначити, що основні засоби як виробничий ресурс, беручи участь у створенні продукції, збільшують її собівартість у частині амортизаційних відрахувань. З іншого боку, сума, яка дорівнює амортизаційним відрахуванням, накопичуються в амортизаційному фонді, що використовується для відновлення спрацьованих основних засобів.

Проблема полягає в тому, що при збільшенні суми амортизаційних відрахувань зростають і витрати виробництва, зменшуючи його прибутковість. Водночас більша сума цих відрахувань, що поповняє амортизаційний фонд, дає

можливість швидше оновлювати застарілу техніку. На нашу думку, вирішення даної проблеми можливе тільки за умови збільшення обсягу виробництва продукції, коли постійні витрати (амортизація) будуть мати меншу частку в собівартості одиниці продукції, та підвищення якості виробленої продукції, що приведе до збільшення ціни реалізації.

Отже, підвищення ефективності управління основними засобами в зернопродуктовому підкомплексі АПК передбачає врахування усіх без винятку факторів, які впливають на цей процес. Особливу увагу у цьому питанні слід приділити: забезпеченню технологічних операцій відповідними системами машин у повному обсязі; запровадженню прогресивних форм організації виробництва та праці; підвищенню матеріальної заінтересованості робітників у збереженні та подовженню строків служби машин та обладнання; посиленню ролі кооперації у використанні основних засобів; проведенню раціональної амортизаційної політики. Крім того, у цьому процесі надто важлива роль держави щодо забезпечення підприємств досліджуваного підкомплексу пільговим кредитуванням, надання допомоги товаровиробникам в одержанні основних засобів у лізинг.

В умовах прискорення науково-технічного прогресу в аграрному секторі економіки, застосування прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, у тому числі й у зерновиробництві, важливого значення набуває забезпеченість сільськогосподарських підприємств відповідними системами машин. Від цього великою мірою залежить ефективність виробництва, а отже, величина і структура доданої вартості.

Проблеми забезпечення сільськогосподарського виробництва, у тому числі зерновиробництва, надійною матеріально-технічною базою, відновлення та модернізації основних засобів і визначення їх впливу на формування витрат та доданої вартості розглядаються в наукових працях вітчизняних вчених. Однак ці питання, особливо щодо формування доданої вартості за інтенсивних ресурсоощадних технологій вирощування зернових культур вивчені недостатньо, тому потребують подальшого дослідження.

Додана вартість у зерновиробництві є одним із важливих показників ефективності господарювання. Величина та структура доданої вартості залежить від багатьох факторів, одним з яких постає забезпечення технологічного процесу основними засобами.

Амортизаційні відрахування входять до складу витрат і, одночасно, є джерелом відновлення основних засобів. Іноземні дослідники П. А. Самюельсон та В. Д. Нордгауз визначають амортизацію як відшкодування у грошовій формі засобів праці, яке відповідає зношенню цих засобів [11, с. 614]. Із цього, на наш погляд, дуже лаконічного визначення, слід виділити той аспект, що в наш час стрімкого розвитку технологій потребує все більшої уваги має саме моральний знос. Тобто цілком придатні до використання основні засоби необхідно замінювати більш прогресивними та продуктивними, а рівень відшкодування слід коригувати, враховуючи об'єктивно необхідне зменшення строку їх використання [85].

Поділяємо думку науковців стосовно того, що сума амортизаційних відрахувань не накопичує потенціал, а лише постійно та безперервно оновлює його майнові елементи у процесі ведення господарської діяльності, тобто забезпечує просте відтворення необоротних активів за минулим рівнем вартісного оцінювання. Ефективність інвестицій через доходи амортизаційних відрахувань виявляє в себе такий спосіб:

1) господарюючі суб'єкти одержують цільові кошти, які на відміну від прибутку у визначеній величині необтяжені податком;

2) амортизаційні відрахування на відміну від прибутку і позикових коштів є найстабільнішим джерелом формування ресурсів, оскільки на них набагато меншою мірою впливають спади виробництва, підвищення ставок за кредитами та зміна цін;

3) амортизаційні відрахування є власними коштами підприємств і в разі відмови від позикових коштів вони дають змогу економити на виплаті процентів, що в цілому підвищує ефективність виробництва;

4) наявність амортизаційного фонду і необхідність використовувати його

за цільовим призначенням дисциплінують підприємство, примушують його витрачати їх на розширення і модернізацію виробництва;

5) контроль власника за цільовим використанням амортизаційного фонду позбавляє спокуси витратити ці кошти на інші цілі;

6) за помітно прискорених темпів технічного прогресу у світі вагому роль відіграє фактор часу: гроші, отримані сьогодні, коштують набагато дорожче тих, які будуть отримані через 2–3 роки.

Прискорена амортизація дозволяє підприємствам отримувати додаткові кошти в перші роки використання необоротних активів, створюючи для них значні преференції щодо конкурентів. Використання прискореної амортизації зумовлено її великим впливом на інвестиційну діяльність і прискорення модернізації підприємства [86, с. 97–98]

Внесення комплексних мінеральних добрив під зернові культури у порівнянні із традиційним одним видом поживних речовин, також знижує експлуатаційні витрати при використанні сільськогосподарської техніки через менший загальний обсяг їх доставки та внесення, а отже збільшується сума доданої вартості.

Потрібно також відмітити, що використання для посіву зернових культур якісного насіння позитивно впливає на ефективність застосування сільськогосподарської техніки, а саме: менш якісного насіння потрібно висівати більшу кількість, вища вартість його доставки. Крім того, у разі відсутності чіткого визначення схожості насіння необхідно додатково проводити технологічні операції із приведення густоти рослин до норми. Нині в Україні працює близько 80 насіннєвих заводів і сучасних насіннєвоочисних ліній, а виробництвом насіння сільськогосподарських культур займаються 2 тис. господарств, з яких 500 вирощують елітне і оригінальне насіння [87, с. 142]. Кількість сортів озимої пшениці, що передбачені Програмою кваліфікаційної експертизи, збільшилася з 123 до 151, з них вітчизняних сортів – 101, іноземних – 50 [88, с. 120].

При застосуванні відповідної системи машин, що дає змогу ефективно та

раціонально витрачати виробничі ресурси, можливо за інших рівних умов істотно збільшити суму доданої вартості, в основному за рахунок результативної її частини – прибутку, зменшуючи при цьому загальну суму витрат.

Отже, у зерновиробництві при застосуванні інтенсивних ресурсоощадних технологій, що передбачає використання відповідних систем машин, можна значно збільшити суму доданої вартості, переважно за рахунок прибутку, зменшуючи витрати виробничих ресурсів. Одним із позитивних моментів застосування таких основних засобів у тому, що за зменшення затрат праці та загального фонду плати праці зростає оплата години роботи завдяки використанню більш кваліфікованої праці.

З розвитком ринкових відносин у сільськогосподарському виробництві проблема відтворення капіталу набуває особливої гостроти, оскільки вітчизняний аграрний сектор економіки перебуває в складній ситуації щодо відновлення основних засобів, забезпечення виробництва оборотними коштами. Кризові явища в економіці країни не сприяють забезпеченню сільського господарства кредитними ресурсами під помірні відсотки.

Відомо, що капітал у цілому є сумою коштів, основних засобів, нематеріальних активів. Капітал (від франц., англ. *capital* – “головний”) – це усе, що здатне давати дохід, або виробничі ресурси, створені людьми [89, с. 18]. Г. Фандель характеризує вказані виробничі ресурси як такі, що споживаються в процесі виробництва та такі, що застосовуються, тобто засоби виробництва [90, с. 52-54]. С. І. Дем’яненко зазначає, що спираючись на постулати економічної теорії, під капіталом розуміють лише ресурси, засоби виробництва в уречевленій формі, а не у грошовій. Однак у прикладній економіці й менеджменті під капіталом розуміють як ресурси, так і кошти [79, с. 184]. Підприємство створюється для ведення підприємницької діяльності, у процесі якої, зазначає В. О. Мец, воно використовує як власний капітал, так і залучені кошти. Власний капітал підприємства визначається як різниця між вартістю майна і борговими зобов’язаннями [91, с. 191].

Засоби виробництва та кошти в сільськогосподарському виробництві не є капіталом без взаємодії з природними та трудовими ресурсами. Також для цього процесу необхідно вести підприємницьку діяльність, яка передбачає виконання певних функцій: залучення ресурсів для здійснення виробництва, організація виробництва та прийняття управлінських рішень, запровадження нових технологій та видів продукції, прийняття ризику та відповідальності за результати виробництва (рис. 1.7).

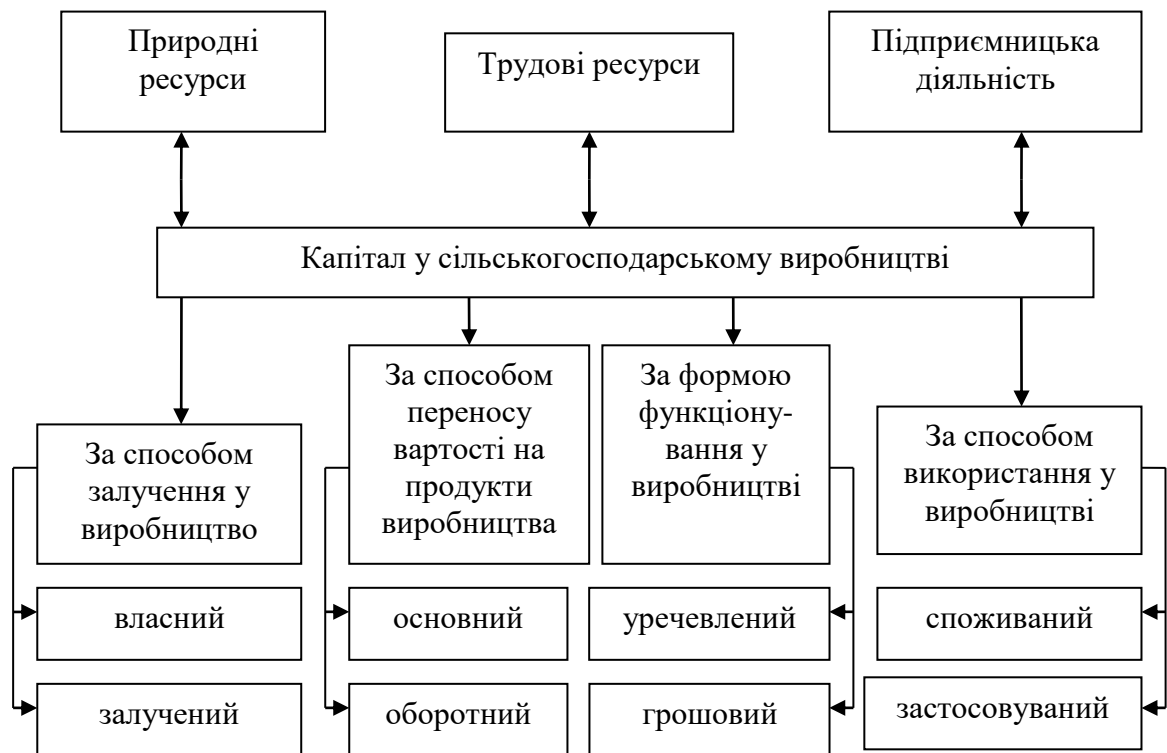

Рис. 1.7. Взаємозв'язок виробничих ресурсів та класифікаційні ознаки капіталу в сільськогосподарському виробництві*

Примітка. *Сформовано автором

Для ефективного виробництва важливо, щоб управління відтворенням капіталу в підприємстві мало послідовний та безперервний характер. Власний капітал у формі основних фондів (основних засобів) зумовлює такі виробничі витрати як амортизація, що є основним джерелом його відтворення. Амортизація основних засобів, за формулюванням В. М. Нелепа, – це процес втрати ними своєї вартості й поступового перенесення її на вартість виробленої

продукції з наступним нагромадженням грошових коштів для відтворення основних засобів [92, с. 300].

Стисло розглянемо застосування методів нарахування амортизації, яких налічується декілька. Підприємство може самостійно прийняти рішення щодо застосування прискореної амортизації основних фондів або інших методів її нарахування. На нашу думку, застосування певного методу нарахування амортизації в кожному підприємстві повинно бути виваженим з точки зору визначення загального рівня виробничих витрат і собівартості продукції, беручи до уваги ефективність господарювання та забезпечення власними коштами й інвестиціями. Це пояснюється двобічним характером амортизації – як частини виробничих витрат і нагромадженням у такому ж розмірі коштів у спеціальному фонді, призначеному для оновлення основних засобів. Тому чим ефективніше ведеться виробництво, чим краще господарство забезпечене власними коштами й інвестиціями, тим більшу частину вартості основних фондів через амортизацію можна переносити на вартість продукції і тим швидше оновлювати їх [93].

Важливим фактором у вдосконаленні управління відтворенням капіталу є впровадження у сільськогосподарських підприємствах нормативного методу панування, обліку, аналізу та контролю виробничих витрат. Цей метод дозволяє раціонально використовувати виробничі ресурси, підвищувати продуктивність, зменшуючи собівартість одиниці продукції. Застосування спеціалізованих комп'ютерних програм у плануванні та обліку виробництва забезпечує постійний контроль за витрачанням ресурсів та дає можливість вчасно прийняти відповідне управлінське рішення щодо кількості та доцільності їх застосування.

У зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва, особливо в галузі рослинництва, залучення коштів (позик, кредитів) є надзвичайно актуальним. Так, в 1980-1990 рр. частка кредитів у джерелах оборотних засобів колективних сільськогосподарських підприємств становила 35-40 % [94, с. 188]. За користування залученими коштами підприємства сплачують процент на

позику. На рівень процентної ставки на позику впливають також рівень ризику при залученні позики, абсолютний розмір самої позики, система оподаткування, умови конкуренції на ринку тощо. Наприклад, чим більший ризик на позику, тим вища процентна ставка і навпаки. Важливо, щоб такі кредити надавалися за процентною ставкою, яка б стимулювала виробництво, а не забирала в нього останні оборотні кошти, приносячи банкам надприбутки.

Також, на нашу думку, держава має здійснювати виважену політику щодо залучення іноземних інвестицій до відтворення матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки, узгодити з європейськими нормами податкове законодавство щодо оподаткування коштів, які спрямовуються на відтворення капіталу в сільському господарстві, а також постійно розвивати вітчизняне сільськогосподарське машинобудування та виробництво матеріальних ресурсів для аграрного сектору економіки, збільшувати виділення коштів на часткову компенсацію їх вартості. Особливо важливо забезпечувати розширене відтворення такої форми капіталу як основні засоби.

Висновки до розділу 1

1. Збільшення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК залежить як від ефективності роботи та узгодженості усіх його сфер, так і від раціональної кредитної та податкової політики держави. Це дасть можливість не тільки підвищувати прибутковість підкомплексу, а й покращувати фінансове положення його працівників.

2. Для підвищення продуктивності праці, зростання рівня оплати праці та посилення матеріальної заінтересованості працівників у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції з мінімальними витратами необхідно удосконалювати організацію праці, збільшувати частку додаткової оплати та застосовувати преміювання за кінцеві результати роботи.

3. Для покращення управління прибутком сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, також велике значення має його оптимальний розподіл, збільшення частки на фінансування розвитку виробництва

(реінвестування прибутку), створення резервних фондів, задоволення соціальних і матеріальних потреб працівників підприємства.

4. Договірне регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення потребує подальшого вдосконалення з внесенням відповідних зміни у законодавстві, які дозволять забезпечити збереження і поліпшення якості землі, врегулювати відносини між орендарем та орендодавцем щодо встановлення справедливого рівня орендної плати.

5. Важливим фактором у вдосконаленні управління відтворенням капіталу є впровадження у сільськогосподарських підприємствах нормативного методу панування, обліку, аналізу та контролю виробничих витрат. Цей метод дозволяє раціонально використовувати виробничі ресурси, підвищувати продуктивність, зменшуючи собівартість одиниці продукції.

Основні наукові результати розділу 1, опубліковані в працях автора [5, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 42, 44, 50, 57, 62, 72, 30, 74, 77, 83, 84, 85, 93], наведених у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

2.1. Принципи та особливості методології дослідження доданої вартості

У процесі розвитку ринкових відносин виникає необхідність пошуку та застосування нових методичних підходів до дослідження вартості продукції, зокрема нової вартості, що створюється в підприємствах у різних галузях економіки. Не винятком є і підприємства агропромислового комплексу та його підкомплексів. Специфіка виробництва продукції в галузях зернопродуктового підкомплексу передбачає й особливу методологію досліджень доданої вартості та використання відповідних принципів наукового пізнання.

Останніми роками, із прискореною розбудовою ринкових відносин в Україні вчені дедалі частіше зосереджують увагу на питання формування та розподілу доданої вартості як одного із найважливіших показників рівня розвитку економіки. Зернопродуктовий підкомплекс є наразі провідним підкомплексом вітчизняного агропромислового виробництва, тому ступінь його зростання значно впливає на рівень валового внутрішнього продукту та національного доходу.

Слід наголосити, що деякі питання методології дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі вивчені недостатньою мірою. Відповідні принципи та методи наукового пізнання не завжди вичерпно застосовуються у предметному дослідженні, часто відсутній системний підхід до вирішення проблем формування та розподілу доданої вартості підкомплексу.

Серед великої кількості методів і методик досліджень необхідно виокремити саме ті, які дадуть змогу досягти поставленої мети. Для цього, насамперед, потрібно осмислити і зрозуміти взаємозв'язок теорії і практики,

законів і методів пізнання, а потім обрати необхідну методологію та методику дослідження.

Методологія (англ. methodology) – вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа. Це сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [10, с. 185]. Дещо ширше розуміє методологію, наприклад, колектив авторів під керівництвом А. Є. Конверського як тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення та конструювання методів. Поняття «методологія», на їхню думку, має два основних значення: по-перше, як система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, як вчення про цю систему, загальна теорія методу [95, с. 25]. Великий Енциклопедичний Словник трактує методологію як вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності; методологія науки - це вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання [13].

Із викладених вище визначень методології слідує, що дане поняття охоплює не тільки певну кількість принципів і методів пізнання та вчення про них, а й, з метою одержання успішного результату досліджень, об'єднує теорію, практику та відповідні закони в систему й має філософську основу. Схематично взаємозв'язок теорії і практики, законів та методів пізнання показано на рис. 2.1.

Як видно із рис. методологія та принципи наукового пізнання взаємопов'язані. До того ж принципи є фундаментальними положеннями для обґрунтування ідей, що породжують гіпотези, при доведенні яких виникають теорії, які є передумовами того чи іншого методу. Методи пізнання мають відповідну класифікацію. Але без врахування законів, які є породженням симбіозу теорії та практики, застосування будь-яких методів дослідження також не забезпечить очікуваного результату. Тому, тільки врахувавши усі вищевказані категорії пізнання, зрозумівши їх взаємозв'язок, можливо на

основі принципів пізнавального процесу й відповідної методології означити методику дослідження певної дисципліни чи науки [96].

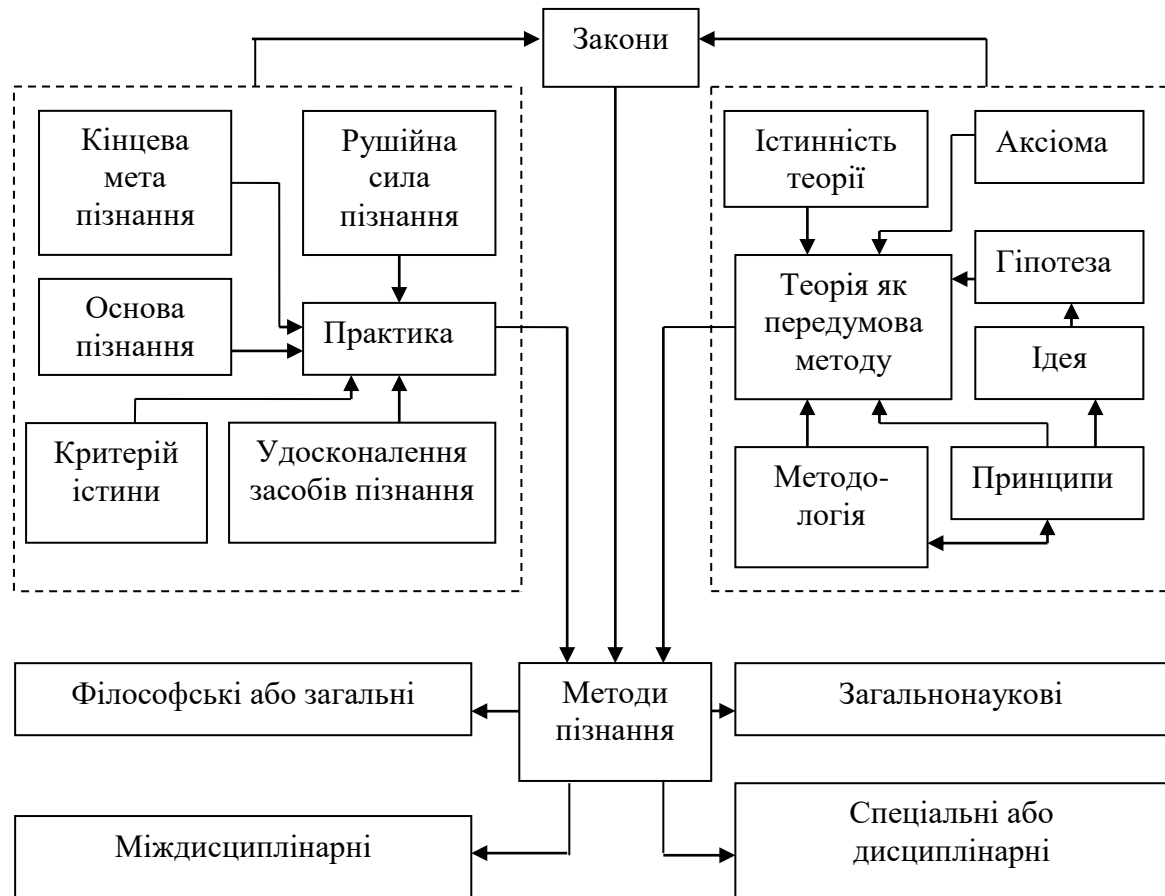

Рис. 2.1. Взаємозв'язок теорії і практики, законів та методів пізнання*

Примітка. *Сформовано автором

Трактування такого поняття як «принцип» у різних літературних джерелах є неоднозначним. У деяких випадках поняття «принцип» та «метод» дослідники ототожнюють, їх наприклад, історичний метод та принцип історизму. Однак, на нашу думку, поняття принципу передуює поняттю методу і є його основою, хоча ці поняття, дійсно, пов'язані. Схиляємося до визначення, що принцип – це основні вихідні положення будь-якої теорії, вчення. Сукупність принципів є початковою формою систематизації знань, вона адресована певним фахівцям [97, с. 34]. Й. С. Завадський визначає принцип (англ. principle) головним, вихідним положенням, правило діяльності організації в будь-якій сфері або правило поведінки особи [10, с. 250].

У згаданому Великому Енциклопедичному Словнику до цього поняття додано ще й внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки й діяльності [13]. У вищезазначеному трактуванні, на нашу думку, в розумінні принципів пізнання надто важливим є внутрішнє переконання людини. Саме воно відіграє вирішальну роль у правильності її вчинків, дотриманні певних положень, сприйняття або заперечення відповідних законів буття, визначає правильність вибору методів пізнання дійсності та впевненість в очікуваному результаті її дій. До того ж різне ставлення до дійсності індивідуумів визначає і різний вибір методів дослідження. Тобто неоднакове відчуття дійсності у дослідників спонукає їх по-різному оцінювати об'єкт вивчення, що і є джерелом пошуку істини.

Кожною наукою чи дисципліною застосовуються певні філософські, загальнонаукові, частково-наукові та спеціальні методи досліджень. Розглянемо принципи і методи дослідженні формування та розподілу доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, відображені на рис. 2.2.

Метод (від грец. *methodos*) – це система засобів, заходів, підходів і шляхів, за допомогою яких відбувається пізнання категорій, законів і тенденцій господарського життя. Відповідно до предмету науки, визначається і метод його дослідження: предмет породжує особливості методу, а метод виробляє інструментарій пізнання, за допомогою якого економісти заглиблюються в сутність економічних явищ і процесів, формулюють поняття, відкривають нові закони, особливості розвитку суспільного виробництва, а отже – формують предмет економічної теорії [98, с. 13]. Зупинимось докладніше на методах, які застосовуються у дослідженні формування та розподілу доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, оскільки принципи пізнання в загальних рисах нами вже охарактеризовано й показано їх взаємозв'язок із вказаними методами.

Головним і всебічним методом пізнання є діалектичний, який застосовується при дослідженнях в усіх науках та дисциплінах, зокрема і в економічних, адже він є загальною теорією розвитку й універсальним методом

пізнання об'єктів, що розвиваються.

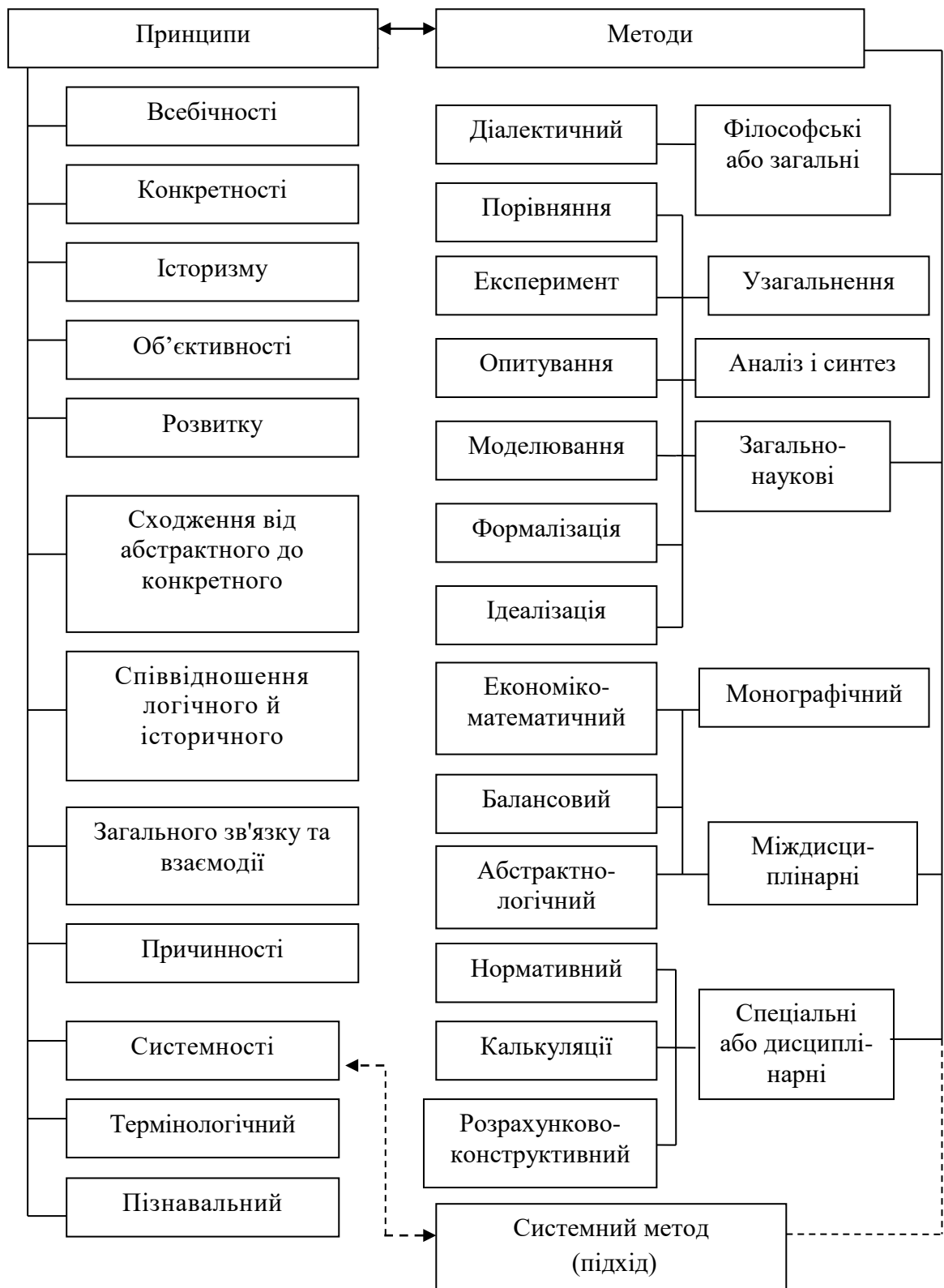

Рис. 2.2. Схема взаємозв'язку принципів і методів пізнання у дослідженні формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Сформовано автором

У нашому випадку діалектичний метод застосовується для розуміння розвитку зернопродуктового підкомплексу як системи. Додана вартість тут виступає як об'єктивна реальність і необхідність розвитку підкомплексу.

Серед загальнонаукових методів дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі застосовуються такі як:

- *порівняння* – метод, який виявляє подібність або відмінність різних об'єктів дослідження за певними ознаками (застосовується для порівняння величини та структури доданої вартості в різних підприємствах і галузях зернопродуктового підкомплексу);

- *узагальнення* – це комплекс послідовних дій для об'єднання одиничних фактів в єдине ціле з метою виявлення типових характеристик і закономірностей [99, с. 20] (використовується для визначення загальної суми доданої вартості починаючи від виробництва зерна і закінчуючи реалізацією готової продукції споживачам);

- *експеримент* – апробація у створених відповідних умовах та на практиці наперед змодельованих систем (організація виробництва готових продуктів із зерна в межах одного чи їх групи підприємствах, що знаходяться в одній системі з раціональним розподілом доданої вартості між усіма учасниками процесу т. ін.);

- *опитування* – метод, який передбачає збір інформації, отриманої в результаті опитування респондентів. Важливо, що цей метод дає змогу також виявити мотиви і причини перебігу відповідного процесу (використовується, наприклад, для визначення уподобань споживачів щодо якості та різновидів зернової продукції з метою випуску такої продукції, яка б мала справедливую ціну реалізації та забезпечувала максимальний прибуток товаровиробникові чи з'ясування думки працівника або спеціаліста відповідної галузі щодо підвищення продуктивності праці та зменшення виробничих витрат тощо);

- *аналіз і синтез* - комплексний метод дослідження, який ґрунтується на послідовному розчленуванні об'єкта на частини (аналіз) та поєднання окремих його елементів в єдине ціле (синтез) [84] (формування доданої вартості

розглядається як одне ціле після аналізу складових цього показника);

- *формалізація* - метод вивчення економічного процесу шляхом відображення його змісту і структури в знаковій формі [100] (для відображення показників визначення доданої вартості у вигляді формул);

- *ідеалізація* - метод, пов'язаний з утворенням і вивченням ідеальних об'єктів (отримання відповідної (ідеальної) суми доданої вартості від реалізації зернової продукції не беручи до уваги низку факторів, наприклад, неврожайні роки тощо);

- *моделювання* - метод як спосіб опосередкованого пізнання. Моделювання завжди передбачає зіставлення відомого з невідомим за *аналогією*. Цей метод моделювання слугує для розв'язування тих завдань, які не можуть бути розв'язані безпосередньо на об'єкті, наприклад, коли він уявний, тобто не існує. У нашому випадку застосовується математичне моделювання для аналізу не тільки загальних властивостей системи (зернопродуктового підкомплексу) як й поведінки окремих її елементів, зміни структури, визначення відносного вкладу різних факторів у спостережувані властивості. Моделюються різні варіанти кооперації та інтеграції підприємств зернопродуктового підкомплексу, включаючи кластеризацію, для отримання максимально можливої суми доданої вартості.

Міждисциплінарні та спеціальні методи дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі також мають вагоме значення для всебічного і комплексного вивчення цього процесу. Конкретизацію їх застосування буде розглянуто в наступних підрозділах дисертаційної роботи.

У дослідженні будь-якого об'єкта або процесу важливо застосовувати системний підхід, а надто при вивченні великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. До таких систем ми відносимо і зернопродуктовий підкомплекс. Системний підхід також можна визначити як напрям методології дослідження (а отже, сукупності методологічних принципів і методів), в основі якого розгляд сукупності відносин та зв'язків між елементами системи. Дослідження доданої вартості та

її елементів неможливе без вивчення економічних відносин між підприємствами усіх галузей зернопродуктового підкомплексу щодо формування та розподілу даної величини. Варто зазначити, що системний підхід є не стільки методом вирішення завдань, скільки методом їх постановки. Тобто, він дає можливість попередньо проаналізувавши сучасний стан системи окреслити напрями її розвитку шляхом постановки нових завдань. Системний підхід у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу розглянуто на рис. 2.3. [96].

Рис. 2.3. Системний підхід у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу*

Примітка. *Сформовано автором на основі [95, с. 33]

Важливо, щоб усі ці шість вимог, відображені на рисунку.2.3. розглядалися комплексно та послідовно. Як бачимо, системний підхід завбачує не тільки ієрархічний зв'язок знизу догори, а й у зворотному напрямі. При цьому застосовується сукупність методів наукового пізнання різного рівня з можливістю аналізу елементів доданої вартості у взаємодії з іншими зовнішніми системами.

Крім того, зауважимо, що у різних галузях підкомплексу елементи доданої вартості формуються і розподіляються за різними принципами, зважаючи на послідовність переробки та багатовекторність використання зернової продукції залежно від структурної потреби її споживання в готовому вигляді чи сировину. слід зауважити й на різні можливості галузей підкомплексу в придбанні виробничих ресурсів і запровадження новітніх технологій виробництва. До того ж, здебільшого при виробництві зерна такий елемент доданої вартості як заробітна плата формується за залишковим принципом через обмеженість сільськогосподарських підприємств у фінансових ресурсах [96].

Слід погодитися із думкою дослідників стосовно того, що внаслідок ринкових перетворень приблизно 60 % населення країни опинилося у складному становищі, оскільки оплата їх праці не виконує свої функції (у тому числі відтворювальну). Це не тільки фактор, який стримує розвиток економіки, а й джерело постійних соціальних суперечностей у суспільстві [101, с. 16]. В першу чергу це, стосується аграріїв, у яких середній розмір заробітної плати є одним з найнижчих у галузях вітчизняної економіки.

Постійно збільшується також орендна плата за паї, що за стабільної ціни на зерно зменшує і прибуток у зерновиробництві. За визначенням, прибуток – одна із форм чистого доходу в умовах розвинених товарно-грошових відносин, що відображає вартість додаткового і частково необхідного продукту [102, с. 261]. Крім того, часті неврожайні роки зводять нанівець вказаний результативний показник, а в переробних галузях такого ризику немає, враховуючи, що за ринкових відносин сировинні ресурси можна придбати і в

інших зонах виробництва зерна у світі.

Отже, першим етапом у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є розуміння взаємозв'язку теорії і практики, законів та методів пізнання для правильного визначення, характеристики й обрання відповідної методології та методики дослідження. Далі належить на основі наукових принципів пізнання добрати систему конкретних методів дослідження і проводити його комплексно. Розглядаючи зернопродуктовий підкомплекс як систему, необхідно дослідити формування доданої вартості та її елементів із залученням системного підходу, який дає змогу не тільки провести всебічний аналіз даного показника, а й визначити шляхи досягнення його максимального значення в перспективі [96].

2.2. Методи та показники визначення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі

Вивчення процесу формування доданої вартості є досить складним завданням з огляду на те, що ця економічна категорія недостатньо досліджена, враховуючи, що історично вона виникла на початку минулого століття. Із плином часу вона розглядалася як база обкладання податком на додану вартість, а як показник ефективності діяльності підприємства почала застосовуватися пізніше.

Процес формування доданої вартості у галузях економіки розглядається із залученням різних підходів, тому в зернопродуктовому підкомплексі як об'єднанні підприємств декількох галузей економіки методи дослідження мають бути специфічними. Крім того, тут особливо важливий зв'язок між методологією процесу дослідження, методикою і методами, а також означення функцій, які вони виконують. Методика - це фіксована сукупність прийомів практичної діяльності, що приводить до заздалегідь визначеного результату. У науковому пізнанні методика відіграє значну роль в емпіричних дослідженнях

(спостереженні та експерименті).

На відміну від методу завданням методики не передбачено теоретичне обґрунтування отриманого результату, вона концентрується на технічній стороні експерименту та на регламентації дій дослідника. Хоча в сучасних умовах, коли обладнання і техніка експерименту ускладнились, велике значення набуває копіткий опис методичного боку досліджень [95]. Досліджувати різні сфери діяльності людини в суспільстві можливо із залученням багатьох методів. Процес виробництва та його результати в економіці вивчаються теж за допомогою різних наукових методів. Слід наголосити, що правильний вибір відповідної методики є важливою умовою успішного дослідження.

Специфіка дослідження полягає в тому, що воно провадиться у кількох сферах агропромислового комплексу, включаючи торгівлю сировиною, проміжними продуктами переробки та готовими продуктами, виробленими в зернопродуктовому підкомплексі. Як вказувалося нами вище, при дослідженні доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі необхідною умовою є використання діалектичного методу пізнання, що включає в себе вчення про загальний зв'язок явищ та їх розвиток. Крім того, цей метод розглядає суперечності мислення і буття, процеси переходу кількісних змін у якісні, дію закону заперечення заперечень і т. ін. У зернопродуктовому підкомплексі це, головним чином, стосується особливостей процесу виробництва зернової продукції, з розглядом землі як середовища живих організмів і неорганічних сполук, що дає можливість вирощувати урожай [103]. Об'єктивна діалектика пояснює перетворення поживних речовин ґрунту органічного та неорганічного походження в зерно, взаємодію різних природних явищ у цьому процесі. Суб'єктивна діалектика висвітлює свідомі дії людини щодо впливу на природу заради отримання урожаю, а також його подальшого використання. Це стосується і дотримання науково обґрунтованих сівозмін, запровадження прогресивних технологій, використання нових високопродуктивних сортів і гібридів тощо.

Більшість науковців методи наукового дослідження в економіці, як зазначалося вище, розподіляють на дві великі групи: загальнонаукові та спеціальні (калькулювання, прогнозування, нормативний метод і т. ін.). Загальнонаукові методи дослідження своєю чергою поділяються на методи емпіричних та теоретичних досліджень. Зауважимо, що ряд вчених виділяють ще й емпірико-теоретичні методи досліджень. Теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження взаємопов'язані. Емпіричне пізнання дає основу для теоретичного і навпаки. Крім того, певні методи наукових досліджень в одних класифікаціях віднесено до емпіричних, а в інших – до теоретичних, або до емпірико-теоретичних, тому в деяких випадках цей поділ є умовним. Спеціальними називаються методи, які використовуються головним чином певною наукою.

Вітчизняні вчені, серед яких Л. М. Худолій, Я. С. Ларіна, Г. М. Чорний, вказують, що дослідження у сфері аграрної економіки порівняно з технічними галузями мають певну специфіку. По-перше, об'єкти дослідження різняться складністю й поліфункціональністю; по-друге, предмет дослідження, який співвідноситься з об'єктом дослідження мовою філософії як часткове й загальне, концентрує в собі найбільш значущі властивості об'єкта дослідження; по-третє, високий ступінь абстракції знань у сфері аграрної економіки зумовлює відповідні труднощі з формулюванням предмета, наукової проблеми та мети дослідження [104, с. 83].

Методологію наукового дослідження, методику і методи та її функції розглянуто на рис. 2.4.

Як видно із рис. 2.4 методологія як вчення про способи здобуття наукових знань окреслює відповідні напрями пізнання. Тобто, методологія є вченням про методи дослідження, а методика дослідження визначає спосіб і послідовність вирішення конкретного наукового або практичного завдання.

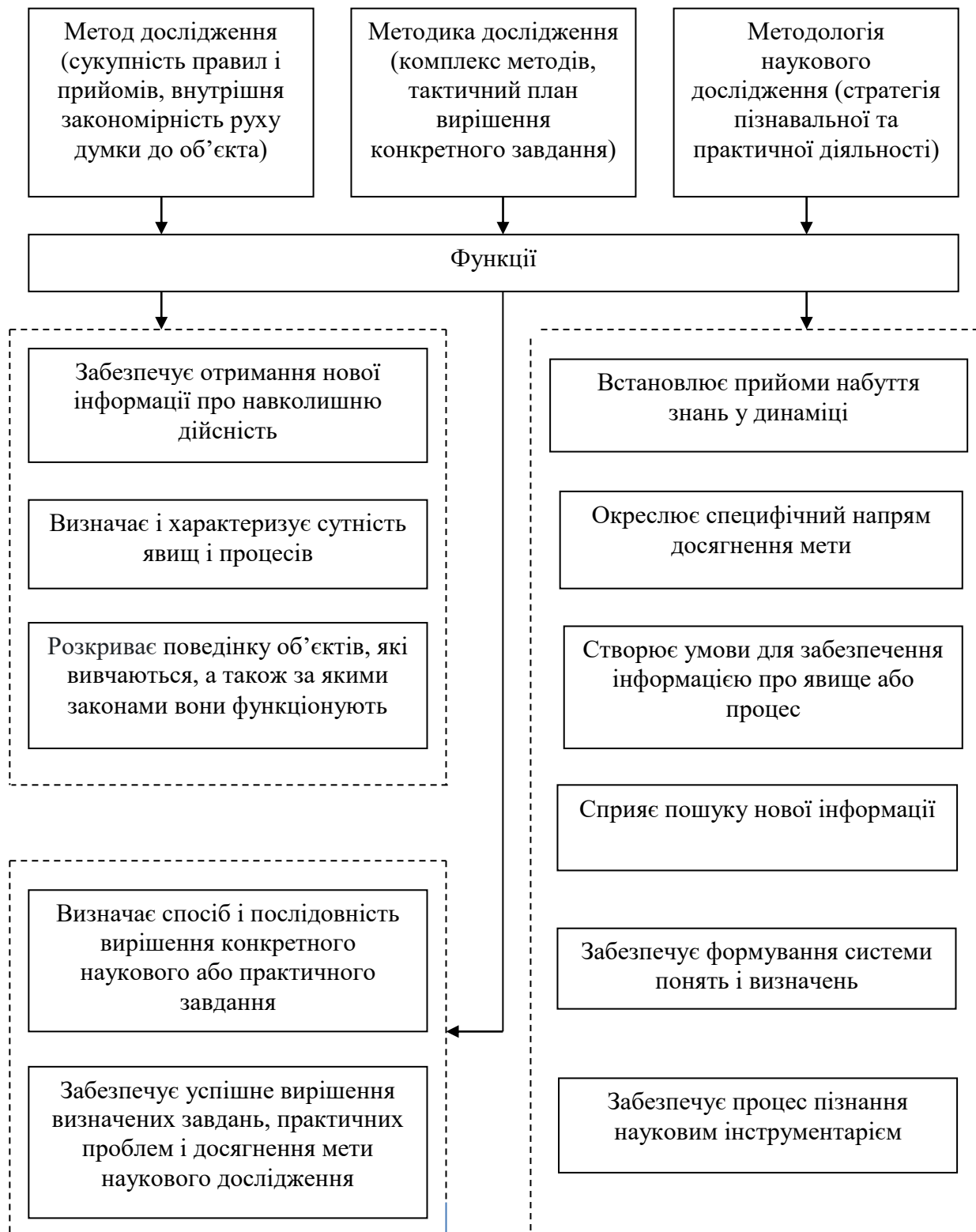

Рис. 2.4. Методологія наукового дослідження, методика і методи та їхні функції*

Примітка. *Сформовано автором

Крім того, методика забезпечує успішне вирішення визначених завдань, практичних проблем і досягнення мети наукового дослідження. Методи ж визначають і характеризують зміст явищ, повнота інформації забезпечується на усіх рівнях дослідження. Методи дослідження мають різну класифікацію відповідно функцій, які вони виконують. До того ж різні автори можуть відносити методи до тих чи інших груп, тому поділ на групи є деяким чином умовним. Один із таких варіантів класифікації методів дослідження наведено на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Класифікація наукових методів дослідження*

Примітка. *Сформовано автором

За рівнем пізнання методи дослідження поділяються на емпіричні, які використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження та теоретичні. Деякі вчені виділяють тільки емпіричні та теоретичні методи. За конкретизацією застосування методи наукового дослідження можна поділити на дві великі групи: загальнонаукові та конкретно-наукові.

Загальнонаукові методи пізнання використовуються у більшості наук, а конкретно-наукові – в певній науці. Проте часто методи, характерні для якої-небудь конкретної науки, застосовуються і в інших науках. Це можна пояснити тим, що об'єкти дослідження цих наук підпорядковуються також і законам даної науки.

Конкретно-наукові методи, що застосовуються при дослідженні формування та розподілу доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, класифіковано нами на рис. 2.6.

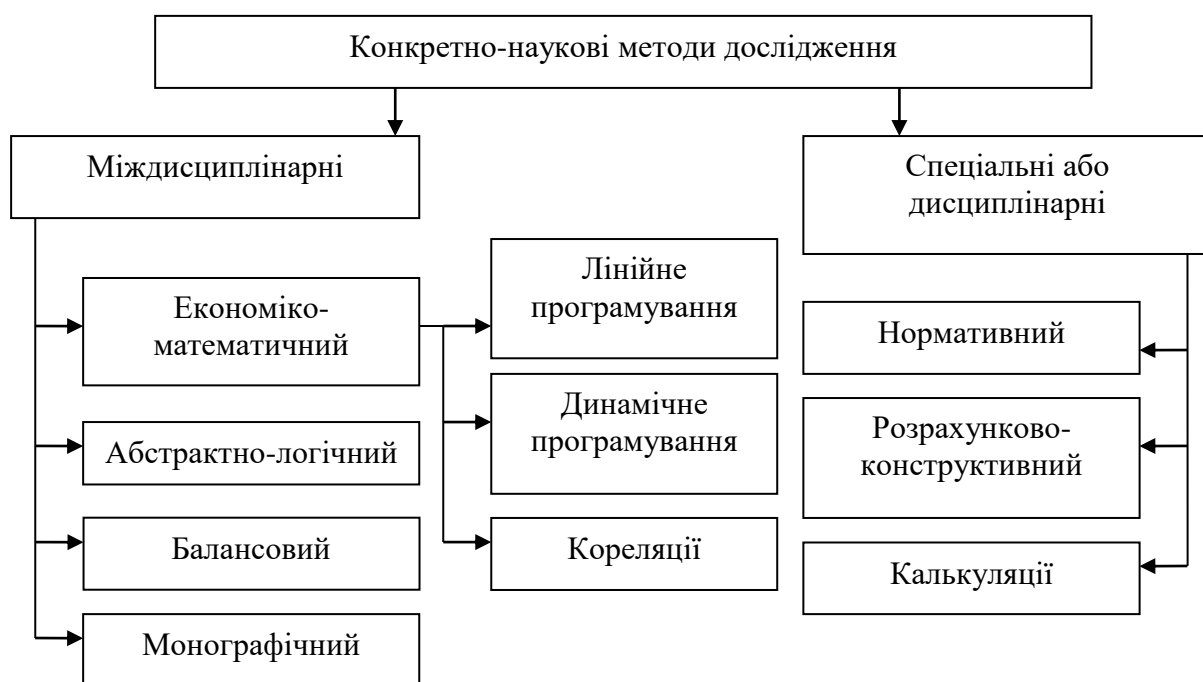

Рис. 2.6. Конкретно-наукові методи, що застосовуються при дослідженні формування та розподілу доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Сформовано автором

Міждисциплінарні методи пізнання виникають на межі різних наукових дисциплін, та відображають тенденції інтеграції в розвитку наук. Широке застосування ці методи знайшли у комплексних наукових дослідженнях і програмах. Вивчення за їхньою допомогою об'єктів дає можливість отримати нове знання. Спеціальні або дисциплінарні методи - це система прийомів, що

застосовуються в окремій науковій дисципліні, яка входить в певну галузь науки. Тут слід зауважити, що поділ на частково-наукові та спеціальні методи цілком умовний, але для дослідження доданої вартості ми бачимо його саме так.

Розглянемо конкретно-наукові методи дослідження формування та розподілу доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі докладніше. До них відносяться згідно запропонованої класифікації такі методи:

1. Міждисциплінарні:

- *економіко-математичний* - застосовується при оптимізації виробництва в цілому, а також окремих складових взаємопов'язаних систем, при прогнозуванні важливих параметрів економічного розвитку та кількісній оцінці впливу тих або інших факторів на результат за наявності кореляційних зв'язків і взаємозалежностей [105, с. 13]. Цей метод можна розглядати і як сукупність методів або методичних прийомів. До даного синтетичного методу відносяться такі методи (методичні прийоми): *лінійне програмування*, що дає змогу розв'язувати економічні задачі щодо вибору оптимальних варіантів планів або управлінських рішень. Умовою для розв'язання цих задач є відображення функціональної залежності лінійними рівняннями із змінними величинами (застосовується для визначення оптимальних пропорцій між елементами доданої вартості); *динамічне програмування* – математичний метод розв'язання економічних задач, коли між економічними явищами немає лінійної залежності. Цей метод (методичний прийом) застосовується при розробленні заходів підвищення ефективності виробництва і виявленні резервів підвищення продуктивності роботи (використовується для визначення максимального прибутку); *кореляції* - один із методів (методичних прийомів) математичної статистики, що дає змогу визначити залежність ступеня зв'язку між досліджуваними чинниками, коли цей зв'язок не пропорційний. Прямий кореляційний зв'язок – це зв'язок, за якого із збільшенням чи зменшенням факторної ознаки виявляють тенденцію до збільшення чи зменшення результативної ознаки. Обернений кореляційний зв'язок виявляє протилежну

залежність факторної та результативної ознак (може застосовуватися для визначення залежності окремих елементів доданої вартості);

- *абстрактно-логічний* метод використовується на всіх стадіях вирішення економічних проблем. За його допомогою формуються категорії, поняття, економічні теорії і гіпотези, висновки та рекомендації [105, с. 13]. У цьому методі на перший план виступають абстракція і логіка мислення;
- *балансовий* метод використовується при плануванні й аналізі економіки на різних рівнях з метою встановлення пропорційності в її розвитку і своєчасного виявлення диспропорцій у процесі досягнення поставленої мети. За його допомогою оцінюють темпи і пропорції відтворення в підприємствах і галузях [105, с. 12] (наприклад відтворення основних засобів підприємств, його вплив на величину доданої вартості);
- *монографічний* метод використовується для всебічного й поглибленого вивчення окремих явищ і процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку. Він є незамінним при детальному дослідженні окремих спостережень, вибраних як об'єкт спеціального дослідження [105, с. 12] (використовується для вивчення процесу формування доданої вартості у передових підприємствах зернопродуктового підкомплексу).

2. Спеціальні або дисциплінарні:

- *нормативний* метод передбачає розробку різних економічних нормативів витрат матеріальних ресурсів, праці, капіталовкладень, що використовуються при плануванні та прогнозуванні виробництва, аналізі його фактичного стану [105, с. 12] (застосовується для визначення фонду заробітної плати підприємства залежно від державних гарантій та внутрішньогосподарських норм виробітку та норм часу);
- *розрахунково-конструктивний* метод широко застосовують при прогнозуванні та плануванні виробництва й економічних процесів розвитку. Він передбачає розробку кількох варіантів вирішення певної економічної проблеми, їх оцінку з подальшим вибором найкращого з них. Цей метод включає в себе багато прийомів, що забезпечують відносну точність економічних прогнозів і

планових показників [105, с.12] (застосовується для визначення оптимального варіанта формування і розподілу доданої вартості (та її елементів) підприємства або галузі);

- *калькуляції* – як методу, що охоплює сукупність способів, які використовуються для обчислення собівартості всього випуску й одиниці окремих видів продукції (робіт, послуг) за встановленою номенклатурою витрат, місцем їх виникнення. Розрізняють такі види калькуляції: планові (складають на основі прогресивних норм витрачання засобів виробництва та робочого часу й використовують як вихідні ці при встановленні цін), кошторисні (стосуються нових видів продукції, робіт та послуг для розрахунку відпускних цін) і нормативні (складають на основі чинних норм використання засобів виробництва та робочого часу).

Отже, для всебічного дослідження формування та розподілу доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі вітчизняного агропромислового виробництва важливе значення має застосування конкретно-наукових методів. Саме за допомогою таких методів можна дослідити сутність процесу формування доданої вартості [106].

У ринковій економіці в умовах жорсткої конкуренції важливо отримати такі результати господарювання, які б задовольняли не лише власників бізнесу, а й безпосередньо працівників. Тобто необхідно враховувати не тільки величину прибутку, а й витрати роботодавця на заробітну плату, що є показником рівня кваліфікації працівників та технологічності виробництва. Таким економічним поняттям є додана вартість.

У 90-х роках минулого сторіччя американською компанією Stern Stewart & Co був запропонований показник «економічна додана вартість» – EVA (Economical Value Added).

Як стверджує О. І. Давидов О.І. економічна додана вартість є модифікацією показника економічного прибутку (залишкового доходу), який вимірює фінансовий результат діяльності компанії з урахуванням не лише бухгалтерських витрат, але й альтернативних витрат інвестованого капіталу.

Економічний прибуток (залишковий дохід) є результатом віднімання вищевказаних альтернативних витрат з бухгалтерського прибутку [107, с. 168]. Дослідник також зазначає, що економічна додана вартість розглядається як індикатор прибутковості, який є послідовником класичних вимірювачів прибутковості компанії у вигляді показників рентабельності (ROE, ROI тощо) і долає недоліки цих показників рентабельності (можливість штучного збільшення або зменшення показуваного прибутку, ігнорування тимчасової вартості грошей і ризиків інвесторів, недостатня кореляція з вартістю акцій компанії на фондовому ринку). На відміну від своїх попередників – класичних показників рентабельності, EVA є показником, який спрямований на відображення тісного зв'язку з вартістю акцій із застосуванням статистичних методів, реалізацію можливостей використання великого обсягу бухгалтерської інформації, врахування при оцінці вартості підприємств фактору ризику. За своїм економічним змістом економічна додана вартість є економічним прибутком (Economic Profit), який був на той момент часу вже достатньо відомим мікроекономічним показником. Показник EVA характеризує величину додавання підприємством вартості протягом операційного періоду в результаті отримання прибутку у розмірі, який перевищує витрати на використаний капітал [108, с. 192].

Єдиної методики обрахунку EVA поки що не вироблено, але в загальному EVA визначається як різниця між чистим прибутком та сумою використаного для її отримання власного капіталу підприємства. Розрахунок EVA можна показати за допомогою такої формули:

$$EVA = П - C * B, \quad (2.1)$$

де: П - чистий операційний прибуток після сплати податків;

С – власний капітал, інвестований у виробництво;

В – ставка дохідності на акціонерний капітал [109, с. 108-109].

Тобто додатне значення EVA досягається в тому разі, якщо чистий прибуток від діяльності підприємства після сплати податків буде перевищувати той рівень, який можна було б отримати за альтернативним

вкладенням капіталу (наприклад, отримання відсотків, поклавши дану суму коштів (С) на депозит). Іншими словами, цей показник характеризує певний рівень дохідності підприємства, оперуючи прибутком, не беручи до уваги такі елементи доданої вартості як заробітну плату, амортизаційні відрахування, ренту. Таким чином, на нашу думку, цей показник не повною мірою характеризує поняття доданої вартості, незважаючи на те, що в його назві присутнє словосполучення «додана вартість».

У світі в експортних операціях існують ланцюги доданої вартості від виробництва товару до його придбання кінцевим споживачем. Тобто товари та послуги, які купують споживачі містять матеріали різних країн світу. Для того, щоб визначити частку створеної доданої вартості окремої країни у глобальних ланцюгах вартості застосовують показник (TiVA), який вирішує це питання.

Показники, представлені в базі даних TiVA, дають змогу визначити:

- внутрішню та іноземну частку доданої вартості у валовому експорті;
- частку доданої вартості у валовому експорті послуг за видами послуг;
- участь у глобальних ланцюгах доданої вартості (ГЛДВ) через проміжний імпорт, втілений в експорті (зворотні зв'язки), та внутрішню додану вартість в експорті партнерів за кінцевим попитом (прямі зв'язки);
- частку доданої вартості промисловості, яка відповідає кінцевому зовнішньому попиту;
- частку доданої вартості різних країн у товарі кінцевого попиту;
- двосторонні торговельні відносини, засновані на потоках доданої вартості, що втілюються у внутрішньому кінцевому попиті;
- міжрегіональні та внутрішньо-регіональні відносини;
- частку внутрішньої доданої вартості в імпорті [110].

База даних TiVA за 2018 р. містить показники 64 економік країн світу, включаючи всі країни ОЕСР, ЄС28 та G20, більшість країн Східної та Південно-Східної Азії та деяких країн Південної Америки [110].

Ланцюжок створення вартості визначає повний спектр видів діяльності, необхідних для впровадження товару чи послуги від задуму до різних фаз

виробництва (включаючи поєднання фізичних перетворень та внесків різних виробників), доставка кінцевим споживачам та остаточну утилізацію після використання [111, с. 4]. Глобальні ланцюги доданої вартості стали найважливішою складовою світової економіки. З урахуванням різноманітних потреб і стану економіки Україні потрібна комплексна стратегія цілеспрямованого розвитку ГЛДВ за участю вітчизняних товаровиробників. Ця стратегія вкрай важлива для розв'язання завдань щодо поглиблення регіональної економічної інтеграції в контексті ЄС та з іншими країнами в рамках двосторонніх і багатосторонніх торгово-економічних угод [112, с. 35].

У цьому контексті, на переконання вітчизняних вчених, найбільший інтерес становить показник «частка внутрішньої (національної) доданої вартості у валовому експорті галузі», який містить додану вартість, створювану галуззю-експортером в процесі виробництва, а також додану вартість внутрішніх постачальників проміжної продукції [113, с. 28].

Українські вчені запропонували методичний підхід до оцінки участі галузей промисловості України в глобальних ланцюгах створення доданої вартості, який містить такі етапи:

1. Аналіз структури експорту галузей промисловості України та визначення галузей, які мають суттєву частку експорту в загальному експорті та структурі випуску.
2. Оцінка частки національної доданої вартості в експорті за галузями промисловості України. На основі показників торгівлі ОЕСР доданою вартістю (TiVA) розраховуються основні індикатори участі країни в глобальних ланцюгах доданої вартості (у дослідженні не здійснюється ідентифікація окремих країн-партнерів, аналізується сукупний експорт за галузями промисловості та сільського господарства).
3. Позиціонування галузей промисловості у квадрантах матриці в площині координат «частка в структурі експорту – частка національної доданої вартості в експорті». В результаті визначаються галузі промисловості, які мають частку в структурі експорту та частку національної доданої вартості в

експорті вище за середній рівень по економіці країни. Для цих галузей здійснюється порівняння частки національної доданої вартості в експорті з іншими країнами світу.

4. Обґрунтування раціональної інтеграції економіки України у глобальні ланцюги створення вартості [114, с.75].

У межах проєкту WIOD, ініційованого у 2009-му та завершеного у 2012 р. за участі 11 університетів та науково-дослідних центрів, пов'язувалась низка узгоджених національних таблиць ресурсів і використання з двосторонніми даними про торгівлю товарами та послугами. Додана вартість безпосередньо простежується з того місця, де вона утворюється у межах глобальних ланцюгів доданої вартості (ГЛДВ), на відміну від попередніх підходів, за яких внутрішній компонент доданої вартості віднімався від експорту шляхом відстеження прямого та непрямого імпорту проміжних товарів і послуг [115].

У межах ланцюга постачань кожний виробник купує матеріали, а потім додає вартість, яку включають до вартості наступного етапу виробництва. На кожному етапі процесу, коли товар перетинає міжнародний кордон, додана вартість торговельного потоку дорівнює доданій вартості, створеній у країні-експортері [116]. Варто також зазначити, що експортери сировини та країни, що розвиваються, із низьким рівнем доходу перебувають, переважно, на найнижчих позиціях глобальних ланцюгів вартості або не включені у глобальні ланцюги та мережі [117, с. 14]. Країни з потужною економікою намагаються реалізовувати на експорт продукцію із високою доданою вартістю. Наприклад, однією з ознак торгівлі в Китаї у поточному столітті є зростання в експорті продукції величини доданої вартості [118].

На цьому підґрунті погоджуємося із думкою вчених, які стверджують, що провідною тенденцією світової економіки ХХІ ст. є інтенсифікація глобальних ланцюгів вартості, які формують комплексні глобальні мережі, що, за оцінками експертів, становлять від 70 до 80 % світової торгівлі [119].

Для діагностики ефективності функціонування логістичних ланцюгів товарних ринків (ЛЛТР) у частині аналізу створеної доданої вартості

О. В. Нікішина пропонує низку показників, зокрема таких, як:

1. Діагностика динаміки показників доданої вартості в ланковому та ринковому вимірі:

- ланкова додана вартість (ДВЛ).

$$\text{ДВЛ} = \text{АЛ} + \text{ЗПЛ} + \text{ПЛ} + \text{ВЛ}, \quad (2.2)$$

де: АЛ – амортизація необоротних активів ланки;

ЗПЛ – заробітна плата працівників ланки;

ПЛ – ланковий прибуток;

ВЛ – специфічні витрати ланки.

Цей показник відображає реальний внесок кожної ланки у створення доданої вартості в ринковому ланцюгу.

- відтворювальна рентабельність продукції (РВЛ).

$$\text{РВЛ} = \text{ДВЛ} / \text{ВТл}, \quad (2.3)$$

де: ВТл – витрати на виробництво продукції (послуг) певної ланки ЛЛТР.

Даним показником визначається обсяг доданої вартості, що припадає на 1 грн витрат на виробництво продукції (послуг) певної ланки ЛЛТР.

- податкомісткість доданої вартості (ПДв).

$$\text{ПДВл} = \text{Пл} / \text{ДВл}; \quad (2.4)$$

$$\text{ПДВр} = \text{Пр} / \text{ДВр}, \quad (2.5)$$

де: Пл, Пл – податкові надходження від суб'єктів ланки, ринкового ланцюга.

Показник показує величину податкових надходжень, що припадає на 1 грн ДВ у ланковому та ринковому розрізі.

- додана вартість реінвестована (ДВР).

$$\text{ДВл} = \text{ЗПЛ} + \text{РАл} + \text{РПЛ} + \text{РСл}, \quad (2.6)$$

де: ЗПЛ – заробітна плата працівників;

РАл – реінвестована ланкова амортизація;

РПЛ – реінвестований капіталізований прибуток;

Рл – реінвестовані специфічні ресурси (зокрема, рента).

У цьому випадку визначається частина новоствореної вартості, спрямованої на ресурсне забезпечення наступного процесу відтворення певної

ланки або ринкового ланцюга в цілому

2. Діагностика динаміки та частки логістичних витрат у ланковому та ринковому вимірі:

- частка ЛВ у доданій вартості (ЧЛВДВ).

$$\text{ЧЛВДВ} = \text{ЛВл} / \text{ДВл}, \quad (2.7)$$

де: ЛВл – ланкові логістичні витрати.

Це – логістична складова новоствореної вартості кожної ланки ЛЛТР.

3. Оцінка показників структури ДВ, логістичних витрат і динаміки їх змін:

- частка специфічних витрат (ЧСВ).

$$\text{ЧСВ} = \text{Вл} / \text{ДВл}, \quad (2.8)$$

де: Вл – ланкові специфічні витрати.

Показник визначає частку специфічних витрат у ланковій доданій вартості [120, с. 5-6].

Крім того, для характеристики й аналізу доданої вартості слід застосовувати запропоновані вченими такі економічні показники, як:

1. Для оцінки структури доданої вартості:

– рентабельність доданої вартості (РДВ).

$$\text{РДВ} = \text{П} / \text{ДВ}, \quad (2.9)$$

де П – операційний прибуток;

– частка особистих доходів (ЧОД).

$$\text{ЧОД} = \text{ОД} / \text{ДВ}, \quad (2.10)$$

де ОД – витрати на оплату праці;

– частка доходу на відновлення основного капіталу (ЧВК).

$$\text{ЧВК} = \text{Ам} / \text{ДВ}, \quad (2.11)$$

де Ам – нарахована амортизація.

2. Для аналізу ефективності ресурсовикористання:

– продуктивність власної праці (ППВП).

$$\text{ППВП} = \text{ДВ} / \text{СЧП}, \quad (2.12)$$

де СЧП - середньоспискова чисельність працівників;

– фондвіддача (ФВДВ).

$$\Phi_{ВДВ} = ДВ / СВОЗ, \quad (2.13)$$

де СВОЗ – середньорічна вартість основних засобів;

– коефіцієнт оборотності виробничих запасів (Кобз).

$$(Кобз) = ДВ / СВЗ, \quad (2.14)$$

де СВЗ – середньорічна вартість виробничих запасів.

3. Для визначення виробничої залежності та автономії праці:

– матеріаломісткість (або коефіцієнт залежності) (Мм).

$$Мм = МВ / ДВ, \quad (2.15)$$

де МВ – сума понесених матеріальних витрат;

– матеріаловіддача (або коефіцієнт автономії праці) (Мв).

$$Мв = ДВ / МВ [121, \text{с. } 126-127]. \quad (2.16)$$

В. Ф. Горячук додає до вищеперерахованих показників ще такі, як:

1. Рентабельність продажів за доданою вартістю (RSДВ), як відношення валової доданої вартості підприємства до обсягу реалізованої ним продукції,

$$RS_{ДВ} = ВДВ / S * 100\% \quad (2.17)$$

де: ВДВ – річна валова додана вартість підприємства;

S – річний обсяг реалізації продукції підприємством.

2. Рентабельність активів за доданою вартістю (РАДВ), як відношення валової доданої вартості до активів підприємства:

$$РА_{ДВ} = ВДВ / А * 100\% \quad (2.18)$$

де: ВДВ – річна валова додана вартість підприємства;

А - середньорічна вартість активів підприємства.

Останній показник відображає ефективність використання активів підприємства щодо генерації валової доданої вартості. Він характеризує валову додану вартість, яку отримує підприємство з кожної гривні активів.

Вищевказані показники пропонується використовувати і для оцінки продуктивності діяльності підприємств в окремих видах економічної діяльності (промисловість, сільське господарство, будівництво, торгівля, транспорт та ін.) [122, с. 29].

Враховуючи особливості формування доданої вартості в

сільськогосподарському виробництві пропонуємо до вищезазначених показників додати такі, як:

1. Для оцінки структури доданої вартості:

- частка доходів власників орендованих земельних угідь у доданій вартості (ЧДВЗ).

$$\text{ЧДВЗ} = \text{ОПЗ} / \text{ДВ}, \quad (2.19)$$

де: ОПЗ – орендна плата за земельні паї;

- частка доходів власників орендованого майна угідь у доданій вартості (ЧДМ).

$$\text{ЧДМ} = \text{ОПМ} / \text{ДВ}, \quad (2.20)$$

де: ОПМ – орендна плата за майнові паї.

2. Для аналізу ефективності ресурсовикористання:

- фондоємність доданої вартості (ФєДВ).

$$\text{ФєДВ} = \text{СВОЗ} / \text{ДВ}. \quad (2.21)$$

Вчені також відзначають, що для оцінки компаній у процесі формування звітності для акціонерів використовують поняття «додана ринкова вартість» – (Market Value Added (MVA)), яка відображає співвідношення між справедливою ринковою вартістю компанії та інвестованим у неї капіталом. Розмір доданої ринкової вартості компанії визначається як різниця між справедливою ринковою вартістю, що являє собою ринкову вартість усіх активів і зобов'язань, та величиною інвестованого капіталу. Чим вищий показник ринкової доданої вартості, тим кращі показники діяльності компанії [123, с. 269].

Отже, всебічно дослідити формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі неможливо без системності у застосуванні методів наукового пізнання. Визначаючи загальну суму та аналізуючи структуру доданої вартості, необхідно оперувати такими економічними показниками, які б характеризували всю її величину, а не тільки прибуток.

2.3. Особливості застосування методів нарахування амортизації у зернопродуктовому підкомплексі

Амортизація є головним джерелом відновлення основних засобів будь-якого виробництва, тому застосування відповідних методів її нарахування має вагоме значення і в зернопродуктовому підкомплексі. У даному випадку необхідно враховувати специфіку галузей, що входять у цей підкомплекс, для більш ефективного використання основних засобів та оптимального відрахування коштів на їх відновлення. Звичайно, цих відрахувань часто буває недостатньо для повного відновлення основних засобів через їх постійне подорожчання ресурсів на ринку, а також через впровадження нових технологій, які вимагають зовсім іншої системи машин (виникає потреба придбання одночасно значної кількості техніки).

Питання оновлення основних засобів та їх ефективного використання в агропромисловому виробництві залишаються в центрі уваги багатьох дослідників. Проте вплив застосування різних методів нарахування амортизації на відтворення основних засобів з метою збільшення доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі недостатньо вивчений і потребує подальших досліджень. У спеціальній науковій літературі та законодавчих актах визначення амортизації подається у різних формулюваннях. У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» амортизація визначена як систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації) [124].

Аналогічно амортизація трактується і в Податковому кодексі України. У ньому зазначається, що основні засоби – це матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 20000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для

використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один р. (або операційний цикл, якщо він довший за р.) [48]. У початковому варіанті Податкового кодексу мінімальний розмір основних засобів визначався у 2500 грн З 01.01.2019 року Законом України від 23.11.2018 № 2628-VIII було внесено зміни до ст. 138 Податкового кодексу України щодо визначення основних засобів (машин та обладнання), які в податковому обліку платників податку на прибуток належать до четвертої групи. Так мінімальний розмір, від якого починається визнання таких активів основних засобів, змінився з 2500 грн на 6000 грн, що відповідає пп. 14.1.138 ПКУ [125].

Отже, податківці у цьому законі зазначають, якщо на підприємстві застосовувався вартісний критерій основних засобів, то оскільки закон зворотної сили не має, то те, що було введено в експлуатацію та вважалось такими основними засобами до 31.12.2018 р., продовжуватиме визнаватися основними засобами і з 01.01.2019 р. Отож, їх податковий облік залишатиметься без змін. Новий вартісний критерій застосовуватиметься лише до тих основних засобів, які будуть введені в експлуатацію починаючи з 01.01.2019 р. [126].

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» № 466-IX, від 16.01.2020 відбулося збільшення вартісного критерію для основних засобів із 6000 до 20000 грн, які вводитимуться в експлуатацію з 23.05. 2020 року [127]. Старі основні засоби, оприбутковані та введені в експлуатацію до 23.05. 2020 року (зараховані свого часу, зважаючи на вартість, вищу 6000 грн, до складу податкових основних засобів), збільшений вартісний поріг до 20000 грн жодним чином не впливає. Такі об'єкти, як і раніше, продовжують обліковувати у складі основних засобів і амортизувати в податковому обліку,

навіть якщо їх залишкова балансова вартість не перевищує 20000 грн [128].

Сума амортизаційний відрахувань залежить від двох основних факторів. Це, насамперед, вартість основних засобів і норми амортизаційних відрахувань (залежно від групи основних засобів та методу нарахування). Як відомо, нині в сільськогосподарських підприємствах недостатня кількість основних засобів, до того ж вони дуже зношені. Досвід розвинених країн і власний історичний досвід свідчить про те, що сільське господарство не повинно відставати від середніх показників вартості робочого місця і робочої сили [34, с. 149]. Для забезпечення вищевказаних показників, на наше переконання, необхідно в усіх галузях агропромислового виробництва запроваджувати високоінтенсивні ресурсощадні технології, де застосовуються високопродуктивна техніка та обладнання.

Крім того, як стверджують вчені, в аграрних підприємствах необхідно забезпечити приріст основних засобів виробництва з 62,3 млрд грн у 2009 р. до 586,2 млрд грн – у 2020-му р. при середньорічних темпах приросту в 22,6 %. Фінансовими джерелами забезпечення простого відтворення є амортизаційні відрахування, а розширеного – прибутки підприємства [49, с. 11]. Схематично джерела простого та розширеного відтворення основних засобів у зернопродуктовому підкомплексі відображено на рис. 2.7.

Аналіз динаміки валової продукції сільського господарства України за період з 1990-го по 2009 р. показує, що в цілому рівень її виробництва за перші 10 років від набуття незалежності знизився на 30 % [129, с. 17]. На нашу думку, така ситуація великою мірою спровокована, крім усього іншого, й через недотримання технологій виробництва сільськогосподарської продукції, спричиненого розпаюванням основних засобів, що, порушило технологічні процеси. Крім того, в подальшому більшість таких основних засобів було взято в оренду новоствореними підприємствами та зараховано на позабюджетні рахунки. На ці основні засоби амортизація не нараховувалася, тому не було достатньо коштів на їх відновлення. Підпунктом 177.4.6 пункту 177.4 ст. 177 Податкового кодексу визначено, що амортизації підлягають витрати на

придбання основних засобів, отже, право нараховувати амортизацію має орендодавець - власник цих об'єктів. Орендар амортизацію не нараховує, оскільки не несе витрат на придбання цих об'єктів [48].

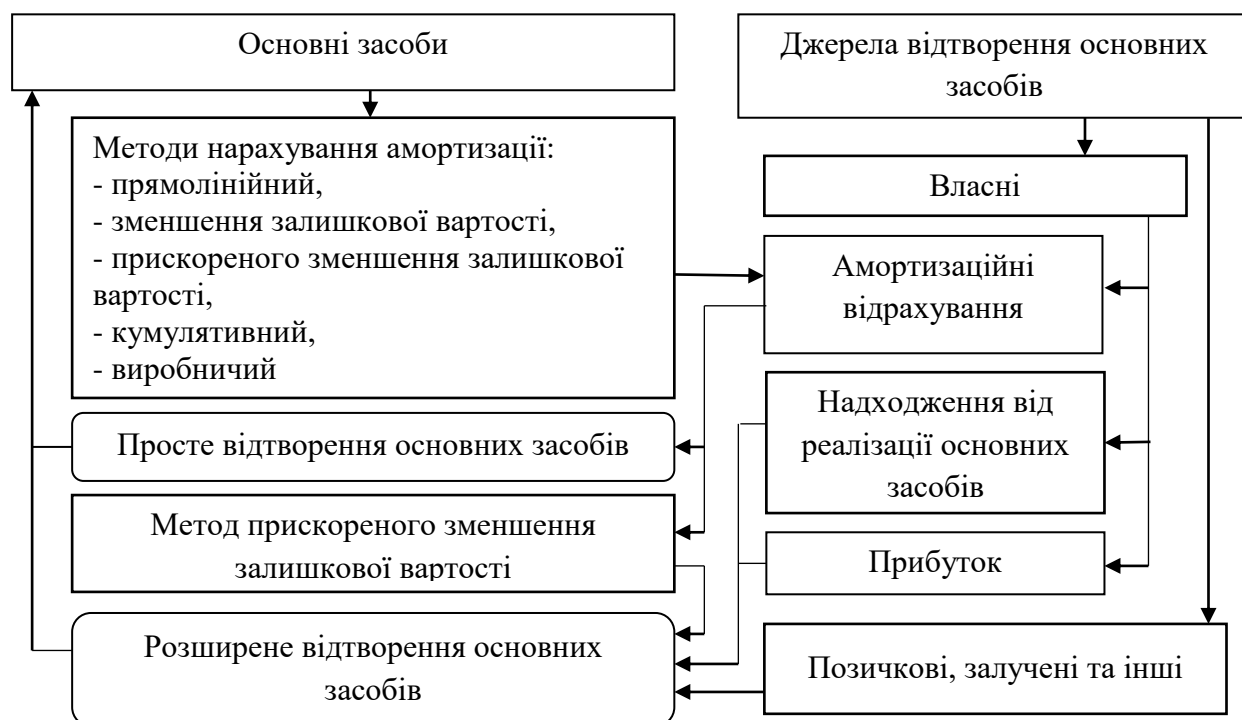

Рис. 2.7. Методи нарахування амортизації та джерела відтворення основних засобів*

Примітка. *Сформовано автором на основі [48]

Досвід розвинених країн переконує, що існує залежність між площею оброблюваних земель та їхньою продуктивністю, а саме продуктивність орних земель вища там, де менша сільськогосподарська освоєність території та нижчий відсоток зайнятості сільського населення в агропромисловому виробництві завдяки високому рівню механізації вирощування культур. Можна порівняти рівень використання земель в Україні з Францією, адже загальна площа та природно-кліматичні умови держав приблизно однакові. Рівень розораності земель в Україні вищий в 1,7 рази, однак продуктивність орних земель у нас майже вдвічі нижча, ніж у Франції [130, с. 82]. Загальна площа земель в Україні становить 60,4 млн гектарів. З них 70 % – 42,4 млн га – землі сільськогосподарського призначення, з яких щорічно обробляється понад 32

млн гектарів. Для порівняння, у Польщі під сільгоспвиробництвом задіяні вдвічі менші площі – 14 млн га, Німеччині – 12 млн га, Румунії – 9 млн гектарів. Площа чорноземів в Україні найбільша у світі і складає 28 млн гектарів. [131]. Високий рівень механізації є одним із основних факторів підвищення продуктивності поля, і тут резерви у нашій країні великі. Застосування високоінтенсивних ресурсощадних технологій важливе ще й тому, що за прогнозами вчених у сільськогосподарських підприємствах зменшиться частка посівів зернових і зернобобових культур – від 61 до 51 %, а у фермерських та господарствах населення зросте відповідно від 60 до 66 % і від 49 до 60 % [132, с. 11-12]. Тому для простого та розширеного відтворення основних засобів у зернопродуктовому підкомплексі необхідно дедалі більше коштів.

Згідно з п. 26 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (далі – П(с)БО 7), затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 [119] зі змінами та доповненнями (наказ від 16.09.2019 р. № 379 /з1065-19/) [133], амортизація основних засобів (крім інших необоротних матеріальних активів) нараховується із застосуванням таких методів:

- прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів;

- зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

- прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації

та річної норми амортизації, яка обчислюється, виходячи із строку корисного використання об'єкта, і подвоюється;

- кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання;

- виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

Відповідно до п. 27 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Мінфіну від 18.10.1999 р. № 242 [134], метод амортизації нематеріального активу обирається підприємством самостійно, виходячи з умов отримання майбутніх економічних вигід. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу. Розрахунок амортизації при застосуванні відповідних методів нарахування здійснюється згідно з П(с)БО 7. З 01 січня 2015 року в державному секторі амортизація необоротних матеріальних активів, зазначених у підпункті 3.2 (крім підпункту 3.2.7) пункту 3 розділу II Національного положення (стандарту), нараховується в першому місяці передачі у використання об'єкта необоротних активів у розмірі 50 відсотків його первісної вартості, решта 50 відсотків первісної вартості – у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) [135].

Розглянемо рекомендовані методи нарахування амортизації за групами основних засобів у зернопродуктовому підкомплексі (табл. 2.1).

**Методи нарахування амортизації за групами основних засобів
у зернопродуктовому підкомплексі***

Групи основних засобів	Методи нарахування амортизації				
	прямо-лінійний	зменшення залишкової вартості	прискореного зменшення залишкової вартості	кумулятивний	виробничий
Група 1 – земельні ділянки	-	-	-	-	-
Група 2 – капітальні витрати на підвищення земель, не пов'язані з будівництвом	+	+	-	+	+
Група 3 – будівлі, споруди, передавальні пристрої	+	+	-	+	+
Група 4 – машини та обладнання	+	+	+	+	+
Група 5 – транспортні засоби	+	+	+	+	+
Група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	+	+	-	+	+
Група 9 – інші основні засоби	+	-	-	-	+
Група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	1) «50 % / 50 %». Згідно з ним амортизація нараховується у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 % його вартості, що амортизується, а решта 50 % нараховуються в місяці списання об'єкта з балансу; 2) «100 %». За цим методом амортизація нараховується в першому місяці використання об'єкта в розмірі 100 % його вартості, що амортизується.				
Група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	+	-	-	-	+
Група 13 – природні ресурси	-	-	-	-	-
Група 14 – інвентарна тара	+	-	-	-	+

Примітка. *Побудовано автором на основі [48]

Як видно з даних табл. 2.1 для різних груп основних засобів використовуються відповідні методи нарахування амортизації. Застосування

усіх п'яти методів нарахування амортизації можливе лише стосовно четвертої та п'ятої груп основних фондів.

Амортизаційні відрахування є складовою частиною валової доданої вартості поряд з такими елементами, як заробітна плата з нарахуваннями, рентні платежі, процент на залучений капітал і прибуток. Сума амортизаційних відрахувань є добутком двох величин, а саме: норми відрахувань, що в свою чергу залежить від групи основних засобів і методу нарахування, та вартості основних засобів, які амортизуються [136].

Із квітня 2011 року, з введенням у дію Податкового кодексу України [48], замість чотирьох основні засоби класифікуються за шістнадцятьма групами. Тут слід зазначити, що для земельних ділянок, бібліотечних фондів, природних ресурсів та малоцінних необоротних матеріальних активів Кодекс не встановлює мінімально допустимі строки корисного використання (років), а земельні ділянки та природні ресурси не підлягають амортизації. Вважається, що в процесі використання вартість землі не зменшується і вона фізично не виснажується. Але постає запитання, чому останнім часом на значній частині орних землях в ґрунті зменшується відсоток гумусу і погіршуються його фізико-хімічні властивості, зокрема підвищується кислотність ґрунту тощо?

Розглянемо кожний метод нарахування амортизації стосовно його застосування для амортизації основних засобів у зернопродуктовому підкомплексі. Прямолінійний метод нарахування амортизації застосовується, як правило, відносно таких об'єктів основних засобів, як будівлі, споруди, меблі тощо, тобто коли ступінь експлуатації відповідного об'єкта в кожному звітному періоді залишається незмінним. Цей метод характеризується простотою та точністю, а також рівномірністю розподілу сум амортизації між звітними періодами. Метод зменшення залишкової вартості варто застосовувати для об'єктів основних засобів, де передбачається обов'язкова наявність ліквідаційної вартості. Метод прискореного зменшення залишкової вартості в зернопродуктовому підкомплексі може застосовуватися лише при нарахуванні амортизації щодо об'єктів, які входять до груп основних засобів 4 і 5. Цей

метод дає можливість відшкодувати до 60 – 70 % їх вартості за першу половину строку використання таких засобів.

За кумулятивного методу в останні роки експлуатації об'єкта основних засобів за низької суми амортизації забезпечується зменшення витрат виробництва, що дає змогу збільшити частину видатків на ремонтне обслуговування об'єктів.

Виробничий метод, як зазначалося вище, застосовується для основних засобів, що зношуються в залежності від виробленої продукції. Отже, чим більше засіб використовується, тим більше амортизації нараховується і навпаки.

Методи нарахування амортизації можна розглядати як систему. Вітчизняні науковці вказують, що системна технологія використовується для розв'язання проблем, що виникають у виробництві та суспільних відносинах, які можна досліджувати на основі теорії систем. Таким чином, у системному аналізі, в процесах управління системами, дослідженні операцій, інформатизації тощо системний підхід використовується для пошуку шляхів практичного розв'язання конкретних проблем. Системна філософія – це спроба концептуалізації взаємозв'язків і взаємозалежностей між науковими теоріями, котрі сформувались у різних галузях знань, і поєднання розділів традиційної науки в загальних філософських концепціях систем [137, с. 58]. Тобто застосування того чи іншого методу нарахування амортизації повинно визначатися системно з урахуванням поставленої задачі.

Отже, у зернопродуктовому підкомплексі можуть застосовуватися усі п'ять методів нарахування амортизації. Слід лише усвідомити, що, з одного боку, збільшення суми амортизаційних відрахувань не веде до збільшення валової доданої вартості (за інших рівних умов) через зростання собівартості продукції, та одночасним зменшення прибутку, а лише змінює її структуру. Проте, з іншого боку, застосовуючи сучасну, але дорогу техніку та обладнання, збільшується кількість та якість виготовленої продукції, а також і валова додана вартість та її активна частина – прибуток. Тому в даному випадку амортизація

слугує регулятором (у межах законодавства) швидкості відновлення основних засобів та забезпечення необхідної прибутковості виробництва [138].

2.4. Методологічні аспекти розрахунку та сутність податку на додану вартість

У сучасних ринкових умовах з введенням в дію Податкового кодексу податкова система України постійно удосконалюється з метою кращого стимулювання виробництва та регулювання в усіх галузях економіки. Це також стосується і податку на додану вартість, який нині найбільшим наповнювачем Державного бюджету України – більше третини надходжень. Важливо, щоб цей податок виконував не лише фіскальну, а й стимулюючу та регулюючу функції. Як бачимо, показник доданої вартості є одним із основних показників ефективності виробництва підприємства, галузі, підкомплексу тощо. Тому й оподаткування доданої вартості повинно відповідати важливості цього показника. Розвиток зернопродуктового підкомплексу як основного підкомплексу агропромислового виробництва великою мірою залежить від цього оподаткування [139].

Виробники зерна в нашій країні недоодержують значні суми прибутку, оскільки переважну кількість продукції вони продають посередникам, що негативно впливає на величину перерахованого державі податку на додану вартість. Ватро наголосити, що із загального обсягу реалізованої продукції рослинництва і тваринництва переробним підприємствам було продано 13,1 %, населенню в рахунок оплати – 0,3 %, за земельні і майнові паї - 2,0 %, на ринку через власну торгову мережу – 1,5 %, за іншими напрямками – 80,1 %. У деяких областях питома вага цих каналів становила 85-88 % (ці за 2012 р.). Крім того, закупівля сільськогосподарської продукції посередниками ведеться у несприятливі для товаровиробників періоди, коли курс цін найменший, а вимушений продаж спричиняє суттєве зниження доходів і прибутку

сільськогосподарських підприємств [140, с. 76].

Застосовуючи аналогію до зернопродуктового підкомплексу, просування зернової продукції від виробника до споживача схематично зображено на рис. 2.8.

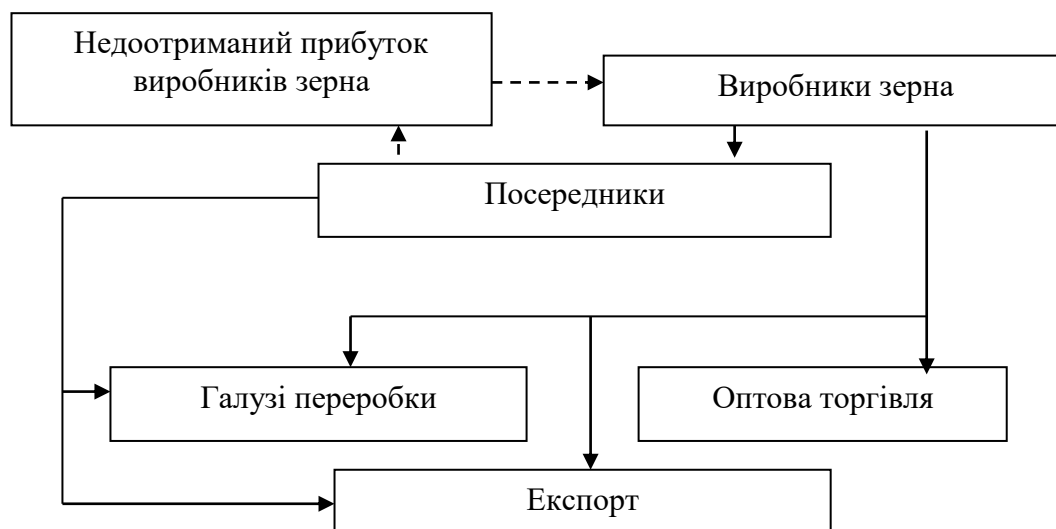

Рис. 2.8. Схема просування зернової продукції від виробника до споживача*

Примітка. *Сформовано автором

До того ж аналіз цін реалізації експорто-орієнтованих видів продукції показує, що на етапі експорту формується до 70 % загальних прибутків від реалізації основної сільськогосподарської продукції на світовому ринку, а витратна частина цієї ланки по більшості видів продукції не перевищує 10 %. Отже, чим більшу протяжність ланок продуктового ланцюга опанують первинні виробники, тим більшу частину доходів від кінцевої ціни реалізації продукції вони одержать [141, с. 4]. Тут слід також зауважити, що переважна більшість вітчизняних виробників зерна не мають можливості продавати свою продукцію на експорт з об'єктивних та суб'єктивних причин.

В основному експортується сировина, а не продукти переробки зерна, хоча потужності власної переробної промисловості є повністю не завантажені. Я зазначає Ю. О. Лупенко, в Україні фондоозброєність підприємств харчової промисловості стабільно зростає (у 3,8 рази за 2001-2011 рр.), але при

оптимальному коефіцієнті використання у 85–90 % фактично він становить 30–50 %. [142, с. 20]. Варто зазначити, що, експорт продуктів вітчизняної борошномельно-круп'яної промисловості по групі товарів рослинного походження знизився з 1,7 % у 2005 р. до 1,1 % у 2012 р. [143, с. 15]. В послідуючі роки ситуація в цьому сенсі дещо покращилася. Так у 2019 році вказане співвідношення становило 2,1% [3, с. 29].

Вітчизняні вчені, зокрема О. М. Шпичак та О. В Бондар зазначають, що найбільші виробники та експортери зерна при повному забезпеченні внутрішніх потреб у зерні та продукції тваринництва, вивозять не тільки зернові культури, а й постачають на світовий ринок молочну та м'ясну продукцію, біоетанол, для отримання якої використовується зерно, займаючи свою нішу у світовому розподілі праці [144, с. 7].

У Податковому кодексі України податок на додану вартість визначається як непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V цього Кодексу. Стаття 185 визначає об'єкт оподаткування:

а) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 цього Кодексу, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю;

б) постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 цього Кодексу;

в) ввезення товарів на митну територію України;

г) вивезення товарів за межі митної території України;

е) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським, річковим та авіаційним транспортом.

З метою оподаткування цим податком до операцій з ввезення товарів на митну територію України та вивезення товарів за межі митної території

України прирівнюється поміщення товарів у будь-який митний режим, визначений Митним кодексом України [48].

Згідно із статтею 209 Податкового кодексу України сільськогосподарські підприємства могли обрати спеціальний режим оподаткування (скасований з 1 січня 2017 року Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» від 20.12.2016 р. [145]). З метою певної компенсації можливих втрат від скасування спеціального режиму ПДВ цим Законом було доповнено статтею 16-1 Закон України «Про державну підтримку сільського господарства», під назвою «Бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції».

Вітчизняні науковці висловлюють думку, що відміна спеціального режиму справляння ПДВ у сфері сільськогосподарського виробництва зумовлює актуальність постановки питання щодо запровадження в Україні пониженої ставки хоча б на окремі види продуктів харчування. Європейською практикою передбачено оподаткування продуктів харчування, у тому числі і сільгосппродукції, за заниженою ставкою – лише декілька європейських країн застосовують у цьому випадку стандартну ставку. В окремих країнах поставки різних видів сільгосппродукції оподатковуються ПДВ за різними заниженими ставками [146, с. 58]. Однак слід зазначити, що в деяких країнах Євросоюзу ставка ПДВ вища, ніж в Україні, і складає 24-27%. Це такі країни, як Греція, Данія, Угорщина, Фінляндія та ін. [147].

Остаточна ціна товару що реалізується кінцевому споживачеві може бути нижча, або товаровиробники отримають більші прибутки, або при зміні структури доданої вартості буде збільшено заробітну плату в підприємствах, якщо зменшиться кількість етапів виробництва товару, що відбувається у різних підприємствах. Тобто, необхідно якомога більшу кількість циклів виробництва здійснювати на одному підприємстві, а також розвивати кооперацію, в межах якої обкладатиметься податком на додану вартість

переміщення проміжного товару від одного підприємства до іншого [139].

Дослідники В. П. Синчак та Т. А. Самарічева виділяють такі основні ознаки ПДВ:

- є непрямим податком та одним із різновидів універсальних акцизів;
- є податком на споживання;
- сплачується на кожній стадії руху товарів, робіт, послуг від виробництва до кінцевого споживання;
- сплачується з доданої вартості;
- не містить кумулятивного (каскадного) ефекту оподаткування;
- стягується з купівлі у вигляді надбавки до ціни на товари, роботи й послуги;
- включений до складу ціни;
- сплачується до бюджету продавцями товарів, робіт і послуг;
- виконує фіскальну та регулятивну функції;
- впливає на сукупний попит і сукупну пропозицію;
- не впливає на прийняття рішень з приводу інвестицій;
- регулюється нормами Податкового кодексу України.

Однак вчені підкреслюють, що, незважаючи на численні дослідження в питанні трактування сутності податку на додану вартість, до цього часу не визначено його зміст у складі системи ціноутворення, що перешкоджає однозначному розумінню регулюючого потенціалу цього податку [148, с. 13].

Суму нарахування податку на додану вартість (ПДВ) відповідного товару, проданого кінцевому споживачеві, можна розрахувати за формулою:

$$\text{ПДВ} = (\text{ДВ}_1 + \text{ДВ}_2 + \dots + \text{ДВ}_n) * N \quad (2.13)$$

де $\text{ДВ}_{1,2,n}$ - додана вартість на усіх етапах виробництва та просування товару до кінцевого споживача;

N – ставка податку на додану вартість.

Визначити суму податку на додану вартість для сплати до державного бюджету цього ж товару (розрахунок відповідно до податкової декларації з податку на додану вартість) можна за такою формулою:

$$\text{ПДВ} = (B_1 * N - \Pi_1 * N) + \dots + (B_n * N - \Pi_n * N) \quad (2.14)$$

де $B_{1, n}$ – сума реалізації на усіх етапах виробництва та просування товару до кінцевого споживача без ПДВ;

$\Pi_{1, n}$ - сума придбання матеріалів і послуг на усіх етапах виробництва та просування товару до кінцевого споживача без ПДВ;

N – ставка податку на додану вартість.

Серед функцій ПДВ слід виділити найбільш важливі, а саме: фіскальну, регулюючу та стимулюючу. Завдяки фіскальній функції реалізується головне призначення податків- формування й мобілізація фінансових ресурсів держави. Регулююча функція ПДВ полягає у впливі на ціноутворення, а також на процес розподілу доходів, нагромаджень та інвестицій, ефективності виробництва тощо. За допомогою системи податкових пільг реалізується стимулююча функція ПДВ. Як правило, країни з вищою базовою ставкою оподаткування ширше застосовують інвестиційні податкові пільги [149, с. 82], якими є застосування нульової ставки податку на додану вартість та зменшення ставки цього податку на окремі товари. До того ж нульова ставка ПДВ при експорті не вважається зниженою, оскільки при експорті кінцевий споживач знаходиться за межами країни походження товару [150]. Іноземні вчені вважають, що оскільки нульова ставка передбачає нарахування ПДВ на реалізацію та повернення ПДВ на вхідні матеріали, цей метод включення до бази ПДВ більш перспективний, ніж знижені ставки та пільги [151, с. 286].

У статті 194 Податкового кодексу України зазначається, що крім операцій, які не є об'єктом оподаткування, звільнених від оподаткування, та операцій, до яких застосовується нульова ставка та 7 %, оподатковуються за ставкою 20%, що є основною. У статті 195 Кодексу вказано операції, що підлягають оподаткуванню за нульовою ставкою з вивезення товарів за межі митної території України, зокрема: у митному режимі експорту; у митному режимі безмитної торгівлі; у митному режимі вільної митної зони [48]. На нашу думку, варто було б, щоб держава відшкодовувала (здешевлювала) вартість придбаних виробничих ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

щонайменше на 20 %. Разом із відновленням спеціального режиму оподаткування ПДВ, це була б реальна допомога сільськогосподарським товаровиробникам у збереженні їхніх обігових коштів.

На наше переконання Україні необхідне удосконалення механізму формування бази оподаткування не лише застосовувати нульову ставку ПДВ, а й диференціювати податок на додану вартість за окремими товарами, у тому числі й щодо продуктів переробки зерна [152]. У багатьох країнах ЄС існують «спеціальні ставки» ПДВ, які, зазвичай, застосовуються до харчових та інших продуктів [153].

Усі вище розглянуті функції ПДВ притаманні й зернопродуктовому підкомплексі. Стимулювання вітчизняних експортерів зернової продукції нульовою ставкою ПДВ є важливим фактором у зростанні цього сектору експорту. Проте в експорті переважає сировина, тобто зерно, а не продукти його переробки.

Дослідники констатують той факт, що для державних фіскальних органів, з одного боку, та експортерів аграрної продукції - з іншого, надзвичайно гострим завжди залишалося питання своєчасного повного та справедливого відшкодування ПДВ при експорті. Проблемою в адмініструванні ПДВ є тіньовий сегмент ринку недекларованого зерна й олії, що проходять поза обліком, та застосування схем ухилення від оподаткування, таких як «зустрічні транзити» товарів, що фактично реалізуються за готівкові кошти, фіктивне придбання зерна у неплатників ПДВ, які фактично його не вирощують, приховування реальних показників урожайності й валового збору, продаж частини товару за готівкові кошти, при цьому врахування податкового кредиту від закупівлі складових собівартості товару в повному обсязі, тощо. Безперечно, такі факти потребують посилення боротьби зі зловживаннями і корупцією, застосування відповідного досвіду європейських країн, але не виступають причиною для скасування оподаткування ПДВ обігу й експорту продукції сільського господарства [154, с. 104].

Отже, податок на додану вартість є головним податком, який наповнює

державний бюджет нашої країни. Однією з основних функцій ПДВ у зернопродуктовому підкомплексі розглядається стимулююча функція, яка має створити необхідні умови для пропорційного розвитку підприємств та об'єднань досліджуваного підкомплексу. На нашу думку, стимулююча функція ПДВ повинна забезпечити не лише застосування нульової ставки на експортну продукцію, а й необхідну диференціацію ставок залежно від важливості продукту або галузі для держави і виробника даної продукції.

Висновки до розділу 2

1. Першим етапом у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є усвідомлення та розуміння взаємозв'язку теорії і практики, законів та методів пізнання для правильного визначення, характеристики й обрання відповідної методології та методики дослідження.

2. Визначаючи загальну суму та аналізуючи структуру доданої вартості, необхідно оперувати такими економічними показниками, які б характеризували всю її величину, а не тільки прибуток. Крім того, залучивши більшу кількість показників для аналізу, можна всебічно дослідити елементи доданої вартості, а також її ланцюжки аж до виготовлення кінцевої продукції.

3. У зернопродуктовому підкомплексі можуть застосовуватися усі п'ять методів нарахування амортизації. Слід лише розуміти, що, з одного боку, збільшення суми амортизаційних відрахувань не веде до збільшення валової доданої вартості (за інших рівних умов) через зростання собівартості продукції, з одночасним зменшенням прибутку, тобто лише змінює її структуру.

4. Сума ПДВ, що сплачується до бюджету, визначається як різниця між податковим зобов'язанням платника податку та податковим кредитом, який був сплачений за придбання матеріальних цінностей та послуг, вартість яких відноситься до валових витрат.

Основні наукові результати розділу 2, опубліковані в працях автора [96, 103, 106, 136, 138, 139, 152], наведених у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 3

СТАН ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ДОДАНОЮ ВАРТІСТЮ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

3.1. Аналіз сучасного стану виробництва та чинники максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі

Зернопродуктовий підкомплекс є одним із найбільш потужних в агропромисловому комплексі нашої країни. Важливо, щоб усі галузі цього підкомплексу розвивалися однаково динамічно, мали, по можливості, рівний дохід на авансований капітал, кращу мотивацію працівників для збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції найвищої якості. Для вирішення цього завдання необхідно дослідити створення доданої вартості від виробництва зерна до реалізації готових продуктів зернопереробки, оскільки цей показник включає в себе і витрати на оплату праці та величину прибутку. Крім того, такий елемент доданої вартості як амортизація показує рівень забезпеченості виробництва основними засобами й можливості підприємств щодо темпів оновлення цих засобів.

Зернопродуктовий підкомплекс АПК (у авторському визначенні) - це цілісна система взаємопов'язаних виробничих сфер, галузей і підприємств та інфраструктури, яка забезпечує процес виробництва й переробки зерна та реалізацію кінцевої продукції споживачам із максимальним прибутком для кожного її учасника. Схему елементів зернопродуктового підкомплексу АПК наведено на рис. 3.1. Основною галуззю зернопродуктового підкомплексу АПК є галузь зерновиробництва, тому що вона виробляє сировину для переробки, а також через корми для худоби та птиці підтримує розвиток інших продуктових підкомплексів АПК України. Переробні галузі цього підкомплексу та торговельні структури мають також вагомe значення у доведенні готової продукції до споживача, але вони меншою мірою залежні від погодних умов, а

отже, мають менші ризики.

Тому, на нашу думку, в зерновиробництві, враховуючи ризики, необхідно отримувати значно більшу рентабельність, ніж у переробних галузях.

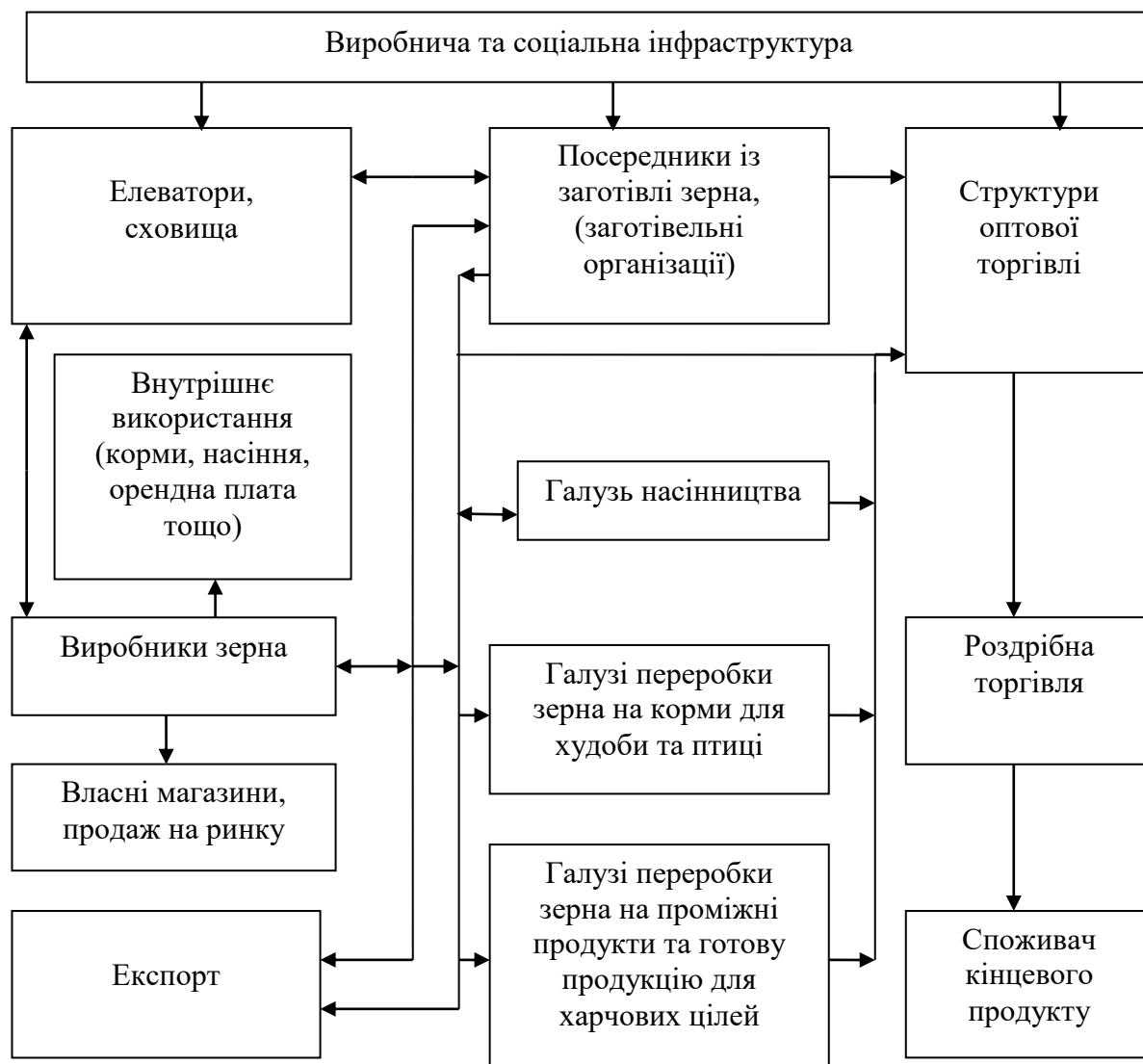

Рис. 3.1. Схема основних елементів зернопродуктового підкомплексу АПК*

Примітка. *Сформовано автором

На наше переконання, однаковий прибуток на 1 грн авансованого капіталу для усіх галузей зернопродуктового підкомплексу АПК має бути підкріплений ще й додатковими фінансовими ресурсами щодо ризиків зерновиробництва. Наприклад, додатковий прибуток можна отримати від

диверсифікації готової продукції із зерна, що має високу рентабельність та ринковий попит. Також необхідно збільшити частку переробки зерна в готовий продукт, розширити власну торговельну мережу, збільшувати обсяги експорту переважно готових зернових продуктів.

У будь-якій виробничій системі, зокрема і в зернопродуктовому підкомплексі АПК, можуть створюватися підсистеми для досягнення певних цілей. Як стверджують вчені, однією із них стосовно операційної підсистеми агропродовольчої системи є формування доданої вартості у процесі перетворення ресурсів у продовольство [155, с.17].

Зерновиробництво як провідна галузь вітчизняного сільського господарства має вагомий потенціал розвитку, в тому числі і як складова частини зернопродуктового підкомплексу. Впроваджуючи прогресивні технології вирощування зернових культур і розвиваючи переробку зерна, можливо суттєво збільшити величину доданої вартості. Тут важливо приділити увагу не тільки її результативному елементу – прибутку, а й підвищення заробітної плати, яка в сільському господарстві є низькою.

Саме оптимальне співвідношення цих елементів доданої вартості дасть можливість значно підвищити ефективність виробництва не лише у зерновиробництві, а й у зернопродуктовому підкомплексі в цілому.

Зерно є основним продуктом вітчизняного сільськогосподарського виробництва, тому під зерновими культурами відведено найбільші посівні площі. У 2019 р. цими культурами було зайнято 54,7 % посівних площ, або 15 318 тис. га (табл. 3.1).

Культури зернової групи, що займали найбільшу площу у 2019 р., були такими: озима пшениця – 6650 тис. га, кукурудза на зерно – 5005 тис. га, ячмінь ярий – 1555 тис. га, ячмінь озимий – 1058 тис. га. Під інші зернові та зернобобові культури було відведено менші площі посіву.

**Посівні площі під зерновими та зернобобовими культурами
в Україні, тис. га***

Показник	Рік								2019р. у % до 1990р.
	1990	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Уся посівна площа	32406	26044	26952	26902	27026	27585	27699	28001	86,4
Зернові та зернобобові культури	14583	15005	15090	14739	14401	14624	14839	15318	105,0
Озимі зернові	8614	7289	7904	7904	7178	7242	7455	7836	91,0
у тому числі пшениця	7568	6185	6137	6696	6013	6168	6417	6650	87,9
жито	518	622	286	150	144	171	149	115	22,2
ячмінь	528	482	1481	1058	1006	887	874	1058	200,0
Ярі зернові та зернобобові	5969	7716	7186	6835	7223	7382	7384	7482	125,3
у тому числі пшениця	9	480	314	171	190	202	197	167	1855,6
ячмінь	2201	4018	3024	1768	1861	1620	1618	1555	70,6
овес	492	468	326	213	209	198	197	183	37,2
кукурудза на зерно	1234	1711	2709	4123	4286	4520	4580	5005	405,6
просо	205	141	95	112	109	58	55	92	44,9
гречка	350	426	225	133	154	189	112	69	19,7
рис	28	21	29	12	12	13	13	11	39,3
зернобобові	1424	422	429	250	324	506	565	348	24,4
з них горох	1287	326	305	170	240	416	432	254	19,7

Примітка. *Розроблено автором на основі [156, с. 72–73; 3,с.75]

Якщо проаналізувати розміри сільськогосподарських підприємств, які вирощують зернові культури, то можна констатувати, що у 2019 р. з 34 673 таких підприємств 21 160 – мали земельну площу не більше 100 га, тільки 508 підприємств, вели виробництво на земельних площах понад 3000 га (табл. 3.2).

**Групування підприємств за розмірами площі, з якої зібрано врожай
зернових та зернобобових культур у 2019 р.***

Показник	Кількість підприємств		У відсотках до загального показника
Підприємства – всього з них з площею, га	34673		100,0
до 100,00	21160		61,0
100,01–200,00	3665		10,6
200,01–500,00	4095		11,8
500,01–1000,00	2766		8,0
1000,01–2000,00	1917		5,5
2000,01–3000,00	562		1,6
більше 3000,00	508		1,5
	Валовий збір, тис. тонн	У відсотках до загального показника	Урожайність, ц з 1 га
Підприємства – всього з них з площею, га	59982,1	100,0	53,7
до 100,00	2426,4	4,0	35,8
100,01–200,00	2388,3	4,0	44,6
200,01–500,00	6334,1	10,5	47,6
500,01–1000,00	9941,4	16,1	50,3
1000,01–2000,00	14031,0	23,4	52,7
2000,01–3000,00	7667,6	12,8	56,2
більше 3000,00	17193,3	28,7	65,4

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 92]

Щодо валових зборів зернових культур, то можна відзначити, що сільськогосподарські підприємства із земельною площею понад 3000 га забезпечили 17 193,3 тис. тонн, або – 28,7 % загального показника, а підприємства розміром до 100 га – лише 2426,4 тис. тонн, (4,0 % від загального показника). Причому перші підприємства по відношенню до других мають

урожайність майже на 30 ц/га вищу, що у процентному відношенні - на 82,7 в. п. більше. Підприємства з площею посіву зернових і зернобобових до 100 га, переважно вирощують зернові культури для задоволення власних потреб, тобто вони реалізують зерно на ринку в незначному обсязі.

Господарства населення не отримують відповідного прибутку та доданої вартості. Для того щоб обчислити суму доданої вартості, необхідно знати не тільки обсяг виручки, витрат на купівлю матеріально-технічних ресурсів, а й кількість затраченої праці, у грошовому виразі. Господарства населення не ведуть обліку затрат робочого часу та обсягу виконаних робіт і не нараховують заробітну плату. Також вони не є юридичними особами.

Господарства населення, наприклад, у 2019 р. продавали зернові за ціною 3702,9 грн за тонну У порівнянні з реалізацією зерна сільськогосподарськими підприємствами (3867,5 грн за тонну у 2019 р.) це дещо менше [3, с. 176]. Очевидно, що господарства населення реалізують зерно в основному із площ земельних паїв, приєднаних до особистих господарств. За визначенням, господарства населення – це домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції, а також фізичні особи – підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства [157]. На наше переконання, необхідно законодавчо впорядкувати форми господарювання в особистих селянських господарствах, виділивши з них окремо земельні паї. Така потреба виникає тому, що кількість паїв, які селяни самостійно обробляють, з кожним роком збільшується. Селяни не виявляють надмірного бажання надавати свої земельні паї в оренду, одержуючи орендну плату 3 % (у деяких випадках трохи більше – за наявності конкуренції між орендарями) від проіндексованої вартості землі, до того ж сплачуючи 18 % податку на доходи фізичних осіб та 1,5 % військового збору.

Обробляючи земельні паї самостійно, господарства населення отримують усю виручку, не сплачуючи ніяких податків ті зборів, крім земельного податку

та на вимогу Державної податкової служби податок із доходу в мінімальному розмірі (зазвичай це сума, яка дорівнює податку з орендної плати за місцем знаходження земельної ділянки). Зазначимо, що це в декілька разів більші суми доходу, ніж від надання землі в оренду, навіть якщо селяни наймають техніку для обробітку землі та посівів і купують матеріальні ресурси для вирощування сільськогосподарських культур.

Вітчизняний зернопродуктовий підкомплекс нашої країни орієнтований в основному на виробництво зерна, однак недостатньою мірою приділяється увага його переробці. Понад половину вирощеного зерна надходить на експорт як сировина. Продукція з високою доданою вартістю, тобто готові продукти із зерна та продукти його переробки, займають у загальному виробництві незначний відсоток. Отже, держава недоодержує значну частину доданої вартості, а, відповідно, й національного доходу. Необхідно констатувати, що величина та структура створеної доданої вартості за окремими культурами та її формування при подальшій переробці зерна вивчені недостатньо. Особливої уваги потребує, на нашу думку, питання збільшення виробництва зернопродуктів із високою доданою вартістю.

Якщо проаналізувати, наприклад, виробництво зернових та зернобобових культур, то можна констатувати, що в Україні щороку зменшується посівні площі під ці культури, проте валовий збір у 2019 р. удвічі був більшим, ніж у 2010 р. (табл.3.3).

Варто зазначити, що виробництво зерна в Україні за період 2000-2019 рр. зросло у 3,0 рази, і це лише за рахунок підвищення урожайності, оскільки площа збору врожаю майже не змінилася. Показник рентабельності виробництва зерна має тенденцію до зниження, за вказаний період він зменшився на 53 відсоткові пункти, і в 2019 р. рівень рентабельності склав 11,8 %, незважаючи на те, що середня ціна реалізації зросла у 8,7 рази. Вона становила у 2019 р. 3867,5 грн за 1 т, а прибуток – лише 408,2 грн за 1 т.

Деякі економічні показники вирощування зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах в Україні*

Показник	Рік							2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Площа, з якої зібрано урожай тис. га	10914,1	11109,3	10778,0	10622,9	10509,7	10740,6	11176,1	102,4
Урожайність, ц з 1 га	18,3	25,9	27,6	43,8	45,6	52,2	53,7	293,4
Валовий збір, тис. т	19964,2	28790,4	29779,3	46506,6	47905,1	56096,2	59982,1	300,4
Повна собівартість, грн за 1 т	269,3	405,1	984,1	2042,1	3017,3	3460,3	3459,3	1284,6
Прибуток, грн за 1 т	174,5	12,7	136,8	870,0	754,3	854,7	408,2	233,9
Середня ціна реалізації, грн за 1 т	443,8	417,8	1120,9	2912,1	3771,6	4315,0	3867,5	871,5
Рівень рентабельності, %	64,8	3,1	13,9	42,6	25,0	24,7	11,8	- 53,0 в. п.

Примітка. *Розраховано автором на основі [158, с. 9, 15, 20, 27; 3, с. 168, 175; 159, с. 13; 160]

Отже, можна погодитись із твердженням дослідника В. А. Колодійчука в тому, що рентабельність виробництва є результатом інтегрованого впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів, для з'ясування яких необхідно розглянути всі економічні, політичні, кліматичні й інші умови конкретного року [161, с. 123]. Тому точно спрогнозувати виробничі витрати та очікуваний прибуток у зерновиробництві, а також величину доданої вартості не вдається.

Переробка зерна має значно менше ризиків, зокрема майже відсутні кліматичні ризики. Проте, у цій галузі відбувається зменшення обсягів виробництва (рис. 3.2).

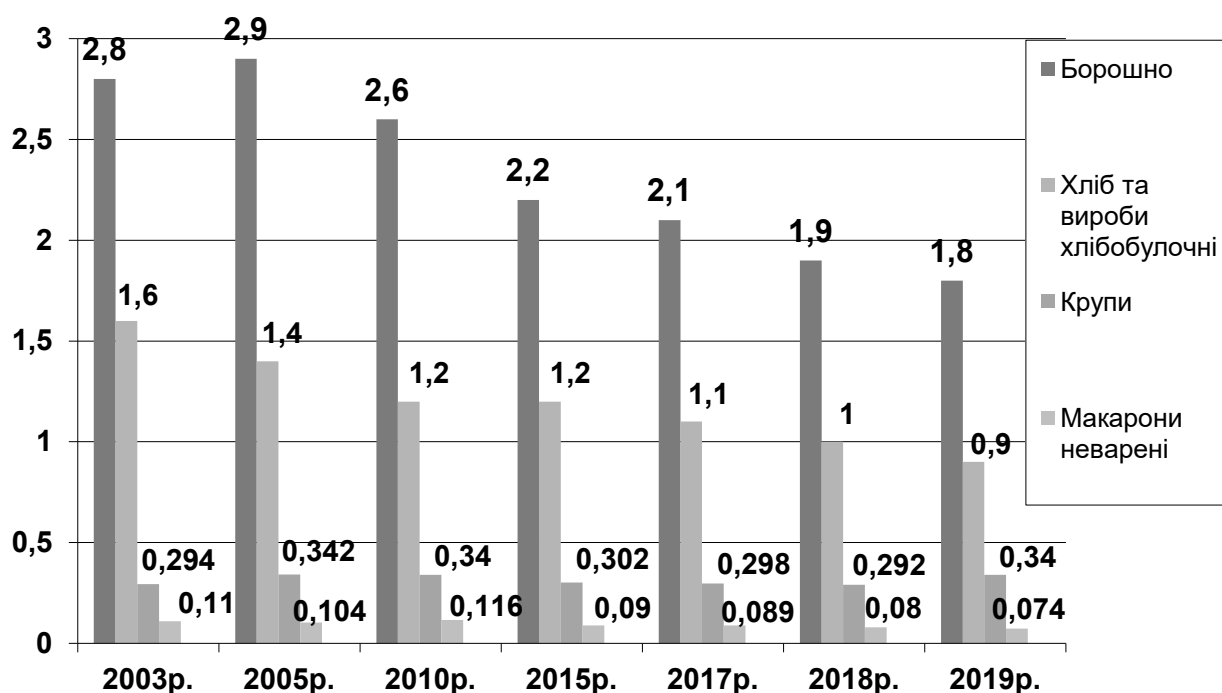

Рис. 3.2. Виробництво деяких харчових продуктів із зерна в Україні, тис. тонн*

Примітка. *Побудовано автором на основі [162, с. 268–269; 163, с. 190; 164, с. 19; 3, с. 28; 165]

Протягом 2003–2019 рр. виробництво борошна зменшилося на 1 млн тонн, хліба та хлібобулочних виробів – 0,7 млн тонн, макаронних виробів – на 36 тис. тонн. Виробництво круп за цей період майже не змінилося. Частковим поясненням цього може бути той факт, що у статистичних даних за 2014–2019 рр. по Україні не враховувалися показники виробництва в анексованому Криму й частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, проте це зниження спостерігається і після 2014 року.

Крім переробки зерна на борошно та готові продовольчі продукти, такі як крупи, макарони, хлібні вироби, печиво тощо, перспективним напрямом вважається зростання виробництва концентрованих кормів. Збільшення переробки зерна на комбікорми буде вагомою підтримкою вітчизняного тваринництва, а також розширить можливості зернопродуктового підкомплексу щодо експорту цього виду продукції [166]. У цьому аспекті є деякі позитивні зрушення. Встановлено що при збільшенні виробництва зерна в Україні за

період 2011–2019 рр. виробництво готових кормів для годівлі великої рогатої худоби та свійської птиці за цей період зросло на 1,8 % та 33,7 % відповідно, а преміксів для сільськогосподарських тварин – на 93,1 % (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Виробництво готових кормів для годівлі сільськогосподарських тварин, тис. тонн

Продукція	Рік					2019 р. у % до 2011 р.
	2011	2012	2013	2015	2019	
Премікси для кормів для сільськогосподарських тварин	40,7	52,5	64,5	58,6	78,6	193,1
Корми готові (крім преміксів) для годівлі сільськогосподарських тварин у т. ч., для свиней	1261	1279	1389	1395	1228,6	97,4
для великої рогатої худоби	689	721	717	722	701,1	101,8
для свійської птиці	3390	3560	3835	3884	4534,0	133,7
інші	857	839	810	721	470,8	54,9

Примітка. *Побудовано автором на основі [163, с. 194–195]

У 2019 р. готових кормів для свиней, основою яких є зерно, вироблено 1228,6 тис. тонн, а для свійської птиці – 4534,0 тис. тонн. Виробництву готових кормів для великої рогатої худоби характерні дещо нижчі темпи: у 2011 р. вироблено 689 тис. тонн, а у 2019 р. – 701,1 тис. тонн. Тобто за п'ять років зростання виробництва склало лише 1,8 %. Більшість підприємств, які вирощують велику рогату худобу, включають у раціон не комбікорми, як готовий повноцінний корм, а подрібнене зерно. Однак механічне подрібнення зерна не дає такого ефекту, як використання готового корму, тому перспективи комбікормового виробництва розглядаються як досить обнадійливі.

Як стверджують дослідники, обсяги виробництва комбікормів в Україні та їх асортимент тісно пов'язаний з потребами вітчизняного тваринництва, що природно обмежує подальший розвиток цієї галузі. Нарощення експортного її потенціалу стримується відсутністю національного виробництва вітамінів, ферментів, амінокислот, преміксів та білкових компонентів. Залежність від

імпорту цих складових суттєво впливає на собівартість комбікормової продукції, що не дає змоги формувати конкурентні переваги в ціновому сегменті при експорті [167, с. 12].

Динаміку ресурсів вітчизняної зернової продукції та її використання (баланс зернових та зернобобових культур) відображають дані табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Баланс зернових та зернобобових культур в Україні
(включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно), тис. тонн***

Показник	Рік							2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Виробництво	24459	38016	39271	60126	61917	70057	75143	307,2
Зміна запасів на кінець року	1329	-314	-2054	-3204	-1465	5447	-4505	-5834
Імпорт	1010	226	175	190	255	280	291	28,8
Всього ресурсів	24140	38556	41500	63520	63637	64890	79939	311,1
Експорт	1330	12650	14239	38338	42499	42940	57925	4355,3
Витрачено на посів	3597	3294	3222	2597	2120	2232	2224	61,8
Витрачено на корм	11056	13817	14787	14189	11011	11698	11674	105,6
Втрати	309	375	794	1400	1106	1253	1363	4411,0
Переробка на нехарчові цілі	100	670	1650	1089	1246	1157	1283	1283,0
Фонд споживання	7748	7750	6808	5897	5655	5610	5470	70,6

Примітка. *Сформовано автором на основі [161, с. 35; 165, с. 41]

Варто відзначити, що виробництво зерна в Україні за період 2000–2019 рр. зросло у 3,1 рази, а імпорт продуктів переробки зерна, навпаки, зменшився у чотири рази. Водночас загальне споживання хлібних продуктів та в розрахунку на одну особу має тенденцію до зниження.

Розвиток вітчизняного тваринництва зумовив і зростання за вказаний період витрат зернової продукції на корм. За досліджуваний період значно збільшились обсяги переробки зерна на нехарчові цілі – у 12,8 рази й експорту зерна та продуктів його переробки – у 43,6 рази. У цьому зв'язку наголосимо на

невирішеності питання забезпечення рівноправних економічних умов господарювання для сільськогосподарських підприємств-експортерів і підприємств, що реалізують власну продукцію на внутрішньому ринку. На думку для вирішення цього питання програму здешевлення кредитів слід передбачити для операторів внутрішнього ринку [168, с. 37].

Велике значення для запровадження інтенсивних ресурсоощадних технологій має величина підприємств за розмірами реалізації зернових та зернобобових культур (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Розподіл сільськогосподарських підприємств за обсягами продукції
зернових та зернобобових культур, реалізованої у 2019 р.***

Показник	Кількість підприємств		Реалізовано	
	одиниць	% до загальної кількості	млн грн	% до загального показника
Підприємства – всього	7600	100,0	189581,3	100,0
За обсягом реалізації, тис. грн				
до 100,0	59	0,8	2,5	0,01
100,1–1000,0	445	5,9	252,3	0,1
1000,1–5000,0	1780	23,4	5133,5	2,7
5000,1–10000,0	1544	20,3	11329,3	6,0
10000,1–20000,0	1682	22,1	24245,0	12,8
20000,1–100000,0	1830	24,1	71585,9	37,8
понад–100000,0	260	3,4	77035,8	40,6

Примітка. *Сформовано автором на основі [3, с.197-198]

Як видно із даних табл. 3.6, сільськогосподарських підприємств у 2019 р. з обсягами реалізації зерна від одного до п'яти мільйонів грн є найбільша кількість. Проте, вони мають лише 2,7 % загального показника реалізації. А підприємства, які мають обсяг реалізації більше 100 млн грн лише 260 одиниць, проте вони мають відсоток загальної реалізації – 40,6. Це свідчить про те, що в таких господарствах найкраще застосовуються інтенсивні ресурсоощадні технології вирощування зернових культур. За використання таких технологій

зменшуються питомі витрати на виробництво одиниці продукції, а це – також збільшення величини доданої вартості за рахунок зростання прибутку.

Молода українська економіка з кожним роком додає у своєму розвитку, спираючись на провідні галузі, серед яких чільне місце посідає виробництво зерна та готових продуктів його переробки. Зернопродуктовий підкомплекс як один із потужних підкомплексів АПК що виробляє вагому кількість валового внутрішнього продукту країни, тобто загальної суми валової доданої вартості та податків не зарахованих до неї. Для збільшення суми доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК необхідно враховувати усі чинники, що мають вплив на її формування. Ступінь впливу певних чинників на величину та структуру доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України потребує ґрунтового вивчення та проведення подальших досліджень. Принагідно розглянемо трактування в науковій літературі дефініцій «чинник» та чим воно відрізняється від визначення «фактор», які здебільшого ототожнюються. Слово «чинник» означає умову, рушійну силу, причину якогось процесу, що визначає його характер, фактор, агент [169, с. 881]. Різницю у визначеннях цих термінів ми можемо дізнатися у політичному і фінансово-економічному словнику, де зазначається, що фактор – це умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; а чинник, крім того, є ще й причиною процесу і визначає його характер [170, с. 262]. Тобто можна стверджувати, що чинник – це, насамперед, характер та причина процесу, а фактор – це умова процесу, що визначає предметний результат. У нашому випадку будемо розглядати саме «чинник» як більш ширше поняття, ніж «фактор».

Узагальнено велику кількість чинників, що впливають на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК, які, на нашу думку, можна розділити на дві великі групи – зовнішні та внутрішні. Основні зовнішні чинники зображено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Основні зовнішні чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України*

Примітка. *Сформовано автором

Один із них – це встановлення чинним законодавством України мінімального розміру заробітної плати. В нашій країні він змінюється щорічно, що впливає на величину доданої вартості. У Законі України «Про державний бюджет України на 2020 р.» визначено, що у 2020 р. мінімальну заробітну плату встановлено у місячному розмірі: з 1 січня – 4723 гривень, з 1 вересня – 5000 гривень [171]. Нарахування на заробітну плату також є елементом доданої вартості й регулюються на державному рівні, зокрема Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне страхування», де встановлено відсотки до бази нарахування єдиного внеску залежно від класу професійного ризику виробництва (до 01.01.2016 р.) [172]. Наприклад, вирощування зернових та зернобобових культур відносилось до 22 класу професійного ризику виробництва і відсоток відрахувань від заробітної плати у

цьому випадку становив 37,19 %, а борошномельно-круп'яна промисловість – до 34 класу професійного ризику виробництва (відсоток відрахувань – 37,77 %). З 01.01.2016 р. ставку єдиного соціального внеску знижено до 22 % для всіх категорій платників). Умови оподаткування активної частини доданої вартості – прибутку – регулюється Податковим кодексом України. Нині базова ставка податку на прибуток становить 18 % [48].

Звичайно, сума податку на прибуток не впливає на величину валового прибутку з якого він сплачується, але цей податок позначається на розмірі чистого прибутку, який залишається в розпорядженні підприємств, і поступове зниження його ставки позитивно впливає на можливості підприємств покращити свій фінансовий стан, збільшує реальні грошові надходження. Податок на додану вартість теж прямо не впливає на величину створеної доданої вартості в підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК, але включається у ціну зерна та продуктів його переробки на усіх стадіях виробництва готового продукту. Тому послідовне зниження ставки цього податку дасть можливість підприємствам підкомплексу за незмінної ціни на товар збільшити суму доданої вартості через збільшення прибутку, а за зниження ціни на суму зменшення податку – це підвищення конкурентоспроможності зернової продукції, отримання додаткових коштів через збільшення продажів.

У Податковому кодексі України встановлено мінімально допустимі строки корисного використання основних засобів, що впливає на величину амортизаційних відрахувань, які є елементом доданої вартості. Наприклад, будівлі повинні використовуватися на менше 20 років, а транспортні засоби – експлуатуватися не менше 5 років. Характеризуючи амортизаційні відрахування як найефективніше джерело інвестиційної діяльності, деякі вчені визначають, що: по-перше, амортизаційні відрахування на відміну від прибутку і позичкових коштів, є найбільш стабільним джерелом інвестицій, адже на них меншою мірою впливають спади виробництва, підвищення ставок за кредитами, зміна цін тощо; по-друге, оскільки амортизаційні відрахування

мають цільову функцію і витратити їх можна тільки на інвестиційну діяльність, то підприємець, скориставшись податковими пільгами, що звільняють амортизацію від податку на прибуток, водночас дістає у своє розпорядження «гарячі гроші» [173]. Останнє твердження, на нашу думку, пояснюється двояким характером функціонування амортизації. З одного боку – це стаття витрат і елемент доданої вартості, що, по суті, є альтернативними прибутку коштами (за інших рівних умов: більше амортизаційних відрахувань – менше прибутку і навпаки), а з іншого – амортизаційний фонд і кошти, які його наповнюють, є грошовим відшкодуванням уречевленої праці в основних засобах і не оподатковуються. Крім того, на наше переконання, амортизація є свого роду безвідсотковим внутрішнім кредитом на відновлення основних засобів у майбутньому на відміну від інших статей витрат, кошти за якими вже вкладені наперед, за винятком витрат на оплату праці, що виплачуються із запізненням щонайменше на два тижні (аванс).

Важливим чинником формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України є експортно-імпортна державна політика, яка має бути спрямована на стимулювання обсягів експорту вітчизняного зерна і продуктів його переробки та обмеження імпорту, особливо готових продуктів із зерна. Це дасть змогу збільшити прибутковість галузей підкомплексу за рахунок вищої, ніж на внутрішньому ринку ціни, а також наростити продаж готової зернової продукції у межах України, що вплине на величину доданої вартості. Вітчизняні вчені констатують, що експорт продукції сільського господарства і харчової промисловості в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (2011 р.) в Україні становив – 307 дол. США, Франції – 2542 дол. США, Бельгії – 32 тис. дол. США, Нідерландах – 41,1 тис. дол. США [174, с. 73].

Значення внутрішніх чинників формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК не менш важливе. Особливість цих чинників полягає в тому, що їх вплив на величину доданої вартості майже повністю залежить від діяльності самих підприємств, за винятком, звичайно,

форс-мажорних обставин (несприятливих погодних умов, стихійних лих, неврожайних років тощо), що стосуються в основному аграрної сфери (рис. 3.4).

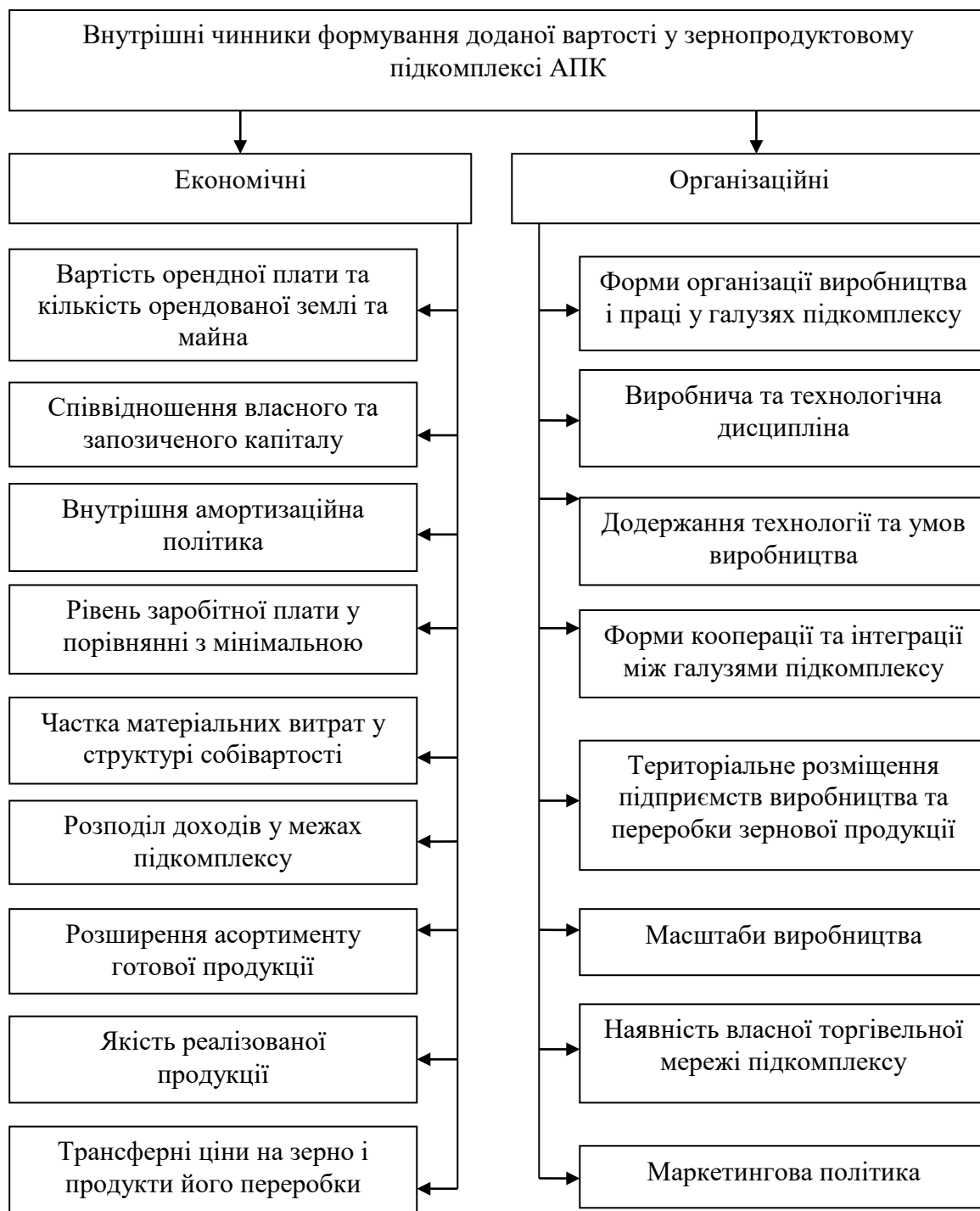

Рис. 3.4. Основні внутрішні чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Сформовано автором

Серед основних організаційних внутрішніх чинників формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК варто виділити форми організації виробництва та праці у його галузях, а також додержання технологій і умов виробництва. Впровадження ресурсоощадних технологій вирощування зернових культур та їх переробки, які значно збільшують прибутковість галузі, неможливе без чіткої організації виробництва. Збільшенню доданої вартості може сприяти і посилення технологічної та виробничої дисципліни, нормативне витрачання ресурсів.

Серед форм кооперації та інтеграції між галузями підкомплексу важливе значення має кластерна його організація за продуктовим принципом. Академік НААН М. Ф. Кропивко стверджує, що в українському законодавчому полі може бути створений як тип великотоварного агропромислового об'єднання кластерної організації – самоврядне продуктове агропромислове об'єднання суб'єктів господарювання метою якого є ведення спільної господарської діяльності на інноваційній основі з виробництва і просування на ринок певних видів агропродовольчої продукції. Вчений визначає, що кластероутворюючий блок цього об'єднання становлять технологічно взаємозв'язані в межах продуктового ланцюга підприємства і господарства, розміщені на території сусідніх районів і навіть областей. Внутрішню інфраструктуру можуть становити спільна маркетингова служба, сервісні та транспортні підприємства тощо [141, с. 9-10]. Визначення зернового кластера дають В. П. Якобчук та О. В. Захаріна. За їх твердженням зерновий кластер – це добровільне територіальне об'єднання підприємств зернопродуктового підкомплексу з метою забезпечення конкурентоспроможності зерновиробництва за рахунок формування ефективних внутрішньогалузевих зв'язків, диверсифікації каналів збуту, створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій, а також адаптації галузі до вимог світового ринку [175, с. 116]. Отже, на нашу думку, назріла необхідність об'єднати в одну систему підприємства й галузі зернопродуктового підкомплексу АПК на регіональному рівні для кращої координації дій, максимізації та справедливого розподілу

прибутку на кожному етапі просування зернової продукції по ринку та раціонального використання ресурсів. Необхідна також і кооперативна організація селянських господарств, що займаються зерновиробництвом.

Значною мірою на величину доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі впливають масштаби виробництва, особливо у зерновиробництві. Як стверджують вчені спираючись на історичний досвід, рівень товарності аграрних господарств зростає із збільшенням їх розмірів. У вітчизняних особистих селянських господарствах цей показник становить приблизно 40 %, а у великих агроструктурах перевищує 90 % [176, с. 22]. Як відомо, щоб визначити створену додану вартість у продукції, треба її продати й отримати дохід.

Серед економічних внутрішніх чинників формування доданої вартості зернопродуктового підкомплексу АПК особливе значення має рівень заробітної плати в галузях підкомплексу в порівнянні з мінімальною. Саме рівень заробітної плати за правильної організації праці є стимулюючим чинником зростання як доданої вартості у цілому, так і її результативної частини – прибутку. Це відбувається через більшу мотивацію працівника до збільшення обсягів виробництва продукції та зниження ненормативних витрат ресурсів.

Важливо розрізняти розмір заробітної плати і вартість робочої сили. За визначенням, вартість робочої сили - це розмір коштів, необхідний для її відтворення, включаючи утримання сім'ї, виховання і навчання дітей, придбання і утримання житла, лікування, задоволення духовних і культурних потреб тощо. На українському ринку праці вартість робочої сили, ціна праці та розмір заробітної плати – величини, далеко не взаємопов'язані [177, с. 66]. Працівник, який отримує достойну заробітну плату, цінує свою професію та добросовісно виконує свої обов'язки.

Необхідно вказати і на те, що справедливий розподіл доходів між галузями зернопродуктового підкомплексу АПК та максимізація загального прибутку мережі (у нашому випадку – підкомплексу) можлива у разі застосування трансферних цін (цін «внутрішнього ринку») на зерно і продукти

його переробки. Деякі вчені, зокрема, доводять, що:

- централізація функцій з ціноутворення може сприяти зростанню обсягів виробництва та продажу продукції, що в результаті збільшить прибуток мережі в цілому;
- централізоване ціноутворення в горизонтально інтегрованих мережах, продукція яких постачається єдиному споживачеві, можуть сприяти зростанню прибутку мережі [178, с. 93].

У цьому аспекті можна стверджувати, що застосування трансферного ціноутворення в зернопродуктовому підкомплексі АПК дасть можливість залучити до загальної системи виробництва і переробки зерна більшу кількість підприємств, а також особистих селянських господарств та оптимізувати виробництво зерна у залежності від потреб переробки. Крім того, працюючи в одній системі, у невеликих за розмірами підприємств, фермерських та особистих селянських господарств постане можливість реалізовувати зерно на експорт, що збільшить їх прибутковість, а також позбутися зайвої ланки в технологічному ланцюгу – посередників.

Отже, досліджуючи вплив основних чинників формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі агропромислового комплексу можна визначити низку проблем, які потребують першочергового вирішення, а саме:

- удосконалення форм організації виробництва та праці в галузях підкомплексу й додержання технологій і умов виробництва;
- посилення процесів кооперації та інтеграції між галузями підкомплексу;
- застосування трансферного ціноутворення;
- розширення асортименту та підвищення якості продукції кінцевого споживання;
- державна підтримка галузей підкомплексу (пільгове кредитування, податкова політика, надання дотацій тощо) [179].

Групування зовнішніх і внутрішніх основних чинників максимізації доданої вартості у зерновиробництві сільськогосподарських підприємствах

відображено на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Основні чинники максимізації доданої вартості у зерновиробництві в сільськогосподарських підприємствах*

Примітка. *Сформовано автором

Одним із чинників збільшення обсягу доданої вартості при вирощуванні зернових культур, тобто вартості, створеної на конкретному сільськогосподарському підприємстві, є застосування інтенсивних енергозберігаючих технологій. Такі технології дають можливість отримувати вищу урожайність зернових культур та зерно кращої якості при мінімальних виробничих витратах, особливо матеріально-технічних ресурсів. Відповідно це сприятиме збільшенню доданої вартості, особливо такого її елемента як прибуток. До того ж частину прибутку можна використовувати для модернізації основних засобів, закупки новітньої техніки для енергозберігаючих технологій та для покращення матеріального стимулювання працівників. Додаткове матеріальне стимулювання спонукатиме працівника краще працювати, а отже, раціонально використовувати ресурси.

Крім того, потрібно використовувати ефект масштабу як інструменту впливу на зменшення витрат виробництва. Тобто, як було розглянуто вище, більшість сільськогосподарських підприємств, які вирощують зернові культури, мають земельну площу менше 100 га і не завжди раціонально використовують виробничі ресурси. На нашу думку, таким підприємствам необхідно кооперуватися у виробництві, створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи для забезпечення своїх членів необхідними ресурсами за справедливими цінами.

Підтримуємо твердження професора Б. Я. Кузняка про те, що однією з умов успішної роботи обслуговуючих кооперативів є забезпечення їх висококваліфікованими кадрами, зокрема менеджерами. Тому за кордоном, на відміну від України, держави витрачають значні кошти на їх підготовку. Кооперативи створюються виробниками не заради отримання прибутку (обслуговуючі кооперативи – примітка автора), а щоб убезпечити себе від залежності й диктату промислових фірм, торгових монополій, різних посередників, мета яких – збагачуватися за рахунок селян, скуповуючи в них за заниженими цінами сільськогосподарську продукцію та реалізуючи її за високими цінами [180, с. 29-30]. До того ж, у липні 2015 року відповідним

законом України були внесені зміни до статті 133 Податкового кодексу, яка уточнює, що до неприбуткових організацій можуть бути віднесені і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [181]. Такими довгоочікуваними змінами до Податкового кодексу, на нашу думку, був відкритий шлях до масового створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Торгові монополії та різного роду посередники, забираючи у виробників значну частину прибутку, зменшують і загальну суму доданої вартості, одержану сільськогосподарськими підприємствами. Наприклад, у 2014 р. за іншими каналами реалізації (посередникам – примітка автора) сільськогосподарські підприємства продали 88,7 % зерна від загального обсягу реалізації, що перевищено показник 2012 року на 9,7 в. п. [182, с. 80]. У наступні п'ять років ситуація не змінилася. Тому наразі сільськогосподарські підприємства, які вирощують зернові й інші культури не мають у достатній кількості обігових коштів, не можуть в стислі строки запровадити прогресивні технології. До того ж пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників майже відсутнє [183].

Вітчизняний науковець В. М. Нелеп стверджує, що на особливу увагу заслуговує узагальнення світового досвіду щодо вибору ефективних організаційно-правових форм господарювання на селі, а також вивчення впливу цих форм на структуру виробництва й експорту продукції агропродовольчого комплексу країни. При цьому для України дуже важливо вивчити латиноамериканський досвід (як негативний) і західноєвропейський та північноамериканський (як найефективніший). Яскравим представником латиноамериканського шляху є Аргентина, де переважають поміщицькі латифундії та агрохолдинги, яким належить 95 % сільськогосподарських угідь. Як наголошує дослідник, наприклад, у США, в 2013 р. налічувалося 2,1 млн фермерських господарств, що обробляли 370 млн. га сільськогосподарських угідь (із 417 млн. га наявних у державі). Середній розмір фермерського господарства становить 170 га [184, с. 102-103].

В умовах жорсткої конкуренції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках у виграші той виробник, який може запропонувати продукт вищої якості з мінімальними витратами на його виробництво. Для цього необхідно удосконалювати управління виробництвом зерна. Тобто, збільшення прибутковості зернової галузі залежить від запровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій, покращення матеріального стимулювання працівників, раціонального використання матеріально-технічних ресурсів та інших чинників.

У зерновиробництві орендна плата за земельні паї, яка є частиною доданої вартості, з кожним роком зростає. Це пов'язано, насамперед, із проведення індексації вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, а також із підвищенням цін на продукцію сільського господарства. Відповідно орендар і орендодавець повинні спільно слідкувати за тим, щоб у процесі використання якості землі не погіршувалася та проводили заходи щодо її покращення. Орендна плата за земельний пай має бути не тільки платою за приватну її належність, а й засобом покращення якості землі, підвищення її родючості. Збільшення прибутковості галузей зернопродуктового підкомплексу може змінити співвідношення власного та запозиченого капіталу у бік першого. Зменшення плати за кредитами, як витратної частини доданої вартості, відповідно збільшить у наступному фінансовому періоді величину прибутку.

Ефект масштабу в деяких випадках може дати і негативний результат. Маємо на увазі створення великих агрохолдингів, у розпорядженні яких десятки тисяч гектарів ріллі. Серед основних недоліків створення надвеликих агрохолдингів, які впливають на величину доданої вартості, виділимо такі:

1. Неефективне використання сільськогосподарської техніки через далекі переїзди, часто за декілька сотень кілометрів. Це стосується і доставки матеріальних ресурсів. Пояснити це можна тим, що орендовані такими агрохолдингами землі не утворюють єдиний масив, а часто розміщені в різних населених пунктах і районах.

2. Здебільшого такі агроформування є монополістами у вирощуванні сільськогосподарських культур, а також у збуті зернової та іншої продукції, у тому числі й на зовнішні ринки. В цьому разі менші за розмірами сільськогосподарські підприємства відчувають незручності у цьому неконкурентному середовищі.

3. Вирощуючи монокультуру або найбільш рентабельні культури, агрохолдинги не турбуються про якість ґрунту, нещадно експлуатуючи землю, не дотримуючи науково обґрунтованих сівозмін. Крім того, трудові ресурси в населених пунктах, де агрохолдинги орендують земельні паї, майже не задіяні у виробництві, такі агроформування не відраховують кошти для розвитку села за місцем виробництва, оскільки зареєстровані за іншою адресою [185].

3.2. Структура та рівень доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі

Зернопродуктовий підкомплекс є одним найбільших підкомплексів вітчизняного АПК за обсягами виробництва. Його продукція має вагому частку і в експорті агропромислової продукції, що приносить нашій державі значну валютну виручку. Збільшення доданої вартості у такому потужному підкомплексі позитивно вплине як на фінансовий стан його підприємств, так і підприємств інших галузей економіки, які використовують у своєму виробництві зерно та продукти його переробки. Поглиблений аналіз системи управління доданою вартістю зернопродуктового підкомплексу з метою пошуку шляхів її удосконалення може стати одним з основних економічних інструментів розвитку вітчизняного агропромислового комплексу.

Загальну схему структури вартості продукції та доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК наведено на рис. 3.6.

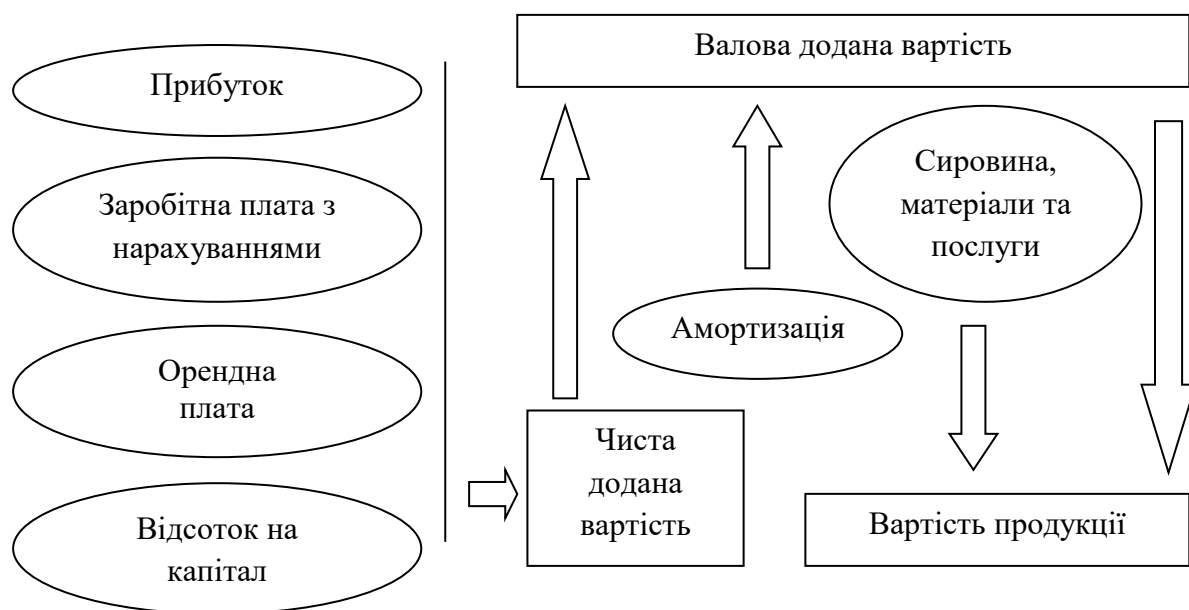

Рис. 3.6. Загальна схема структури вартості продукції та доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Побудовано автором

Вчені по-різному підходять до трактування поняття «додана вартість». П. А. Самюельсон та В. Д. Нордгауз, наприклад, визначають додану вартість як різницю між вартістю вироблених товарів і вартістю матеріалів та сировини, що використані у виробництві. Додана вартість, стверджують дослідники, складається із заробітної плати, відсотка та прибутку, що додаються до продукту підприємством або галуззю [11, с. 619]. Звичайно, у ціну товару входять прямі та непрямі податки і збори (наприклад, податок на додану вартість), які для простоти побудови у вище наведеній схемі не виділяємо. Однак, у ній нами виокремлено такий елемент доданої вартості як рента (орендна плата), тому що вона займає значний відсоток (як частина виробничих витрат), особливо у виробництві зерна.

Висновок про те, що рента є або не є витратами, що визначають ціну, вважають деякі вчені, залежить від підходу. Те, що вважається витратами, від яких залежить ціна окремої фірми або галузі, для економіки в цілому може бути лише економічною рентою, яку сплачено за фактор виробництва з

нееластичною пропозицією [11, с. 366].

Такий елемент валової доданої вартості як амортизація визначає частку перенесеної вартості основних засобів на вартість продукції. Величина амортизаційних відрахувань залежить від вартості основних засобів та строку їх використання, але не завжди значна сума цих відрахувань відображає реальне становище щодо якісного забезпечення підприємств основними засобами. Тут ми маємо на увазі моральний знос цих засобів.

Моральний знос пов'язаний із втратою елементами необоротного капіталу та його сукупності в цілому своєї вартості в результаті науково-технічного прогресу і змін соціально-економічних потреб. При цьому розрізняють дві форми морального зносу: а) пов'язаного із здешевленням окремих видів активів на ринку капіталу, б) появою нових якостей капіталу певного функціонального спрямування, які мають більшу споживчу цінність [46, с. 53]. Саме моральна застарілість основних засобів постає однією з основних причин низької ефективності зернопродуктового підкомплексу АПК. Технологічна недосконалість виробництва, її велика енергозатратність не дає змоги підприємствам досліджуваного підкомплексу отримувати більшу суму доданої вартості. *Отже, валова додана вартість (авторське визначення) – це нова вартість, створена у процесі виробництва та реалізації продукції на підприємстві за звітний період, включаючи вартість спожитих основних засобів.*

Дослідивши місце та роль доданої вартості в системі показників економіки країни у цілому, розглянемо її розмір за видами економічної діяльності (табл. 3.7). Як свідчать табличні дані, валова додана вартість створена у сільському господарстві країни у 2019 р. становила 356,8 млрд грн і збільшилась порівняно з 2000 р. у 14,5 рази, такий ріст спостерігався і в переробній промисловості. Динаміка збільшення доданої вартості в будівництві, на транспорті та у складському господарстві не набагато вища. Порівняно із показником по країні відчутно зростала додана вартість за вказаний період у торгівлі та фінансовій та страховій діяльності – у 35,6 та 34,7

рази відповідно.

Таблиця 3.7

**Валова додана вартість за видами економічної діяльності в Україні,
млрд грн***

Показник	Рік							2019 р. % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Валова додана вартість	150,3	404,5	992,2	1689,4	2519,6	3018,2	3422,8	2277,3
в т. ч. сільське, лісове та рибне господарство	24,6	40,5	82,9	239,8	303,9	361,2	356,8	1450,4
переробна промисловість	30,6	84,6	146,7	136,7	359,9	411,5	430,2	1405,9
оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	14,8	56,0	162,2	274,0	410,0	471,8	526,3	3556,1
будівництво	6,1	17,8	36,7	39,0	64,4	81,3	107,4	1760,7
транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність	15,8	37,8	87,3	135,0	191,2	227,3	264,9	1676,6
фінансова та страхова діяльність	3,3	20,4	62,6	67,5	81,3	97,8	114,6	3472,7

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 25; 32, с. 37; 186, с. 190]

Аналіз даних табл.3.7. виявив відчутну нерівномірність зростання динаміки зростання доданої вартості в різних галузях національного господарства. Виробничі галузі значно поступаються торговельним та фінансовим організаціям за темпами росту даного показника. Крім того, в загальній сумі валової доданої вартості у 2019 р. частка сільського господарства становила лише 10,4 %. Такий показник свідчить про те, що сільське господарство має гарний потенціал зростання, потребує запровадження у виробництво інтенсивних ресурсощадних технологій для збільшення частки доданої вартості в готовому продукті, у тому числі

заробітної плати й необхідного для розвитку галузі прибутку.

За результатами дослідження тісноти зв'язку основних елементів валової доданої вартості й витрат на виробництво зернових та зернобобових культур у середніх та великих сільськогосподарських підприємствах у 2019 р. за регіонами, можна констатувати наступне. Побудувавши матрицю парної кореляції (Microsoft Excel 2010) у розрахунку на 1 т зерна, нами визначено обернений помітний зв'язок між прибутком як результативним елементом доданої вартості та повними витратами (- 0,65507) (додаток Б). Зауважимо, якщо коефіцієнт кореляції знаходиться в інтервалі від 0,1 до 0,3, то зв'язок вважається слабким, від 0,3-0,5 - помірним; від 0,5-0,7 - помітним; від 0,7-0,9 - високим; від 0,9 до 0,99 - надто високим.

Очевидно, що кореляційний зв'язок між такими елементами доданої вартості, як прямі витрати та оплата праці з відрахуваннями на соціальні заходи надто високий, бо другий показник визначається у відсотках від першого. Помірний обернений кореляційний зв'язок прослідковується між прибутком і такими елементами витрат, як виробничі витрати та прямі матеріальні витрати: відповідно -0,50879 та -0,35443. Прибуток має слабкий обернений кореляційний зв'язок із прямими витратами на оплату праці (-0,09366). Цей факт свідчить про те, що не завжди збільшення витрат на оплату праці веде до зменшення прибутку. Це може статися у випадку, як ми дослідили раніше, якщо застосовуються прогресивні ресурсощадні технології. Така оцінка підтверджується і тим, що існує помірний прямий кореляційний зв'язок між рівнем витрат на оплату праці та амортизацією (0,46529). Висока оплата працівникам, які оволоділи новою технікою, може зумовити і збільшення прибутку через підвищення урожайності та якості продукції. Ще одне свідчення цьому – прямий помітний кореляційний зв'язок між амортизаційними нарахуваннями й ціною реалізації зернових та зернобобових культур (0,59511).

Подальший аналіз вищевказаної матриці виявив ще одну тенденцію. Надто високий прямий кореляційний зв'язок мають такі показники, як прямі матеріальні витрати та виробничі витрати (0,91196) (рис. 3.7).

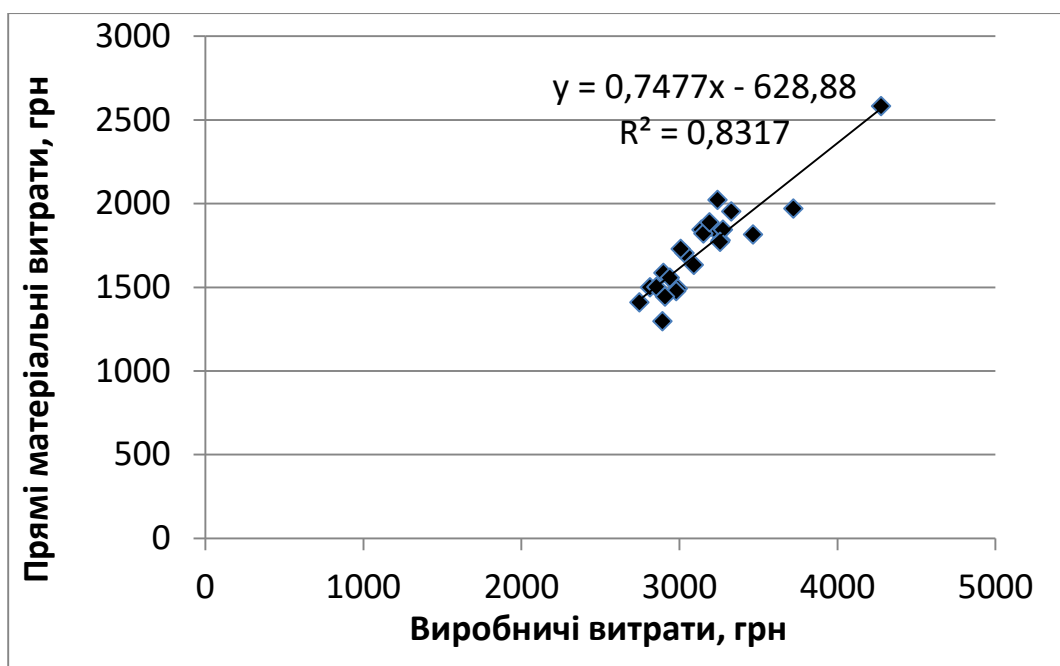

Рис. 3.7. Кореляційний зв'язок прямих матеріальних витрат і виробничих витрат при виробництві зернових та зернобобових культур у 2019 р. по регіонах в розрахунку на 1 т зерна, грн*

Примітка. *Розраховано автором

Однак, помічено слабкий прямий кореляційний зв'язок між прямими витратами та виробничими витратами (0,29737). Це свідчення того, що прямі матеріальні витрати, які не є елементом доданої вартості, мають чітку тенденцію до зростання. До того ж у виробничій собівартості прямі матеріальні витрати мають значний відсоток. На відміну від них прямі витрати на оплату праці, що є одним з основних елементів доданої вартості, формується за залишковим принципом і такої тенденції не простежується.

Таким чином, прямі матеріальні витрати, необхідні для виробництва зернових та зернобобових культур, постійно зростаючи, збільшують і виробничі витрати. Майже усі вони є покупними. Враховуючи високу конкуренцію на ринку зерна та часто не маючи достатньо коштів для запровадження прогресивних ресурсощадних технологій, сільськогосподарські підприємства не поспішають підвищувати в необхідному розмірі рівень оплати праці. Тому, на нашу думку, не простежується тісного

кореляційного зв'язку між цією статтею витрат та величиною виробничих витрат. До того ж у ринкових умовах підприємства прагнуть збільшувати прибуток.

У свою чергу, результативний елемент доданої вартості – прибуток на вирощуванні зернових та зернобобових культур має помітний обернений кореляційний зв'язок з виробничими витратами (-0,50879). Звідси, на наше переконання, темпи росту прибутку переважають темпи зростання витрат на оплату праці, що призводить до збільшення норми додаткової вартості.

Якщо розглянути елементи доданої вартості створеної на окремому підприємстві під кутом зору власності, то, на нашу думку, їх можна поділити на три групи: дохід власників капіталу (відсоток на позичковий капітал, рента (орендна плата) та прибуток); споживання частини основного капіталу власника (амортизаційні відрахування) та частина продукту, виробленого в підприємстві, яким власник розраховується з найманим працівникам за участь у його виробництві та реалізації (заробітна плата з нарахуваннями).

На величину та структуру доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК значною мірою впливає має і державне регулювання процесу її створення, а саме:

1. Норми амортизаційних відрахувань регулюються Податковим кодексом України [48].

2. Умови оренди та мінімальні відсотки від вартості орендованих земельних угідь - Законом України «Про оренду землі» та Указами Президента України [78, 181].

3. Відсотки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [172], розмір мінімальної заробітної плати - Законом України «Про Державний бюджет України» на відповідний р..

4. Відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами

(договорами) між клієнтом і банком.

5. Ставки податку на прибуток, що сплачується із прибутку підприємства та розмір податку на додану вартість (ПДВ) - Податковим кодексом України [48].

Варто наголосити й на тому, що існує певна несправедливість у розподілі загальної суми створюваної доданої вартості між галузями як зернопродуктового підкомплексу, так і агропромислового комплексу в цілому, на яку вказує М. М. Одінцов. Вчений стверджує, що недосконалість системи ціноутворення призводить до того, що виробники змушені продавати свою продукцію за цінами нижче собівартості. При такого становища частина додаткового продукту, створена у сільському господарстві, реалізується не в місці його виробництва, а у переробній промисловості й торгівлі. У програші залишаються сільськогосподарські й переробні підприємства. Останні втрачають сировинні зони та не можуть повністю використати наявні виробничі потужності [188, с. 29]. Отже, відособленість окремих галузей зернопродуктового підкомплексу, незлагодженість у питанні ціноутворення призводить до того, що через нестачу коштів зерновиробництво не в змозі повноцінно розвиватися, запроваджувати прогресивні технології вирощування зернових культур та поставляти потрібну кількість якісної продукції на переробку та в торгівельну мережу. З цих причин сільськогосподарські виробники також не можуть у необхідних розмірах підвищувати заробітну плату як складову доданої вартості [189]. До речі, середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільськогосподарському виробництві порівняно із загальнодержавним показником за видами економічної діяльності в 2019 р. становила лише 84,4 % [3, с. 22].

Проаналізуємо формування доданої вартості при виробництві та реалізації основних сільськогосподарських культур в Україні (табл. 3.8) (додаток В).

**Структура доданої вартості, створеної при виробництві
та реалізації основних зернових культур у великих та середніх
сільськогосподарських підприємствах України
у розрахунку на 1 тону, 2019 р.***

Показник	пшениця			ячмінь			кукурудза на зерно		
	Додана вартість	у % до створеної при виробництві	у % до загального значення	Додана вартість	у % до створеної при виробництві	у % до загального значення	Додана вартість	у % до створеної при виробництві	у % до загального значення
Всього створеної доданої вартості	1490,9	-	100,0	1335,3	-	100,0	1529,3	-	100,0
Додана вартість, створена при виробництві, у т. ч.:	1041,6	100,0	69,9	1103,3	100,0	82,6	810,2	100,0	53,0
прямі витрати на оплату праці	195,5	18,8	13,1	213,6	19,4	16,0	129,8	16,0	8,5
відрахування на соціальні заходи	43,2	4,1	2,9	47,3	4,3	3,5	29,0	3,6	1,9
амортизація	253,5	24,3	17,0	276,9	25,1	20,7	190,8	23,5	12,5
орендна плата за земельні паї	428,0	41,1	28,7	442,6	40,1	33,2	345,7	42,7	22,6
додана вартість у інших прямих і загальновиробничих витратах	121,4	11,7	8,2	122,9	11,1	9,2	114,9	14,2	7,5
Додана вартість у невикористаних витратах	171,9	-	11,5	143,6	-	10,8	162,3	-	10,6
Прибуток	277,4	-	18,6	88,4	-	6,6	556,8	-	36,4
Додана вартість у виробничій собівартості, %			30,9			31,7			29,8
Додана вартість у повній собівартості, %			31,9			32,4			31,1
Додана вартість у % до ціни реалізації			36,6			34,0			41,5
Рентабельність доданої вартості, %			18,6			6,6			36,4
Частка доходів власників орендованих земельних угідь у доданій вартості, %			28,7			33,1			22,6

Примітка. *Розраховано автором на основі [55]

На прикладі кукурудзи на зерно можна простежити, що при її

виробництві у 2019 р. було створено лише половину загальної суми доданої вартості. До того ж у вищезазначених основних сільськогосподарських культурах структура доданої вартості, створена при їх виробництві, а також відсоток доданої вартості у виробничій собівартості майже однаковий.

Важливо розвивати вітчизняну переробку зерна для збільшення величини доданої вартості. Наприклад, при переробці 1 т ячменю в перлові крупи, за нашими розрахунками, можна отримати 857,42 грн валової доданої вартості, а це більше ніж половина створеної доданої вартості при виробництві та реалізації ячменю (табл. 3.9). При цьому частка створеної доданої вартості в реалізаційній вартості продуктів переробки становить лише 15,7 %, а рентабельність доданої вартості дуже висока – 58,0 % (у цінах 2019 року) за рентабельності переробки у 10 %.

Таблиця 3.9

Величина та структура доданої вартості у виробництві деяких продуктів переробки зерна, у розрахунку на 1 т зерна в цінах 2019 р., грн*

Показник	Комбікорми за рецептом ПК 1-13		Перлові крупи		Макарони не варені	
	додана вартість	структура, %	додана вартість	структура, %	додана вартість	структура, %
Прямі витрати та оплату праці	261,98	16,8	168,43	19,6	291,97	19,7
Відрахування на соціальні заходи	57,64	3,7	37,06	4,3	64,23	4,4
Амортизація	165,60	10,6	114,29	13,3	164,75	11,1
Інші	71,26	4,6	39,96		125,88	8,5
Прибуток	1003,87	64,3	497,68	58,0	834,49	56,3
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості, %	14,1		15,7		16,4	
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна, всього	1560,35	100,0	857,42	100,0	1481,35	100,0

Примітка. *Власна розробка автора

До речі, за нашими розрахунками у цінах 2016 р., додана вартість, створена в процесі переробки ячменю на перлові крупи, обчислена на одну тону ячменю, становила 668,13 грн. При цьому частка створеної доданої

вартості у реалізаційній вартості продуктів переробки (крім перлових круп п'яти номерів виробляється побічна продукція: кормова мучка, мілкий ячмінь, відходи трьох категорій) становила 15,9 %. У порівнянні з аналогічним показником тієї ж переробки у 2019 році - це на 189,29 грн доданої вартості менше такої же рентабельності переробки (10 %). При цьому рентабельність доданої вартості у цінах 2016 р. складала 57,2 % (додаток Г). Довідково: вихід готових перлових круп із однієї тонни ячменю складає 40,0 % [190, с. 158].

Переробка зерна на комбікорми може подвоїти величину створеної доданої вартості порівняно з величиною доданої вартості у сировині (додаток Д). За нашими дослідженнями, у цінах 2019 р. при виробництві комбікормів для курей-несучок у розрахунку на 1 т переробленого зерна можна отримати 1560,35 грн. Додана вартість, отримана при виробництві пшениці та кукурудзи (зерно цих культур входить у рецептуру приготування такого комбікорму), у 2019 р. в Україні становила 1490,9 грн і 1529,3 грн відповідно (див. табл. 3.5). При переробці 1 т зерна для виробництва комбікормів для відгодівлі свиней (за рецептурою ПК 55-4 можна одержати 1134,55 грн, а при виробництві комбікормів для дійних корів – 1369,16 грн доданої вартості. Значна величина доданої вартості створюється і при виробництві макаронних виробів. Так, при виробництві макаронів не варених можна отримати 1481,35 грн доданої вартості, при чому частка її у реалізаційній вартості буде складати 16,4 %, а рентабельність доданої вартості – 56,3 %.

Якщо досліджувати технологічний ланцюг від виробництва озимої пшениці до створення кінцевого продукту – хліба, то можна констатувати, що при переробці пшениці як сировини може бути створена у рази більша величина доданої вартості. Отже, при виробництві хліба та хлібобулочних виробів як готового продукту, додана вартість по відношенню до виробництва та реалізації зерна пшениці збільшується у 2,5-2,6 рази, у тому числі переробка зерна на борошно збільшує додану вартість на 55-65 % (рис. 3.8).

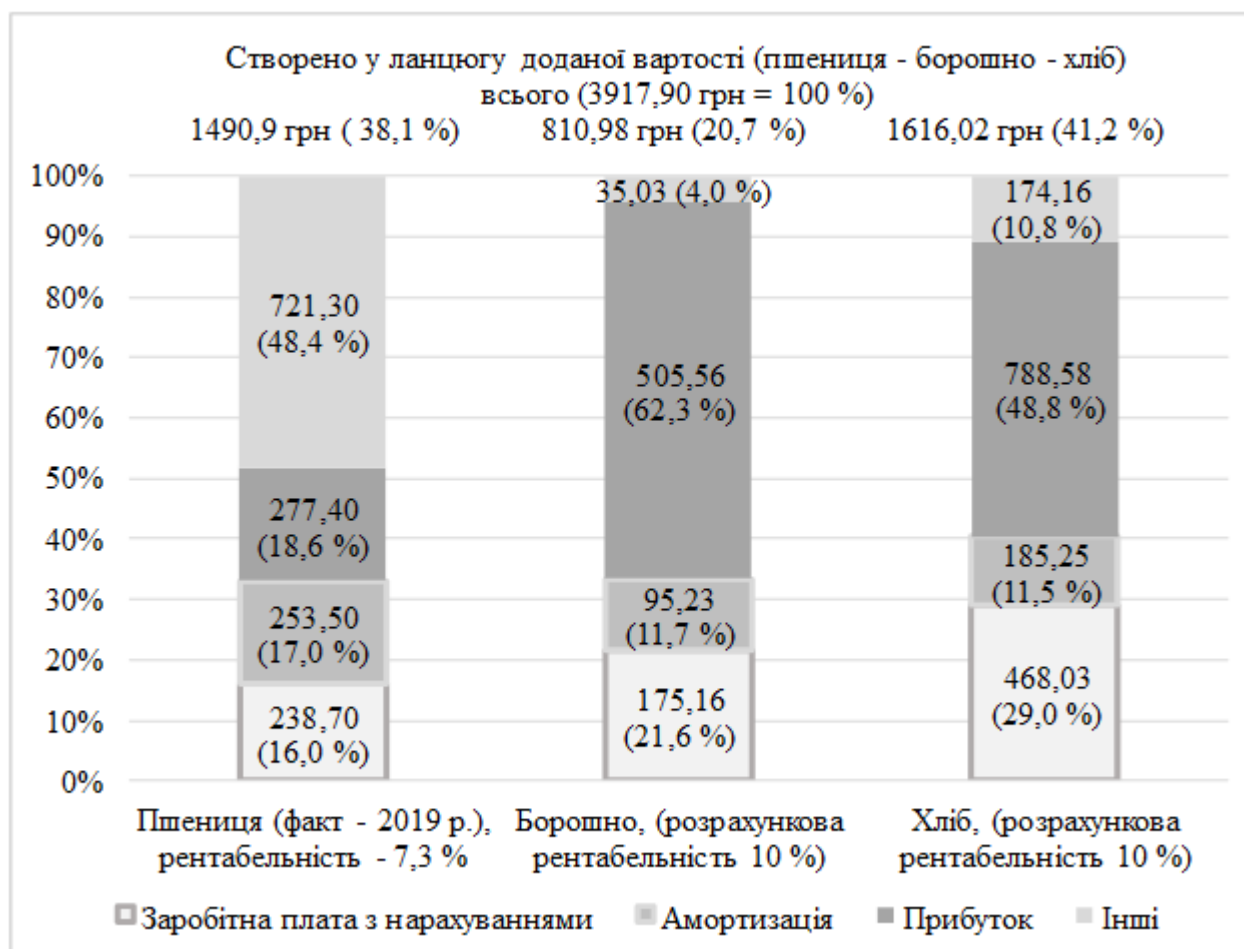

Рис. 3.8. Величина та структура доданої вартості в ланцюгу «пшениця – борошно – хліб» у цінах 2019 року, грн*

Примітка. *Власна розробка автора

Ці твердження підкріплюються нашими розрахунками (додаток Е). за проведеними вище розрахунками, величина доданої вартості, створеної при виробництві та реалізації пшениці у цінах 2019 р. становила 1490,90 грн У процесі виробництва та реалізації борошна у розрахунку на 1 т зерна створюється 810,98 грн доданої вартості. При цьому частка створеної доданої вартості в реалізаційній вартості продуктів переробки з 1 т зерна на борошно становила 16,0 %. Рентабельність доданої вартості - 62,3 % Вихід борошна вищого сорту у даному варіанті помелу пшениці нами визначено у 65%.

Далі у технологічному процесі ми розглянемо виробництво хліба (хліб пшеничний формовий 0,7 кг із борошна вищого ґатунку). Обчислення проводилося у цінах 2019 р. при рентабельності виробництва хліба 10 %. До

речі така ж рентабельність бралася до уваги і при виробництві борошна. Наші розрахунки показують, що загальна сума доданої вартості, одержаної при виробництві та реалізації 1 т хліба, становитиме 1817,40 грн, а у перерахунку на борошно – 2486,18 грн (для виробництва 1 т хліба потрібно 731 кг борошна). Провівши аналогію в розрахунках, та враховуючи, що з 1 т пшениці можна отримати 65 % борошна вищого ґатунку (односортний помел), визначаємо величину доданої вартості – 1616,02 грн з 1 т зерна. Тобто в ланцюгу доданої вартості з початку виробництва і до випікання хліба з 1 т зерна пшениці можна отримати 3917,90 грн. Причому в переробних галузях створюється 2427 грн доданої вартості (61,9 %), а при виробництві сировини – 1490,9 грн (38,1 %). Порівнюючи, наприклад, відношення величини доданої вартості до виробничих витрат (нівелюючи при цьому вплив прибутку на результат), можна констатувати наступне. Відсоток доданої вартості у виробничій собівартості пшениці у 2019 році склав 30,9 % (1041,6 грн). Цей показник у виробництві борошна та хліба становив 5,9 % (294,55 грн) та 9,5 % (818,03 грн) відповідно. Тобто більша частина доданої вартості в переробних галузях створюється не безпосередньо у виробництві, на відміну від вирощуванні пшениці, а при реалізації продукції.

Дослідження вчених, проведені у 2013 р., показують, що у технологічному ланцюзі «виробництво зерна – виробництво борошна – виробництво хліба» на тонну зерна пшениці може бути створено 1883,38 грн доданої вартості, з якої 33,2 % створено при виробництві зерна, решта (66,8 %) – при його переробці [191, с. 24]. За розрахунками О. В. Нікішиної, які були проведені у цінах 2012 р., у перерахунку на одну тонну зерна в технологічному ланцюзі «пшениця–борошно– хліб» було створено 1425,77 грн доданої вартості, з якої 34,38% – при вирощуванні пшениці, а 65,62% – при її переробці (з них 20,61 % у борошняному, 45,01 % у хлібопекарському виробництві) [192, с. 51].

Наші розрахунки та розробки підтверджують дослідження вчених. З цього слідує, що на цей час частина доданої вартості в технологічному ланцюзі

отримується не на місці створення, тобто при виробництві зерна, а у переробній промисловості. За період з 2013–го по 2019 р. абсолютна величина доданої вартості в досліджуваному ланцюгу її створення збільшилася на 2034,52 грн у розрахунку на тонну зерна, але в основному за рахунок інфляційних процесів.

Проаналізувавши величину та структуру створеної доданої вартості у послугах, які надають елеватори із зберігання та сушіння зерна, можна констатувати, що частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості послуги із зберігання зерна становить 56,2 %, тобто більше половини, а показник послуги із сушіння зерна – 28 %, тобто менше третини (табл. 3.10.)

Таблиця 3.10

Додана вартість, створена на елеваторах із зберігання та сушіння зерна в розрахунку на 1 т зерна, грн*

Статті витрат	Зберігання		Сушіння	
	на 1 т за рік**	%	на 1 т**	%
Заробітна плата	108,11	35,2	9,93	25,2
Нарахування на заробітну плату	23,78	7,8	2,18	5,5
Амортизація	94,84	30,9	6,62	16,8
Додана вартість у загальновиробничих витратах	21,03	6,8	5,43	13,8
Додана вартість в адміністративних витратах та витратах на збут	9,46	3,1	2,44	6,2
Прибуток	49,67	16,2	12,83	32,5
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна	306,89	100,0	39,43	100,0
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості послуги, %	56,2		28,0	
Рентабельність доданої вартості, %	16,2		32,5	

Примітка. *Власна розробка автора

**Розрахункова рентабельність послуги – 10 %, у цінах 2019 р.

Велика різниця у рівні цих показників пояснюється тим, що у структурі витрат послуги із сушіння зерна велику частку займають матеріальні витрати,

зокрема пально мастильні матеріали і газ. Водночас рентабельність доданої вартості вказаних послуг складає 16,2 % та 32,5 % відповідно. Ця різниця у показниках визначається (рентабельність послуг в обох випадках – 10 %) структурою витрат.

Отже, переважна кількість доданої вартості створюється при переробці сировини у готовий продукт. Тому в системі зернопродуктового підкомплексу необхідно підвищувати відсоток переробки зерна й реалізовувати продукти переробки як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. До прикладу, збільшивши переробку ячменю на перлові групи удвічі (а це 9,2 тис. тонн круп, переробивши 23 тис. тонн ячменю) можна додатково одержати 15,4 млн грн доданої вартості та виготовити продукції на суму 96,7 млн грн (у цінах 2016 р.) та 19,7 млн грн доданої вартості (у цінах 2019 р.). Однак це можливо за умови збільшення експортних квот та пошуку нових ринків збуту для такої продукції [193].

До складу валової доданої вартості у зернопродуктовому комплексі АПК входять такі основні елементи: заробітна плата з нарахуваннями, рента (орендна плата), амортизаційні відрахування, відсоток на капітал і прибуток. У ціну товару входять прямі та непрямі податки і збори. Важливе значення для отримання максимального прибутку в усіх підприємствах і галузях підкомплексу має горизонтальна та вертикальна інтеграція. Значну роль у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому комплексі відіграє державне регулювання цього процесу. Для збільшення суми доданої вартості особливу увагу також слід приділити й розширенню асортименту готових продуктів із зерна та поставляти на експорт більше продуктів переробки і готових зернопродуктів, а менше – непереробленого.

Враховуючи те, що додана вартість включає в себе декілька економічних елементів, то можна вважати, що управління доданою вартістю є системним економічним поняттям.

Запропоновану нами загальну схему управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК відображено на рис. 3.9.

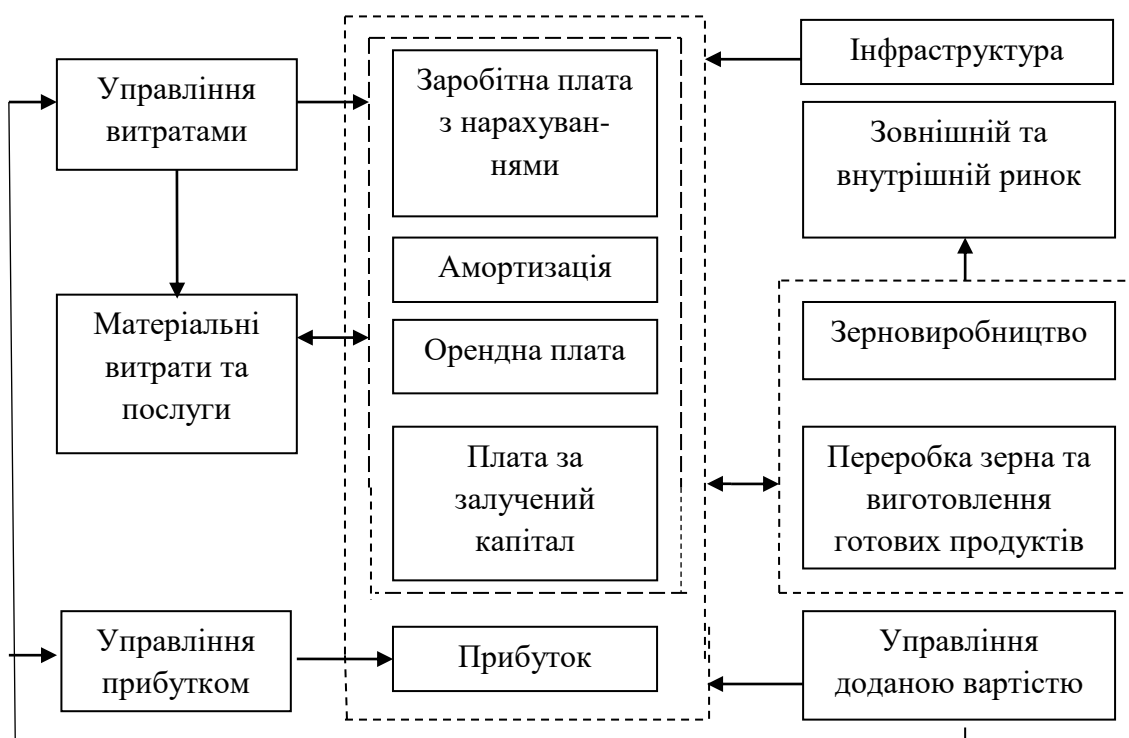

Рис. 3.9. Загальна схема управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Побудовано автором

Управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК – це ширше поняття, ніж, наприклад, управління прибутком, яке, на нашу думку, повинно включати також управління витратами, у тому числі – управління амортизацією та оплатою праці. Слід підкреслити, що управління має бути саме оплатою праці, а не заробітною платою, хоча багато науковців ці поняття ототожнюють. Поняття «управління платою праці», на наш погляд, охоплює не тільки аспекти, пов'язані з формуванням оплати праці, але і також з її організацією та регламентацією, співвідношенням окремих елементів.

Грегорі Манків стверджує, що двома найважливішими факторами виробництва є капітал і праця. Капітал – це знаряддя, які використовують робітники. Праця – це час, який люди присвячують роботі [23, с. 76]. Тобто для оптимального формування таких статей витрат, як заробітна плата та амортизація необхідно постійно удосконалювати управлінські процеси.

Основна складність в управлінні доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі, на нашу думку, полягає в тому, що частина елементів доданої вартості входить до собівартості продукції, а прибуток є результативним елементом, на збільшення якого направлені зусилля підприємця. Тобто такі основні елементи доданої вартості, як заробітна плата та прибуток за своєю сутністю, на перший погляд, є взаємовиключними: чим більше виплачено заробітної плати, тим менше буде одержано прибутку за інших рівних умов. Таку ж аналогію можна провести і між амортизацією та прибутком: чим менше амортизаційних відрахувань, тим більше прибутку за тих самих умов. Тому для об'єднання вказаних елементів в одну систему необхідне неабияке мистецтво управління вказаним процесом [194].

Рента (орендна плата) та плата за залучений капітал також входять до складу доданої вартості. Ці елементи доданої вартості включаються і до собівартості продукції. Тому належне їх формування також є важливим завданням управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі. Кемпбелл Макконнелл і Стенлі Брю характеризують ренту як доходи, які отримують домогосподарства та фірми, що забезпечують економіку ресурсами власності. Прикладами ренти є щомісячні платежі орендаторів власникам і орендні платежі фірм-наймачів за користування офісними майданчиками. Вчені визначають ще й таке поняття, як чиста рента – валовий рентний дохід за мінусом амортизації позиченої власності. Саме рентний дохід залишається після того, як з валового рентного доходу вираховано амортизацію (зношення власності). Процент стосується виплат грошового доходу, який здійснив приватний бізнес постачальникам грошового доходу [22, с. 162]. Виходячи із цих визначень, ренту (орендну плату) та плату за залучений капітал (процент) можна розглядати і як дохід інших власників. Тобто, чим менше підприємець понесе вказаних витрат, тим більше матиме власного прибутку. Але якщо ці витрати необхідні для виробництва, то їх слід оптимізувати.

Удосконалення управління витратами як складової частини управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК великою мірою

залежить від запровадження в підприємствах досліджуваного підкомплексу інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, які збільшують виробництво та підвищують якість продукції, а отже, забезпечують зростання доданої вартості.

Іншою проблемою у формуванні доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України є те, що від виробництва зерна до одержання продуктів його переробки та готових продуктів проходить декілька виробничих циклів в підприємствах різних галузей національного господарства (сільське господарство і промисловість) у ланцюгу її створення. Досягнення оптимальної величини доданої вартості підприємствами зернопродуктового підкомплексу на усьому шляху її формування, на наш погляд, є основним завданням удосконалення управління цим процесом. До того ж покращення організації виробництва та праці, підвищення логістичних операцій у підкомплексі зменшить величину накладних витрат, що також позитивно вплине на розмір прибутку. Необхідно також розвивати між підприємствами зернопродуктового підкомплексу як вертикальну, так і горизонтальну інтеграцію, виробниче кооперування та створювати обслуговуючі кооперативи. Це сприятиме кращому постачанню і раціональнішому використанню виробничих ресурсів, підвищенню ефективності виробництва і реалізації продукції, результатом чого буде одержання більшої доданої вартості.

Розвиток харчової промисловості повинен узгоджуватися з темпами зростання платоспроможного попиту населення на харчові продукти, а також із прогнозованими обсягами виробництва сільськогосподарської сировини й експортних поставок. Згідно з розробленими прогнозними показниками «Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року» очікуються такі обсяги виробництва зерна (тис. т): 80000 за оптимістичним варіантом, 60000 – за песимістичним [195, с. 35]. За наявних обсягів виробництва вітчизняні товаровиробники мають змогу збільшувати експорт зерна. Але щоб забезпечити суттєве зростання доданої вартості, вони повинні також нарощувати експорт продуктів переробки зерна і менше їх імпортувати. Тому необхідно приділити підвищену увагу збільшенню

переробних потужностей підкомплексу. Науковці зазначають, що при прискоренні темпів економічного зростання, яке супроводжується збільшенням обсягів споживання населенням цінних харчових продуктів, їх імпорт також зростає. Насамперед це свідчить про наявність дефіциту вказаної продукції на внутрішньому ринку, які вітчизняні виробники у періоди зростання споживчого попиту не в змозі перекрити збільшенням відповідної пропозиції [196, с. 75]. Разом із тим В. А. Колодійчук констатує той факт, що останні роки показали межу виробництва зернових в Україні на рівні приблизно 60 млн тонн і збільшувати цей показник нині не має сенсу, оскільки не вистачає елеваторних, транспортних та інших логістичних потужностей [197, с. 60].

Дослідниця Т. О. Осташко стверджує, що структурні диспропорції в імпорті сільськогосподарських товарів полягають у домінуванні в ньому продукції з вищою часткою доданої вартості – готових харчових продуктів, на які у 2014 р. припало 41,25 % сільськогосподарського імпорту [198, с. 57]. Це стосується і готових продуктів із зерна.

У результаті проведеного дослідження можна стверджувати про важливе значення в розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК нашої країни процесу створення більшої доданої вартості. У національному масштабі – це збільшення національного доходу та внутрішнього валового продукту. Мається на увазі, передусім збільшення прибутку підприємств-виробників зерна та підприємств, які переробляють зерно і виробляють готові продукти з нього. Збільшення іншого елемента доданої вартості – заробітної плати – є стимулюючим чинником розвитку виробництва, фактором підвищеної заінтересованості працівників у його зростанні та підвищенні якості продукції.

Отже, для удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України пропонуємо такі напрями:

1. Підвищувати організацію виробництва та праці у підприємствах підкомплексу.
2. Розвивати як вертикальну, так і горизонтальну інтеграцію, виробниче кооперування та створювати обслуговуючі кооперативи.

3. Ширше запроваджувати у виробництво інтенсивні ресурсощадні технології.

4. Підвищувати рівень заробітної плати у відповідності з ростом продуктивності праці.

5. Підвищити логістичні ланцюги у межах підкомплексу.

6. Наростити потужність переробних галузей підкомплексу, продавати більшу обсяги зернової продукції на внутрішньому ринку та експортувати продукти переробки зерна з високою доданою вартістю.

7. Модернізувати та збільшити ємність елеваторів та складів для належного зберігання зерна, продуктів його переробки та підвищення реалізаційних кондицій продукції.

8. Більшу частину прибутку направляти на розвиток підприємств підкомплексу.

9. Збільшити державну підтримку для підприємств підкомплексу та удосконалити податкове законодавство [199].

Питання підвищення частки доданої вартості у вартості продукції сільського господарства в умовах жорсткої конкуренції є дуже важливим. Виняткове значення має визначення міри впливу різних чинників та джерел на величину доданої вартості, особливо у зернопродуктовому підкомплексі.

Додана вартість як економічна категорія являє собою вартість, яка в процесі виробництва додається до вартості вхідних виробничих ресурсів на окремому підприємстві і перетворюється у готовий продукт, який реалізується кінцевому споживачеві або продається як сировина чи напівфабрикат для подальшої доробки іншому підприємству. Тобто величина і структура доданої вартості залежить як від виду продукції, так і від багатьох чинників, які впливають на її формування. На нашу думку, одним з основних чинників цього процесу є підприємливість, тобто здатність підприємця залучати до виробництва необхідні ресурси й отримувати максимальний прибуток з мінімальними витратами [200].

У спеціальній науковій літературі наводяться визначення поняття

«підприємливість». Наприклад, авторський колектив під керівництвом В. С. Іфтемічука вважає, що підприємливість (англ. entrepreneurial skill – примітка наша) – це особливий новаторський стиль господарської поведінки, в основі якої лежить постійний пошук нових можливостей для розвитку власної справи. Складовими підприємливості є високий професійний рівень, критична оцінка своєї діяльності, оптимізм, незалежність у міркуваннях, уміння розпочати та вести справу, генерувати нові ідеї і їх реалізовувати, готовність до інновацій, схильність до ризику, уміння долати перешкоди, обґрунтування рішень, що приймаються, підтримання добрих відносин з колективом і партнерами, вірність даному слову, взятим зобов'язанням [201, с. 404]. Можемо погодитися із таким твердженням, а відносно ролі підприємливості у формуванні доданої вартості доповнити його здатністю підприємця до визначення оптимальної структури та величини доданої вартості для досягнення максимального прибутку, залучаючи необхідну кількість ресурсів. Отже, підприємливість – це здібність людини генерувати нові ідеї і їх реалізовувати, а в економічному розумінні – це чинник ведення бізнесу, який об'єднує в необхідній пропорції ресурси у процесі виробництва для одержання максимального прибутку з мінімальними витратами.

Підприємливість, на нашу думку, є саме чинником, тобто рушійною силою процесу виробництва, а не фактором. Як нами досліджено, – підприємливість є здатністю людини до ведення бізнесу, але це ще не бізнес. Для процесу виробництва необхідно підприємливість реалізувати у фактичні кроки, реально організувати бізнес, тобто в даному випадку підприємливість потрібно реалізувати у підприємництво. Підприємництво (англ. enterprise, entrepreneurship) – окремий вид бізнесу, самостійна ініціативна діяльність на власний ризик (виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею), що ґрунтуються на вкладанні власних коштів, використанні існуючих та створенні нових можливостей з метою одержання прибутку [10, с. 230]. З іншого боку, оскільки однією зі складових підприємливості є уміння розпочати і вести справу, генерувати нові ідеї і їх реалізовувати, то можна

стверджувати, що підприємливість виступає ще й джерелом ведення бізнесу та одержання доданої вартості, бо саме ідея є основою будь-якого виробництва. На думку С. І. Дем'яненка, джерелами формування виробничих витрат (а відповідно і виробництва продукції – примітка наша) є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі – це такі ресурси, як природні (земля, вода), трудові, капітал і підприємницька діяльність [79, с. 20]. Спробуємо схематично поєднати підприємливість і виробничі ресурси у процесі формування доданої вартості показано на рис.3.10.

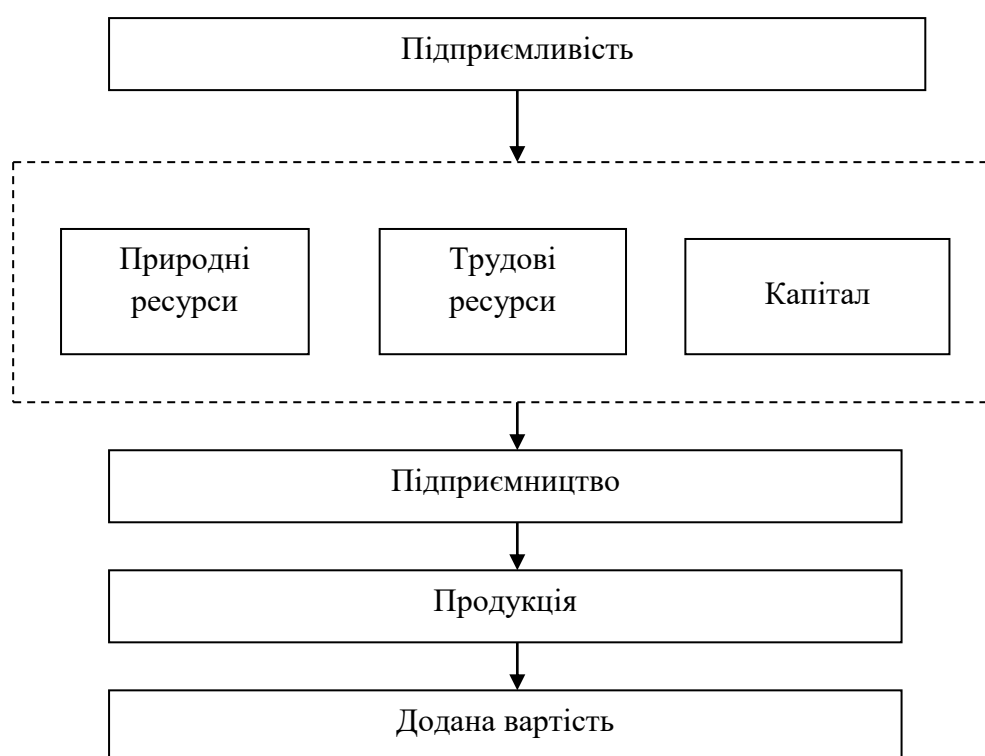

Рис. 3.10. Підприємливість у процесі формування доданої вартості*

Примітка. *Побудовано автором

Для більш повного розуміння поняття «ресурс» порівняємо його із поняттям «фактор». Л. Г. Мельник стверджує, що порівняно з терміном «ресурс» поняття «фактор» (від латинського factor – «той, що діє») є більш широкою категорією, що позначає значно складніше коло явищ виробничої системи. Зокрема, ресурс (від французького resource – «допоміжний засіб»)

характеризує, головним чином, джерело будь-яких засобів. Цей підтекст обмежує використання даного поняття сферою, що формується на вході підприємства (вхідні ресурси, або витрати) [89, с. 17-18]. Тобто із попереднього визначення випливає, що ресурс може розглядатися і як джерело будь-яких засобів, про що стверджує і С. І. Дем'яненко.

Тому на рис. 3.10 нами визначено підприємливість і як чинник, рушійну силу, що об'єднує виробничі ресурси у процесі виробництва, і як джерело можливостей, свого роду «ресурс», або «інтелектуальний ресурс», що спільно із іншими ресурсами, перетворюючись у процесі виробництва у підприємництво, створює продукцію і, відповідно, – додану вартість.

Особливість підприємливості як інтелектуального ресурсу полягає в тому, що він пов'язується, в першу чергу, з природною розумовою діяльністю людини, з наявністю у індивіда розумових функцій. Тобто цей вид ресурсу невід'ємний від свого природного носія – людини.

У цьому сенсі постає питання, чи потрібно підприємливість відділяти від людини, яка працює (робоча сила)? На нашу думку, уміння генерувати ідеї та їх реалізовувати (підприємливість), дещо інше поняття, ніж здатність людини до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей, які людина використовує у своїй діяльності (робоча сила). Підприємливим може бути підприємець, який безпосередньо навіть не бере участі у процесі виробництва, а лише є власником капіталу й тільки реалізує ідею бізнесу. Тобто підприємливість є окремим ресурсом, адже не кожна людина наділена даром підприємця.

Розглянемо можливі напрями впливу такого чинника виробництва як підприємливість на формування доданої вартості, котрий у процесі виробництва реалізується у підприємницьку діяльність. Насамперед потрібно зазначити, що кінцева мета будь-якого підприємця – це отримання максимального прибутку, не є винятком і підприємницька діяльність в агропромисловому виробництві, зокрема у зернопродуктовому підкомплексі. Можна стверджувати, що чим товаровиробник підприємливіший, тим у процесі виробництва створюється більша сума доданої вартості та її результативна

частина – прибуток.

Однак, наприклад, витрати на оплату праці, з одного боку, є витратами виробництва, з іншого – елемент доданої вартості, та її збільшення у структурі витрат не завжди є незадовільним результатом, тому що, за Марксом, тільки робітник, який продає свою здатність до праці може виробляти додаткову вартість, яка у грошовому виразі перетворюється у прибуток.

Крім того, зростання номінальної заробітної плати майже нівелюється ростом цін на споживчі товари (табл.3.11).

Таблиця 3.11

Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні*

Рік	Номінальна заробітна плата		Реальна заробітна плата, % до попереднього року
	грн	% до попереднього року	
2005	806,19	136,7	120,3
2006	1041,47	129,2	118,3
2007	1351,12	129,7	112,5
2008	1806,33	133,7	106,3
2009	1905,87	105,5	90,8
2010	2239,18	120,0	110,2
2011	2 633,06	117,6	108,7
2012	3 025,62	114,9	114,4
2013	3 265,21	107,9	108,2
2014**	3 480,19	106,0	93,5
2015**	4 194,57	120,5	79,8
2016**	5 182,61	123,6	109,0
2017**	7 103,79	137,1	119,1
2018**	8 864,62	124,8	112,5
2019**	10 496,82	118,4	109,8

Примітка. *Побудовано автором на основі [202, с. 186; 69, с. 90]

**Без тимчасово окупованих територій

За даними табл. 1.2, темп зростання номінальної заробітної плати в Україні у 2019 р. в порівняно з попереднім роком становив 118,4 %, а темп зростання реальної заробітної плати – лише 109,8 %. Тобто через інфляційні процеси робітники половину підвищеної їм суми заробітної плати втрачають. Якщо порахувати ланцюговий коефіцієнт темпів зростання номінальної та реальної заробітних плат за 2005–2019 рр., тобто за останні 15 років, то прослідковується така ж тенденція, як і в 2019 р., за винятком 2009, 2014 та 2015 років, коли сталося зниження рівня реальної заробітної плати в порівнянні з попереднім роком. Крім того, якщо середньомісячна заробітна штатних працівників по економіці в Україні в 2019 році складала 10497 грн, то у сільському господарстві – 8738 грн, або лише 83,2 % від середнього по економіці показника (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності в Україні*

Показник	Рік						2019 р. у % до 2005 р.
	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Усього	806	2239	4195	7104	8865	10497	1302,4
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	437	1472	3309	6057	7557	8856	2026,5
в т. ч. сільське господарство	415	1430	3140	5761	7166	8738	2105,5
Будівництво	894	1758	3551	6251	7845	9356	1046,5
Промисловість	967	2570	4789	7631	9633	11788	1219,0

Примітка. *Побудовано автором на основі [32, с. 32, 52, 229; 3, с. 22]

Звичайно, на рівень рентабельності значною мірою має рівень цін на

покупні ресурси, який останніми роками зростає вищими темпами, ніж реалізаційна ціна зерна та іншої продукції сільського господарства. З іншого боку, продуктивність праці в рослинництві за досліджуваний період збільшилася у 2,4 рази (табл. 3.11).

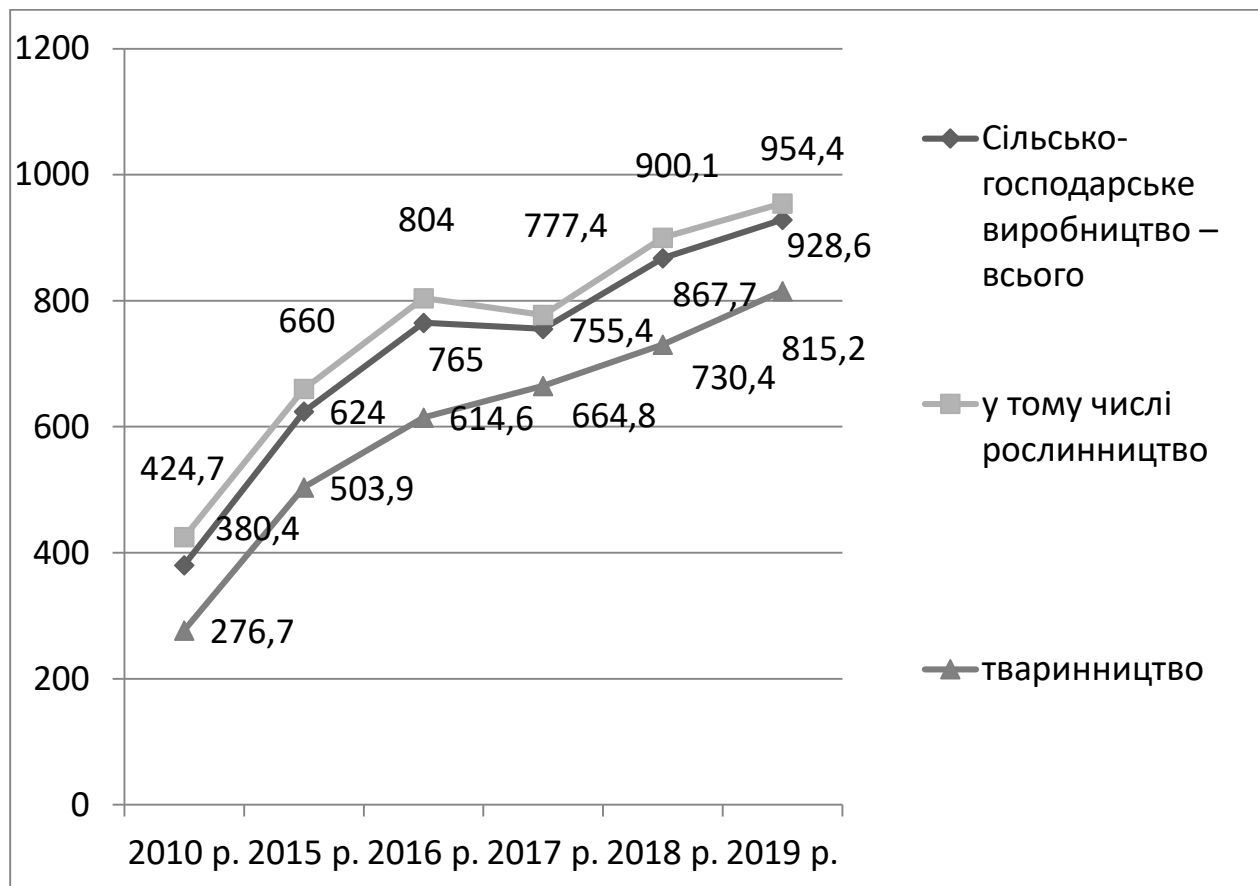

Рис 3.11. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2016 р.; тис. грн)*

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 55]

Слід також наголосити на тому, що великою мірою завдяки підприємливості можна збільшити суму прибутку, незважаючи на зміну величини елементів доданої вартості, тобто вишукувати таке поєднання виробничих ресурсів та послуг, яке б давало максимальний прибуток.

Розглядаючи природу прибутку, можна зауважити, що неокласична теорія визначає його як винагороду за підприємницькі здібності, тобто за підприємливість. На відміну від інших елементів доданої вартості, таких як

заробітна плата, рента та відсоток на залучений капітал, прибуток не є відповідною ціною ресурсу, а виступає як залишковий дохід. Для підприємця важливо отримати нормальний прибуток, який є нижньою межею прибутку. Якщо фактичний прибуток буде менше нормального, то підприємцю не варто розпочинати власну справу.

В Економічному словнику-довіднику нормальний прибуток визначається як мінімальна плата, необхідна для утримання підприємницького таланту даної особи в межах окремого підприємства. Питання нормального прибутку тісно пов'язано із зовнішніми витратами – це грошові виплати підприємства на користь постачальників трудових послуг, сировини, палива, транспортних послуг, енергії тощо. Крім того, воно може використати певні ресурси на власні цілі - неоплачувані, або внутрішні витрати. З погляду підприємства внутрішні витрати дорівнюють грошовому платежу, які могли б бути отримані за самостійно використаний ресурс при найкращому з можливих засобів його застосування. Коли окремий індивід є власником невеликого бакалійного ларька, він витрачає власну працю і власний капітал, але зовнішні витрати тут відсутні. Використовуючи своє приміщення для ведення торгівлі, його власник втрачає щомісячний рентний дохід, який міг би отримати, здаючи це приміщення в оренду. Так само, використовуючи на своєму підприємстві власний грошовий капітал і працю, індивід жертвує процентом і заробітною платою, яку він міг би отримати, застосувавши цей ресурс в іншому місці. Крім того, керуючи своїм власним підприємством, він відмовляється від заробітку, який міг би мати, запропонувавши свої послуги у галузі менеджменту в якій-небудь іншій фірмі [203]. Тобто, підприємець, працюючи на власному підприємстві, повинен отримати (за свою працю), вкладені у бізнес кошти і майно та за свою підприємливість такий дохід, який би компенсував йому відсоток на капітал, заробітну плату, ренту та нормальний прибуток.

Отже, у процесі дослідження було встановлено, що підприємливість – це, насамперед, уміння розпочати і вести справу, генерувати нові ідеї та реалізовувати їх. Крім того, визначено, що підприємливість є одночасно і

чинником і джерелом формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Підприємливий сільськогосподарський товаровиробник, уміло комбінуючи та раціонально використовуючи виробничі ресурси, може отримувати максимальний прибуток як результативний елемент доданої вартості, враховуючи при цьому, що тільки робітник своєю працею може втілити в життя його новаторські ідеї, створюючи додаткову вартість.

Одне з головних завдань управління виробництвом полягає у забезпеченні максимально прибуткової діяльності підприємства, якої досягають шляхом ефективного використання виробничих ресурсів на основі раціональної організації технологічного процесу. Додатковий продукт є результатом розвитку продуктивної діяльності людини, а також матеріальною основою прогресу суспільства. Формою його прояву виступає додаткова вартість.

У ринкових умовах господарювання додаткова вартість набуває форми прибутку, тобто прибуток є реалізованою додатковою вартістю. У практиці господарювання додаткова вартість може реалізовуватися і в таких формах, як позичковий процент, рента. Додаткова вартість завжди є частиною виробленого продукту незалежно від того, реалізували його на ринку чи ні. Прибуток підприємство може отримати тільки тоді, коли товар буде продано, тобто, нереалізований товар прибутку не приносить.

Особливість грошової форми додаткової вартості полягає в тому, що якщо ціна товару не збігається з його вартістю, то величина прибутку може бути вищою або нижчою від додаткової вартості. Підприємець може продавати товар нижче від вартості й отримувати прибуток тільки у тому разі, якщо ціна реалізації товару перевищує за витрати на його виробництво. Інакше кажучи, прибуток є різницею між ціною реалізації товару і витратами на його виробництво та реалізацію. Він використовується на розширене відтворення виробництва, забезпечує фінансовий захист від різного роду ризиків, пов'язаних із виробництвом продукції та її реалізацією.

Сезонність виробництва, несприятливі кліматичні умови, стихійні лиха зумовлюють нестабільність отримання високих урожаїв сільськогосподарських

культур і, як наслідок, одержання низької реалізованої доданої вартості в рослинництві, а в окремі роки і збитків. У неврожайні роки, коли продукція рослинництва продається нижче собівартості, реалізована додана вартість дорівнює нулю, а отриманий збиток може поглинути навіть всю додану вартість та вартість використаних на виробництво матеріальних ресурсів.

Потрібно проводити страхування посівів, удосконалювати управління виробництвом продукції. Важливо забезпечити організацію вчасного проведення усіх технологічних операцій та нормативне використання виробничих ресурсів. У сільськогосподарських підприємствах потрібно застосовувати нормативний метод планування, обліку, аналізу та контролю виробничих витрат.

Підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва може забезпечити і запровадження внутрішньогосподарського розрахунку, організацію виробничих підрозділів на основі самоокупності та самофінансування, тим самим залучати до управління виробництвом усіх членів колективу. Госпрозрахункові відносини потрібно побудувати таким чином, щоб кожний працівник відчував відповідальність за раціональне витрачання ввірених йому виробничих ресурсів. Це має підкріплюватися матеріальною їх зацікавленістю. Якісно виконані технологічні операції кожним членом виробничого підрозділу є запорукою одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур з мінімальними виробничими витратами, що в кінцевому підсумку збільшить величину додаткової вартості продукції.

Отже, зростання додаткової вартості продукції рослинництва значній мірі залежить від удосконалення управління виробництвом. Особливу увагу стосовно цього питання потрібно приділити, насамперед, застосуванню інтенсивних ресурсощадних технологій вирощування сільськогосподарських культур, запровадженню в аграрних підприємствах нормативного методу та внутрішньогосподарського розрахунку [204].

3.3. Стан матеріально-технічного забезпечення зернопродуктового підкомплексу та його вплив на формування доданої вартості

Із становленням ринкових відносин матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва, у тому числі зернопродуктового підкомплексу, вже не є централізованим, постачання матеріально-технічних ресурсів підприємства почали налагоджувати самостійно. З іншого боку, постала можливість вибору ресурсів як за ціною, так і за можливостями. Але нестача обігових коштів у підприємствах досліджуваного підкомплексу не дає змоги повною мірою забезпечити їх необхідними матеріально-технічними ресурсами. Звідси постає необхідність посилення ролі держави в управлінні цим процесом, надання пільгових кредитів підприємствам зернопродуктового підкомплексу на закупівлю матеріально-технічних ресурсів, компенсації частини їх ціни, підвищення темпів розвитку лізингу тощо. В умовах забезпечення потрібними матеріально-технічними ресурсами за справедливими цінами підприємств зернопродуктового підкомплексу вони матимуть можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію та значно збільшити величину доданої вартості.

Отримання максимальної величини доданої вартості є одним з основних завдань підприємств зернопродуктового підкомплексу в ринкових умовах. Як відомо, додана вартість – це вартість виробленої продукції, за вирахуванням куплених проміжних товарів [23, с. 52]. Тобто, за сталої ціни на готовий продукт, якщо вартість куплених ресурсів буде менша, то відповідно збільшується величина доданої вартості. Однак це можливо в тому разі якщо застосовуються прогресивні ресурсощадні технології виробництва продукції, за яких необхідні ресурси використовуються раціонально, а виробництво продукції збільшується, адже із використанням таких технологій зменшуються питомі витрати. Обов'язковою умовою є наявність системи відповідних машин. Розглянемо наявність і рух сільськогосподарської техніки у підприємствах протягом 2019 р. (табл. 3.13).

**Наявність і рух сільськогосподарської техніки в аграрних підприємствах
у 2019 р. (на кінець року, шт.)***

Показник	Усього	У % до наявності на початок року	Кількість техніки	
			що надійшла протягом року	що вибула протягом року
Трактори	130529	101,4	8444	6612
у т. ч. трактори колісні	119178	101,6	7707	5773
Комбайни зернозбиральні	26524	100,9	2096	1859
Комбайни кукурудзозбиральні	1477	98,7	87	107
Машини посівні та для садіння	70536	102,3	5119	3504
у т. ч. сівалки	66511	102,2	4765	3324
Жатки валкові	16862	105,5	1712	827

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 66–67]

Надходження сільськогосподарської техніки, як свідчать табличні дані перевищує її вибуття протягом року, крім кукурудзозбиральних комбайнів.

Щорічні відрахування, які показують обсяг капіталу, спожитого в ході виробництва, називаються амортизацією. На відміну від інших витрат виробництва амортизація не збільшує чийогось доходу [22, с. 163]. За даними Державної служби статистики України у 2019 р. частка амортизації в структурі витрат продукції рослинництва у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах залишалася на рівні 7,2 % [55]. Це свідчить про те, що заміна старої техніки новою в рослинництві має бути більш динамічнішою. Така ситуація не сприяє тому, щоб сільськогосподарські підприємства ширше застосовували новітні ресурсоощадні технології вирощування зернових культур і збільшували величину доданої вартості [205].

Нестача обігових коштів у підприємств зернопродуктового підкомплексу не дає можливості вчасно оновляти основні засоби. Дослідниця М. М. Моголова зазначає, що протягом 2005-2012 р. відмічається двократне

зниження частки амортизаційних відрахувань у виробничій собівартості сільськогосподарської продукції порівняно з рівнем 1990 р. [206, с. 168]. З одного боку, це, має знижувати загальну собівартість (амортизаційні відрахування входять до собівартості продукції), а з іншого - неповне забезпечення відповідними основними засобами негативно впливає на продуктивність поля через невчасне проведення технологічних операцій. У даному випадку собівартість одиниці продукції зростає, а прибуток і в цілому додана вартість – зменшуються.

Забезпеченість сільськогосподарських підприємств України сільськогосподарською технікою за роки незалежності істотно знизилася (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Наявність сільськогосподарської техніки в аграрних підприємствах України*
(на кінець року, тис. шт.)

Вид сільськогосподарської техніки	Рік					2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2019	
Трактори	318,9	216,9	151,3	127,9	130,5	40.9
Зернозбиральні комбайни	65,2	47,2	32,8	26,7	26,5	40.6
у розрахунку на 10 000 га посівної площі зернових (без кукурудзи), шт.	59	45	36	35	37	62.7
Кукурудзо-збиральні комбайни	7,9	4,8	2,5	1,6	1,5	19.0
у розрахунку на 10 000 га посівної площі кукурудзи, шт.	81	45	12	5	4	4.9

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 65].

Так, кількість тракторів за період 2000-2019 рр. зменшилася на 59,1 %, а

зернових комбайнів у розрахунку на 10 000 га посівної площі зернових без кукурудзи більш як на третину. Якщо розглядати забезпечення сільськогосподарських підприємств кукурудзозбиральними комбайнами, то тут ситуація ще складніша.

У 2019 р. цих комбайнів налічувалося 1,5 тис. шт., що становить лише 19,0 % від показника 2000 року. Звичайно, сучасні зернозбиральні комбайни універсальні й ними можна збирати не тільки колосові зернові культури та зернобобові, а й кукурудзу на зерно, тому частка кукурудзозбиральних комбайнів об'єктивно зменшується. У розрахунку на 10 000 га у 2019 р. залишилося чотири таких комбайни.

У господарствах населення спостерігається протилежна тенденція із забезпеченням сільськогосподарською технікою (рис. 3.12).

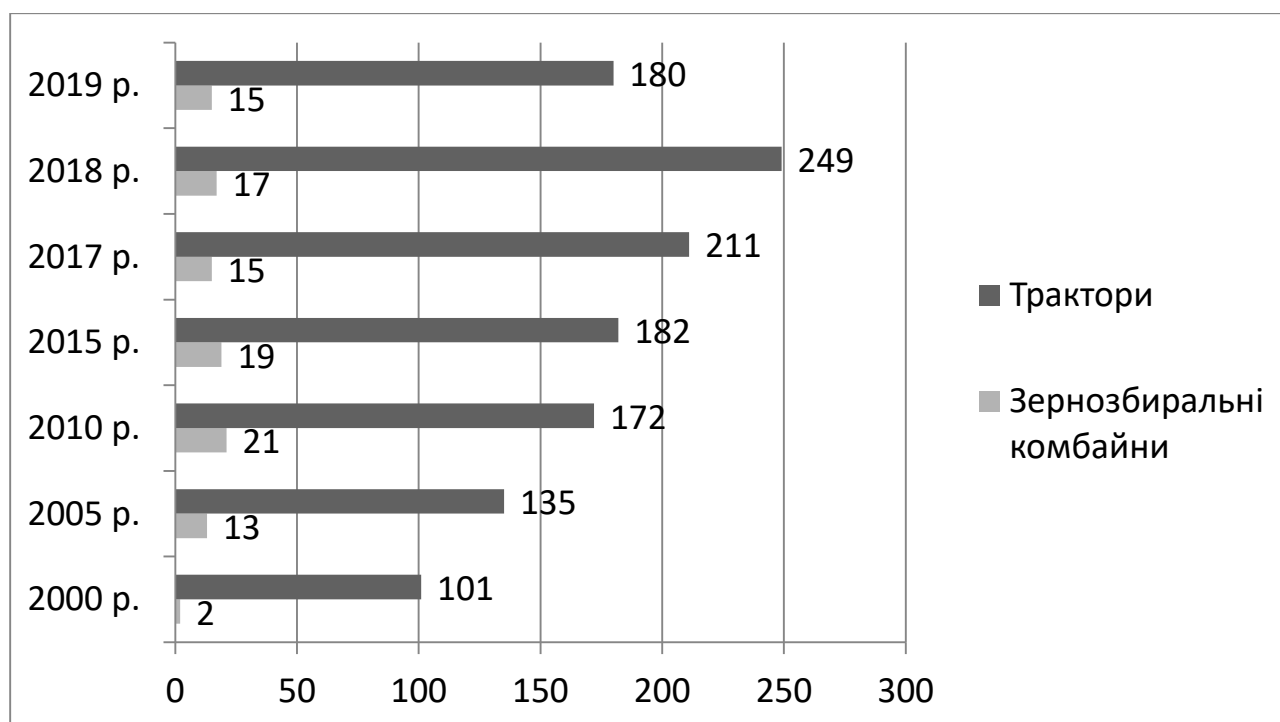

Рис. 3.12. Наявність сільськогосподарської техніки в господарствах населення України (на кінець травня відповідного року, тис. шт.)*

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 72]

Кількість зернозбиральних комбайнів у 2019 р. порівняно з 2000-м у цій категорії господарств збільшилася в 7,5 рази - до 15 тис. шт. Збільшилась і

кількість тракторів - за досліджуваний період на 78,2 %. У господарствах населення дедалі більшою популярністю користуються міні-трактори та мотоблоки. Наприклад, у 2011 р. налічувалося 65 тис. шт. цього виду техніки [2, с. 206].

Слід констатувати, що з роками зменшується виробництво вітчизняних основних засобів для сільського господарства (табл.3.15). Тому сільськогосподарські товаровиробники, у тому числі й виробники зерна, вимушені купувати дороговартісну імпорتنу техніку, що негативно впливає на їх фінансовий стан. Також такі матеріальні ресурси, як мінеральні добрива, засоби захисту рослин, пально-мастильні матеріали та гібриди сільськогосподарських культур у переважній більшості іноземного виробництва, що збільшує собівартість продукції. Не краща ситуація із забезпеченням основними засобами та матеріальними ресурсами вітчизняних підприємств з переробки зерна.

Таблиця 3.15

**Виробництво окремих видів продукції машинобудування
для сільського господарства, тис. шт.***

Продукція	Рік							2019 р. у % до 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Трактори з потужністю двигуна більше 59 кВт	2,9	2,7	2,8	3,3	23,3	2,4	1,4	48,3
Сівалки	5,6	4,4	4,2	4,8	5,3	3,8	3,2	57,1
Плуги	6,2	4,4	3,7	3,6	2,9	3,0	2,5	40,3
Розпушувачі та культиватори	4,4	3,7	3,4	3,8	4,0	2,9	3,9	88,6
Борони дискові	2,0	2,0	2,3	2,8	3,3	2,2	2,1	105,0
Борони (крім дискових)	7,8	7,9	5,8	8,7	9,3	10,4	5,1	65,4

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с. 63–64]

Крім того, раціональне використання матеріально-технічних ресурсів для

виращування зернових культур передбачає застосування робочої сили, тобто необхідні виплати заробітної плати. Величина заробітної плати, як стаття витрат, входить до собівартості продукції та тісно пов'язана технологічно з використанням матеріально-технічних ресурсів. До того ж заробітна плата й амортизація є елементами валової доданої вартості. Маємо на увазі те, що за умови раціонального використання сільськогосподарської техніки і матеріальних ресурсів, можливо збільшувати виплати заробітної плати й амортизацію, не підвищуючи загальну собівартість продукції [207]. Підприємець може залучати у виробництво більш кваліфікованих працівників, які використовуючи високотехнологічну техніку, забезпечать значне збільшення виходу продукції, а, отже, і прибуток. Тут важливо є те, щоб зернопродуктовий підкомплекс забезпечувався матеріально-технічними ресурсами в потрібних обсягах та за справедливими цінами. Тому, на нашу думку, удосконалення державного регулювання цього процесу розглядається необхідним заходом.

Негативним елементом щодо величини доданої вартості є значне зростання цін на матеріальні ресурси для сільського господарства, які набагато перевищують темп росту цін на зерно. Це є ще одним аргументом на користь запровадження ресурсоощадних технологій. Зростанню доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі також може слугувати і збільшення виробництва продуктів переробки зерна вітчизняними підприємствами, однак цього останніми роками не спостерігається.

Розглянемо вплив використання матеріально-технічних ресурсів на формування доданої вартості. На величині матеріальних витрат і послуг позначаються кількість та ціна використаних матеріальних ресурсів. На рівень амортизації впливають вартість і кількість сільськогосподарської техніки, яка використовується для виращування зернових культур, та норми амортизації.

Отже, достатнє матеріально-технічне забезпечення зернопродуктового підкомплексу дасть можливість значно збільшити як загальну величину доданої вартості, так і усіх її елементів. У цьому питанні підтримка держави має бути

визначальною.

Повне забезпечення матеріально-технічними ресурсами зернопродуктового підкомплексу за справедливими цінами гарантує виробництво відповідної кількості продукції високої якості. Крім того, важливе значення мають не тільки фізична кількість необхідних матеріально-технічних ресурсів та їх вартість, але і строки поставки та, звичайно, раціональне використання, що дозволить виробляти продукцію з високою доданою вартістю.

Раціональне використання цих ресурсів можуть забезпечити лише прогресивні технології за високої організації виробництва. Запровадження ресурсоощадних технологій дасть можливість у галузях зернопродуктового підкомплексу виробляти конкурентоздатну продукцію, тобто дешевшу та кращої якості. До того ж, при застосуванні таких технологій буде зростати і додана вартість через зменшення собівартості одиниці продукції та збільшення прибутку [208]. Для виконання цього завдання вкрай необхідно забезпечити відповідну кількість матеріально-технічних ресурсів під конкретні технології.

Необхідність удосконалення управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу виявляється ще й у тому, що на усіх циклах виробництва і переробки зерна в ланцюгу створення доданої вартості можна зменшити вартість готового продукту. При цьому загальна величина доданої вартості може збільшуватися.

Належне забезпечення матеріально-технічними ресурсами також дасть можливість диверсифікувати виробництво та наростити випуск необхідної продукції. Наприклад, вчені відзначають, що дефіцит високоякісної пшениці твердих сортів для хлібопекарського та макаронного виробництв держава покриває імпортованою сировиною, генеруючи тим самим фінансові та соціальні втрати від скорочення виробничих циклів внутрішніх продовольчих ринків [3, с. 68].

Варто наголосити, що існує проблема щодо матеріально-технічного забезпечення дедалі зростаючої частки виробництва в господарствах населення.

Так, у 1990 р. селяни зібрали 1442 тис. тонн зерна, або 2,8 % від загального обсягу, а в 2019 р. – 15161,1 тис. тонн, або 20,2 % [209, с. 41; 3, с 80]. Тобто, п'ята частина зерна вирощується в індивідуальному секторі. Однак більшість таких селянських господарств не кооперовані, основні засоби та матеріальні ресурси вони купують самостійно. Тому ці господарства не можуть застосовувати прогресивні технології вирощування зерна через невеликі площі ріллі (в основному це земельні паї, які селяни обробляють самі) та нестачу коштів.

Отже, за інших рівних умов і належного управління матеріально-технічним забезпеченням додана вартість у зернопродуктовому підкомплексі може збільшуватися, на нашу думку, в таких випадках:

1. Зниження ціни на покупні матеріальні ресурси (більше використання вітчизняних ресурсів, у тому числі й дотування ціни державою), що веде до зниження собівартості продукції.

2. Раціональне використання матеріальних ресурсів за впровадження ресурсоощадних технологій та належної організації виробництва, що також буде знижувати собівартість продукції.

3. Оновлення основних засобів відповідно до ресурсоощадних технологій (у т. ч. за умови збільшення виробництва їх вітчизняними підприємствами). Це, звичайно, призведе до загального збільшення собівартості продукції (амортизаційні відрахування є статтею виробничих витрат), але за рахунок підвищення продуктивності собівартість одиниці продукції знижуватиме.

4. Об'єднання господарств населення у кооперативи для виробництва зерна та іншої сільськогосподарської продукції, а також створення обслуговуючих кооперативів. Це значно підвищить ефективність використання сільськогосподарської техніки та забезпеченість нею господарств, раціональніше використовуватимуться матеріальні ресурси, і, зрештою, зменшаться витрати виробництва та збільшиться прибутковість.

3.4. Управління збутом продукції зернопродуктового підкомплексу

Основою зернопродуктового підкомплексу АПК нашої країни є підприємства-виробники зерна. Вони постачають сировину переробним галузям власного підкомплексу та підприємствам інших підкомплексів АПК, продукція яких базується на переробці зерна, а також галузям промисловості для технічної переробки. Крім того, виробники зерна забезпечують значну частину експорту аграрної продукції. Одним із головних завдань діяльності зернопродуктового підкомплексу вітчизняного АПК розглядається виробництво і реалізація продукції з високою доданою вартістю, що сприяє збільшенню внутрішнього національного продукту та національного доходу. Тому удосконалення управління збутом продукції для формування більшої доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК набуває важливості.

Для успішного вирішення цього питання потрібно враховувати в сі організаційно-економічні фактори, а також удосконалювати державне регулювання щодо виробництва та збуту продукції зернопродуктового підкомплексу через покращення законодавства у сфері податків, кредитування, митних режимів, державної підтримки виробників, посилення ролі державних закупівель тощо. Необхідно розвивати інфраструктуру підкомплексу для забезпечення належного зберігання та транспортування зерна і продуктів його переробки. Активізація роботи Аграрних бірж, Аграрного фонду, залучення до процесу управління виробництвом та збутом продукції досліджуваного підкомплексу інформаційно-аналітичних центрів, страхових компаній, органів місцевого самоврядування, наукового потенціалу вищих навчальних закладів може гарантувати оптимізацію виробництва зерна та продуктів його переробки, а також досягнення максимальної величини доданої вартості [210].

Погоджуємося із твердженням І.І Зрайла., що існує надто багато недоліків в економіко-правовому середовищі зовнішньоекономічної діяльності України, внаслідок відчутних прорахунків та нестабільного її державного регулювання, зокрема в секторі зернопродуктового підкомплексу та АПК . [211,

с. 171].

Загальну схему управління збутом продукції в зернопродуктовому підкомплексі АПК наведено на рис.3.13.

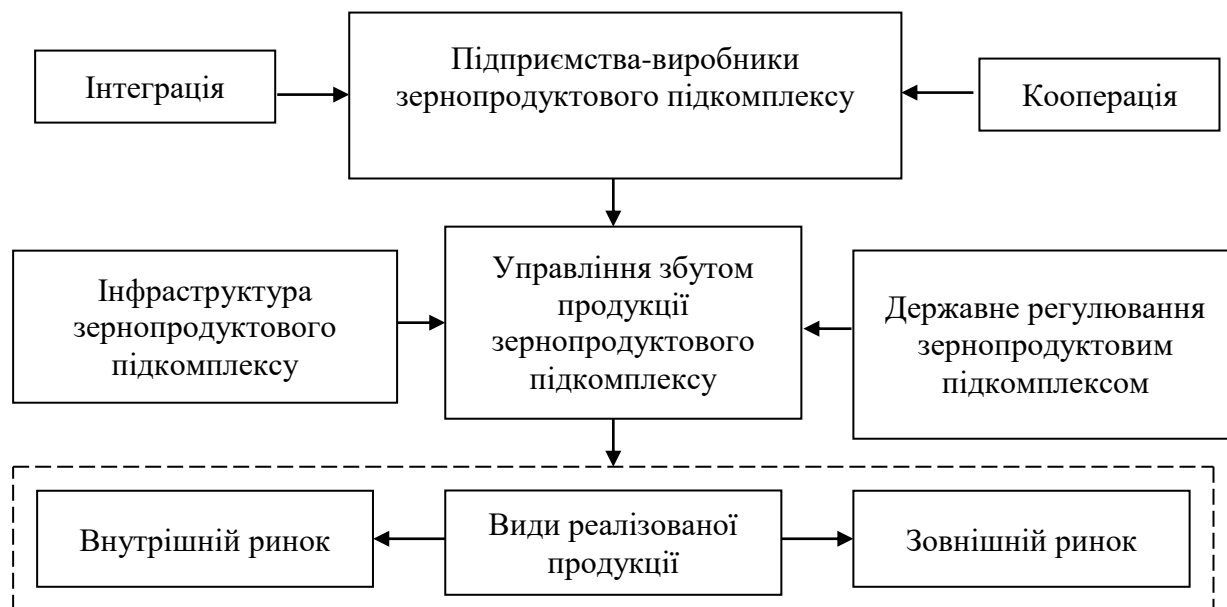

Рис. 3.13. Загальна схема управління збутом продукції у зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Побудовано автором

Державне регулювання у галузі виробництва зерна та його переробки, на нашу думку, є необхідною. За дослідженнями вчених, за мінімальних цінових піків потужні зернотрейдери скуповують урожай за найнижчою ціною у фермерів, які відчують тягар кредитних зобов'язань, і використовують при цьому альтернативні цінові інструменти (готівкові розрахунки). У цей самий час на зерновиробників тиснуть високі тарифи на послуги елеваторів зі збереження зерна, що зумовлює зниження рентабельності продажів при очікуванні зростання ціни [212, с. 72]. До того ж у структурі реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами, наприклад у 2014 р., за іншими напрямками було реалізовано 88,7 % зерна, а переробним підприємствам – лише 3,3 % [213, с. 127]. У наступні п'ять років ситуація не змінилася. Це

свідчить про те, що посередники скуповують переважну кількість зерна у виробників, тим самим вилучаючи у них значну частину доданої вартості. У даному випадку важлива допомога держави у закупівлі в аграрних підприємств зерна за фіксованими цінами за мінімальних цінових піків, сприянні розвитку кооперації та інтеграції в зерновому господарстві та підтримці у здешевленні матеріальних ресурсів.

Також необхідно експортувати більше зернової продукції із високою доданою вартістю. Вчені стверджують, що Україна вже увійшла у трійку світових лідерів по виробництву й експорту зерна, АПК посів чільне місце за валютною виручкою серед інших галузей (близько 17 млрд дол. щорічно), до європейського рівня підвищується врожайність, продуктивність праці тощо. Однак дослідники привертають увагу до того, що одночасно загострилася ситуація зі світовими цінами на зерно [214, с. 6]. Отже, лише врахування усіх факторів у комплексі дасть змогу наростити виробництво та продаж зерна і продуктів його переробки з максимальною доданою вартістю.

Зернопродуктовий підкомплекс, як найбільший підкомплекс агропромислового комплексу України, має високий експортний потенціал. В умовах ринку експорт зерна та продуктів його переробки має вагомe значення для збільшення валютних надходжень у країну та наповнення державного бюджету. Крім того, удосконалення управління експортом зернової продукції дасть змогу збільшити величину доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі.

За високого експортного потенціалу України щодо ринку зерна та зернопродуктів, важливо, збільшувати частку експорту саме продуктів переробки зерна, що підвищує величину доданої вартості. Разом із тим, необхідно удосконалювати й управління конкурентоспроможністю зернової продукції, що впливатиме, насамперед, на зниження собівартості та підвищення якості, що поставатиме передумовою збільшення доданої вартості у вигляді додаткового прибутку. Крім того, не слід залишати поза увагою й підвищення рівня оплати праці в галузях зернопродуктового підкомплексу, як належного

стимулювання за виробництво якісної продукції в необхідних обсягах.

Враховуючи, що одним із найважливіший підкомплексів агропромислового комплексу нашої країни є зернопродуктовий, він має забезпечити зерном і зернопродуктами внутрішні потреби країни та поповнювати валютою скарбницю держави, постійно збільшуючи експорт цієї продукції.

У структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в 2019 році частка зернопродуктового підкомплексу АПК є значною, переважна більшість – це експорт зерна (43,5 %), а продукція переробки та готові продукти разом із зерна формують лише 2,1 %. Варто зазначити, що темпи зростання експорту останніх за 2010-2019 рр. дещо нижчі від темпів росту експорту зерна, який за вказаний період збільшився у 3,9 рази. Цей факт вказує на те, що Україна експортує переважно сировину, а готовий продукт, що набагато значно дорожчий від неї, на нашу думку, має не достатні показники експорту. Готові продукти із зерна у світі користуються великим попитом, тому нашій країні необхідно збільшувати експорт саме продуктів переробки і готових зернопродуктів.

Рівень споживання продуктів харчування на одну особу є індикатором спроможності держави у належно забезпечити відповідним продуктом населення. Якщо аналізувати рівень забезпеченості населення України хлібними продуктами (хліб, макаронні вироби у перерахунку на борошно, борошно, крупи, бобові), то можна відзначити, що воно споживає ці продукти харчування в межах норми (норма 101 кг на р.- наша примітка). У 2014 р. цей показник склав 108,4 кг і майже не змінився за останні роки. [215, с. 20]. Звичайно, необхідно розширювати асортимент хлібних виробів і підвищувати їх якість, але можна констатувати про належне забезпечення населення України такими продуктами. Тому постійне збільшення експорту зерна не загрожує продовольчій безпеці, а, навпаки, приносить нашій країні таку необхідну валюту (табл. 3.16).

Експорт-імпорт окремих видів зерна в Україні*

Товар	Експорт				Імпорт			
	2013 р.		2019 р.		2013 р.		2019 р.	
	кіль- кість, тис. тонн	млн дол. США	кіль- кість, тис. тонн	млн дол. США	кіль- кість, тис. тонн	млн дол. США	кіль- кість, тис. тонн	млн дол. США
Пшениця	7735,6	1884,7	20022	3658,4	1,8	1,9	2,4	1,9
Жито	15,8	3,4	13,2	3,9	0,18	0,4	3,0	1,2
Ячмінь	2336,8	575,0	4143,4	710,0	10,1	3,8	9,5	2,9
Кукурудза	16711	3829,9	32346	5218,3	49,6	255,1	35,5	133,0
Рис	5,9	3,4	6,0	4,5	67,8	39,0	81,6	35,2
Гречка	0,54	0,4	1,2	0,5	9,41	2,6	14,4	4,5

Примітка. *Побудовано автором на основі [216, с. 55]

Збільшення експорту спостерігається майже за всіма основними зерновими культурами (виняток – жито). Щодо імпорту за вказаними позиціями, то можна зауважити, що протягом 2013-2019 рр. він як у натуральних величинах, так і у доларах США майже не змінився, крім кукурудзи, жита та гречки.

Аналіз динаміки експортно-імпортних операцій за 2010-2019 рр., свідчать, що експорт зернових культур у доларах США збільшився в 3,9 рази (табл. 3.17). Експорт продукції борошномельно-круп'яної промисловості та готових продуктів із зерна за вище вказані роки збільшився відповідно тільки у 2,5 та 1,1 рази відповідно. Порівнюючи вартісне відношення експорту зерна до продуктів його переробки, можна відзначити, що воно різниться у десятки разів на користь експорту сировини. Тому, на нашу думку, для збільшення величини доданої вартості продукції зернопродуктового підкомплексу, що експортується, необхідно збільшувати частку експорту продуктів переробки зерна та готових зернопродуктів. Для цього потрібно завантажувати вітчизняні підприємства з переробки зерна та будувати нові. Крім додаткового

надходження валюти і, збільшення доданої вартості, це – нові робочі місця та зростання надходжень до бюджету. До того ж у структурі експорту продуктів рослинного походження обсяги продукції зернопродуктового підкомплексу постійно збільшуються і досягли у 2019 р. 78,2 %.

Таблиця 3.17

**Структура експорту та імпорту зерна та продуктів його переробки в
Україні, млн дол. США***

Показник	Рік							2019 р. у % до 2010 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	
Експорт								
Зернові культури	124,0	1383,1	2467,1	6057,5	6501,1	7240,6	9633,3	7768,8
Продукція борошномельно- круп'яної промисловості	13,9	29,1	80,8	117,9	181,9	175,8	202,1	1454,0
Готові продукти із зерна	21,6	97,7	254,3	267,9	296,4	268,3	269,4	1247,2
Імпорт								
Зернові культури	118,4	57,6	145,6	154,7	176,8	191,1	180,8	152,7
Продукція борошномельно- круп'яної промисловості	35,5	24,9	27,5	14,0	32,2	34,3	35,1	98,9
Готові продукти із зерна	11,1	52,8	125,9	85,6	117,8	153,6	200,7	1808,1

Примітка. *Побудовано автором на основі [217, с. 33–42]

Щодо імпорту зерна, то по зернових культурах відсоток зростання був такий, як і по експорту, але у вартісних величинах набагато менший. Так, у 2019 р. експорт зернових культур перевищив імпорт майже у 53 рази. Імпорт продукції борошномельно-круп'яної промисловості за період 2010–2019 рр. дещо зріс, як і імпорт готових продуктів із зерна. По відношенню до продуктів рослинного походження імпорт зерна та зернопродуктів у 2019 р. займав лише 23,2 %.

Як відомо, пришвидшенню розвитку будь-якої галузі економіки, збільшенню доданої вартості сприяють інвестиції, у тому числі іноземні. Іноземні інвестиції (англ. foreign investments) – це довгострокові вкладення капіталу зарубіжними власниками у промисловість, сільське господарство, транспорт та інші галузі економіки [10, с. 112]. Такі вкладення важливі ще й тому, що Україна в умовах ринку є частиною світової економіки, членом СОТ та прагне інтегруватися у європейське співтовариство. Крім того, виробництво зерна та зернопродуктів може стати для нашої країни одним із головних пріоритетів, основою відродження економіки. Тому залучення іноземних інвестицій у сільське господарство, зокрема і в зерновиробництво, повинно бути одним з основних завдань економічної політики держави. Станом на 31 грудня 2019 р. капітальні інвестиції у сільське господарство склали 59130 млн грн, а це лише 9,5 % загальних інвестицій в Україні, які в цілому становлять 623979 млн грн [218, с. 339]. На нашу думку, також слід залучати більше інвестицій у переробку зерна. В Україні, як визнають вчені, найбільша додана вартість утворюється торговими підприємствами, а виробнича активність сконцентрована в переробній галузі [219, с. 102]. У країнах із розвинутою економікою продукти масового споживання в кінці кінців купується домашніми господарствами [220, с. 53]. На наше переконання, важливо при здійсненні експортних операцій враховувати глобальні ланцюги доданої вартості. Дослідники обґрунтовано стверджують, що теперішня українська модель зростання, яка функціонує за рахунок експортної експансії товарів з низькою доданою вартістю, є недієвою [221, с. 228]. Погоджуємось із думкою вітчизняних вчених стосовно того, що надзвичайно важливою проблемою є незворотна еміграція висококваліфікованих фахівців та молоді, зокрема внаслідок неповернення на Батьківщину після отримання освіти за кордоном, яка зростає через політику ряду держав щодо залучення висококваліфікованих іммігрантів, молодих фахівців з числа іноземних студентів. Україні необхідно трансформувати експорт робочої сили в експорт товарів і послуг з підвищеною доданою вартістю, залучаючи іноземні інвестиції та акумулюючи доходи

трудоу мiгрантiв у трудомiстких секторах економiки, продукцiя яких орієнтована на експорт [222, с. 328].

Значною проблемою у формуванні доданої вартості є низька культура вирощування зернових культур у господарствах населення, які виробляють п'яту частину всього зерна в Україні. Ці господарства не кооперовані та не мають достатньої кількості зерносховищ. Таким становищем користуються посередники, присвоюючи значну частину доданої вартості, скуповуючи зерно відразу після обмолоту. Це стосується також і невеликих фермерських господарств. Частка малих господарств у виробництві зернових залишаються досить високою, а в окремих регіонах коливається від 30 до 80 % [209, с. 47]. Тому необхідно, щоб такі господарства кооперувалися і формували великі партії зерна на експорт і на переробку, що дасть змогу витіснити значну частину посередників та одержати додатковий прибуток.

Велике значення у просуванні зернової продукції та продуктів переробки зерна на експорт має якість та історія виробництва таких продуктів. Передова світова практика переконливо довела, що підвищення ефективності функціонування агропродовольчих ланцюжків можливе за умови дотримання таких ключових принципів, як: висока прозорість, гігієнічна безпечність, чітка простежуваність та якість харчової продукції [223, с. 86].

Для збільшення експорту сільськогосподарської продукції та зростання доданої вартості вітчизняним експортерам необхідно шукати нові ринки збуту. Вітчизняні вчені впевнені, що розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами передбачає диверсифікацію ринків збуту шляхом закріплення на існуючих та відкриття нових ринків, провадження активних дій з боку держави, спрямованих на полегшення доступу вітчизняних експортерів до потенційно привабливих ринків. [224, с. 11].

Запропоновану нами схему формування доданої вартості при експорті зерна та продуктів його переробки показано на рис. 3.14.

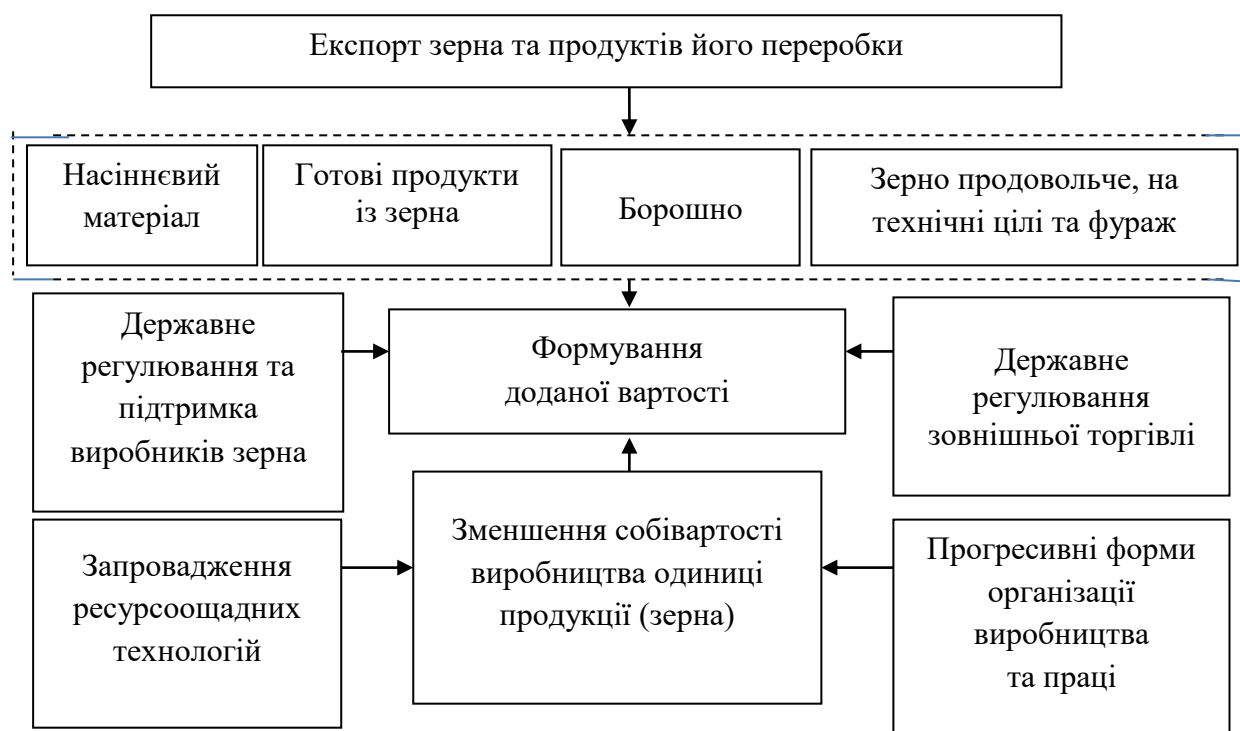

Рис. 3.14. Схема формування доданої вартості при експорті зерна та продуктів його переробки*

Примітка. *Побудовано автором

На нашу думку, при експорті зерна та продуктів його переробки особливу увагу потрібно приділити підготовці зерна до реалізації та диференціацію продажу за структурою зернопродуктів. Для формування більшої величини доданої вартості необхідно реалізовувати зернопродукти з високою кінцевою готовністю до використання, якими можуть бути борошно, крупи, готові продукти із зерна [225].

Крім того, потрібно розвивати власне насінництво, яке може значно збільшити додану вартість, та пропонувати його на експорт. Як вважають В. В. Липчук та Д. В. Малаховський нині в умовах інтенсивної конкуренції на ринку насіння зерна (і не тільки) з боку іноземних компаній вітчизняні виробники втрачають свої позиції на ринку. Тому виникає потреба на основі вітчизняних найбільш конкурентних насінницьких структур створити об'єднання виробників насіння як на регіональному, так і на національному рівнях. Дослідники стверджують, що таке об'єднання повинно стати

ефективною формою діяльності на ринку насіннєвого зерна, сприяти посиленню позицій національного виробника на вітчизняному та міжнародному ринку посівного матеріалу [226, с. 33]. Значні можливості для збільшення експорту зерна відкриває вихід на ринки державних закупівель інших країн. Для прикладу, ринок державних закупівель США, який наразі є закритий для вітчизняного бізнесу, оцінюється в 180 млрд доларів [227, с. 8].

Експортуючи зернову продукцію слід усвідомлювати, що у світі існують певні пропорції в експорті зерна та продуктів його переробки. Тобто, наприклад, не всю продовольчу пшеницю, яку ми експортуємо, можна переробити на борошно, або більшість кукурудзи чи ячменю, або фуражної пшениці, переробити на комбікорми чи інші продукти. До того ж, вказані продукти переробки мають значно менший строк зберігання у порівнянні із сировиною. Більшість країн світу краще імпортують зерно як сировину ще й з тієї причини, що кожна країна демонструє свої специфічні вимоги до продуктів переробки із зерна, зокрема до борошна, через національні особливості приготування готових продуктів. Комбікорми, наприклад, у кожному конкретному випадку мають свою рецептуру виготовлення та певні біологічні застереження, тому це є ще одним чинником, щоб імпортувати сировину.

Важливим заходом, на нашу думку, в процесі формування доданої вартості продукції зернопродуктового підкомплексу є також удосконалення державного регулювання як зовнішньої торгівлі, так і виробництва зерна та продуктів його переробки. Наприклад, науковці вважають, якщо експортні поставки переважають поставки на внутрішньому ринку, з погляду бюджету застосування спецрежиму ПДВ «в ув'язці» зі звільненням експортних поставок від ПДВ є вигіднішим [228, с. 78]. Крім того, виробникам необхідна державна підтримка для забезпечення конкурентоспроможності продукції. Дослідники стверджують, що з метою збалансування попиту і пропозиції зерна на ринку у світовій практиці, крім інтервенцій, застосовують регулювання розміру посівних площ, квотування виробництва тощо. Поширеною є також практика державної підтримки доходів виробників зерна не стільки завдяки

встановленню ціни на зерно, скільки здешевленням його виробництва (компенсації частки вартості техніки, добрив, пального, яке імпортується) [212, с. 73]. У Польщі для вирощування пшениці щорічно держава доплачує фермерам 100 злотих за використання насіння та 910,87 злотих йде доплата безпосередня. Крім того, податок ПДВ (7 %) також залишається фермеру. Тобто на 1 га пшениці польський фермер одержує $(100 + 910,87 + 293,58) = 1304,45$ злотих, або близько 7500 тис. грн [229, с. 63]. Наведене є переконливим прикладом того, що державне регулювання ринку зерна та продуктів його переробки має важливе значення у збільшенні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу.

Дослідивши формування доданої вартості в реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу на експорт нами зазначено таке:

1. Зростання величини доданої вартості в даному випадку можливе як за реалізації більшої кількості цільного зерна, але більшою мірою за реалізації продуктів переробки зерна з високою доданою вартістю, а також збільшення експорту насіннєвого матеріалу.

2. Стимулювання експорту зерна та продуктів його переробки має забезпечити відповідне державне регулювання зовнішньої торгівлі.

3. Збільшення державної підтримки у сфері виробництва зерна дасть можливість вітчизняним товаровиробникам підвищити конкурентоспроможність продукції. Більшій результативності таких дій сприятиме застосування ресурсоощадних технологій вирощування зернових культур і запровадження прогресивних форм організації виробництва та праці.

4. Кооперування малих господарств-виробників зерна дасть змогу пропонувати зерно на експорт, оминаючи посередників та значно збільшити величину доданої вартості.

5. Залучення іноземних інвестицій у вітчизняне виробництво та переробку зерна повинно бути одним із основних завдань економічної політики держави.

Висновки до розділу 3

1. Для збільшення обсягу доданої вартості при вирощуванні зернових культур, тобто вартості, створеної конкретними сільськогосподарським підприємством, необхідно застосовувати інтенсивні енергозберігаючі технології. Вказані технології дають можливість забезпечити вищу урожайність зернових культур та отримувати зерно кращої якості при мінімальних виробничих витратах, особливо витратах матеріально-технічних ресурсів

2. Збільшення додаткової вартості продукції рослинництва значною мірою залежить від удосконалення управління виробництвом. Особливої уваги у вирішенні питання потребує, насамперед, застосування інтенсивних ресурсоощадних технологій вирощування сільськогосподарських культур, запровадження в аграрних підприємствах нормативного методу та внутрішньогосподарського розрахунку.

3. Належне забезпечення матеріально-технічними ресурсами також розглядається як важливий чинник диверсифікації виробництва та нарощення випуску необхідної продукції.

4. Значною проблемою у формуванні доданої вартості визначено низьку культуру вирощування зернових культур у господарствах населення, які виробляють п'яту частину всього зерна в Україні. Такі господарства не кооперовані й не мають достатньої кількості зерносховищ. Таким становищем користуються посередники, присвоюючи значну частину доданої вартості, скуповуючи зерно відразу після обмолоту.

Основні наукові дослідження розділу 3 опубліковані в працях автора [166, 179, 183, 185, 189, 193, 194, 199, 200, 204, 207, 208, 210, 225], наведених у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА КООПЕРАЦІЇ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

4.1. Особливості кооперації у зернопродуктовому підкомплексі та її роль у формуванні та розподілі доданої вартості

Ефективність функціонування підприємств з галузей зернопродуктового підкомплексу визначальною мірою залежить від способу формування економічних зв'язків усередині цієї структури.

Питання збільшення виробництва зерна, якомога глибшої переробки сільськогосподарської продукції та її продажу кінцевому споживачеві як готового продукту в межах зернопродуктового підкомплексу й одержання максимальної доданої вартості, набувають вагомого значення. Для успішного вирішення цього питання потрібно враховувати усі без винятку чинники, які впливають на процес формування доданої вартості. Одним із таких чинників є кооперація.

Аналізуючи стан справ у вітчизняному зерновиробництві, можна констатувати, що останніми роками переважну більшість зерна сільськогосподарські підприємства, у тому числі і фермерські господарства, реалізують за іншими каналами збуту (2013 р. – 86,8 %), тобто посередникам [230, с. 135]. В подальші роки ситуація не змінилася, а це свідчить про те, що сільськогосподарські підприємства у цій частці продукції не контролюють подальше проходження її ланцюжком переробки або наступного перепродажу та не беруть участь у розподілі створюваної тут доданої вартості.

У господарствах населення виробництво зернових та зернобобових культур, за даними Державної служби статистики України, у 2013 р. становило 21,2 %, а в 2019 р. – 20,2 % від загального обсягу по країні, тобто значний

відсоток [231, с. 89; 3, с. 80]. Частина цієї продукції також реалізується тим же посередником, а не надходить на переробку або кінцевим споживачам. Тобто, вітчизняні виробники зерна з цих причин втрачають значну частину прибутку.

Аналіз динаміки деяких показників діяльності сільськогосподарських підприємств, переконує, що за період 2010-2019 рр. такі елементи доданої вартості, як чистий прибуток та заробітна плата зросли у 5,2 та 6,1 рази відповідно (табл. 4.1). Проте, продуктивність праці збільшилася лише у 2,4 рази, що на тлі зменшення рентабельності виробництва вказує на інфляційну складову зростання заробітної плати та прибутку. Виходячи з цього постає необхідність кооперування підприємств і створення кластерів. Це дасть можливість значно підвищити ефективність господарювання.

Таблиця 4.1

Деякі показники діяльності сільськогосподарських підприємств України*

Показник	Рік						2019 р., у % до 2010 р.
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість підприємств**	56493	45379	47697	45558	49208	48504	85,9
у т. ч. фермерські господарства	41726	32303	33682	34137	33164	32452	77,8
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	71,5
Вироблено валової продукції у постійних цінах 2016 року на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві, тис грн	380,4	624,0	765,0	755,4	867,7	928,6	244,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	1430	3140	3916	5761	7166	8738	611,0
Чистий прибуток, млрд грн	17,3	101,9	89,8	68,3	70,5	90,2	521,4
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3	-2,5 в.п.

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с.55, 163–167; 232, с. 49–51]

**На 1 липня відповідного року

Дослідники визнають, що у локальному середовищі виробництва

агропродовольчої продукції – на сільських територіях, перспективною організаційною формою створення доданої вартості є кооперація, що передбачає створення певної структури, яка (за законом структурної взаємодії організації) може видозмінюватись, розростатись, об'єднуватись з іншими структурами, що в кінцевому підсумку сприятиме формуванню просторової мережі ланцюгів вартості [233, с. 78].

У країнах світу відсутні такі посередницькі структури, тому що виробники об'єднані в неприбуткові обслуговуючі кооперативи, які не тільки реалізують сільськогосподарську продукцію, але й забезпечують фермерів – свої членів насінням, добривами, агрохімікатами та ін. [234, с. 85]. В Україні навіть діяла Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. [235], яку було скасовано через два роки [236]. Тобто кооперативних рух в нашій Україні не має можливості розвиватися повною мірою, незважаючи на те, що усі форми власності тепер мають рівні права.

Якщо проаналізувати динаміку наявності діючих кооперативів в Україні, то можна констатувати, що протягом 2011-2020 рр. кількість виробничих сільськогосподарських кооперативів зменшилась 22,2 % (табл. 4.2).

Протилежна динаміка складається із кількістю сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: за вказаний період збільшення на 43 %. Водночас, за досліджуваний період, наявність усіх кооперативів скоротилась на 4,1 %.

Сільськогосподарський кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Кількість кооперативів в Україні, на початок року*

Показник	Рік						2020 р. у % до 2011 р.
	2011	2016**	2017**	2018**	2019**	2020**	
Усього	29275	25763	26460	26975	27524	28071	95,9
з них:							
виробничий	2149	2321	2306	2248	2222	2206	102,7
обслуговуючий	20507	17439	18169	18654	19055	19547	95,3
споживчий	659	730	748	749	753	762	115,7
сільськогосподар- ський виробничий	1297	998	997	996	1005	1009	77,8
сільськогосподар- ський обслуговуючий	808	949	1017	1073	1207	1270	143,0

Примітка. *Побудовано автором на основі [218, с. 229]

** Без урахування тимчасово окупованих територій

Основними цілями сільськогосподарської кооперації визначено:

- 1) підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції у сферах виробництва, переробки, заготівлі, закупівлі, зберігання, збуту, продажу сільськогосподарської продукції, забезпечення засобами виробництва і матеріально-технічними ресурсами;
- 2) задоволення економічних, соціальних та інших потреб виробників сільськогосподарської продукції на основі поєднання їхніх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку самоорганізації, самоврядування та самоконтролю, захист їхніх інтересів;
- 3) розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції;
- 4) створення умов для зниження витрат виробників сільськогосподарської продукції при придбанні необхідних ресурсів, здійсненні виробничої та/або іншої господарської діяльності;
- 5) збільшення доходів виробників сільськогосподарської продукції.

Основними видами діяльності сільськогосподарського кооперативу є виробництво, переробка, заготівля, закупівля, зберігання, збут, продаж сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів та інші види сервісного обслуговування членів кооперативу, зокрема надання технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних послуг, послуг з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, з бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування [237].

У разі об'єднання кількох видів діяльності створюються багатофункціональні кооперативи [238].

Нормативно-правовою базою, що регулює діяльність сільськогосподарських кооперативів (основні нормативно-правові акти), є:

- Земельний кодекс України [239];
- Господарський кодекс України [240];
- Цивільний кодекс України [241];
- Закон України «Про кооперацію» [242];
- Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [237].

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарські кооперативи можуть утворювати сільськогосподарські кооперативні об'єднання. Такі об'єднання можуть бути засновниками та членами інших сільськогосподарських кооперативних об'єднань. Сільськогосподарські кооперативи й сільськогосподарські кооперативні об'єднання також можуть бути засновниками та членами інших підприємств або їхніх об'єднань, утворених відповідно до закону (ст. 28) [237].

Сільськогосподарські кооперативи (сільськогосподарські кооперативні об'єднання) мають право на добровільній основі засновувати та бути членами кооперативних об'єднань, утворених відповідно до Закону України «Про кооперацію» [242], громадських спілок, інших непідприємницьких товариств.

Особливості утворення та діяльності сільськогосподарських кооперативних об'єднань (ст. 29):

1. Сільськогосподарські кооперативні об'єднання утворюються, провадять свою діяльність та припиняються на засадах і в порядку, передбачених цим Законом для сільськогосподарських кооперативів, з урахуванням таких особливостей:

1) засновниками та членами сільськогосподарського кооперативного об'єднання можуть бути сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання;

2) сільськогосподарське кооперативне об'єднання утворюється за рішенням не менше двох засновників;

3) найменування сільськогосподарського кооперативного об'єднання повинно містити інформацію про його організаційно-правову форму – «сільськогосподарське кооперативне об'єднання» та назву, що містить власну назву та може містити інформацію про вид діяльності кооперативного об'єднання [237].

Серед діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів майже половина – багатофункціональні, друге місце за кількістю займають заготівельно-збутові, а найменше – переробні та постачальницькі кооперативи. М. Й. Малік вважає, що недоліками діяльності значної частини сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є комерціалізація їхньої діяльності, недотримання інших кооперативних принципів у внутрішньогосподарських відносинах [243, с. 80]. Фахівці в галузі виробництва та інфраструктури аграрного ринку, такі як І. Ф. Томич, Р. Я. Корінець, М. П. Гриценко висловлюють впевненість, що сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію слід розглядати, передусім, як механізм самоорганізації сільських товаровиробників, механізм захисту невеликих селянських і фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та економічної залежності від них [244, с. 10-11].

Поділяємо позицію П. І. Гайдуцького, який стверджує, що виробники сільськогосподарської продукції, залежні від попиту тих, хто має потужну переробну промисловість, і від темпів їхнього зростання. Якщо останні

потерпають від кризи, вважає вчений, то перші стають заручниками низьких цін, доходів і темпів розвитку [245, с. 45]. Тому, на нашу думку, важливе значення має зміцнення економічних зв'язків між підприємствами зернопродуктового підкомплексу, зокрема й кооперативних відносин.

Для отримання більшої доданої вартості у даному підкомплексі АПК важливо залучати якомога більше підприємств, особистих селянських господарств та домашніх господарств населення у процеси як вертикальної інтеграції, так і кооперування виробництва (горизонтальної кооперації) (рис. 4.1).

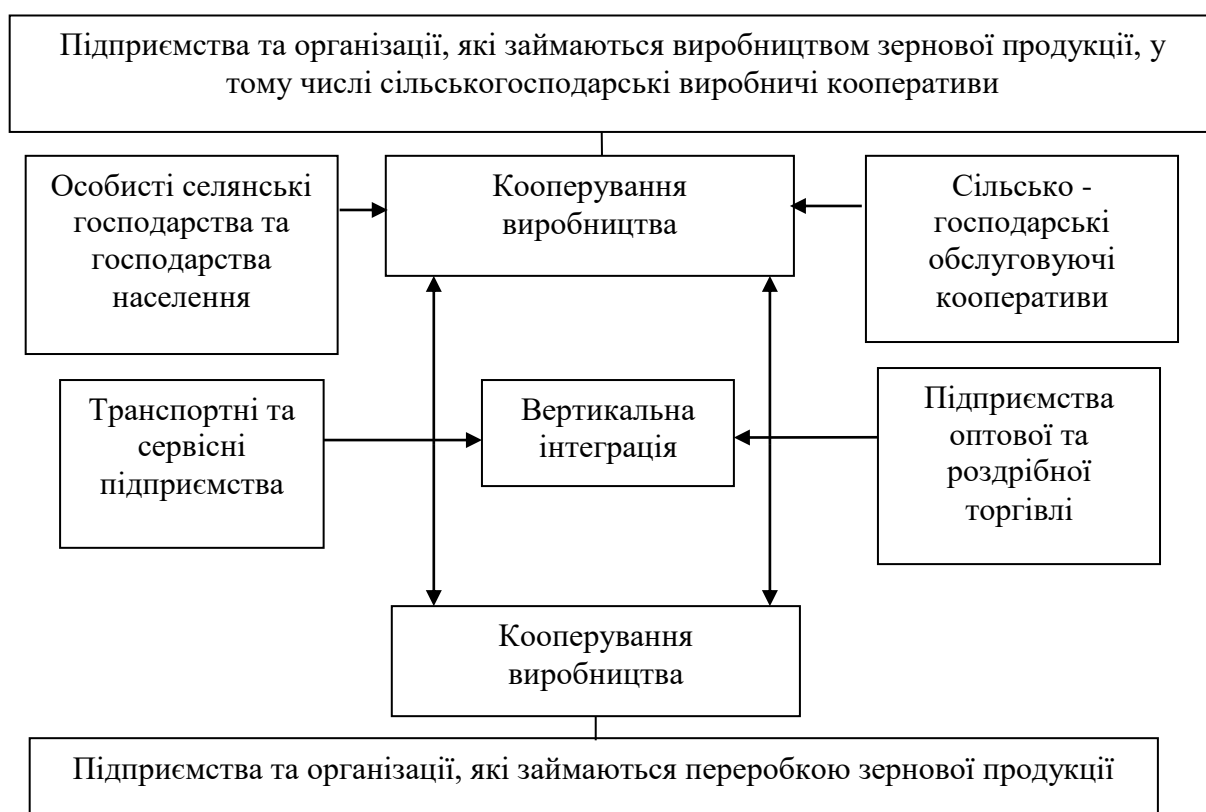

Рис. 4.1. Схема взаємозв'язку вертикальної інтеграції та кооперування виробництва в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Побудовано автором

В Економічній енциклопедії зазначено, що кооперування виробництва – це форма техніко-економічних зв'язків підприємств, які спеціалізуються на виготовленні окремого товару. Вертикальну кооперацію в цьому виданні

визначено як форму взаємозв'язків сільськогосподарських підприємств і підприємств інших галузей народного господарства, зайнятих виробництвом сировини, її переробкою і транспортуванням, зберіганням, реалізацією готової продукції [27].

Із цього визначення слідує, що підприємства, залучені до таких видів кооперації, будуть ефективніше використовувати свої ресурси, вишукувати резерви зниження собівартості продукції, знаходити кращі канали реалізації цієї продукції, що в кінцевому рахунку забезпечить зростання прибутку та доданої вартості. Такі твердження можна застосовувати і до підприємств зернопродуктового підкомплексу.

Тоді виникає запитання, чому із розумінням переваг кооперації вона розвивається повільними темпами, виробництво зерна має дуже низьку рентабельність, а переробні підприємства не нарощують свої потужності? На наш погляд, це можна пояснити неготовністю підприємств різних форм власності та фізичних осіб, які задіяні у зерновому бізнесі, на даному етапі розвитку економічних відносин відмовитися від послуг посередницьких структур. Крім того, держава не надає достатньої фінансової та юридичної підтримки у створенні кооперативних об'єднань й не розроблено цільової довгострокової програми розвитку кооперації. До того ж розвитку кооперативних відносин постає на заваді недосконалість податкового законодавства у цій сфері діяльності. Поетапне вирішення цих питань дасть змогу результативніше розвивати кооперацію, в тому числі у зернопродуктовому підкомплексі, з метою справедливого розподілу створеної доданої вартості [246].

На нашу думку, поєднання вертикальної та горизонтальної кооперації, створення й ефективне функціонування як виробничих, так і сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів забезпечить можливості для одержання максимальної величини доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі.

На сучасному етапі ринкових реформ в агропромисловому виробництві

Україні на одне із перших місць виходить питання збільшення переробки сільськогосподарської продукції та її продажу кінцевому споживачеві як готового продукту. Це завдання стосується і зернопродуктового підкомплексу, адже, для підвищення ефективності господарювання необхідно одержувати максимальну величину доданої вартості.

В Економічній енциклопедії вертикальна інтеграція визначається як форма взаємозв'язків сільськогосподарських підприємств і підприємств інших галузей народного господарства, зайнятих виробництвом сировини, її переробкою і транспортуванням, зберіганням, реалізацією готової продукції.

Виникнення і розвиток вертикальної кооперації обумовлені поглибленням суспільного поділу праці, розширенням спеціалізації господарюючих суб'єктів на виконанні певних операцій в єдиному технологічному ланцюзі просування сільськогосподарської продукції від поля до споживача. Вертикальна кооперація дає змогу суттєво знизити загальні витрати на виробництво кінцевої продукції, ощадливіше використовувати матеріальні ресурси, удосконалювати переробку сільськогосподарської продукції. Поглиблення вертикальної кооперації супроводжується зменшенням частки зайнятих у сільському господарстві і в загальній кількості працюючих, і серед зайнятих у сфері агропромислового комплексу [27].

Крім того, академік М. Й. Малік зазначає, що у зв'язку зі значною кількістю особистих селянських, фермерських господарств і фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників доцільно сприяти формуванню за безпосередньою їх участю кооперативного сегменту аграрного ринку. Водночас, підкреслює вчений, його формування стримується недосконалістю законодавства, слабкою матеріальною базою, відсутністю кваліфікованих кадрів – організаторів кооперативного руху, недостатньою обізнаністю селян з перевагами об'єднання зусиль на умовах кооперації для подальшого розвитку й відсутністю належної державної підтримки [243, с. 76]. Кооперативні відносини дадуть змогу дрібним виробникам зернової продукції об'єднати засоби виробництва, ефективно їх використовувати, знижуючи при цьому витрати

виробництва та збільшуючи додану вартість. Крім того, підприємства із більшою кількістю земельних угідь працюють ефективніше. Погоджуємося із твердженням, що великотоварні фермерські господарства краще наділені відтворювальними можливостями через превалювання комерційного вектора (прибутку) в конфігурації доданої вартості [247, с. 35].

Важливість об'єднання селянських господарств у кооперативи пояснюється тим, що господарства населення виробляють значний обсяг сільськогосподарської продукції, у тому числі й зернової. До того ж варто створювати як виробничі, так і обслуговуючі кооперативи, які матимуть статус не фізичної, а вже юридичної особи із відповідним законодавчим захистом процесу виробництва та реалізації власної продукції.

У цьому процесі важливим є і те, що дрібні товаровиробники – господарства населення, при залученні до кооперативного руху зможуть спільно планувати своє виробництво та реалізацію, що разом із створенням обслуговуючих кооперативів унеможливить перенасичення ринку відповідною зерновою продукцією. Це дасть змогу забезпечити адекватні ринкові ціни на дану продукцію. Крім того, виробничий кооператив може підлягати до спеціального режиму оподаткування податку на додану вартість, тобто акумулювати ПДВ, а також сплачувати фіксований сільськогосподарський податок [248].

Потрібно також розвивати й сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію. Крім вищенаведених переваг сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, як стверджують вітчизняні вчені забезпечує:

- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції (як частини доданої вартості – примітка наша);

- розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників, особливо селянських і фермерських господарств, до одержання агросервісних

послуг;

- удосконалення для сільськогосподарських товаровиробників процесу реалізації продукції, більш ефективного використання каналу збуту, досягнення міцних позицій на ринку [244, с. 11-12].

Отже, кооперація є важливим чинником формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати усі види кооперації при виробництві та переробці зернової продукції, приділяючи особливу увагу дрібним товаровиробникам.

4.2. Досягнення вищої доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК на основі розвитку кластерних систем

Підвищення ефективності виробництва зернової продукції та продукції її переробки, досягнення максимальної доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі постають пріоритетними завданнями економічного розвитку країни. Важливо зосередити увагу на тих системних підходах, які б дали можливість розглянути ці питання комплексно із залученням більшої кількості взаємопов'язаних елементів. Тому на часі розвиток кластерних систем у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

В науковій літературі існує чимало трактувань поняття «кластер». Деякі закордонні дослідники, зокрема М. Портер, визначають кластер як сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торгівельних об'єднань) в певних галузях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу [249, с. 108]. Серед вітчизняних дослідників одним із перших дав визначення кластера М. П. Войнаренко, який розуміє його, як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами й

органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону [250, с. 29]. На нашу думку, таке визначення можна застосувати і щодо агропромислових кластерів.

Професор Кропивко М. Ф. стверджує, що агропромислові кластери на основі поглибленої спеціалізації та концентрації виробництва з урахуванням земельних, природно-кліматичних і просторових переваг територій виступають своєрідними «точками зростання», локомотивом розвитку сільських територій [141, с. 6]. Вчений також визначає, що в українському законодавчому полі можуть бути створені три типи великотоварних агропромислових об'єднань кластерної організації, а саме:

1. Самоврядне продуктове агропромислове об'єднання суб'єктів господарювання.
2. Самоврядне науково-виробниче агропромислове об'єднання виробників тієї або іншої інноваційної продукції для аграрної сфери.
3. Самоврядне територіально-виробниче агропромислове об'єднання (районне) [141, с. 9-13].

На основі кластерної теорії та творчої адаптації світового досвіду до умов вітчизняного сільського господарства економісти-аграрники Спілки економістів України обґрунтували такі базові моделі та типові організаційно-управлінські структури кластерних систем:

- сільський мінікластер за участю сімейних ферм;
- плодоовочеве кластерне об'єднання;
- зернопродуктовий мегакластер;
- науково-виробниче насіннєве кластерне об'єднання;
- регіональне науково-навчально-виробниче (районне) агропромислове об'єднання [251, с. 15].

З вищенаведених класифікацій можливих об'єднань кластерної організації у вітчизняному агропромисловому виробництві ми спробуємо означити кластерні системи зернопродуктового спрямування.

Результати аналізу каналів реалізації зерна та ефективності його

виробництва доводять, що у зернопродуктовому підкомплексі необхідно створювати кластерні системи організації для ефективної роботи усіх галузей досліджуваного підкомплексу. Авторська пропозиція передбачає утворення регіональних зернопродуктових кластерів, організаційну структуру яких показано на рис. 4.2.

Рис. 4.2. Організаційна структура регіонального зернопродуктового кластера*

Примітка. *Власна розробка автора

У цій структурі органічно пов'язані підприємства та організації, які займаються виробництвом та переробкою зернової продукції, сервісні підприємства та сільські і районні міні-кластери з виробництва зернової продукції, а також, що важливо, особисті селянські господарства та господарства населення.

Згідно із законодавством України особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка провадиться без створення юридичної особи

фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, не віднесено до підприємницької. Для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2 га, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом. Розмір земельної ділянки особистого селянського господарства може бути збільшений у разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) та її успадкування членами особистого селянського господарства відповідно до закону [252].

Останніми роками селяни намагаються самостійно обробляти власні земельні частки, менше здають їх в оренду, тому й мають змогу значну частину виробленої продукції реалізувати. Дещо по-іншому в нормативних документах трактується поняття «господарства населення». Господарства населення – це домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесено також фізичних осіб – підприємців, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства [253].

Особисті селянські господарства і господарства населення здебільшого не входять в жодні організаційні структури і не мають сталих виробничих зв'язків із підприємствами та організаціями. Створення регіонального кластера дасть їм можливість планувати виробництво власної зернової продукції, укладати договори на реалізацію її лишків та отримувати послуги сервісних підприємств, дорадчих служб та супровід наукових центрів.

Для координації дій регіональних зернопродуктових кластерів у межах

зернопродуктового підкомплексу ми обґрунтовуємо потребу створення Координаційної Ради, яка б на загальнодержавному рівні могла вирішувати всі необхідні питання ефективного функціонування усіх учасників регіональних кластерів [254] (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Схема координації діяльності регіональних зернопродуктових кластерів*

Примітка. *Власна розробка автора

Запропонована схема є авторським баченням змісту зернопродуктового мегакластера на основі регіональних кластерів у межах зернопродуктового підкомплексу.

Одним із значних резервів підвищення ефективності функціонування агропромислового виробництва, у тому числі зернопродуктового підкомплексу, є формування кластерів, які можуть створити умови для раціонального використання виробничого потенціалу для випуску необхідного продукту.

Мається на увазі не зростання витрат на виробництво чи додаткові інвестиції, а можливість розумно використовуючи наявні ресурси, збільшити не тільки виробництво та отримання прибутку, а отже, більшої доданої вартості. Іншими словами, створення кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу має бути спрямовано не тільки на отримання максимального

прибутку, а й покращення добробуту усіх учасників цього процесу. Слід зазначити, що до складу агропромислового кластера можуть входити й органи місцевого самоврядування та регіональної влади, громадські організації як суспільна інфраструктура, які не ставлять за мету отримання якоїсь матеріальної вигоди.

Професор М. Ф. Кропивко наводить такі принципи кластерної організації виробництва:

1. Спільний для усіх учасників бренд (товар, послуги, марка тощо). В агропромисловому виробництві це може бути вид продукції: зерно, овочі, молоко, м'ясо великої рогатої худоби, м'ясо свиней, яйця та м'ясо птиці тощо. Технології їх виробництва різні, а отже, й набір і способи взаємодії підприємств та організація ланцюгів різняться.

2. Наявність лідера (інтегратора) – великого підприємства або міжгосподарського утворення, що визначає довготривалу господарську та інноваційну стратегію всіх учасників кластера.

3. Добровільність і відкритість членства у кластері самостійних підприємств, організаційна форма – неформальне (статутне) партнерство.

4. Спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринки (включаючи міжнародні).

5. Кооперація і довіра, що ґрунтується на паритетному обміні між учасниками продуктового ланцюга.

6. Вищі стандарти якості вироблюваної продукції.

7. Наявність третейського механізму вирішення господарських протиріч.

8. Тісна взаємодія кластерного об'єднання з органами влади та місцевого самоврядування на засадах приватно-державного партнерства [141, с. 8-9].

На наше переконання, вищевказані принципи можуть застосовуватися і до зернопродуктового підкомплексу. Проте будь-яке господарське утворення або об'єднання, навіть на основі неформального (статутного партнерства) повинно мати правовий захист з боку держави, тобто закріплено законодавчо. Зазначимо що, в українському правовому полі створення кластерів законодавчо

не врегульовано. Усі виробничі та організаційно-правові відносини у межах кластера урегульовуються договорами [255].

Частково ці відносини визначаються Законом України «Про державно-приватне партнерство», де зазначено, що державно-приватне партнерство - це співробітництво між державою Україна, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.

Сторонами приватного партнера у договорі, що укладається в межах державно-приватного партнерства, можуть виступати декілька осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути приватними партнерами. Такі особи несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими договором, що укладається в межах державно-приватного партнерства [256].

Останніми роками спостерігаються спроби спланованої організації кластерних систем за ініціативи регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування на основі програмно-цільового підходу, з урахуванням конкурентних переваг територій. Тобто кластери переважно створюються на принципі територіального співробітництва з галузевим підходом до вирішення економічних питань і проблем соціального характеру. Такий комплексний підхід, на нашу думку, є перспективним стосовно як загального розвитку зернопродуктового підкомплексу країни на основі регіональних об'єднань, так і збільшення суми доданої вартості. За такої постановки питання вирішується ряд важливих завдань, а саме:

- підвищення ефективності виробництва з метою одержання максимальної прибутковості господарювання;
- залучення кваліфікованих кадрів на усіх стадіях виробництва продукції;
- підвищення продуктивності праці, результатом чого є підвищення

рівня оплати праці;

- залучення до кластера дрібних товаровиробників, можливість регулювання в окремому регіоні величини та структури виробництва й переробки зернової продукції;

- розвиток сільських територій через збільшення доходів від сплати податків та зборів.

Вітчизняні наукові вчені І. Ю. Гришова та А. Ю. Присяжнюк розглядають агропромисловий кластер як стійку систему взаємодії сільськогосподарських суб'єктів і контрагентів із високим ступенем агрегації в межах регіональної та ринкової концентрації з метою підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності й конкурентоспроможності, шляхом створення та реалізації спільної продукції.

У загальному розумінні кластерний підхід ці дослідники визначають як реалізацію інтеграційних процесів у сфері виробництва, започаткування нових форм економічної активності, які функціонують на високому рівні агрегації, що забезпечує ефективність управління, цілеспрямоване використання сукупного виробничого потенціалу та організаційно-економічного ресурсу всіх учасників кластерного утворення [257, с. 143].

Отже, кластерні системи організації зернопродуктового підкомплексу, враховуючи основні чинники, сприятимуть збільшенню доданої вартості, а саме:

1. Завдяки ефективному використанню матеріально-технічних ресурсів, зниженню собівартості продукції та збільшенню виручки зростає сума прибутку.

2. За підвищення рівня продуктивності праці зростає оплата праці через збільшення обсягів виробництва продукції, застосування більш кваліфікованої праці, повнішого й ефективнішого використання робочого часу.

3. Застосування прогресивних технологій і залучення високопродуктивних машин та агрегатів зумовлює зростання суми амортизаційних відрахувань, але в розрахунку на одиницю виробленої

продукції цей ріст незначний, або навіть і зменшується.

Зернопродуктовий підкомплекс займає особливе місце серед інших продуктових підкомплексів АПК України, оскільки він виробляє основний продукт харчування – хліб та інші зернопродукти. Крім того, цей підкомплекс є основою для розвитку тваринництва, особливо, свинарства та птахівництва, а також виробляє сировину для легкої промисловості. Останнім часом із зерна одержують значну кількість біоетанолу. Виходячи з цього, для підвищення ефективності виробництва, узгодження дій між галузями підкомплексу необхідно постійно удосконалювати управління ним.

У цьому сенсі потрібно, насамперед, розвивати як горизонтальну, так і вертикальну інтеграцію. Існує вагома проблема щодо узгодженості дій у виробництві зерна в середовищі особистих селянських господарств, які ще у 2011 р. виробили 22,1 % зерна від загальнодержавного показника, і це слід брати до уваги [2, с. 87]. У подальші роки цей відсоток змінювався на незначну величину. Звичайно, велика частина із виробленого зерна в цих господарствах використовується на корм власної худоби, але значну частину продукції вони продають. Тому погоджуємося з тими вченими, які стверджують, що важливою проблемою є формування організаційно-правових форм на базі особистих селянських господарств шляхом проведення їх трансформації, об'єднання та інтеграції із сільськогосподарськими підприємствами й фермерськими господарствами [258, с. 99]. Особисті селянські господарства майже не беруть участі в переробці зерна та у процесі подальшого його просування на ринок як готової продукції як партнери у зернопродуктовому підкомплексі. Таким чином, для покращення координації дій цієї категорії господарств необхідно забезпечити реалізацію усіх функцій управління, а саме: планування, організацію, мотивацію та контроль.

Важливе значення у розвитку продуктових підкомплексів, у тому числі й зернопродуктового, як зазначалося вище, відводиться кластеризації. Варто ще раз наголосити, що, на думку науковців, у високотехнологічних виробництвах кластеризація одержала визнання і забезпечує передбачуваний ефект. В

агропромисловій сфері цей процес тільки розгортається, що пов'язано з умовами розвитку, пріоритетністю галузей у сучасному світі [259, с. 11]. М. Ф. Кропивко підтримує необхідність створення агропромислового об'єднання кластерної організації – самоврядного продуктового агропромислового об'єднання суб'єктів господарювання [141, с. 9-10]. На нашу думку, такий тип об'єднання надаватиме широкі можливості для залучення якомога більшої кількості суб'єктів господарювання різних форм власності у процес виробництва та переробки зернової продукції на взаємовигідних умовах, що слугуватиме поштовхом для подальшого розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України.

Крім того, для удосконалення управління досліджуваним підкомплексом необхідно розвивати кооперацію та знаходити порозуміння між учасниками виробництва щодо справедливого розподілу прибутку. Мова йде навіть про утворення цілих економічних мереж із системою трансферного ціноутворення та визначення критеріїв прийняття управлінських рішень, спрямованих на максимізацію прибутку таких мереж. Деякі вчені навели економіко–математичне обґрунтування сучасної тенденції розвитку організацій, яка дістає свій прояв у створенні єдиних мереж (стратегічних альянсів), в утвердженні практики, коли кооперація і співпраця витісняють конкуренцію. Нові форми організації націлені на вагомі стратегічні переваги в довгостроковій перспективі, ніж дає конкурентна боротьба, на істотний синергетичний ефект, збільшення поточного прибутку всіх учасників [178, с. 93]. Тобто створення економічних мереж у межах зернопродуктового підкомплексу АПК України із впровадженням трансферних цін і наданням усім об'єктам системи рівноправного розвитку дасть можливість уникнути нездорової конкуренції у межах системи.

Отже, для удосконалення управління зернопродуктовим підкомплексом АПК України на основі розвитку кластерних систем окреслимо такі основні шляхи:

1. Розвиток як горизонтальної так і вертикальної інтеграції. Ширше

залучати у цей процес особисті селянські господарства, які виробляють п'яту частину у виробництві зерна в Україні.

2. Обґрунтування доцільності створення самоврядних продуктових агропромислових об'єднань суб'єктів господарювання як об'єднань кластерної організації.

3. Створення економічних мереж у зернопродуктовому підкомплексі АПК України із впровадженням трансферних цін та забезпечення усім об'єктам системи рівноправного розвитку [260].

4.3. Обґрунтування оптимальної структури доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу АПК

Агропромисловий комплекс АПК України в умовах ринкових відносин набуває нового змісту, його функції кардинально змінилися порівняно з періодом планової економіки, коли наша країна була частиною СРСР. Уже майже три десятиріччя років незалежна Україна йде власним шляхом розвитку економіки, у тому числі у сфері агропромислового виробництва, орієнтовану на західні ринки. Викладене стосується і зернопродуктового підкомплексу АПК нашої країни.

Позитивним явищем для зернопродуктового підкомплексу є зростання обсягів виробництва зерна. Із застосуванням інтенсивних ресурсощадних технологій значно підвищилась урожайність зернових культур. За період незалежності України збільшилися і площі посіву даних культур, у тому числі й через зменшення виробництва продукції тваринництва. Варто зауважити, що, з іншого боку, зниження попиту на комбікорми є однією із причин недоодержання зернопродуктовим підкомплексом доданої вартості. На нашу думку, необхідно розвивати тваринництво, а кормову базу нарощувати за рахунок зменшення площ посіву соняшнику, який займає у сівоzmіні непомірну велику частку, а його вирощування негативно впливає на якість ґрунтів.

Переважна більшість підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК України в результаті ринкових перетворень стали приватними, власники яких отримали самостійність у організації виробництва та збуту продукції. Внаслідок такої трансформації багато економічних зв'язків у межах зернопродуктового підкомплексу старого зразка порушилися. Водночас почалися будуватися нові економічні зв'язки. Однак в умовах недосконалого ринку вони не стали міцними та взаємовигідними.

Диспаритетність обміну між складовими елементами зернопродуктового підкомплексу АПК України є, на погляд деяких вчених, системною проблемою із загальносистемними негативними наслідками. Кожний елемент логістичного ланцюга, доводять вони, дбаючи про свій ефект, часто нехтує інтересами суміжних елементів. Якщо додана вартість первинного продукту в процесі логістичних трансформацій у рази перевищує його базову вартість, то це наряд чи стимулюватиме виробника сировини до збільшення параметрів виробництва [197, с. 64].

Інша проблема формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України полягає у тому, що експортується переважно зерно як сировина, а продукти переробки зерна з високою доданою вартістю в експорті займають незначну частку. Тому перспективними напрямками подальших досліджень простежуються проблеми створення інституційних засад для забезпечення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на ринку ЄС і ринках «третіх країн» [198, с. 57]. Для цього необхідно значно підвищувати якість зерна, збільшити частку експорту зернової продукції із високою доданою вартістю.

Значною проблемою формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України є наявність великої кількості посередників. Переважну більшість зерна вітчизняні виробники продають посередницьким структурам, які перепродуючи його, вилучають значну частину доданої вартості у формі прибутку із економічної системи підкомплексу. Такі господарства, не маючи власних приміщень для зберігання та через відсутність

коштів для укладання договорів з елеваторами щодо зберігання зерна, майже усю його кількість реалізують посередникам. Це зменшує ефективність виробництва в таких підприємствах, їх прибутковість, адже вони змушені реалізовувати зерно на умовах посередників.

Недостатній розвиток переробної промисловості у межах зернопродуктового підкомплексу розглядається однією із причин недоодержання доданої вартості. Необхідно домогтися завантаження переробних потужностей підкомплексу, диверсифікувати виробництво, запровадити нові технології у переробній промисловості. Це дасть можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію, збільшити її обсяги. Така продукція може добре експортуватися. До того ж, вона має високу додану вартість.

Отже, процес формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України низкою невирішених проблем. Перш за усе це слабкі економічні зв'язки в межах підкомплексу. Також потребує відповідної уваги підвищення якості експортованого зерна. Необхідно збільшувати частку в експорті зернової продукції з високою доданою вартістю, для цього слід розвивати переробну промисловість. Зменшення кількості посередницьких структур дасть змогу підприємствам досліджуваного підкомплексу збільшити величину доданої вартості [261].

Питання формування та розподілу доданої вартості в межах певної системи, яка стосується підприємств різних галузей, що взаємодіють у процесі виробництва, є надто важливим. Передусім це стосується таких структур, в яких продукт проходить повний цикл виробництва і реалізується кінцевому споживачеві. Цей процес у зернопродуктовому підкомплексі агропромислового виробництва в цьому плані потребує особливої уваги.

Одержання максимального прибутку є головною метою будь-якого підприємства в ринкових умовах. Це означає, що воно повинно виробляти максимальну кількість відповідної продукції найвищої якості з мінімальними витратами. Прибуток є результативною частиною доданої вартості, тобто

новоствореної вартості в підприємстві, яка може створитися тільки завдяки прикладанню праці. Тобто додана вартість, у тому числі і прибуток як її складова, створюється працівниками в процесі виробництва. Тому логічно передбачити існування відповідної справедливої залежності між величиною продукту, яку створює робітник, та оплатою його праці. Різниця між цими величинами включає в себе винагороду підприємця за роботу у відповідному бізнесі серед альтернативних варіантів (процент на капітал) і видатки на розширене виробництво.

Якщо абстрагуватися від проблеми розподілу доданої вартості між працівниками, які його створюють, і власниками бізнесу (власниками капіталу), то в галузі або міжгалузевих об'єднаннях чи підкомплексах, важливим, з нашого погляду, є додержання принципу рівної норми додаткової вартості для усіх підприємств цих галузей.

Такий показник є відношенням суми додаткової вартості (у загальній величині – прибуток) до змінного капіталу (вартості робочої сили), який можна показати у вигляді формули $= m / v$. Цю формулу запропонував Карл Маркс у першому томі «Капіталу» для характеристики ступеня експлуатації праці [26, с. 541-542]. Це відношення показує, яку кількість одиниць вартості прибутку виробляє працівник на одиницю вартості робочої сили. У цій формулі наявна величина, що відображає пропорцію між необхідною працею і додатковою працею, яка в своїй сумі і є новоствореною вартістю, тобто доданою вартістю у чистому вигляді.

Одним із головних підкомплексів агропромислового виробництва України є зернопродуктовий підкомплекс, де виробляє основна сума загальної доданої вартості АПК. Існує певна невідповідність у величині сформованої доданої вартості у окремих галузях підкомплексу, як її загальної вартості, так і окремих елементів. Звичайно, існують різні технології виробництва, зберігання і переробки зернової продукції, з неоднаковою ресурсоемністю (у даному випадку – кількість витрачених ресурсів на одиницю продукції), фондозабезпеченістю тощо. Але, на наш погляд, слід в будь-якому разі для

підвищення ефективності діяльності підкомплексу притримуватися в процесі виробництва продукції на кожному етапі максимально однакової норми додаткової вартості, що своєю чергою стимулюватиме кожен галузь підкомплексу до розвитку.

Отже, дотримання принципу однакової суми додаткової вартості за однакову оплату затраченої живої праці у формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі буде сприяти його розвитку та підвищенню ефективності виробництва.

Важливе значення для розвитку вітчизняного зернопродуктового підкомплексу АПК нашої країни є створення більшої доданої вартості. У н масштабі країни – це збільшення національного доходу та внутрішнього валового продукту. Тому удосконалення управління цим процесом є актуальною темою дослідження.

Для збільшення величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України, особливо у зерновиробництві, необхідно розвивати також і органічну систему ведення господарства. Органічна продукція має набагато вищу ціну як сировина та готова продукція, крім того органічні продукти із зерна набули популярності та корисні для здоров'я людини. Нині вітчизняна система органічного сільського господарства включає 421 тис. га органічних земель, що є 11-м показником серед країн Європи та 20-м серед усіх країн світу. За останні п'ять років розмір органічних угідь збільшився на 54 %. Зростання площ відбувалося майже на 27,2 тис. га щорічно.

Слід зазначити, що 48,1 % органічних сільськогосподарських угідь в Україні зайняті під вирощуванням зернових культур (7-ме місце у світовому рейтингу серед органічних виробників); 16 % площ припадає на олійні культури (5-те місце у світі); 4,6 % займають бобові культури (7-ме місце у світі) [262].

Витрати на виробництво органічної продукції залежать від специфіки галузі, культури, організації виробництва, регіону та його клімату. Аналіз показує, що витрати на виробництво на органічній фермі нижчі порівняно з

традиційним господарством, особливо коли вирощують зернові культури. Двадцятирічні дослідження у Швейцарії демонструють, що за всіх інших рівних умов, витрати на виробництво продукції рослинництва (насамперед озима пшениця й картопля) за органічними і традиційними технологіями були такими:

- витрати на підтримку родючості – на 50 % нижчі в органічному господарстві;
- витрати на боротьбу з хворобами – на 97 % нижчі в органічному господарстві;
- використання енергії – на 50 % нижчі в органічному господарстві [263].

Звичайно, за нижчих витрат (технологія вимагає вирощування органічно чистої продукції без застосування гербіцидів та отрутохімікатів) отримуємо й нижчу урожайність зернових культур, проте це компенсується відповідними реалізаційними цінами. В Україні «цінова премія» на органічну продукцію сільського господарства становитиме 50–250 % порівняно з продукцією, вирощеною за традиційною технологією [264].

Удосконалення управління витратами як складової частини управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК великою мірою залежить від запровадження в підприємствах підкомплексу прогресивних ресурсозберігаючих технологій, які збільшують виробництво та підвищують якість продукції, а це – зростання доданої вартості. Одночасно за цих технологій зменшуються питомі витрати на виробництво одиниці продукції, що сприяє збільшенню величини доданої вартості за рахунок зростання прибутку. До того ж удосконалення організації виробництва та праці, підвищення логістичних операцій в цілому у підкомплексі зменшить величину загальновиробничих та загальногосподарських витрат, витрат на збут продукції, що також позитивно вплине на розмір прибутку.

Варто відмітити, що прибуток, розрахований в бухгалтерському обліку і наведений у формах статистичного спостереження, не завжди може бути адекватним показником ефективного й раціонального ведення виробничої

діяльності, особливо в аграрній галузі. Як зазначав професор Г. Г. Кірейцев, практику вирішення проблем управління процесами аграрного землекористування, побудовану на філософії бізнесу та зорієнтовану виключно на критерій прибутковості й винятково на інтереси приватного власника в сільському господарстві, не можна визнати обґрунтованою. Такий підхід виключає можливість розуміння землі як основного біологічного активу сільськогосподарського і лісового виробництва та людини, чиє право власності на цей актив надано йому природою [265].

Збільшення величини заробітної плати за умови підвищення продуктивності праці буде стимулюючим фактором для залучення на підприємства зернопродуктового підкомплексу висококваліфікованих працівників, які здатні забезпечити творчий підхід до роботи та добросовісно виконують свої обов'язки. Все це неодмінно буде сприяти зростанню обсягів виробництва та підвищенню якості продукції. Тому підприємства зернопродуктового підкомплексу повинні враховувати, що на ефективність ведення виробництва впливає не тільки рівень прибутковості, а й рівень матеріальної мотивації найманих працівників.

З огляду на вищевикладене, підприємства аграрного сектору зацікавлені у фінансуванні соціальної сфери лише в тій мірі, в якій це безпосередньо або опосередковано відповідає їхнім інтересам. Цим пояснюється підтримка аграрними підприємствами програм соціального спрямування переважно в місцях розташування їхніх представництв і структурних підрозділів, проведення заходів з підготовки робочої сили за тими професіями, які можуть бути значущими для діяльності таких підприємств [266].

Збільшення величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі є запорукою покращення ефективності господарювання з одного боку і підвищення добробуту працівників з іншого. Але цей результат можливий тільки тоді, коли прибуток і заробітна плата будуть знаходитися у оптимальному співвідношенні, як два основних елемента доданої вартості. Тому пошук шляхів досягнення оптимальної структури доданої вартості є

одним із важливих завдань економічної науки. Збільшення величини доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, як найбільшому підкомплексі АПК нашої країни, є вагомим внеском у зростання валового внутрішнього продукту України і національного доходу. При цьому маємо на увазі не тільки абсолютне збільшення доданої вартості, а й оптимальну величину її елементів. Попередніми нашими дослідженнями було встановлено, що визначення оптимальної структури доданої вартості є надто складним завданням і, на нашу думку, воно часто має індивідуальний характер, тобто для кожного підприємства є своє бачення проблеми. Звичайно, обґрунтування такої структури має і загальногалузеві тенденції, тому можна виділити і загальні принципи її формування для зернопродуктового підкомплексу [267].

Відомо, що валова додана вартість – це різниця між випуском товарів і проміжним споживанням. Тобто вона є вартістю, яка прирощена на даному підприємстві. Іншими словами, валова додана вартість складається із таких елементів, як: заробітна плата з нарахуваннями, рента (орендна плата), амортизаційні відрахування, процент на залучений капітал і прибуток. Чиста додана вартість (новостворена вартість) є валовою доданою вартістю за мінусом амортизаційних відрахувань.

Надалі розглядатимемо валову додану вартість, для повнішого аналізу вартості, прирощеної в підприємстві або у галузі в цілому. Насамперед слід зауважити, що усі елементи доданої вартості взаємопов'язані між собою. Аналіз окремого елемента доданої вартості неможливий без порівняння його з величиною інших елементів. Результативною частиною доданої вартості, на яку націлені в кінцевому результаті усі зусилля підприємця – це прибуток. Прибуток у даному випадку виступає як перетворена форма додаткової вартості. Прибуток в структурі доданої вартості, за умови незмінної ціни реалізації продукції та її кількості, залежить від усіх її елементів. Найбільша залежність його прослідковується з величиною заробітної плати з нарахуваннями. За теорією трудової вартості, цю залежність можна охарактеризувати як поділ вартості, створеної працею робітника, на заробітну

плату та додаткову вартість (прибуток). У даному випадку чим більша сума заробітної плати, тим менший прибуток.

Співвідношення прибутку (додаткова вартість) та заробітної плати (вартість робочої сили) визначає такий показник як норма додаткової вартості. Але тут слід врахувати й таку особливість прибутку як перетвореної форми додаткової вартості, що він створюється працівниками, а величина заробітної плати є мотивуючим фактором у підвищенні якості продукції та зростанні виробництва, а й, відповідно, збільшення прибутку. Тому, відповідно за певної технології виробництва потрібно на кожному підприємстві знайти оптимальне співвідношення даних величин.

Такий показник як рівень рентабельності показує, як відносяться між собою у відсотках прибуток та собівартість реалізованої продукції. Чим цей показник вищий, тим краще працює підприємство і тим більша сума прибутку. Однак аналіз ефективності виробництва у зернопродуктовому підкомплексі переконує, що вона є низькою (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Роки	Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	Чистий прибуток (збиток), млн грн	Рівень рентабельності, %		
			всієї діяльності	операційної діяльності	зернових та зернобобових культур
2010	17320,5	17253,6	17,5	24,5	13,9
2015	101996,1	101912,2	30,4	43,0	42,6
2016	90122,1	89816,3	25,6	33,6	37,8
2017	68606,5	68276,8	16,5	23,2	25,0
2018	70770,2	70461,8	14,2	18,9	24,7
2019	90836,3	90167,0	16,1	19,3	11,8

Примітка. *Побудовано автором на основі [3, с.165, 168]

За даними табл. 4.3 рівень рентабельності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах низький і має тенденцію до зниження. Якщо порівняти рівень рентабельності зернових та зернобобових культур у

2019 р. з показником 2010 р., то можна констатувати, що він зменшився на 2,1 в. п. Тенденція до зниження рівня рентабельності простежується і в цілому по сільськогосподарській продукції.

Якщо аналізувати чистий прибуток, то можна відзначити, що він у 2019 р. становив 90167,0 млн грн і, порівняно з 2010 р. збільшився у п'ять разів. Оподаткування прибутку за вказаний період також дещо збільшилося. Так, у процентному співвідношенні в 2010 р. чистий прибуток від показника фінансового результату до оподаткування становив 99,6 %, а у 2019 р. це співвідношення було на рівні 99,3 %.

Якщо проаналізувати інші галузі зернопродуктового підкомплексу, то у борошно-круп'яної галузі, для прикладу, у 2012 р. рівень рентабельності дорівнював (-0,1%), а кількість підприємств, які одержали збиток, становила 38,5 %. Рентабельність виробництва хліба та хлібобулочних виробів (-0,6%), а збиткових підприємств налічувалося 38,7% [268, с. 34].

Як бачимо, у більшості підприємств, які переробляють зернову продукцію, рентабельність виробництва наближається до нуля, не краще становище також із виробництвом зерна. Такий елемент доданої вартості як прибуток відсутній або низький, що унеможлиблює розвиток даних галузей і зернопродуктового підкомплексу в цілому.

На нашу думку, крім диспаритету цін між покупними виробничими ресурсами та реалізаційними цінами на зернову продукцію, негативним фактором зменшення доданої вартості є низький у структурі витрат відсоток витрат на оплату праці [269] (табл. 4.4). Проте з 2017 р. по 2019 р. витрати на оплату праці у сільському господарстві зросли на 1,4 відсоткові пункти.

Такий елемент доданої вартості як амортизаційні відрахування, за умови незмінної ціни та кількості реалізованої продукції, впливає на величину прибутку обернено пропорційно. Слід відзначити, що цей елемент валової доданої вартості у сільськогосподарському виробництві недооцінений. За проведеними у ННЦ «Інститут аграрної економіки» розрахунками, лише за останні 12 років за рахунок не проведеної разової індексації основних засобів, а

відповідно й заниження нарахованих амортизаційних відрахувань у сільському господарстві, недораховано понад 40 млрд грн амортизаційних відрахувань, а доведення середнього рівня амортизаційних відрахувань хоча б до 8% (рівень простого відтворення) за ці роки дало б змогу дорахувати ще 90 млрд грн. Нині амортизаційні відрахування дають можливість відтворити наявні основні засоби за 16-20 років, або вдвічі більше, ніж необхідно за нормативами [270, с. 96].

Таблиця 4.4

**Структура виробничої собівартості продукції (робіт, послуг)
сільського господарства у підприємствах***

	Р.			2019 р. у в. п. до 2017 р.
	2017	2018	2019	
Виробнича собівартість – усього	100,0	100,0	100,0	-
Прямі матеріальні витрати – усього	59,8	56,0	57,7	-2.1
у тому числі насіння та посадковий матеріал	7,5	8,1	8,3	0,8
корми	10,3	11,7	11,4	1.1
інша продукція сільського господарства	1,4	1,5	1,7	0.3
мінеральні добрива	12,3	13,0	15,0	2.7
пальне і мастильні матеріали	7,6	8,8	8,7	1.1
електроенергія	0,8	0,9	1,0	0,2
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	4,6	4,8	5,0	0,4
Прямі витрати на оплату праці	5,0	5,7	6,4	1,4
Інші прямі витрати – усього	19,6	21,4	21,3	1,7
у тому числі відрахування на соціальні заходи	1,1	1,2	1,4	0,3
орендна плата за земельні частки (паї)	8,9	9,9	9,7	0,8
амортизація	4,7	5,8	7,0	2,3
Загальновиробничі витрати – усього	15,6	16,9	14,6	-1,0
з них оплата послуг сторонніх організацій	7,2	7,7	7,7	0,5

Примітка. *Побудовано автором на основі [180, с. 284]

У Великобританії, наприклад, податковим законодавством передбачено можливість списання 55% вартості обладнання в перший р. його експлуатації та 75% у перші три роки, у Франції – 40% за перший р. експлуатації [271, с. 68]. На нашу думку, надважливо прискорити відтворення основних засобів, в основному шляхом придбання сільськогосподарської техніки для запровадження прогресивних енергозберігаючих технологій, які дадуть змогу виробляти більше зерна вищої якості з меншими виробничими витратами. В іншому разі збільшення амортизаційних відрахувань, які включаються до собівартості продукції, знівельюють такий елемент доданої вартості як прибуток.

Рента (орендна плата) та відсоток на залучений капітал нами розглядаються як частина додаткової вартості й дохід інших власників ресурсів. У цьому сенсі, ситуацію потрібно розуміти таким чином, що чим більше підприємство матиме власного капіталу, тим більше, за інших рівних умов, воно одержить прибутку, сплачуючи меншу суму коштів за користування залученим із сторони капіталом. Єдине застереження полягає лише в тому, що ефективність використання позичкового капіталу визначається нормою прибутку, яка повинна бути вищою за банківський процент. Також, маючи більше власного майна та інших ресурсів, необхідних для виробничого процесу, підприємство буде сплачувати меншу суму орендної плати, тим самим збільшуючи прибуток.

Погоджуємося з думкою деяких науковців, які стверджують, що основна частина валової доданої вартості національної економіки формується в галузях, які виробляють проміжні товари, багато з яких експортується [196, с. 75]. До таких товарів належить зерно та продукти його переробки, які не призначені для кінцевого споживання. Тут важливо сформувати оптимальну структуру доданої вартості, яка б забезпечила можливості для розширення виробництва та покращення добробуту працівників усіх галузей зернопродуктового підкомплексу.

Отже, оптимальною структурою доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі вважаємо таку, за якої, по-перше: відбувається постійне збільшення загальної величини доданої вартості, по-друге: простежується збалансованість між заробітною платою та прибутком, по-третє: амортизаційні відрахування забезпечують відтворення основних засобів, по-четверте: орендоване майно і земля та залучений капітал буде використовуватися найефективніше.

У процесі дослідження структури валової доданої вартості в зернопродуктового підкомплексу АПК виявилось, що:

1. Усі елементи доданої вартості є взаємозалежними.
2. Оптимізація структури доданої вартості індивідуальна для кожного підприємства та галузі зернопродуктового підкомплексу, водночас простежується й спільні принципи даного процесу для підкомплексу в цілому.
3. Особливу увагу при формуванні оптимальної структури доданої вартості необхідно приділити на співвідношенню прибутку і заробітної плати. З одного боку, це елементи, які взаємно зменшують або збільшують величину один одного за інших рівних умов, а з іншого – стимулююча функція заробітної плати позитивно впливає на суму прибутку.
4. Для процесу успішної оптимізації структури доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі необхідне технічне переоснащення на основі впровадження прогресивних енергозберігаючих технологій.
5. Підприємство, яке має більше власного майна та обігових коштів, буде сплачувати меншу суму орендної плати й відсотки за користуванням позичковим капіталом, тим самим збільшуючи прибуток.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку продовольства для розвитку галузей, які виготовляють продукти та сировину для їх виробництва, важливо працювати якомога результативніше. Ефективність виробництва в зернопродуктовому підкомплексі АПК залежить від багатьох факторів. Одним із них, на нашу думку, є оптимізація структури доданої вартості в досліджуваному підкомплексі.

4.4. Удосконалення державного регулювання прибутковості зернопродуктового підкомплексу АПК

Зернопродуктовий підкомплекс як найпродуктивніший у системі вітчизняного агропромислового комплексу, забезпечує п'яту частину експорту країни і є одним з найбільших бюджетоутворюючих одиниць. Крім того, цей підкомплекс технологічно пов'язаний з багатьма галузями агропромислового комплексу України та економіки в цілому. З огляду на сучасний стан вітчизняної економіки, зернопродуктовий підкомплекс може стати локомотивом її відродження. Головною проблемою в цьому вбачаємо відсутність комплексних державних програм розвитку як агропромислового виробництва в цілому, так і зернопродуктового підкомплексу. В галузях підкомплексу важливо виробляти та реалізовувати не тільки сировину, а й товари з високою доданою вартістю. Це дасть можливість підвищити національну продовольчу безпеку та наповнити державний бюджет, збільшити валовий внутрішній і національний дохід, а також значно покращити добробут українців.

Від якості функціонування зернопродуктового підкомплексу великою мірою залежить продовольча безпека нашої країни. Крім того, значна частина зернової продукції реалізується на експорт, що приносить вагому суму валютних надходжень. Жорсткість ринкової конкуренції на ринку зерна і продуктів його переробки визначає необхідність державного втручання у процеси виробництва зерна та його просування по ланцюжку переробки. Результатом державного регулювання цих процесів повинна стати максимальна величина виробництва зерна з мінімальними витратами, а також переробка зернової продукції та виробництво готових продуктів на вітчизняних підприємствах з найбільшою доданою вартістю. Науковець С. І. Дем'яненко визначає продовольчу безпеку як можливість для населення купувати продовольство за доступними цінами [272, с.18].

Насамперед пояснимо обставини, за яких будемо розглядати державне

регулювання процесу формування доданої вартості, а не економічної доданої вартості. На відміну від показника загальної суми доданої вартості, економічна додана вартість, має місце тільки тоді, коли окреме підприємство отримує таку віддачу від інвестованого капіталу, котра перевищує витрати на залучення капіталу. Щоб обчислити економічну додану вартість, необхідно від суми чистого операційного прибутку (прибуток за мінусом податку на прибуток) відняти плату за використання власного та залученого капіталу для його створення.

Додана вартість може визначатись у двох видах: валова додана вартість та чиста додана вартість. Чиста додана вартість – валова додана вартість за мінусом амортизаційних відрахувань. Основні елементи валової доданої вартості такі: прибуток, заробітна плата з нарахуваннями, рента (орендна плата), відсоток на залучений капітал та амортизаційні відрахування.

У країнах з розвинутою ринковою економікою, на нашу думку, для характеристики ефективності роботи підприємства доцільніше визначати й досліджувати показник економічної доданої вартості. Наша оцінка ґрунтується на тому, що в цих країнах уже склалася оптимальна структура доданої вартості, а саме: елементи доданої вартості набули оптимальних величин, тому менеджмент підприємства сконцентровує увагу на отриманні максимальної величини економічної доданої вартості, тобто прибутку за мінусом податків та плати за капітал.

Інша ситуація із формуванням доданої вартості склалася в нашій країні. Усі елементи доданої вартості характеризуються диспропорцією. Це стосується і процесу формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК. Якщо розглянути формування доданої вартості в цьому підкомплексі України, то необхідно констатувати, що існує певна несправедливість в її розподілі між галузями. Відокремленість деяких галузей зернопродуктового підкомплексу, неузгодженість питань ціноутворення призводить до того, що через нестачу коштів зерновиробництво не в змозі повноцінно розвиватися, запроваджувати прогресивні технології вирощування зернових культур та

поставляти потрібну кількість якісної продукції на переробку та в торговельну мережу.

На нашу думку, отримання максимальної величини доданої вартості в досліджуваному підкомплексі можливе тільки за умови комплексного його розвитку в межах агропромислового комплексу нашої країни та взаємодії його з іншими галузями економіки (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Значення державного регулювання у стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу та збільшення доданої вартості*

Примітка. *Сформовано автором

У державному регулюванні поглиблену увагу необхідно приділити активізації вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації. Це посилить процеси створення більшої доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Також, на наше переконання, необхідно удосконалювати законодавчу базу для створення кластерів, затвердження програм їх розвитку на національному та регіональному рівнях. Перелічені дії держави повинні бути

направлені на стимулювання виробництва продукції підкомплексу з вищою доданою вартістю, спираючись на підвищення конкурентоспроможності продукції.

Крім того, важливо посилити контроль з боку держави як за якістю продукції, так і за умовами виробництва. Підтримуємо позицію запровадити досвід розвинених країн, коли в першу чергу сертифікується виробник, а вже потім контролюється і сертифікується продукція, яку він виробляє. Сертифікації підлягають і ґрунти, на яких виробляється сировина [273, с. 33]. Сертифікований виробник має більше шансів експортувати свою продукцію та реалізовувати її на внутрішньому ринку за високими цінами, а, отже, отримувати більшу додану вартість.

Перспективним є також розвиток органічного землеробства. Дослідники обґрунтовано вважають, що у перспективі попит на безпечні харчові продукти зростатиме не тільки в Україні, але і на європейських ринках продовольства [274, с. 50]. Виробництво таких продуктів - один із важливих чинників збільшення доданої вартості зернопродуктового підкомплексу, адже їх ціна набагато вища у порівнянні із звичайними.

Важливо здійснити аналіз ефективності вже прийнятих раніше державних програм розвитку агропромислового комплексу та його підкомплексів. Наприклад, у країнах ЄС оцінка ефективності програм державної підтримки суб'єктів господарювання вже багато років є обов'язковим елементом процесу прийняття рішень про витрачання державних коштів [275, с. 85]. У цьому контексті необхідно зауважити, що концептуальні основи державного регулювання, на нашу думку, повинні забезпечуватися послідовністю державних програм у стратегічному розвитку, а не ситуативному прийняттю рішень.

Вітчизняний ринок зерна не характеризується стабільністю цін, що призводить до збитків як у виробництві, так і у переробних галузях. Вкажемо на причини такої ситуації. По - перше, погоджуючись з думкою деяких учених, можна констатувати, що державний ціновий вплив на вітчизняному ринку

зерна практично не відчутний. Країни світу запроваджують циклічні (компенсаційні) виплати, які являють собою різницю між реальними ринковими цінами і базовою гарантованою ціною. По - друге, в умовах роздрібненості виробників зерна й переробних підприємств та індикативного планування не можливо на державному рівні визначити оптимальні площі посіву зернових та обсяг виробництва. Це призводить до нестачі або перевиробництва певних видів продукції, що збільшує цінові ризики для виробників.

Необхідно також постійно дбати про підвищення матеріального стимулювання працівників зернопродуктового підкомплексу, оскільки заробітна плата є одним з основних елементів доданої вартості. Добре мотивований працівник виконує покладені на нього обов'язки якісніше, що позитивно впливає на результативність роботи, тобто на прибуток. На наше переконання, потрібно підняти престижність сільськогосподарської праці та довести її рівень до середнього по економіці.

Якщо розглянути ринок праці у процесі глобалізації, то вчені виділяють два головні шляхи його формування:

1) об'єднання ринків праці окремих країн, коли ліквідуються будь-які перешкоди на ринку – соціальні, культурні, адміністративні. Наприклад, Шенгенська угода про єдиний ринок праці;

2) міграція трудових ресурсів країни. У даному аспекті розглядають як фізичне переміщення, так і переміщення віртуальне, за допомогою нових методів комунікацій [276, с. 38].

Отже, для збільшення доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі необхідно задіяти всі можливі інструменти державного регулювання (рис. 4.5).

Важливо вказати, що надання пільгових кредитів допоможе виробникам зерна збільшити вартість оборотних засобів у періоди до збирання урожаю. Це стабілізує фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Також необхідно відновити спеціальний режим оподаткування сільськогосподарських

товаровиробників податком на додану вартість. Тобто потрібно залишати ці кошти виробникам у повному обсязі для закупівлі товарів і послуг. Квоти на експорт продуктів переробки зерна теж потребують збільшення. Удосконалення адміністративних інструментів державного регулювання передбачає забезпечення правового поля. У системі зернопродуктового підкомплексу необхідно усунути посередників, які вилючать у виробників значну частину доданої вартості у вигляді прибутку [277].

Рис. 4.5. Засоби державного регулювання щодо величини доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Сформовано автором

У результаті проведеного дослідження було визначено, що в Україні спостерігається тенденція до збільшення виробництва зерна, а обсяги переробки зерна та виробництва готових продуктів із нього зменшуються. Експортується переважно зерно як сировина, а продукти його переробки в експорті мають незначну частку. Тобто реалізується продукція з низькою доданою вартістю. Відповідно бюджет країни не одержує додаткових надходжень, а підприємства зернопродуктового підкомплексу – прибутку. Погоджуємося із твердженням науковців, що для підвищення ефективності участі у глобальних ланцюгах вартості (ГЛВ) необхідно стимулювати інноваційну діяльність, захист прав інтелектуальної власності, підвищення рівня освіти та кваліфікації працівників. Одночасно із залученням до ГЛВ

підвищення рівня доданої вартості, створеної у країні, має бути одним із пріоритетів державної політики [278, с. 47].

Одним із основних елементів доданої вартості є заробітна плата. У порівнянні з середньомісячною заробітною платою у деяких європейських країнах, в Україні вона на порядок менша, хоча темпи її зростання досить високі (табл.4.5).

Таблиця 4.5

Середньомісячна заробітна плата в деяких країнах Європи, дол. США*

Країна	Рік						2017 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	
Україна	42,3	157,3	283,5	192,0	202,8	267,1	631,4
Австрія	2151,2	3296,4	4025,4	3788,1	3873,3	4034,2	187,5
Велико- британія	2842,9	4039,8	4009,9	4276,0	3879,9	3776,0	132,8
Греція	1070,0	1949,6	2362,2	1616,6	1597,6	1632,1	152,5
Іспанія	1435,0	2271,8	2988,5	2606,9	2589,2	2642,0	184,1
Італія	1638,6	2581,1	3072,2	2674,4	2691,2	2750,2	167,8
Німеччина	2154,3	3159,0	3620,0	3476,1	3541,0	3713,6	172,4
Франція	1963,3	3086,8	3746,9	3367,9	3397,6	3541,8	180,4
Швейцарія	3575,9	5273,0	6900,1	7540,7	7338,9	7351,7	205,6

Примітка. *Побудовано автором на основі [186, с. 445–446]

В еквіваленті долара США рівень заробітної плати в Україні за період 2000-2017 рр. зріс у 6,3 рази. Вірогідно, що найбільше збільшення зростання серед країн Європи. Але якщо порівняти середньомісячну заробітну плату у Швейцарії та Україні, то вона різниться у 27,5 разів не на користь нашої держави. Навіть в одній із найбідніших країн Євросоюзу – Греції, у 2017 р. середньомісячна заробітна плата перевищувала її рівень у нашій країні в шість разів.

Відомо, що у передових країнах Європи продуктивність праці висока, тому й рівень заробітної плати в них досягає таких значень. Все ж, на наш

погляд, таку значну різницю в оплаті не можна пояснити тільки високою продуктивністю праці. Особливо у сільськогосподарському виробництві, де більшість комбайнів і тракторів, а також насіння та засобів захисту рослин переважно іноземного виробництва. У цьому сенсі праця українців недооцінена.

Якщо проаналізувати середньомісячну номінальну заробітну плату штатних працівників за видами економічної діяльності, то можна констатувати, що у сільському господарстві в 2019 р. вона становила 84,4 %, від середнього значення по економіці країни [3, с. 22].

У галузях виробництва харчових продуктів та переробної промисловості середньомісячна заробітна плата також нижча від загальнодержавного показника. Тобто у підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК такий елемент доданої вартості як заробітна плата не відповідає середньому рівню економіки України, не враховуючи нижчого на порядок її значення порівняно з розвиненими європейськими державами. Важливо чітко усвідомити, що новий продукт створює робітник, і кількість та якість праці великою мірою залежить від його матеріальної заінтересованості в результатах праці. Відповідно це впливає і на суму прибутку – іншого елемента доданої вартості. Вищезазначене свідчить про взаємозалежність даних елементів доданої вартості [279].

Необхідність удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК доведемо на прикладі аналізу виробництва валової продукції за основними видами сільськогосподарської продукції (табл. 4.6). У порівнянні з 1990 р. у 2018-му валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2010 року складала 95,3 %, а вартість виробництва зернових та зернобобових культур перевищила рівень базового року на 38,9 %. Водночас рівень рентабельності виробництва зерна знизився від 275,1 % у 1990 р. до 24,7 % у 2018-му [3, с. 165, 179].

**Валова продукція за основними видами сільськогосподарської
продукції (у постійних цінах 2010 року), млн грн***

Показник	Рік						2018р., у % до 1990 р.
	1990	2000	2005	2010	2013	2018	
Валова продукція – всього	282774,2	151022,2	179605,8	194886,5	252859,0	269408,1	95,3
у т.ч. продукція рослинництва	145502,0	92838,9	114479,9	124554,1	175895,2	198658,1	136,5
з них зернові та зернобобові культури	53342,4	27189,4	41744,7	41633,0	66997,3	74076,8	138,9
технічні культури	33337,9	16812,5	22534,8	33031,2	49108,6	64127,9	192,4
картопля, овочі та баштанні продовольчі культури	26038,3	35029,3	37236,2	37996,5	45762,2	45416,7	174,4

Примітка. *Побудовано автором на основі [231, с. 47; 280]

Тобто, нарощуючи високими темпами виробництво зерна за низької заробітної плати працівників, зернове господарство має надто низьку рентабельність. Як стверджують вчені, одна з основних причин криється в тому, що, для прикладу, за 1991-2013 рр. склався більш як восьмикратний диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію промисловості, яка надходить до села, що призвело до втрат сільським господарством за цей період понад трильйон гривень доходу [281, с. 34].

Отже можна дійти висновку, що ринкове саморегулювання в цьому випадку не спрацювало. Тому удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК є актуальним завданням. Роль і місце державного регулювання в процесі формування доданої вартості в досліджуваному підкомплексі АПК розглянемо

на рис. 4.6.

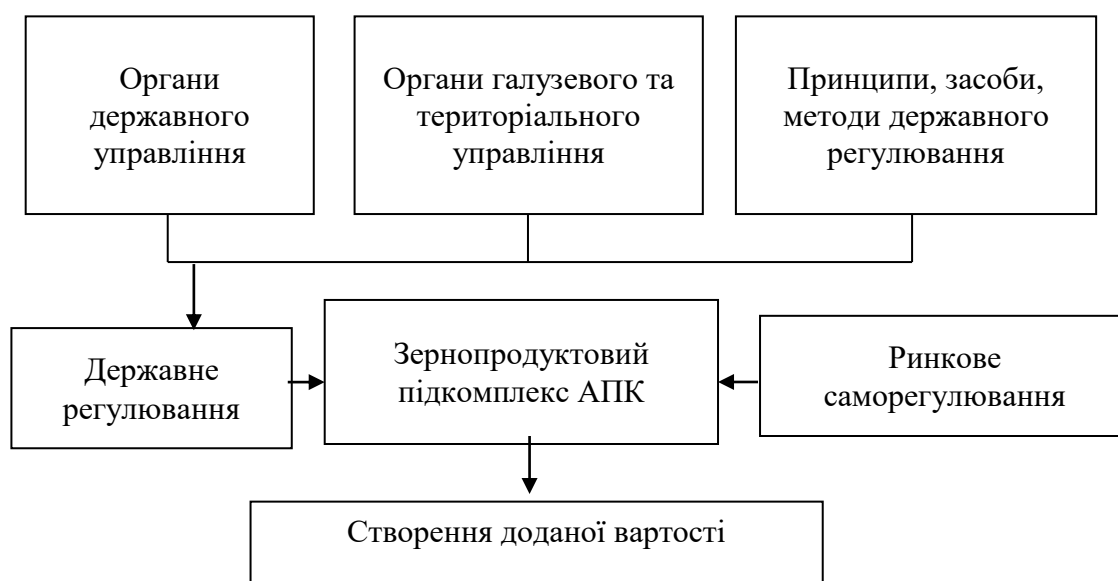

Рис. 4.6. Роль і місце державного регулювання у процесі формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Сформовано автором

Державне регулювання виконує багато функцій до переліку яких належить також сприяння формуванню системи необоротного кредитного та страхового обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, участь у підтримці родючості ґрунтів тощо. За даними ОУСР, частка допомоги держави в доходах фермерів тривалий час становила: у США – 30 %, Канаді – 45, країнах Спільного європейського ринку – 49, Австрії – 52, Швеції – 59 , Японії – 66, Фінляндії – 71, Норвегії – 77 %. В Україні ж розмір державної підтримки сільського господарства нині не перевищує 4 %. При цьому слід зазначити, що навіть ті невеликі кошти, які держава виділяє сільському господарству, не доходять до більшості виробників продукції через недосконалість критеріїв і механізмів розподілу, нерідко тут присутня і корупційна складова [234, с. 86]. Якщо проаналізувати стан ґрунтів, то можна констатувати, що деградованість їх перевищує 60 %, втрати гумусу та поживних речовин – 43 % [282, с. 61]. А це означає, що на таких ґрунтах буде недоодержано значну суму доданої вартості,

зокрема і в зерновій галузі, та відповідно менше буде вироблено доданої вартості на переробних підприємствах зернопродуктового підкомплексу.

Підтримуємо позицію вчених, які стверджують, що державна підтримка з різних причин дедалі більше концентрується навколо холдингів і великих підприємств. На них припадає три четверті державної підтримки, а понад половини малих підприємств і фермерських господарств підтримки не одержують. Для порівняння: в США, навпаки, більше половини обсягів державної підтримки надається малим підприємствам, а таких, що не одержують підтримки взагалі немає [245, с. 42]. Крім того, на нашу думку, необхідно постійно контролювати використання державних коштів, які виділяються на підтримку вітчизняних товаровиробників. Вчені стверджують, що в Україні такий аналіз державних програм розвитку або взагалі не проводиться, або є методично недосконалим [275, с. 85].

Тут так само слід наголосити, що кожній країні притаманна певна специфіка державного регулювання економіки, і копіювати це регулювання є не завжди виправданим. Погоджуємося із думкою вчених стосовно того, що нині залишається актуальним розроблення та запровадження законодавчих і нормативно-правових актів із формування економічних засад конкурентоспроможного аграрного виробництва, інвестиційної привабливості галузі та збереження набутої позитивної динаміки. Розроблення стратегії розвитку аграрного сектору економіки потребує залучення фахівців-практиків, оскільки копіювання напрацьованого світового досвіду без урахування конкретних умов ведення сільськогосподарського виробництва в Україні несе певні ризики [283, с. 81].

Види інструментів державного регулювання щодо формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК показано на рис. 4.9.

Рис. 4.7. Види інструментів державного регулювання щодо формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Сформовано автором

На наше переконання, у галузях зернопродуктового виробництва потрібно ширше застосовувати інструменти економічного та правового державного регулювання. В основному це стосується прийняття законодавчих та підзаконних документів, на основі яких будуть встановлені більш прийнятні податкові ставки та запроваджені додаткові податкові пільги для підприємств зернопродуктового підкомплексу, зокрема надання пільгових кредитів, що покращить їх фінансове становище.

Також варто відмітити, що регулювання цін і доведення держзамовлення суб'єктам господарювання зернопродуктового підкомплексу є одночасно економічними та адміністративними інструментами державного регулювання. З одного боку, держзамовлення обов'язкове до виконання, а з іншого воно є гарантією для сільськогосподарського підприємства в реалізації певної кількості продукції за фіксованими цінами. Це дає можливість підприємству спланувати своє виробництво та придбати відповідні ресурси із високою ймовірністю отримати найбільший прибуток.

Ціни теж можуть використовуватись як інструменти адміністративного та економічного регулювання. Держава може здійснювати адміністративний вплив через встановлення, наприклад, фіксованих цін на деякі сорти хліба та інших продуктів переробки зерна, а також ціни на зерно у договорах держзамовлення тощо. З іншого боку, ціни є орієнтиром для виробників зерна та підприємств з переробки зернової продукції щодо можливості отримання відповідної суми виручки та порівняння її з витратами, щоб виявити перспективи розвитку виробництва.

Одним із факторів збільшення величини доданої вартості, а саме додаткової суми прибутку, в зерновому господарстві є наявність сучасних зерносховищ, оскільки ціна зерна у весняно-літній період значно зростає. Дослідники стверджують, що лише 15 % сільськогосподарських підприємств із земельним банком понад 10 тис. га володіють сучасними зерносховищами, а 23 % з них також сучасні ємності та склади підлогового зберігання зерна. Що стосується дрібних сільськогосподарських формувань, то лише 1 % з них мають по-сучасному облаштовані зерносховища. Можливість відвантаження зерна на різні види транспорту, формування великих експортних партій, оснащеність сучасним технологічним обладнанням та лабораторіями якості є одним із важливих показників ефективності функціонування зерносховищ, і в цьому аспекті сільськогосподарські підприємства неконкурентоспроможні порівняно з посередниками [284, с. 120-121]. Таким чином, продаючи переважну частину зерна посередникам (86,8 % в 2013 р. [230, с. 135]), а в наступні роки ситуація

не змінилася, сільськогосподарські підприємства недоодержують значну частину доданої вартості, яка в даному випадку, виключається із загальної суми доданої вартості зернопродуктового підкомплексу. Державна підтримка сільськогосподарського товаровиробника у даному сенсі є доцільною.

За необхідної державної підтримки могли б забезпечити значне збільшення доданої вартості і підприємства, які переробляють зерно на непродовольчі цілі та побічну продукцію зерновиробництва. Науковці стверджують, що в Україні роками простоюють потужності понад 40 підприємств спиртової промисловості, які за умов незначного технічного переоснащення і невеликих капіталовкладень (1,5 млн дол. США у кожний спиртозавод) можуть вже за рік виробляти близько 1 млн тонн якісного етанолу [285, с. 46]. До того ж в нашій державі лише 2 % спожитої енергії від її загального обсягу одержується із біомаси, тоді як у Західній Європі – 10-12 %, а у ряді скандинавських країн – від 17 до 40 % етанолу [286, с. 22]. Завантаження цих потужностей спричинить збільшення попиту на зерно та побічну продукцію зерновиробництва, що в свою чергу дасть змогу виробляти більше продукції, запроваджуючи прогресивні енергозберігаючі технології. Відповідно зросте сума доданої вартості, в основному за рахунок збільшення таких її елементів, як прибуток, заробітна плата з нарахуваннями та амортизаційні нарахування.

Результатом державного регулювання повинен стати максимальний обсяг виробництва зерна з мінімальними витратами, а також переробка зернової продукції та виробництво готових продуктів на вітчизняних підприємствах з найбільшою доданою вартістю. Аналіз сучасного стану формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК свідчить про те, що всі елементи доданої вартості знаходяться у диспропорції. Звичайно, отримання максимально можливого прибутку є основною ціллю будь-якого госпрозрахункового підприємства, але джерела його створення та збільшення, на наше переконання, слід шукати саме у досягненні оптимальної пропорції елементів доданої вартості.

Потрібно також посилити державну допомогу у розвитку інфраструктури підприємств досліджуваного підкомплексу. Через відсутність зерносховищ сільськогосподарські підприємства велику кількість зерна реалізують посередникам. Тому вони недоодержують значну частину доданої вартості, яка в даному випадку виключається із загальної суми доданої вартості зернопродуктового підкомплексу [287]. Також необхідна державна підтримка у створенні умов для розвитку логістичної інфраструктури, а саме збільшення перевезень зерна, зернопродуктів та виробничих ресурсів для зерновиробництва автомобільним, залізничним та річковим транспортом. Розглянемо перевезення харчових продуктів та продукції сільського господарства автомобільним транспортом (рис. 4.8).

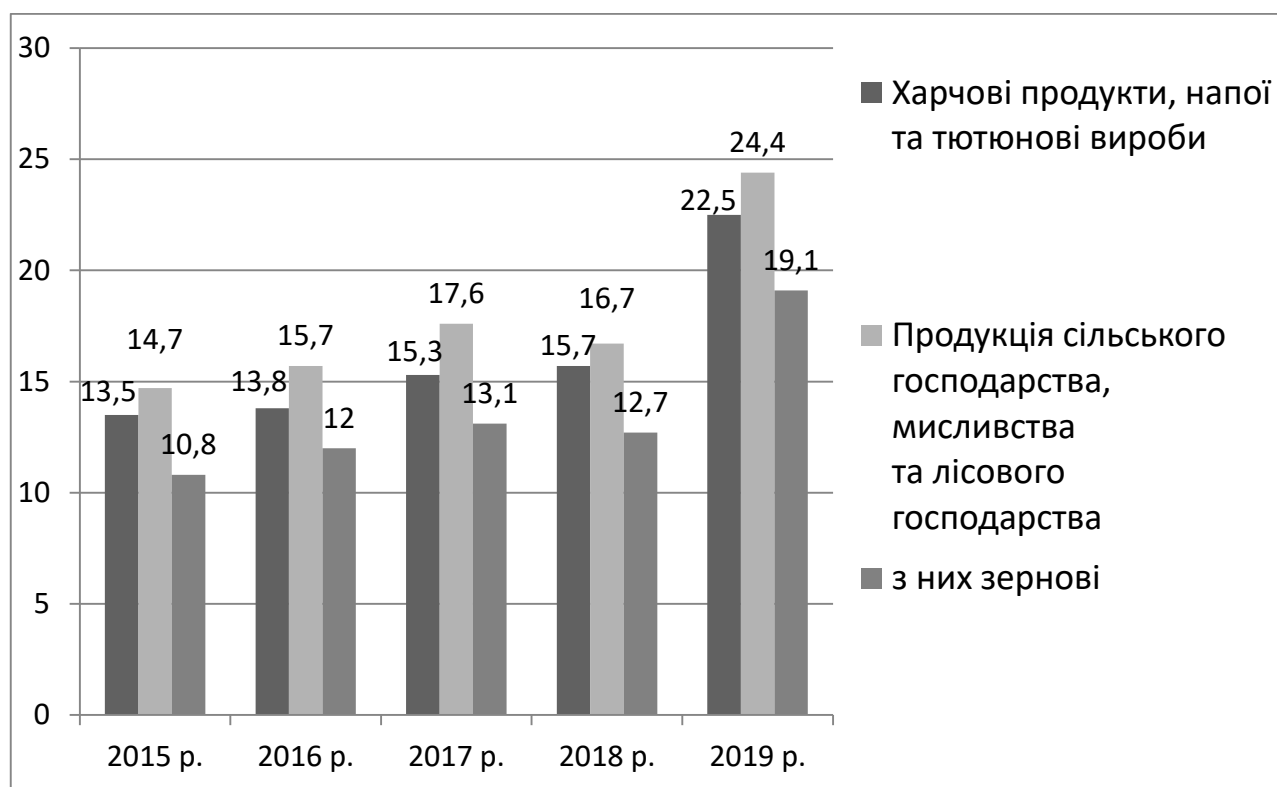

Рис. 4.8. Динаміка перевезення деяких вантажів автомобільним транспортом в Україні, млн тонн*

Примітка. *Побудовано автором на основі [288, с. 34]

За період 2015–2019 рр. перевезення продукції сільського господарства, мисливства та лісового господарства зросло на дві третини і досягло 24,4 млн

тонн. У 2019 р. порівняно з 2015 р. перевезення зерна автомобільним транспортом досягли 19,1 млн тонн.

Існують нерівні умови визначення вартості перевезення вантажів залізницею, особливо для аграрного сектору економіки. Проте, незважаючи на збільшення тарифів та зменшення загальної кількості перевезених вантажів даним видом транспорту, перевезення хлібних вантажів у 2019 р. зросли порівняно з 2010 р. більше ніж у три рази і склали 40 млн тонн (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Динаміка перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні*

Показник	Одиниця виміру	Рік					2019 р. у % до 2010 р.
		2010	2011	2012	2015	2019	
Усі вантажі	млн тонн	433	469	457	350	313	72,3
	у % до підсумку	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
Хімічні та мінеральні добрива	млн тонн	12	15	13	10	9	75,0
	у % до підсумку	2,8	3,2	2,8	2,9	2,9	+0,1 в.п.
Хлібні	млн тонн	13	15	24	29	40	307,7
	у % до підсумку	3,0	3,2	5,3	8,3	12,8	+9,8 в.п.

Примітка. *Розраховано автором на основі [289, с. 47–48; 288, с.36]

За зменшення загального обсягу перевезень залізничним транспортом на 27,7 %, частка перевезення хлібних вантажів за досліджуваний період до загального обсягу перевезень зросла на 9,8 в. п. Такі обставини пояснюються збільшенням обсягів виробництва зерна і його реалізації та нижчими тарифами у порівнянні з автомобільним транспортом. Якщо розглянути перевезення вантажів зернової групи автомобілями, то можна констатувати, що їх обсяг у 2015 р. склав 10750,69 тис. тонн [289, с. 48]. Такий показник свідчить про те, що автомобільні перевезення вантажів продукції зернопродуктового підкомплексу посідають друге місце після залізничних.

Нарощуються обсяги перевезень хлібних вантажів та виробничих ресурсів для зернопродуктового підкомплексу, зокрема мінеральних добрив, і річковим транспортом (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Динаміка перевезення вантажів річковим транспортом в Україні*

Показник	Одиниця виміру	Рік					2019 р. у % до 2010 р.
		2010	2011	2012	2015	2019	
Усі вантажі	млн тонн	6989	5721	4295	2840	3990	57,1
	у % до підсумку	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
Хімічні та мінеральні добрива	млн тонн	89	93	130	124	145	162,9
	у % до підсумку	1,3	1,6	3,0	4,4	3,6	+2,3 в.п.
Хлібні	млн тонн	287	290	426	391	451	157,1
	у % до підсумку	4,1	5,1	9,9	13,8	11,3	+7,2 в.п.

Примітка. *Розраховано автором на основі [289, с. 50–51; 288, с. 38]

У 2019 р. хімічних та мінеральних добрив перевезено 145 тис. тонн, що більше показника 2010 р. в 1,6 рази. За досліджуваний період перевезення хлібних продуктів зросло у 1,5 рази і в 2019 р. досягло 451 тис. тонн. Також збільшилася частка перевезень вказаних вантажів до загального підсумку відповідно на 2,3 та 7,2 в. п. До того ж це відбувається тоді, коли загальний обсяг перевезень річковим транспортом за період 2010–2019 рр. зменшився наполовину.

Наведені приклади перевезення зернової продукції різними видами транспорту показують позитивну динаміку, але вказані обсяги перевезень недостатні та їх потрібно збільшувати.

Недосконалість державного регулювання процесом формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі не дає змоги його підприємствам

забезпечувати ефективне виробництво та отримувати необхідну масу прибутку. Тому удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості повинно стати рушійною силою розвитку не тільки зернопродуктового підкомплексу, а й усього агропромислового комплексу України.

На нашу думку, потрібно приділити увагу не тільки величині отриманого прибутку, а й формуванню інших елементів доданої вартості. Насамперед, це стосується зерновиробництва як первинної ланки зернопродуктового підкомплексу. Маємо на увазі те, що від структури та величини елементів доданої вартості, які включаються до собівартості виробництва зерна, значною мірою залежить і формування прибутку. Тобто чим ефективніше виробництво зерна, тим більше буде отримано прибутку, а продукція стане конкурентоздатнішою. Це дозволить у зернопродуктовому підкомплексі формувати подальші ланцюги доданої вартості здійснювати з меншою початковою вартістю, що позитивно вплине на ефективність функціонування усього підкомплексу. Тому державна підтримка, насамперед зерновиробництва, відчутно сприятиме поліпшенню фінансового стану аграрних підприємств і підприємств, що переробляють зернову продукцію.

Крім того, необхідна допомога держави у процесах інтеграції фермерських господарств, які нині самотужки займаються вирішенням проблем пошуку виробничих ресурсів та збуту продукції. Наприклад, адміністрація США сприяє розвитку процесу горизонтальної та вертикальної інтеграції в аграрному секторі економіки, що уможливорює розв'язання багатьох проблем фермерів без значних державних впливань [290].

Однією із головних проблем формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі є те, що кінцевому споживачеві реалізується, переважно, зерно як сировина, а продукти його переробки мають незначний відсоток [291]. На цей процес впливає декілька внутрішніх та зовнішніх факторів.

По-перше, зерновиробництво в Україні є основною галуззю сільськогосподарського виробництва, що тісно пов'язана із тваринництвом.

Недостатній розвиток галузі тваринництва стримує зростання комбікормового виробництва, основою якого є зерно.

По-друге, зменшення внутрішнього споживання населенням продуктів переробки зерна та готових зернових продуктів.

По-третє, галузі промисловості, що переробляють зерно на спирт працюють не на повну потужність.

По-четверте, ціни на вітчизняне борошно на міжнародному ринку низькі. Всього у 2015–2016 маркетинговому році Україна відвантажила 344 тис. тонн борошна на суму 72,9 млн дол. США, ставши одночасно світовим лідером за обсягами поставок і аутсайдером – за вартістю. Середня ціна на борошно вищого ґатунку за умовами FCA в 2015–2016 маркетинговому році знизилася в порівнянні з попереднім маркетинговим періодом і склала 193,2 дол. за тонну в червні 2016 р. Друге місце в світі за обсягами експорту борошна займають США – в 2015–2016 році вони поставили на світові ринки 303 тис. тонн борошна на суму 151,02 млн дол. США. Таким чином обсяг коштів, виручених цією країною від експорту борошна, більш ніж удвічі перевищує аналогічний показник в Україні [292].

Автором визначено концептуальні основи державного регулювання доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі, при комплексному застосуванні усіх інструментів державного регулювання. Для збільшення доданої вартості в досліджуваному підкомплексі, на нашу думку, з боку держави необхідно вжити низку таких заходів:

1. Провести аналіз ефективності прийнятих раніше державних програм розвитку агропромислового комплексу та його підкомплексів. Забезпечити певну послідовність державних програм у стратегічному розвитку, а не ситуативно приймати рішення.

2. Удосконалити законодавчу базу для посилення вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації, створення кластерів.

3. Стимулювати виробництво продукції підкомплексу з вищою доданою вартістю.

4. Сприяти розвитку органічного землеробства.
5. Провести сертифікацію виробників зернової продукції.
6. Забезпечити часткову компенсацію вартості техніки, добрив, пального, яке імпортується.
7. Надавати пільгові кредити підприємствам підкомплексу.
8. Відновити спеціальний режим оподаткування сільськогосподарських товаровиробників податком на додану вартість.
9. Домогтися збільшення квот на експорт продуктів переробки зерна.
10. Довести рівень заробітної плати у сільському господарстві, у тому числі у зернопродуктовому підкомплексі, до середнього по економіці.

Крім того, виходячи із розглянутого переліку заходів щодо збільшення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі за участі держави, нами виділено такі основні завдання:

- покращення фінансового становища підприємств зернопродуктового підкомплексу для швидшої модернізації та розвитку виробництва, а також зменшення залежності від позик через збільшення частки пільгового кредитування;

- зростання заробітної плати працівників підкомплексу, що стане потужним мотиваційним фактором для збільшення продуктивності й підвищення іміджу праці у вказаних галузях економіки через зростання мінімального її рівня;

- посилення міжгалузевих виробничих зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі через врахування економічних інтересів усіх учасників цього процесу та витіснення із ринку зерна посередників. Останні, не виробляючи продукції, вилучають не належну їм частину доданої вартості підкомплексу у вигляді прибутку;

- посилення державного регулювання тих галузей національного господарства, основною сировиною виробництва яких є зерно. Особливу увагу необхідно приділити розвитку тваринництва, що дасть можливість збільшити виробництво комбікормів;

- забезпечення експорту зерна високої якості, а також збільшення частки експорту зернової продукції із високою доданою вартістю через покращення митного законодавства та створення відповідних пільгових експортних умов.

Стратегічні напрями державного регулювання у зернопродуктовому підкомплексі АПК, на наше переконання, повинні бути такими:

1. Доцільно розробити на державному рівні концептуальну стратегію розвитку зернопродуктового підкомплексу як однієї з головних ланок у максимізації доданої вартості усього агропромислового комплексу України.

2. Необхідно у галузях зернопродуктового підкомплексу АПК ширше застосовувати інструменти економічного та правового державного регулювання.

3. Посилити державну допомогу підприємствам зернопродуктового підкомплексу для зменшення негативного впливу диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію і продукцію промисловості.

4. Забезпечити покращення державної підтримки суміжних підкомплексів АПК, які переробляють зерно та побічну продукцію зерновиробництва. Завантаження цих потужностей забезпечать збільшення попиту на зернову продукцію. Відповідно зросте сума доданої вартості, в основному за рахунок збільшення таких її елементів, як прибуток, заробітна плата з нарахуваннями та амортизаційні нарахування.

5. Передбачити державне втручання для розвитку інфраструктури зернопродуктового підкомплексу АПК.

Отже, роль державного регулювання в умовах сучасного недосконалого ринкового середовища в зернопродуктовому виробництві є дуже важливою. З огляду на те, що зернопродуктовий підкомплекс АПК нашої країни – один із провідних підкомплексів, він потребує постійної уваги з боку держави.

Висновки до розділу 4

1. Кооперація є важливим чинником формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати усі види кооперації у

виробництві та переробці зернової продукції, приділяючи особливу увагу дрібним товаровиробникам.

2. Одним зі значних резервів підвищення ефективності функціонування агропромислового виробництва, у тому числі зернопродуктового підкомплексу, є формування кластерів, які можуть створити умови для раціонального використання виробничого потенціалу з метою виробництва необхідного продукту. Мається на увазі не збільшення витрат на виробництво чи додаткові інвестиції, а виважено використовуючи наявні ресурси, збільшити не тільки обсяги виробництва та отримання прибутку, але і величину доданої вартості.

3. Оптимальною структурою доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі визначаємо таку, за якої, по-перше: відбувається постійне збільшення загальної величини доданої вартості, по-друге: забезпечується збалансованість між заробітною платою та прибутком, по-третє: амортизаційні відрахування забезпечують відтворення основних засобів, по-четверте: орендоване майно, земля та залучений капітал використовуватимуться найефективніше.

4. Недосконалість державного регулювання процесом формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі не дає змоги його підприємствам вести ефективне виробництво та отримувати необхідну масу прибутку.

Основні наукові результати дослідження розділу 4, опубліковані у працях автора [246, 248, 254, 260, 261, 266, 269, 277, 279, 287, 291], наведених у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 5

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ ДОСЯГНЕННЯ МАКСИМАЛЬНО МОЖЛИВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

5.1. Удосконалення внутрішньогосподарського розрахунку на підприємствах та об'єднаннях зернопродуктового підкомплексу АПК

Ефективність виробництва в підприємствах зернопродуктового підкомплексу великою мірою залежить від його організації. У країні задекларовано розвиток усіх форм власності, тому в конкретних умовах виробництва необхідно обрати таку організаційно-правову форму господарювання, яка б дала можливість найефективніше використовувати виробничі ресурси та досягати максимальної величини прибутку.

Одним із чинників, який сприяє підвищенню ефективності виробництва в зернопродуктовому підкомплексі є запровадження в підприємствах підкомплексу внутрішньогосподарського розрахунку. За визначенням, внутрішньогосподарський розрахунок – це система взаємовідносин між підприємством, як юридичною особою, та його внутрішніми підрозділами, яким в умовах ринкових відносин надається більше самостійності.

Запровадження внутрішньогосподарського розрахунку в підприємствах зернопродуктового підкомплексу може значно збільшити їх прибуток, що є результативною частиною доданої вартості. Також підвищується матеріальна заінтересованість працівників у формі збільшення заробітної плати, що також є складовою частиною доданої вартості.

У системі внутрішньогосподарських відносин важливе значення має справедливий розрахунок між підрозділами підприємств зернопродуктового підкомплексу за наці послуги, а також раціональне використання виробничих ресурсів усіма підрозділами кожного підприємства з одночасним збільшенням

виробництва продукції найвищої якості. Запровадження та удосконалення внутрішньогосподарського розрахунку в підприємствах зернопродуктового підкомплексу сприятиме збільшенню величини доданої вартості та підвищенню ефективності виробництва.

Збалансований розвиток усіх підприємств та галузей зернопродуктового підкомплексу є важливим фактором зростання величини доданої вартості. Такий розвиток може бути забезпечений багатьма чинниками, один із яких покращення внутрішньогосподарських відносин у підприємствах підкомплексу.

В умовах ринкових відносин усі підприємства, які метою діяльності визначають отримання прибутку, незалежно від галузі виробництва, працюють на господарському розрахунку. Організація виробничих відносин між підрозділами підприємства може бути різною за формою та змістом, але вона повинна забезпечувати виробництво необхідної кількості продукції відповідної якості з мінімальними витратами. Усім цим критеріям відповідає запровадження внутрішньогосподарського розрахунку. За іншим визначенням, що надає Економічна енциклопедія, внутрішньогосподарський розрахунок – це складова частина економіки підприємства, засіб поєднання економічних інтересів госпрозрахункових підприємств, окремих його підрозділів та окремих працівників. Він ґрунтується на виробничо-господарській самоокупності у виробничій діяльності, оплаті праці за рахунок зароблених виробничим підрозділом засобів, частина яких після відповідних відрахувань надходить у повне розпорядження цього підрозділу [27].

На нашу думку, підприємствам, які вирощують зернові та зернобобові культури та займаються переробкою зернової продукції, для підвищення ефективності виробництва та максимізації прибутку також необхідно запроваджувати внутрішньогосподарський розрахунок. Організацію внутрішньогосподарських відносин за умови впровадження внутрішньогосподарського розрахунку в зерновиробництві наведено на рис. 5.1.

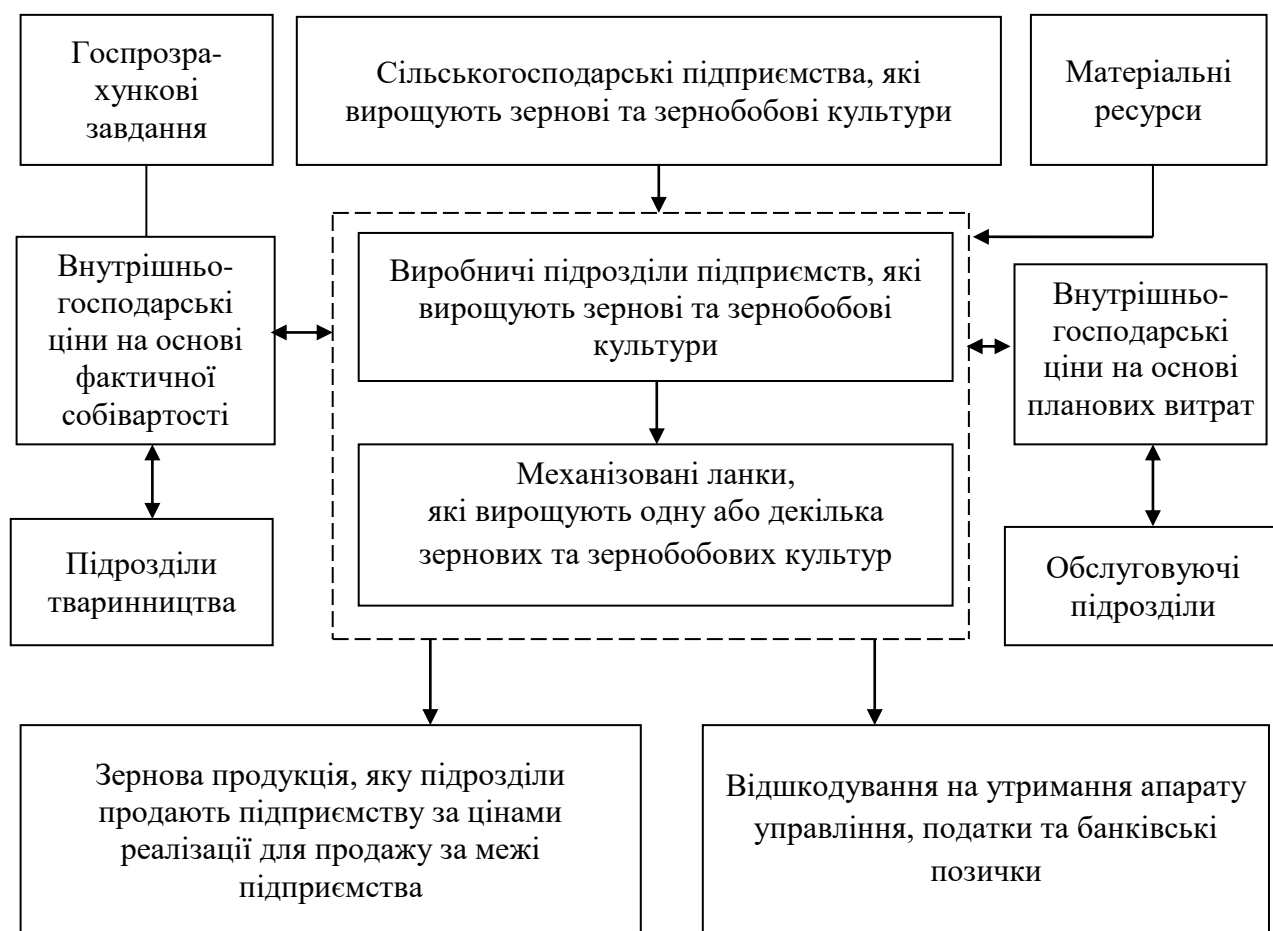

Рис. 5.1. Схема внутрішньогосподарських відносин за впровадження внутрішньогосподарського розрахунку в зерновиробництві*

Примітка. *Побудовано автором

Підрозділам підприємства доводяться госпрозрахункові завдання – це розподілені за підрозділами річні плани підприємства, де вказується планове виробництво продукції, закріплені за підрозділом основні засоби, ліміт витрат. Застосування для розрахунків між підрозділами внутрішньогосподарських цін забезпечує еквівалентний за вартістю обмін послугами та продукцією. Якщо розглянути підрозділи рослинництва, то в їх складі можуть створюватися ланки, у тому числі з вирощування зернових та зернобобових культур. У цьому разі таким ланкам теж можуть бути доведені госпрозрахункові завдання. З підрозділами тваринництва обмін продукцією (наприклад, зерно на корм для худоби та гній для рослинництва, у т. ч. зерновиробництва) відбувається за

внутрішньогосподарськими цінами, основою яких є фактична собівартість даної продукції. Послуги обслуговуючих підрозділів (автотранспорт, ремонтна майстерня, водо- та електропостачання тощо) обліковуються за плановими витратами з подальшим коригуванням до фактичних значень. При розрахунку внутрішньогосподарських цін особливу увагу необхідно приділити об'єктивності та точності їх визначення з урахуванням науково обґрунтованих норм і нормативів витрат ресурсів. Зазначимо, деякі вітчизняні дослідники стверджують, що при горизонтально інтегрованій мережі неузгоджена цінова політика підрозділів призводить до зменшення загального прибутку [178, с. 93]. Покупні матеріальні ресурси використовуються виробничими підрозділами за цінами придбання. Підрозділи рослинництва, у тому числі й ті, що займаються вирощуванням зернових та зернобобових культур, продають свою продукцію підприємству для подальшого продажу за межі підприємства за реалізаційними цінами.

Різниця між доходами підрозділу, які складаються з реалізації продукції підприємству, іншим виробничим підрозділам та наданням послуг, й витратами на виробництво власної продукції та відшкодування на утримання апарату управління, податки та банківські позички становить госпрозрахунковий дохід підрозділу. С. В. Мочерний характеризує госпрозрахунковий дохід як найважливіший елемент новоствореної вартості в умовах економічної самостійності підприємств, які працюють на основі принципу самофінансування та інших принципів господарського розрахунку. Вчений зазначає, що госпрозрахунковий дохід складається з фонду заробітної плати та частини прибутку, що залишається після сплати податків і відсотків за кредит, а також штрафів, пені, неустойок. Тобто, госпрозрахунковий дохід – це чистий прибуток підприємства та фонд заробітної плати [27]. На нашу думку, таке твердження можна застосувати і до виробничих підрозділів, де впроваджено внутрішньогосподарський розрахунок. *За авторським визначенням, госпрозрахунковий дохід виробничого підрозділу – це додана вартість, яку підрозділ отримує у процесі виробництва і використовує на власний розсуд за*

винятком відшкодування на утримання апарату управління підприємства, податків та зовнішніх фінансових запозичень.

Взаємозв'язок впровадження внутрішньогосподарського розрахунку та зростання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі дуже тісний з погляду формування госпрозрахункового доходу (рис. 5.2).

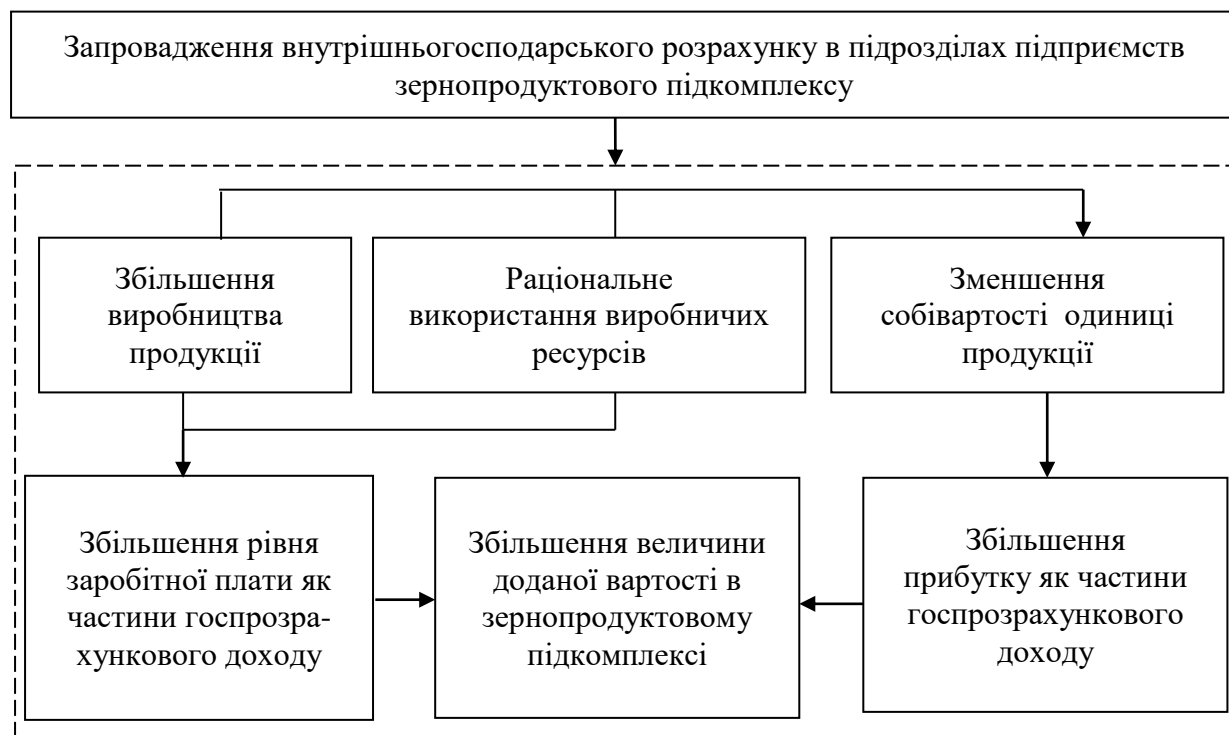

Рис. 5.2. Взаємозв'язок впровадження внутрішньогосподарського розрахунку та зростання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Побудовано автором

Запровадження внутрішньогосподарського розрахунку в зерновиробництві та переробці зернової продукції, на нашу думку, позитивно впливає на збільшення величини доданої вартості, через покращення організації виробничих процесів, залученням такого чинника як заінтересованість працівників у кінцевому результаті. Це вже не працівники з погодинною оплатою праці, які виконують відповідну роботу без прив'язки до кінцевого продукту, а працівники, котрі за виробництво цього продукту відповідають впродовж року і справедливо очікують на додаткову винагороду [293].

Якщо розглядати внутрішньогосподарський дохід у контексті міжгалузевої концепції формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, то слід зауважити, що він є першою і головною ланкою в такому формуванні (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Внутрішньогосподарський дохід у контексті міжгалузевої концепції формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Власна розробка автора

Крім того, обґрунтована нами в попередніх дослідженнях міжгалузева концепція формування доданої вартості обумовлює загалом по галузі, міжгалузевому об'єднанню чи підкомплексу додержання принципу рівної норми додаткової вартості для всіх підприємств цих галузей [294, с. 41-42]. Цей принцип забезпечить додаткову величину доданої вартості за рахунок збалансованого розвитку усіх галузей підкомплексу та підвищеної заінтересованості працівників у кінцевому результаті.

Погоджуємося з ученими, які вважають що основою економіки та ключовою ланкою сталого розвитку сільського господарства на середньострокову перспективу, безперечно, буде зернове господарство. Ключовим принципом стратегії розвитку зернового господарства є трансформація системи підприємств, які спеціалізуються на виробництві зерна [295, с. 18]. Тому в першу чергу необхідно запроваджувати внутрішньогосподарський розрахунок саме у зерновиробництві, а також залучати дрібних товаровиробників через кооперацію до формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі.

Щодо переробки зернової продукції в підприємствах зернопродуктового підкомплексу, необхідно зауважити, що ця галузь потребує особливої уваги. Наприклад, коефіцієнт зносу основних засобів у підприємствах хлібопекарської галузі за 2009-2011 рр. становив 72 %, причому протягом 2010-2012 рр. спостерігалось зниження продуктивності праці та якості виробленої продукції [296, с. 107]. У наступні роки ситуація не змінилася. На нашу думку, зниження продуктивності та якості продукції в підприємствах хлібопекарської галузі відбувається, з одного боку, через високу зношеність основних засобів, а з іншого – через низьку заінтересованість працівників у кінцевому результаті. Запровадження в цій галузі внутрішньогосподарського розрахунку дасть змогу не тільки наростити виробництво продукції високої якості, а й швидше відновити основні засоби через збільшення величини доданої вартості, у тому числі прибутку.

До того ж, обираючи форми організації виробництва і праці, кожне підприємство зернопродуктового підкомплексу повинно дбати про збільшення виробництва продукції, підвищення її якості та продуктивності праці, зменшення рівня виробничих витрат [297].

Внутрішньогосподарський розрахунок важливий і тому, що працівник має змогу ознайомитися з усіма розрахунками по виробництву продукції, кількості та ціні покупних ресурсів, а також з формуванням і розподілом госпрозрахункового доходу. У цьому випадку керівництво не зможе приховати,

будь-яку інформацію, яка стосується виробництва продукції, нарахування заробітної плати та сплати податків.

З вище викладеного слідує, що запровадження внутрішньогосподарського розрахунку в підприємствах зернопродуктового підкомплексу є важливим інструментом підвищення ефективності виробництва та створення доданої вартості. З іншого боку, слід зауважити, що одержати результати такого запровадження можливо за умови, що кожне підприємство підкомплексу - з виробництва зерна чи його переробки, матиме чітку програму виробництва та збуту продукції, а також добре організовану поставку матеріально-технічних ресурсів, необхідних виробництву. Тому в межах зернопродуктового підкомплексу на регіональному та загальнодержавному рівнях необхідно посилити як горизонтальну, так і вертикальну інтеграцію, удосконалювати виробниче кооперування, створювати обслуговуючі кооперативи. До того ж посиленню взаємодії підприємств і галузей зернопродуктового підкомплексу для максимізації доданої вартості буде сприяти створення регіональних кластерів, визначених у наших попередніх дослідженнях, та координація їх діяльності [247, с. 65]. Однак, Україна – одна з небагатьох країн Європи, в якій відсутня загальнодержавна програма підтримки кластерів [298, с. 35].

Одним із головних завдань зернопродуктового підкомплексу нашої держави є виготовлення продукції для кінцевого споживача, тобто готових продуктів. Як стверджує Ю. О. Лупенко, майже 64 % експорту з ЄС до нашої країни – це кінцева продукція з високою часткою доданої вартості, тоді як частка цієї продукції в українському експорті до ЄС у 10 разів менша [299, с. 8]. Для того щоб збільшувати величину доданої вартості вітчизняної продукції, у тому числі й зернової, необхідно поглибити її переробку, а не продавати сировину. У цьому сенсі в підприємствах зернопродуктового підкомплексу необхідно створити сприятливі умови для одержання максимального госпрозрахункового доходу як першої ланки у формуванні доданої вартості підкомплексу.

Отже, для того щоб внутрішньогосподарський розрахунок у

підприємствах зернопродуктового підкомплексу був ефективним способом організації виробництва праці та сприяв збільшенню доданої вартості як на рівні галузі, так і в цілому по зернопродуктовому підкомплексу, необхідно врахувати такі фактори:

1. Необхідний високий рівень внутрішньогосподарського планування, а особливо, чіткий і достовірний розрахунок норм та нормативів, як основи справедливих економічних відносин між підрозділами підприємства.

2. Економічна самостійність виробничих підрозділів, заборона необґрунтованого втручання адміністрації підприємства у хід виробництва в госпрозрахункових одиницях.

3. Враховувати можливість оптимізації виробництва, але не допускати занадто великої самостійності виробничих підрозділів, що може призвести до руйнації підприємства. Необхідність залучення до виробництва висококваліфікованих і досвідчених працівників, які також повинні бути чесними та працьовитими.

4. Дотримання інтересів усіх учасників виробництва, вчасний розрахунок між підрозділами підприємства, довіра керівників до підлеглих, врахування пропозицій працівників щодо удосконалення організації виробництва.

5. Обов'язкове врахуванням рівня та строків орендної плати за орендоване майно і землю та запобігання погіршенню їх стану.

6. Працівники, які працюють в умовах внутрішньогосподарського розрахунку, відповідають за виробництво продукції свого підрозділу чи механізованої ланки впродовж року і справедливо очікують на додаткову винагороду.

7. Внутрішньогосподарський дохід у контексті міжгалузевої концепції формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі є першою і головною ланкою у такому формуванні.

8. Для збільшення величини доданої вартості зернопродуктового підкомплексу на регіональному і загальнодержавному рівнях, максимізації

внутрішньогосподарського доходу на рівні підприємств та їхніх підрозділів, необхідно посилити як горизонтальну, так і вертикальну інтеграцію, удосконалювати виробниче кооперування, створювати обслуговуючі кооперативи.

9. Посиленню взаємодії підприємств та галузей зернопродуктового підкомплексу для максимізації доданої вартості буде сприяти створення регіональних кластерів.

5.2. Визначення оптимального забезпечення зернопродуктами внутрішнього і зовнішнього ринків для досягнення максимальної величини доданої вартості

Виробництво оптимальної кількості зерна і зернопродуктів з високою доданою вартістю має велике значення для забезпечення не тільки продовольчої безпеки країни та наповнення державного бюджету, а й розвитку найбільшого підкомплексу АПК України. Отримання більшої величини доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, основними елементами якої є заробітна плата і прибуток, має бути метою будь-якого виробництва. Зважаючи на це, для збільшення доданої вартості важливе значення також відводиться використанню у виробництві ресурсоощадних технологій.

У зерновиробництві неодмінною умовою одержання більшої доданої вартості є, передусім, зниження собівартості одиниці продукції за високої культури землеробства та пошук найвигідніших каналів її реалізації. Для цього, насамперед, необхідно враховувати максимальну кількість факторів, які впливають на виробництво продукції. Основні фактори зерновиробництва наведено на рис. 5.4.

Рис. 5.4. Основні обмежуючі та стимулюючі фактори зерновиробництва*

Примітка. *Сформовано автором

Існує багато напрямів використання зерна та побічної продукції

зерновиробництва, а також продуктів його переробки, основні з яких представлено на рис. 5.5.

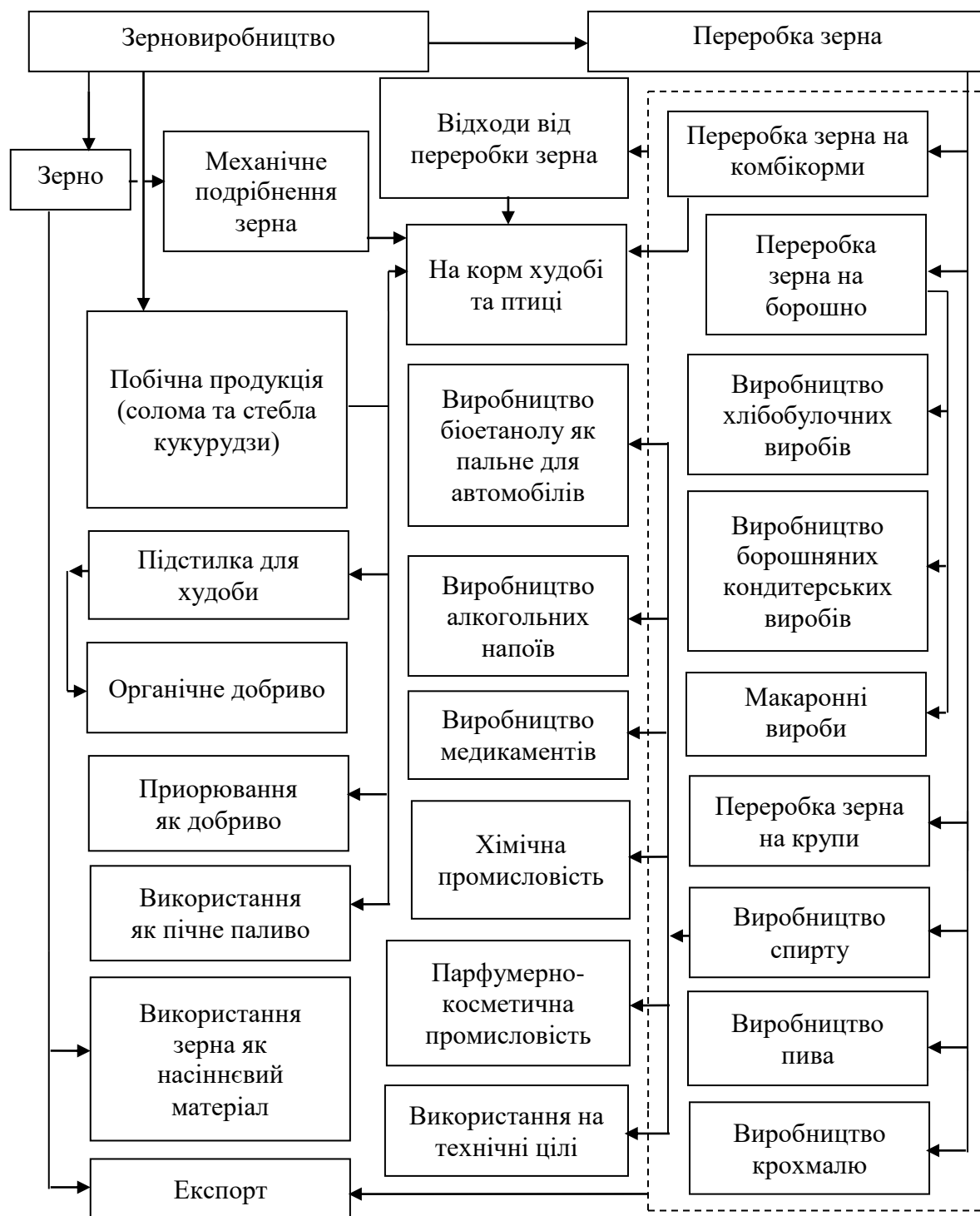

Рис. 5.5. Основні напрями використання зерна, продуктів його переробки та побічної продукції*

Примітка. *Сформовано автором

Варто зауважити, що дії, направлені на покращення кондицій зерна та його переробку, забезпечують збільшення величини доданої вартості.

Крім традиційного використання цілого зерна як насіннєвий матеріал, для реалізації на експорт чи механічне подрібнення для використання на корм худобі та птиці, продукти переробки зерна мають широке застосування у багатьох галузях економіки, а також є головними харчовими продуктами. Побічна продукція зерновиробництва також має декілька напрямів використання. За розрахунками вчених, наприклад, використовуючи 100 тис. тонн зерна, можна виробити 18 тис. тонн м'яса свиней, а з урахуванням частки концентрованих кормів, що фактично склалася у раціонах, – отримати 163,4 млн грн доданої вартості, що у 6,7 рази більше порівняно з експортом цього зерна [300, с. 12].

Біоетанол як пальне для автомобілів виготовляють переважно із кукурудзи. Він є найперспективнішим поновлюваним паливом. Його виробництво зменшує залежність нашої країни від імпорتنих енергоносіїв та підвищує енергетичну безпеку нашої країни. За розрахунками вітчизняних вчених, заміщення 10% традиційного палива біопаливом зменшить витрати майже на 400 млн дол. США. Тому, порівнюючи витрати на придбання імпорتنих моторних палив і витрат на підтримку виробників біопалива, можна стверджувати, що варто підтримувати власного виробника і розвивати вітчизняне виробництво біопалива [301, с. 21].

Важливо, щоб збільшувалася частка експорту не сировини, а готових зернопродуктів та продуктів, основою яких є зерно. Це дасть можливість збільшити величину доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Однак, останніми роками зменшується виробництво багатьох продуктів переробки зерна вітчизняними підприємствами (табл. 5.2). Оптимізація виробництва в зернопродуктовому підкомплексі щодо збільшення доданої вартості, на нашу думку, можлива лише за умови посилення державного регулювання з розробкою та прийняттям державних цільових програм розвитку агропромислового комплексу, програм розвитку зернопродуктового

підкомплексу та інших підкомплексів, регіональних і галузевих програм розвитку, а також обумовлюється необхідністю врахування квот і ліцензій щодо експорту й імпорту зерна та зернопродуктів [302] (рис. 5.6).

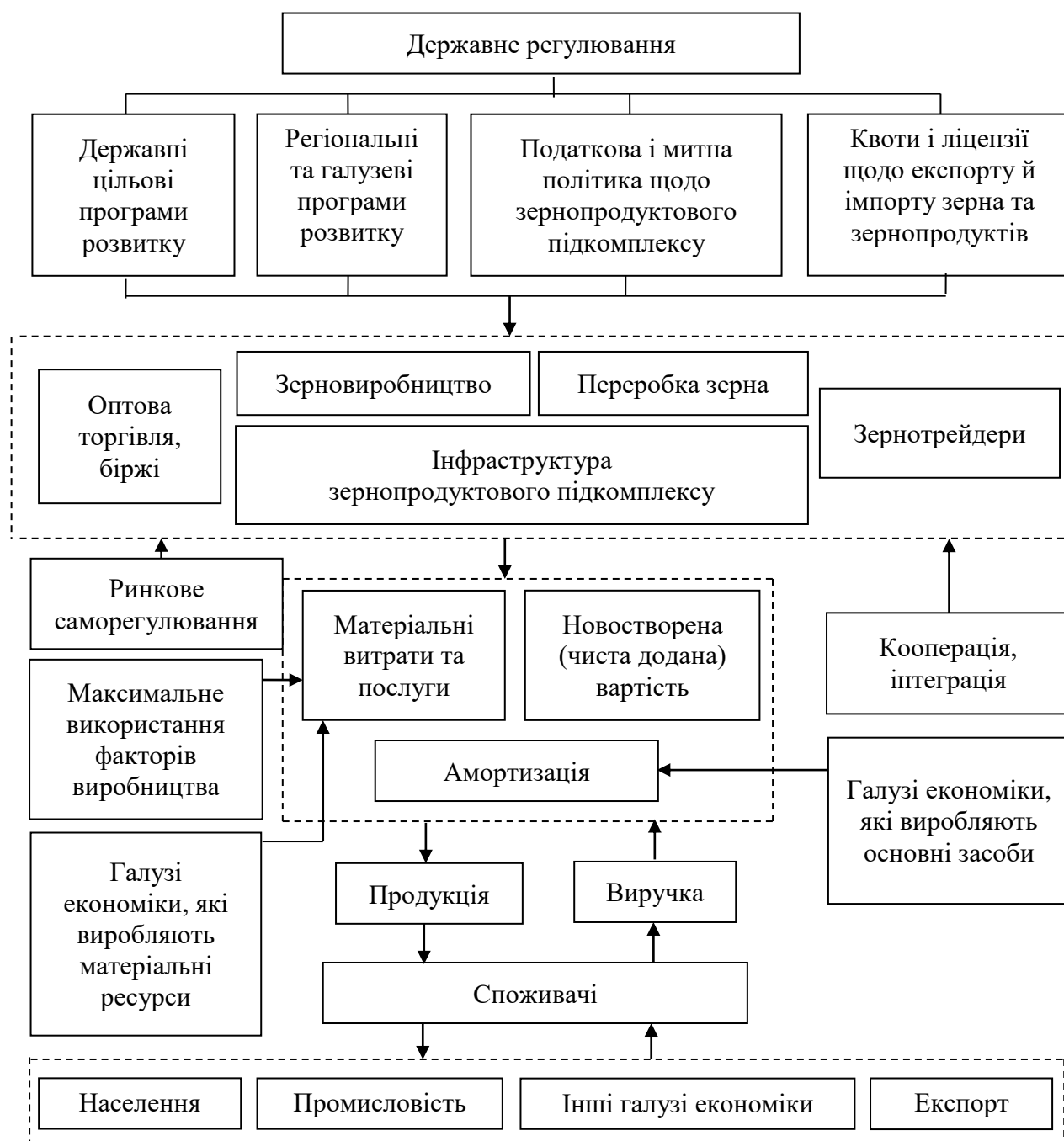

Рис. 5.6. Загальна схема оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі щодо збільшення доданої вартості*

Примітка. *Власна розробка автора

З метою розвитку агропромислового виробництва країни була прийнята

Державна цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року, яка виконана не повною мірою. Наприклад, у 2014 р. згідно з даною програмою заплановано виробництво вітчизняних тракторів для сільського господарства у кількості 7,5 тис. одиниць [303], а фактично виготовлено лише 4,1 тис. одиниць [156, с. 187].

Крім того, прийнятою Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, передбачалося, збільшити завантаження переробних підприємств, забезпечити подальший розвиток сільськогосподарського машинобудування, зберегти робочі місця в галузях - партнерах сільського господарства [304].

Міністерство аграрної політики та продовольства України розробило проєкт Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки, в якому визначено основні напрями розвитку не тільки сільського господарства, а й переробних галузей [305]. У цьому документі, наприклад, зазначається, що до 2020 року очікується збільшення потужностей зерносховищ на 20 млн тонн збільшення зрошуваних площ в 2,5 рази (до 1 млн га); зростання частки продукції переробки в загальному виробництві та експорті на 35-45 відсотків тощо. Стратегія була підтримана Національною радою реформ.

Крім того, на рівень виробництва та величину доданої вартості має значний вплив ступінь інтеграції та кооперації підприємств зернопродуктового підкомплексу, максимальне використання факторів виробництва.

Слід також зазначити, що у сільському господарстві норма додаткової вартості найвища серед галузей національної економіки. Наприклад, цей показник у 2013 р. склав 328,1 %, тобто на 1 грн оплати праці отримано 3,28 грн валового прибутку. У переробній промисловості цей показник дорівнював 38,5 % при середньому значенні за видами економічної діяльності – 74,6 % [213, с. 31–33]. За визначенням деяких вчених, заробітна плата найманих працівників – це, головним чином, платня, яку фірми і уряд виплачують тим, хто пропонує працю [22, с. 161]. Тут необхідно зауважити, що, рівень

заробітної плати також залежить від соціальних норм і уявлень про справедливість, які змінюються досить повільно [23, с. 375]. На нашу думку, настав час, коли заробітна плата повинна займати належне місце у формуванні доданої вартості.

Крім того, існує значна диспропорція у рівнях заробітної плати між галузями економіки. Наприклад, середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві у 2014 р. становила 2556 грн, а у переробній промисловості – 3570 грн [306, с. 163–165]. На нашу думку, необхідно підвищувати рівень оплати праці в аграрному секторі економіки. У таких умовах підприємець може залучати до виробництва висококваліфікованих працівників, які вміють якісно працювати, раціонально використовувати матеріально-технічні ресурси, проявляти заінтересованість у кінцевому результаті праці, а, отже, виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Розмір орендної плати та відсотків на залучений капітал, які також є елементами доданої вартості, залежить, відповідно, від частки власного майна та власних обігових коштів. Об'єктивним фактом є і те, що для вирощування зернових культур використовується рілля, яку сільськогосподарські підприємства орендують, оскільки діє мораторій на продаж сільськогосподарських угідь. Тут слід зазначити, що маючи більше власного капіталу, підприємець буде менше орендувати майна і менше платити відсотків на залучений капітал, збільшуючи власний прибуток.

Проаналізувавши стан справ у зерновиробництві і в переробних галузях зернопродуктового підкомплексу та намітивши шляхи збільшення величини доданої вартості, ми дійшли таких висновків:

1. Зерновиробництво є головною галуззю як сільського господарства так і зернопродуктового підкомплексу й має великі резерви за інтенсивного шляху розвитку. Зерно є основою виробництва багатьох галузей національної економіки.

2. На сьогодні вітчизняні товаровиробники експортують переважно зерно. Необхідно збільшувати частку експорту готових зернопродуктів та продуктів

переробки зерна, що буде сприяти зростанню доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі.

3. Висока імпортна залежність щодо матеріально-технічного забезпечення зернопродуктового підкомплексу негативно позначається на собівартості продукції і величині доданої вартості. Вітчизняним галузям економіки, які виготовляють основні засоби та матеріальні ресурси, потрібно нарощувати власне виробництво та підвищувати конкурентоспроможність продукції. З іншого боку, збільшення амортизаційних відрахувань як частини валової доданої вартості може бути показником технічного переоснащення, наявності відповідної системи машин для запровадження прогресивних технологій.

4. У зерновиробництві необхідно враховувати усі обмежуючі та стимулюючі фактори. Зерновиробництво повинно узгоджуватися з іншими галузями аграрного виробництва через удосконалення планування та прогнозування.

5. Виробникам зерна у межах зернопродуктового підкомплексу необхідно кооперуватися, витісняючи посередників. Це також стосується дрібних товаровиробників і селян, які самостійно обробляють земельні паї. Збільшенню доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі буде слугувати створення обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів.

6. Зерновиробництво та переробка зерна як галузі зернопродуктового підкомплексу повинні розвиватися на основі загальнодержавних, регіональних та галузевих програм, які потребують обов'язкового узгодження з діяльністю інших підкомплексів, що дозволить оптимізувати виробництво з максимальною доданою вартістю.

7. Основою програм виробництва в зернопродуктовому підкомплексі має стати випуск продуктів з високою доданою вартістю, максимально використовуючи вітчизняні потужності доробки, зберігання і переробки зерна та створюючи нові. Експорт повинен більшою мірою орієнтований на готові зернові продукти та напівфабрикати.

8. Поєднання методів державного регулювання в зернопродуктовому

підкомплексі, що сприяють конкурентоспроможності продукції, інтеграції, кооперуванню та ринковому саморегулюванню забезпечать виробництво оптимальної кількості продукції з максимальною доданою вартістю [302].

Серед основних завдань щодо збільшення доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі виділяємо такі, а саме:

- покращення фінансового становища в підприємствах зернопродуктового підкомплексу для швидшої модернізації та розвитку виробництва, а також зменшення залежності від позик;
- збільшення наповнюваності бюджету країни надходженнями від податку на додану вартість, який на сьогодні є вагомим джерелом прибуткової частини бюджету;
- зростання заробітної плати працівників досліджуваного підкомплексу, що, буде значним мотиваційним фактором для збільшення продуктивності та підвищення престижності праці у вказаних галузях економіки;
- посилення міжгалузевих виробничих зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі через врахування економічних інтересів усіх учасників цього процесу та витіснення із ринку зерна посередників. Останні, не виробляючи продукції, вилучають частину доданої вартості у товаровиробників;
- збільшення обсягу виробництва, розширення асортименту та підвищення якості продукції в галузях зернопродуктового підкомплексу із застосуванням інтенсивних ресурсощадних технологій. Це дасть змогу знизити собівартість продукції в зернопродуктовому підкомплексі, а також реалізовувати її кінцевому споживачеві за конкурентоспроможними цінами;
- посилення державного регулювання тих галузей національного господарства, основною сировиною виробництва яких є зерно. Особливу увагу необхідно приділити розвитку тваринництва, що дасть можливість збільшити виробництво комбікормів. Крім того, кормові культури є кращими попередниками для зернових культур, що в кінцевому результаті підвищує величину створеної доданої вартості;
- забезпечити експорт зерна високої якості, а також збільшити частку

експорту зернової продукції із високою доданою вартістю. Перспективними ринками для експорту зернової продукції є ринки ЄС та країн, що розвиваються.

5.3. Моделювання механізму формування доданої вартості та системи логістичних зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі АПК

Зернопродуктовий підкомплекс є найбільшим підкомплексом агропромислового комплексу України, тому створена в ньому величина доданої вартості має бути істотною. Для досягнення цієї мети необхідно оптимізувати виробництво зерна і продуктів його переробки, зважаючи на попит внутрішнього і зовнішнього ринків.

Запровадження у практику вітчизняної політики функціонування АПК та стратегій розвитку сільських територій, на переконання вчених, потребують такі теоретичні концепції, як критична інфраструктура, інфратраєкторії, інфраструктурна ескалація, конкурентні моделі, стратегічне планування та управління якістю. Розбудова в Україні розвинутої і високодиверсифікованої аграрної інфраструктури є неможливою без реалізації комплексу інституційно-регуляторних заходів, розвитку інструментарію розбудови агрологістики, бюджетно-податкового стимулювання, якісного удосконалення та ресурсного наповнення інвестиційно-фінансової інфраструктури, особливо, банківського кредитування й управління процентними ставками для агропромислового сектору, заснування у структурі банківської системи вузькоспеціалізованого аграрного банку та фонду гарантування кредитів АПК, інструментарію аграрних розписок; покращення інноваційно-технологічної інфраструктури та інформаційного забезпечення [307, с. 142].

Загальну схему моделювання виробництва і переробки зерна для отримання оптимальної доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі наведено на рис.5.7.

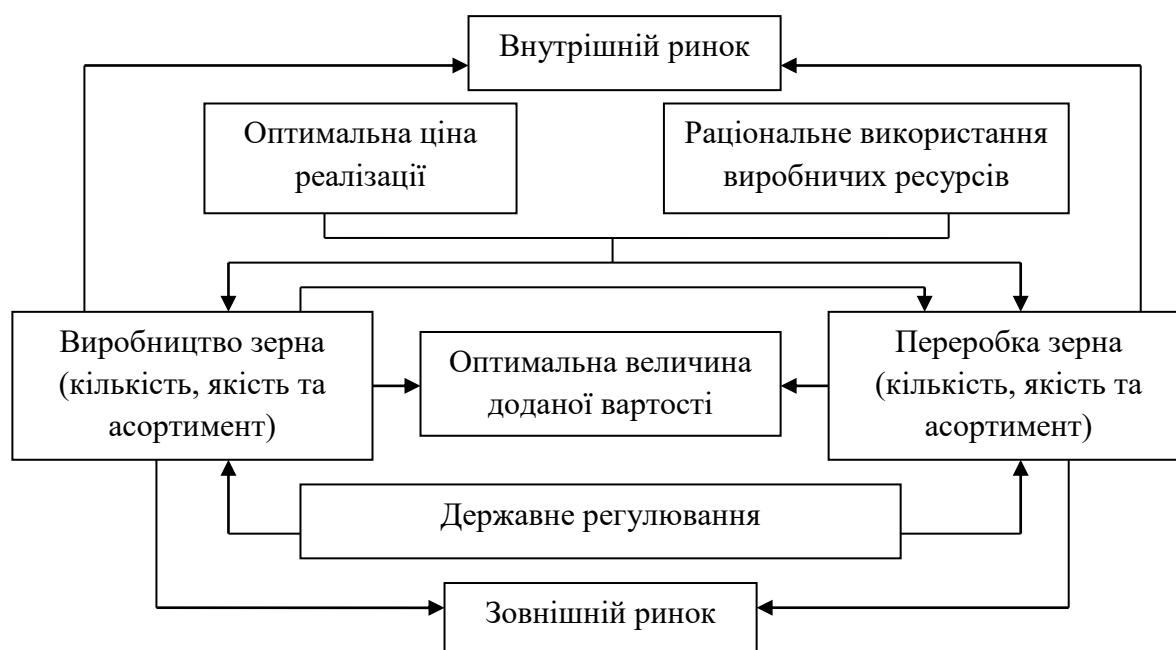

Рис. 5.7. Загальна схема моделі виробництва і переробки зерна для отримання оптимальної доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі*

Примітка. *Власна розробка автора

У запропонованій схемі ми зернопродуктовий підкомплекс розглядається як єдина система в межах агропромислового комплексу, яка реалізує свою продукцію на внутрішньому та на зовнішньому ринках. Слід також враховувати не тільки ринкові відносини, а й державне регулювання процесу.

Крім того, для моделювання отримання оптимальної величини доданої вартості і ціни реалізації, необхідно врахувати:

1. Усі фактори виробництва та переробки зерна, окремо за кожною зерновою культурою.
2. Ланцюжок створення доданої вартості від виробництва зерна до отримання готового продукту.
3. Попит на продукцію зернопродуктового підкомплексу внутрішнього і зовнішнього ринків [308].

Найважливішим завданням є визначення попиту на продукцію зернопродуктового підкомплексу вищезазначених ринків. Необхідно розрахувати попит по кожному типу товаровиробників і по кожному виду

продукції.

Слід вказати на існування певних проблем у визначенні величини попиту на внутрішньому ринку. Наприклад, за оцінками науковців, у міру приватизації хлібобулочної галузі збільшується кількість підприємств, які працюють за єдиним податком і не звітують про кількісні показники виробництва. Не враховуються Державною службою статистики України кількісні показники виробництва продукції міні-пекарень, мобільних торгових точок, які виробляють борошняні вироби на місці. Вчені також відзначають, що частка ринку хліба, яка знаходиться поза статистичної звітності, перевищує 60 % [309, с. 49-50].

Одним з основних факторів, що впливають на величину доданої вартості, є раціональне використання виробничих ресурсів, що знижує собівартість продукції. Це повинно здійснюватися шляхом кращої організації виробництва, впровадженням ресурсощадних технологій. Тому, моделюючи оптимальну величину доданої вартості необхідно враховувати і цей фактор.

Також важливо визначити в межах зернопродуктового підкомплексу оптимальну ціну на кінцеву продукцію, чи то сировина (цільне зерно) для інших галузей економіки, напівфабрикат або готовий продукт. Тут потрібно орієнтуватися на максимальний прибуток у системі. Величина заробітної плати як елемент доданої вартості буде формуватися кожним підприємством самостійно, з урахуванням умов виробництва. Максимальний прибуток від виробництва і продажу певного виду продукції отримують, коли виконується співвідношення:

$$P = \frac{E}{E + 1} \cdot UVC \quad (5.1)$$

Де: P - оптимальна ціна на продукцію системи;

UVC - питомі змінні витрати всієї системи на виробництво і продаж кінцевої продукції;

E - еластичність попиту за ціною на кінцеву продукцію (відношення питомого приросту обсягу попиту до питомого прирощення ціни) [178, с. 88].

Отже, моделювання оптимальної величини доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі є досить складним завданням. Важливо враховувати безліч чинників виробництва, визначати обсяг продукції по кожному каналу використання, оптимальну ціну реалізації. Державне регулювання ринку зерна також впливає на величину доданої вартості.

Досліджено, що логістична система зернопродуктового підкомплексу АПК не відповідає повною мірою вимогам сучасного ринку зерна та продуктів його переробки. Необхідно, в першу чергу покращити економічні зв'язки як між галузями підкомплексу, так і між підприємствами однієї галузі. Посилити горизонтальну та вертикальну інтеграцію в зернопродуктовому підкомплексі неможливо без удосконалення управління згаданою логістичною системою. Зменшення логістичних витрат дасть змогу збільшити прибуток підприємств зернопродуктового підкомплексу, що забезпечить збільшення величини доданої вартості.

Отже, удосконалення управління логістичною системою зернопродуктового підкомплексу нашої країни слугуватиме збільшенню величини доданої вартості, а також покращенню матеріального стану працівників підкомплексу. На нашу думку, крім врахування економічних факторів процесу ринкового саморегулювання, необхідно посилити і державне регулювання логістичної діяльності у зернопродуктовому підкомплексі, а саме: розробка і реалізація державної політики розвитку процесів руху зерна та продуктів його переробки; координація процесів руху вказаної продукції від виробника до кінцевого споживача; моніторинг діяльності суб'єктів виробництва щодо організації товарного руху; постійний аналіз та прогнозування ринку зерна; налагодження діалогу з представниками влади Європейського Союзу та інших суб'єктів світового ринку зерна щодо збільшення експортних квот та преференцій; підтримання розвитку логістичних структур для обслуговування виробництва.

Збільшення доданої вартості, створеної в зернопродуктовому підкомплексі АПК, є одним із найважливіших завдань розвитку не тільки цього

підкомплексу, а й агропромислового комплексу. Найбільший підкомплекс АПК, яким є зернопродуктовий, потребує удосконалення існуючої логістичної системи, у тому числі зменшення логістичних витрат, що значно підвищить прибутковість виробництва. Крім того, покращення логістики дасть можливість вчасно забезпечити підприємства необхідними ресурсами, що буде запорукою чіткого виконання технологічних операцій у галузях підкомплексу. У міжгалузевих виробничих зв'язках значне місце займають як доставка сировини переробним підприємствам, так і збут готової продукції. Мова йде про переміщення на великі відстані мільйонів тонн зерна та продуктів його переробки. Враховуючи значне зростання вартості пально-мастильних матеріалів, покращення логістичних зв'язків у межах зернопродуктового підкомплексу має значну економічну перспективу щодо зменшення транспортних та інших витрат.

Питання збільшення доданої вартості в АПК, зокрема у зернопродуктовому підкомплексі, та зменшення логістичних витрат досліджувалися у працях таких вчених, як Болдирєва Л. М. [310], Гуторов О. І. [311], Кваша С. М. [191], Кириленко І. Г. [312], Колодійчук В. А. [197, 313], Саблук П.Т. [314] та ін. Науковці вказують на недостатній рівень логістичних зв'язків між елементами зернопродуктового підкомплексу, що призводить до необґрунтованих додаткових витрат та зменшення прибутку.

За визначенням С. В. Мочерного, логістична система – це цільова інтеграція логістичних елементів у межах певної економічної системи з метою оптимізації процесів трансформації матеріального потоку. Вчений стверджує, що об'єктивна підстава створення логістичної системи – це реалізація синергічного ефекту, який виявляється у наступному:

- 1) загальному прискоренні матеріального потоку, що адекватно підвищенню реакції на бажання клієнта;
- 2) зменшенні сукупних витрат за рахунок усунення конфліктів часткових витрат, підвищенні рівня логістичного сервісу (рівня та якості обслуговування), що адекватно збільшенню додаткової вартості (корисності) для клієнта і

формуванню додаткових конкурентних переваг. Складові синергічного ефекту реалізуються у процесі трансформації матеріального потоку, параметрами якої є зміни часу, простору, кількості, якості, транспортно-складських та маніпуляційних властивостей, інформації [27].

За визначенням В. А. Колодійчука, логістична система в зернопродуктовому підкомплексі АПК є сукупністю елементів (підсистем), що забезпечують переміщення матеріального (зернового) потоку по логістичних ланцюгах від первинного джерела сировини (поля) до кінцевих споживачів готової продукції (галузевих підприємств харчової промисловості, тваринницьких комплексів АПК тощо) [313]. На нашу думку, до цього визначення необхідно додати ще й логістичні зв'язки у забезпеченні підприємств зернопродуктового підкомплексу необхідними виробничими ресурсами, адже від оптимізації цих зв'язків залежить загальна величина логістичних витрат.

Нині логістична система зернопродуктового підкомплексу АПК не відповідає повною мірою вимогам сучасного ринку зерна та продуктів його переробки. Підприємства і галузі проводять неузгоджену логістичну політику у межах підкомплексу, спостерігаються невиправдані витрати щодо переміщення ресурсів, сировини та готової продукції через недостатність інформації, слабкість інтеграційних та кооперативних зв'язків [302].

З огляду на ситуацію, що викликана пандемією, зауважують дослідники, одним із напрямів формування логістичних ланцюгів в умовах інклюзивного зростання є опціонна торгівля зерном. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що торгівля опціонами на зерно є ключовою в логістиці та надає широкі можливості для виробників для подолання бар'єрів, які виникли в умовах епідемії. Тому торгівля опціонами сприятиме ідентифікації можливостей розвитку торгівлі опціонами на українській біржі. По-перше, опціонна торгівля є інструментом управління ризиком у логістичному ланцюгу між виробником та кінцевим споживачем, а по-друге, зменшує цінові диспропорції на загальному ринку. Опціон – це право, але не зобов'язання купити або продати

будь-що за певною, заздалегідь встановленою ціною в будь-який момент у межах певного періоду часу [315, с. 81-82].

Зменшенню логістичних витрат у зернопродуктовому підкомплексі буде сприяти й посилення контролю за внутрішньогосподарськими та зовнішніми перевезеннями вантажів, а також за проведенням технологічних операцій за допомогою застосування новітніх технічних розробок та систем. Вчені дослідили, що впровадження системи GPS у підприємствах сільського господарства значно підвищить прибуток завдяки таким факторам, як скорочення витрат пального на 20-40 %, реального і ліквідація «обманного» (накрученого) пробігу [311, с. 37].

Для оптимізації логістичних витрат та збільшення величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі необхідно провести структурні зміни. Таку думку відстоює І. Г. Кириленко, який стверджує, що переорієнтація на переробку аграрної сировини є одним із ключових завдань структурної трансформації АПК України. Виробництво та експорт сировини не можуть бути ні точками зростання, ні драйверами росту економіки [312, с. 26]. Такого ж погляду притримується і М. І. Зверяков Вчений зазначає, що головним критерієм при відборі інвестиційних проєктів повинно стати зростання доходів на основі ланцюгів доданої вартості, шляхом переробки сировинної продукції і збуту готової продукції в першу чергу на експорт протягом найближчих 5-10 років [316, с. 22]. Збільшення обсягів переробки зерна в зернопродуктовому підкомплексі на власних підприємствах дасть змогу зменшити логістичні витрати за рахунок оптимізації перевезення сировини та збільшити експорт продукції з високою доданою вартістю.

Науковці вважають, що стримуючим фактором для зернового експорту є вітчизняна транспортно-логістична інфраструктура, яка працює з низькою ефективністю доробки й перевезення зерна. Зокрема, витрати на логістику зерна від виробника в Україні до портів на Чорному морі приблизно на 40% вищі, ніж вартість схожих витрат у Франції чи Німеччині, та на 30% – ніж у США. Тому протиріччя між темпами розвитку зернового господарства і

транспортно-логістичної інфраструктури стає нагальною проблемою та потребує вирішення на державному рівні через удосконалення механізму регулювання ринку зерна [317, с. 33].

При адаптації логістичних ланцюгів нині використовують автоматизовані системи, що спрощують зв'язок між ланками та допомагають обрати критичний шлях. На думку вчених, головною рушійною силою в глобальних системах виробничої логістики стає потреба у високоефективному транспорті і логістичних технологіях з обслуговування вантажовідправників і вантажоодержувачів, де основою є структура логістичної системи [318, с. 113].

Експортний потенціал зерна та продуктів його переробки в нашій країні з кожним роком збільшується. Якщо у 2005 р. було продано на експорт 35 % валового збору зернових в Україні, то в 2015 р. – 67%. В абсолютному вираженні обсяги експорту зросли в 3-4 рази залежно від бази порівняння [319, с. 26].

Оптимізація логістичних зв'язків покращить ефективність пропозиції вітчизняної зернової продукції. За розрахунками вчених, в експортній ціні на пшеницю логістичні витрати становлять 30 %, на кукурудзу – близько 40 % [320]. Крім того, підвищення економічного рівня логістичної системи у зернопродуктовому підкомплексі дасть змогу збільшити прибутковість експорту, що забезпечить вищу додану вартість за рахунок: зменшення строків поставки зерна та продуктів його переробки на експорт; швидшого формування необхідних експортних партій зернової продукції; контролю якості зерна та продуктів його переробки за рахунок відповідного зберігання та підвищення реалізаційних кондицій; досягнення необхідної величини продажу зернової продукції згідно укладених договорів за рахунок посилення економічних зв'язків між підприємствами та галузями досліджуваного підкомплексу. З урахуванням цього, з'являється можливість укладення таких договорів на перспективу з гарантією повного їх виконання [321].

Дослідник В. А. Колодійчук вважає, що системна взаємодія причинно-наслідкових зв'язків і для посередника обмежить ефекти від його доданої

вартості, оскільки зменшиться базис для її створення. Отже, збалансований розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК – це досягнення загальнодержавного компромісу інтересів усіх учасників виробничо-збутової системи на основі еквівалентності обміну результатами праці та системного паритету [197, с. 64]. Отже, необхідно витіснити із зернового ринку тих посередників, які вилучаючи велику частину доданої вартості у виробників зерна, не дають змоги ефективно працювати загальній логістичній системі зернопродуктового підкомплексу. Такі посередники розділяють логістичну систему підкомплексу на частини, позбавляючи її цілісності, стають на заваді еквівалентності обміну результатами праці в межах підкомплексу. У цьому разі не зберігається оптимальна вартість продукції в процесі просування її до кінцевого споживача, коли кожний елемент логістичної системи працює осібно. Прибуток, як результативна частина доданої вартості, отриманий посередниками від вказаної діяльності, не спрямовується на розвиток зернопродуктового підкомплексу та на підвищення заробітної плати його працівникам.

Необхідно також покращити економічні зв'язки як між галузями підкомплексу, так і між підприємствами однієї галузі. Посилення горизонтальної та вертикальної інтеграції у зернопродуктовому підкомплексі неможливо без удосконалення управління згаданою логістичною системою. Зменшення логістичних витрат дасть змогу збільшити прибуток в підприємствах зернопродуктового підкомплексу, отже величину доданої вартості.

Запропоновану нами модель логістичної системи зернопродуктового підкомплексу АПК України наведено на рис. 5.8. *Ми визначаємо логістичну систему зернопродуктового підкомплексу як інтеграцію логістичних елементів щодо забезпечення ресурсами виробничих процесів у зернопродуктовому підкомплексі, а також матеріальних та інформаційних потоків у межах підкомплексу та пов'язаних із реалізацією продукції, з метою їх оптимізації.*

Особливу увагу в цій моделі приділяємо розвитку кооперації.

Забезпечення ресурсами виробничих процесів у зернопродуктовому підкомплексі, а також матеріальні й інформаційні потоки повинні проходити через обслуговуючі кооперативи.

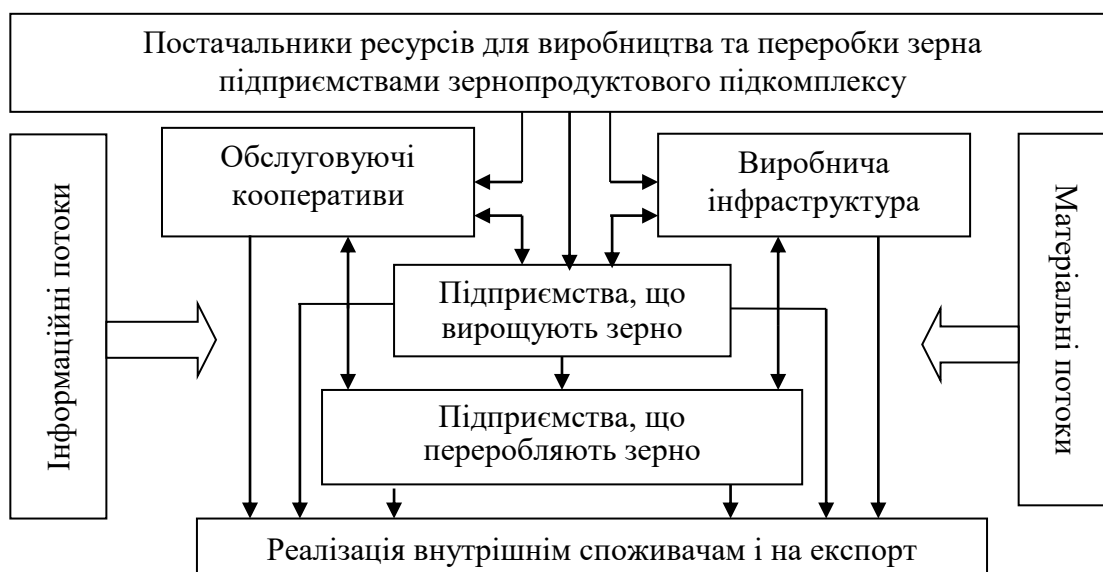

Рис. 5.8. Модель логістичної системи зернопродуктового підкомплексу АПК України*

Примітка. *Власна розробка автора

Вважаємо, що логістичні зв'язки в межах зернопродуктового підкомплексу, а також при забезпеченні елементів підкомплексу ресурсами та реалізації продукції на ринку повинні будуватися з урахуванням економічних інтересів кожного учасника цього процесу. Також необхідно максимально використати для цього усі можливості виробничої інфраструктури на основі вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвиваючи обслуговуючу кооперацію.

На нашу думку, розмежованість підприємств і галузей зернопродуктового підкомплексу, яка заважає отримати додаткову суму доданої вартості, зокрема й через збільшені логістичні витрати, можливо усунути наступними способами. По-перше, потрібно виключити максимально можливу кількість посередників. По-друге, завчасно заключати договори на поставку виробничих ресурсів і реалізації сировини та готової продукції безпосередньо з виробниками та

споживачами, що дасть можливість зменшити логістичні витрати через раціональне використання транспортних засобів та виробничої інфраструктури. По-третє, у межах зернопродуктового підкомплексу проводити узгоджену цінову та інформаційну політику щодо логістичних операцій, створювати умови для ефективної роботи усіх елементів підкомплексу. По-четверте, у логістиці зовнішніх перевезень продукції та виконанні технологічних операцій в межах зернопродуктового підкомплексу застосовувати новітні GPS технології, що дасть змогу значно зменшити транспортні витрати. По-п'яте, розвивати логістичні зв'язки з підприємствами залізничного та річкового транспорту щодо перевезення необхідних виробничих ресурсів та продукції підкомплексу, особливо зерна, беручи до уваги високу вартість пально-мастильних матеріалів та стан автомобільних доріг. По-шосте, враховуючи досвід країн Європейського Союзу, створювати більшу кількість обслуговуючих кооперативів, які допоможуть підприємствам підкомплексу, у тому числі фермерським господарствам, оптимізувати логістичні витрати.

Отже, удосконалення управління логістичною системою зернопродуктового підкомплексу України слугуватиме збільшенню величини доданої вартості, а також покращення матеріального стану його працівників. На нашу думку, крім врахування економічних факторів процесу ринкового саморегулювання необхідно посилити державне регулювання логістичної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі, що передбачає наступне:

- розробка і реалізація державної політики розвитку ринку зерна та продуктів його переробки;
- координація процесів руху вказаної продукції від виробника до кінцевого споживача;
- моніторинг діяльності суб'єктів виробництва з організації та здійснення товарного руху;
- постійний аналіз та прогнозування ринку зерна;
- ведення діалогу з представниками влади Європейського Союзу та інших суб'єктів світового ринку зерна щодо збільшення експортних квот та

преференцій;

- підтримання розвитку логістичних структур для обслуговування виробництва у зернопродуктовому підкомплексі [322].

При моделюванні механізму формування доданої вартості, на нашу думку, необхідно врахувати і синергетичний ефект. Це завдання стосується і зернопродуктового підкомплексу, де особливої уваги потребує отримання більшої доданої вартості. Тобто необхідно сформувати таку систему виробництва і переробки продукції, за якої вітчизняному чи закордонному кінцевому споживачеві реалізується не сировина, а готовий продукт.

Для вирішення цього завдання потрібно дослідити усі без винятку чинники, що впливають на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі країни. Одним із важливих напрямів підвищення рівня доданої вартості є врахування впливу синергетичного ефекту на цей процес.

«Синергетика», власне, – це вчення про взаємодію. Термін «синергетика» запропонував у 1969 р. керівник інституту Штутгартського університету Герман Хакен, що означає вчення про взаємодію [323, с.11]. Синергія (синергетичний ефект) (гр. synergos – той, що діє разом) – це поява нової продуктивної сили, або якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, факторів в єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентності) [324, с. 359]. Тобто синергетичний ефект може проявлятися тільки у взаємодії певних частин, елементів або факторів. З цього випливає, що можливо отримати синергетичний ефект з окремих розрізнених елементів, які володіють навіть однаковими властивостями, якщо їх об'єднати у систему.

Синергетики виділили передусім два основних типи матеріальних систем:

- 1) замкнені, в яких протікання процесів зумовлює встановлення рівноважного стану (його найважливішими ознаками є лінійність і рівно важність), який за певних умов може розвиватися в напрямі посилення неупорядкованості і навіть хаосу;

2) відкриті (їх головні ознаки нелінійність і нерівно важність), в яких протікання процесів за певних обставин сприяє появі впорядкованих структур, тобто посиленню самоорганізації. Відкриті системи характеризуються наявністю потужних джерел розвитку, обміну речовиною та енергією з довкіллям [324, с. 356].

Провівши моделювання механізму формування доданої вартості та системи логістичних зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі АПК, за кількома варіантами визначено обсяги виробництва реалізації зерна та продуктів його переробки сільськогосподарськими підприємствами до 2027 р. й визначено величину прибутку та доданої вартості (додатки З, И, К, Л, М, Н, П).

Наведемо приклад проєкту вказаних показників по найбільших за обсягом реалізації сільськогосподарських культур: кукурудзи на зерно та пшениці, на рис. 5.9 та 5.10.

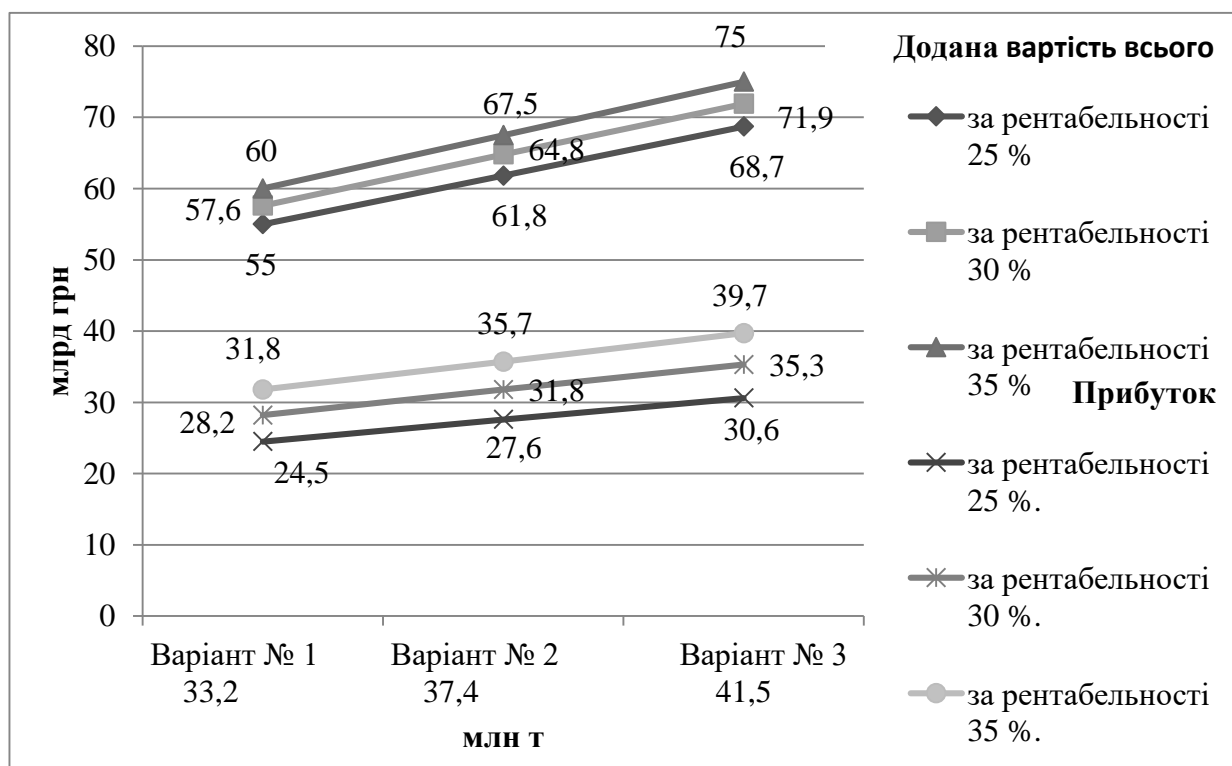

Рис. 5.9. Проєкт величини доданої вартості та прибутку від реалізації кукурудзи на зерно сільськогосподарськими підприємствами на 2027 р., за варіантами у цінах 2019 р.*

Примітка. *Власна розробка автора

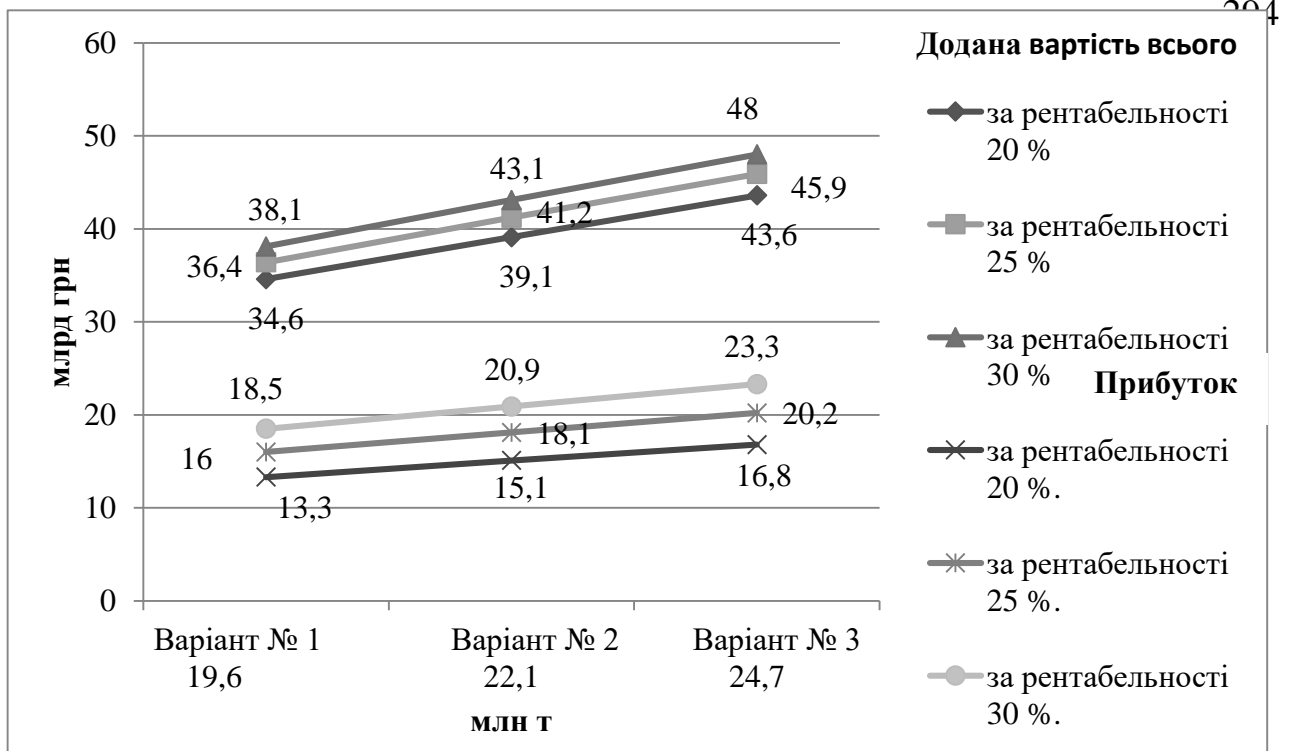

Рис. 5.10. Проект величини доданої вартості та прибутку від реалізації пшениці сільськогосподарськими підприємствами на 2027 р., за варіантами у цінах 2019 р.*

Примітка. *Власна розробка автора

Оптимальним в наведених є варіант № 2. За оптимальним варіантом у 2027 р. від реалізації кукурудзи на зерно за рівня рентабельності 30,0 % буде отримано 71,9 млрд грн доданої вартості, зокрема прибутку – 35,3 млрд грн, тобто рентабельність доданої вартості складе 49,1 %. Нагадаємо, що у 2019 р. цей показник по даній культурі складав 36,4 % (див. табл. 3.8). Якщо розглянути проектну величину доданої вартості, яка буде отримана за оптимальним варіантом від реалізації пшениці, то можна констатувати, що у 2027 р. вона складе 45,9 млрд грн. Рентабельність доданої вартості за цим варіантом буде 44,0 %, що на 25,4 % більше від показника 2019 р.

Згідно з розрахованими моделями розвитку зернопродуктового підкомплексу за варіантом № 2 кількості реалізованої продукції зернових та зернобобових культур та рентабельності у 2027 р. буде додатково отримано 28,4 млрд грн доданої вартості, зокрема прибутку – 13,1 млрд грн (табл. 5.1).

**Проект додаткового обсягу реалізації зерна і величини доданої вартості та
прибутку сільськогосподарськими підприємствами
на 2027 р., за варіантами у цінах 2019 р.***

Показник	Кількість, тис. тонн	Додана вартість, млн грн			зокрема прибуток, млн грн		
Пшениця							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		20	25	30	20	25	30
№ 1	2559,3	4512,8	4749,8	4968,4	1739,0	2086,9	2408,0
№ 2	5118,5	9025,5	9499,4	9936,5	3478,0	4173,6	4816,0
№ 3	7677,8	13538,3	14249,2	14904,9	5217,1	6260,5	7224,0
Ячмінь							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		15	20	25	15	20	25
№ 1	483,0	782,9	832,6	872,2	247,7	321,4	379,9
№ 2	805	1304,8	1387,7	1453,7	412,9	535,6	633,1
№ 3	1127,0	1826,8	1942,8	2035,1	578,0	749,9	886,4
Кукурудза на зерно							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		25	30	35	25	30	35
№ 1	5539,4	12602,7	15201,8	17604,7	4082,0	4710,2	5070,2
№ 2	9694,0	16027,1	16788,1	17488,9	7143,5	8242,8	8872,9
№ 3	13848,4	22895,6	23982,7	24983,9	10204,9	11775,3	12675,4
Інші							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		20	25	30	20	25	30
№ 1	208,1	407,8	424,8	441,7	68,0	85,0	101,9
№ 2	364,2	713,6	743,4	773,1	118,9	148,7	178,4
№ 3	520,3	1019,5	1062,0	1104,5	170,0	212,4	254,9
Всього зернових та зернобобових							
Варіанти за кількістю продукції		Варіанти за рентабельністю			Варіанти за рентабельністю		
		№ 1	№ 2	№ 3	№ 1	№ 2	№ 3
№ 1	8789,8	18306,2	21209,0	23887,0	6136,7	7203,5	7960,0
№ 2	15981,7	27071,0	28418,6	29652,2	11153,3	13100,7	14500,4
№ 3	23173,5	39280,2	41236,7	43028,4	16170	18998,1	21040,7

Примітка. *Власна розробка автора

Найбільшу кількість додаткового обсягу доданої вартості у проектному 2027 р. буде отримано за оптимальним варіантом від реалізації кукурудзи на

зерно – 16,8 млрд грн Всього на перспективу планується збільшити реалізацію зерна сільськогосподарськими підприємствами на 16,0 млн тонн.

На 3,3 млн тонн на проєктний рік буде збільшено виробництво та використання зерна для власних потреб (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

**Проєкт виробництва основних зернових культур для власних потреб
(валове виробництво за мінусом реалізованої продукції)
сільськогосподарськими підприємствами, за варіантами у цінах 2019 р.***

Показник	Кількість, тис. т	Додана вартість, млн грн
Пшениця		
№ 1	827,4	861,8
№ 2	1654,8	1723,6
№ 3	2482,2	2585,5
Ячмінь		
№ 1	322,3	355,6
№ 2	537,2	592,7
№ 3	752,0	829,7
Кукурудза на зерно		
№ 1	593,5	480,9
№ 2	1038,7	841,6
№ 3	1483,8	1202,2
Інші		
№ 1	66,1	97,4
№ 2	115,7	170,5
№ 3	165,4	243,7
Всього		
№ 1	1809,3	1795,7
№ 2	3346,4	3328,4
№ 3	4883,4	4861,1

Примітка. *Власна розробка автора

У цьому випадку буде отримано додатково 3,3 млрд грн доданої вартості. Додаткова кількість зерна сільськогосподарськими підприємствами буде використана в основному для розвитку тваринництва, а також для переробки на власних підприємствах.

У 2027 р. за оптимальним варіантом буде додатково вироблено та реалізовано 3,2 млн тонн комбікормів, зокрема для вирощування птиці – 2,0 млн тонн (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Проект додаткового обсягу реалізації комбікормів і величини доданої вартості та прибутку на підприємствах зернопродуктового підкомплексу на 2027 р., за варіантами у цінах 2019 р.*

Показник	Кількість, тис. тонн	Додана вартість, млн грн			зокрема прибуток, млн грн		
Для свиней							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	430,0	273,4	383,0	492,5	109,5	219,1	328,6
№ 2	614,3	390,6	547,1	703,6	156,5	312,9	469,4
№ 3	798,6	507,8	711,2	914,7	203,4	406,8	610,3
Для великої рогатої худоби							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	140,2	92,0	130,5	169,1	38,5	77,1	115,6
№ 2	245,4	161,0	228,5	295,9	67,5	134,9	202,4
№ 3	350,6	230,0	326,4	422,8	96,4	192,8	289,2
Для птиці							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	1360,2	986,2	1453,9	1921,6	467,7	935,3	1403,0
№ 2	2040,3	1479,3	2180,8	2882,3	701,5	1403,0	2104,5
№ 3	2720,4	1972,4	2907,8	3843,1	935,3	1870,7	2806,0
Інші комбікорми							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	211,9	142,5	204,2	287,1	61,7	123,4	185,1
№ 2	282,5	190,0	272,2	382,7	82,3	164,5	246,8
№ 3	353,1	237,4	340,2	478,3	102,8	205,6	308,5
Всього комбікормів							
Варіанти за кількістю продукції		Варіанти за рентабельністю			Варіанти за рентабельністю		
		№ 1	№ 2	№ 3	№ 1	№ 2	№ 3
№ 1	2142,3	1494,1	2171,6	2870,3	677,4	1354,9	2032,3
№ 2	3182,5	2220,9	3228,6	4264,5	1008,0	2015,3	3023,1
№ 3	4222,7	2947,6	4285,6	5658,9	1337,9	2675,9	4014

Примітка. *Власна розробка автора

Реалізувавши таку кількість комбікормів, можна за рентабельності 10% отримати за оптимальним варіантом 2,0 млрд грн прибутку. Збільшення майже

на половину виробництва та реалізації комбікормів дасть відчутний поштовх для розвитку вітчизняного тваринництва та збільшення експорту комбікормів.

У проєктному 2027 році, згідно з нашими розрахунками в підприємствах зернопродуктового підкомплексу буде нарощено виробництво та реалізацію за основними продуктами переробки зерна на харчові цілі (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Проект додаткового обсягу реалізації основних продуктів переробки зерна на харчові цілі, а також величини доданої вартості та прибутку на підприємствах зернопродуктового підкомплексу на 2027 р., за варіантами у цінах 2019 р.*

Показник	Кількість, тис. тонн	Додана вартість, млн грн			зокрема прибуток, млн грн		
Борошно							
Варіанти за кількістю продукції	Борошно / зерно	За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	640,6 / 854,1	476,8	692,7	908,6	215,9	431,8	647,7
№ 2	1006,6/1342,1	749,2	1008,4	1427,7	339,3	678,51	1017,8
№ 3	1372,5/1830,0	1021,5	1484,1	1946,8	462,6	925,2	1387,8
Хліб та вироби хлібобулочні нетривалого зберігання							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	133,9	184,0	243,3	302,7	59,4	118,7	178,1
№ 2	267,8	368,0	486,7	605,5	118,8	237,5	356,2
№ 3	401,7	551,9	730,0	908,2	178,1	356,2	534,4
Крупи							
Варіанти за кількістю продукції	Крупи / зерно	За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	119,1 / 165,4	100,7	141,8	183,0	41,2	82,3	123,47
№ 2	170,4 / 236,7	144,1	203,0	261,9	58,9	117,8	176,7
№ 3	221,3 / 307,4	187,1	263,6	340,1	76,5	153,0	307,4
Макаронні вироби, всього							
Варіанти за кількістю продукції		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	72,6	103,0	143,4	183,8	40,4	80,8	121,2
№ 2	104,0	147,6	205,4	263,2	57,9	115,7	173,6
№ 3	135,1	191,7	266,8	342,0	75,2	150,3	225,5

Примітка. *Власна розробка автора

Зокрема, за оптимальним варіантом буде збільшено виробництво та реалізація хліба та хлібобулочних виробів нетривалого зберігання на 267,8 тис. т, отримавши при цьому 486,7 млн грн доданої вартості, у тому числі прибутку – 237,5 млн т. за рентабельності 10,0 %. За цим же варіантом буде додатково перероблено 1,3 млн т пшениці та додатково вироблено 1,0 млн т борошна і отримано за його реалізації 1,0 млрд. грн доданої вартості.

У проектному році зростуть і експортні пропозиції вітчизняної зернової продукції (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Проект експорту основних зернових культур на 2027 р. у цінах 2019 р.

Варіанти	Кількість, тис. тонн	Виручка від реалізації, без ПДВ, млн дол. США
Пшениця		
№ 1	3003,3	548,8
№ 2	6006,6	1097,5
№ 3	9009,9	1646,3
Ячмінь		
№ 1	621,5	106,5
№ 2	1035,9	177,5
№ 3	1450,2	248,5
Кукурудза на зерно		
№ 1	6469,2	1043,7
№ 2	11321,1	1826,4
№ 3	23025,4	3714,7
інші		
№ 1	40,2	9,3
№ 2	70,4	16,3
№ 3	100,6	23,3
Всього		
№ 1	10134,2	1708,3
№ 2	18434,0	3117,7
№ 3	33586,1	5632,8

Примітка. *Власна розробка автора

Найбільшу величину валютної виручки від реалізації на експорт забезпечить кукурудза на зерно – 1,8 млрд дол. США. Для цього потрібно експортувати додатково 11,3 млн тонн зерна цієї культури. Всього від реалізації зерна на експорт (понад 18,4 млн тонн) буде отримано додатково валютної виручки 3,1 млрд дол. США.

Наголошено на необхідності збільшення потужностей зерносховищ, у тому числі елеваторів для зберігання зернової продукції та доведення її до відповідних кондицій. Наявність необхідної кількості зерносховищ також дасть змогу виробникам реалізовувати продукцію у періоди найвищих цін. У 2019 р. в Україні налічувалося 46,8 млн т елеваторних потужностей. Прогнозна потужність введення в дію елеваторів до 2027 р. – 22,5 млн тонн.

Всього за оптимальним варіантом проекту до 2027 р. буде створено 144,2 тис. робочих місць повної зайнятості (додатки Р, С) (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

**Проект додаткової кількості робочих місць
повної зайнятості в 2027 р. за оптимальним варіантом***

№ п/п	Види та галузі виробництва	Робочі місця безпосередньо занятих працівників на виробництві (за прямими витратами)	Робочі місця з обслуговування виробництва, транспортування і реалізації готової продукції та сировини	Всього
1.	Всього на підприємствах зернопродуктового підкомплексу, зокрема	53,0	32,3	85,3
2.	зерновиробництво (разом із насінництвом)	27,1	21,6	48,7
3.	галузі переробки зерна на харчові продукти та корми (разом із побічною продукцією)	6,1	6,7	12,8
4.	елеватори та зерносховища	19,8	4,0	23,8
5.	Інші галузі агропромислового комплексу	34,6	12,2	46,8
6.	Господарства населення, які вирощують зерно	6,7	5,4	12,1
7.	Разом робочих місць повної зайнятості	94,3	49,9	144,2

Примітка. *Власна розробка автора

Важливо зазначити, що завдяки нарощенню виробництва та реалізації продукції підприємствами зернопродуктового підкомплексу буде додатково створено 46,8 тис. робочих місць і в інших галузях агропромислового

комплексу нашої країни. Також із розвитком виробництва зерна господарства населення забезпечать додатковими робочими місцями 12,1 тис. працівників.

Отже, у зернопродуктовому підкомплексі як відкритій економічній системі (виробничі ресурси переважно закупаються на ринку, готова продукція чи сировина продається на ринку) необхідна злагоджена робота усіх його галузей. До таких галузей підкомплексу нами віднесено власне виробництво продукції, її переробку та реалізацію готового продукту на оптових ринках та у власній торговельній мережі. Чим ближча зернова продукція до готового продукту, що пропонується кінцевим споживачам, тим підкомплекс буде мати більше доданої вартості. Для цього у підкомплексі необхідно розвивати як горизонтальну, так і вертикальну інтеграцію між підприємствами підкомплексу, створювати сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи, займатися кластеризацією.

Відкритість зернопродуктового комплексу як системи посилить синергетичний ефект у формуванні доданої вартості внаслідок можливості вибору на ринку необхідних ресурсів у відповідних пропорціях за прийнятними цінами. З іншого боку, кращі маркетингові рішення з продажу готового продукту або сировини також сприятимуть збільшенню прибутку як частини доданої вартості [325].

Крім того, на наше переконання, деякі чинники синергетичного ефекту у формуванні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу мають не стільки економічну природу, скільки фізичну, хімічну та фізіологічно-психологічну. Це не означає збільшення доданої вартості за рахунок встановлення необґрунтовано високої ціни на готову продукцію або закупівлю ресурсів за заниженими чи пільговими цінами. До того ж це не пов'язано із автоматичним збільшенням заробітної плати або зростанням рентних платежів. Це чинники, які не можна точно прорахувати, наприклад, сонячна енергія та хімічні реакції, необхідні для росту зернових культур (понад вартості мінеральних добрив і т. ін.), творча праця робітників, затрачена їхня енергія, направлена на покращення результатів виробничої діяльності (понад вартість

робочої сили) тощо.

Таким чином поява нових джерел розвитку зернопродуктового підкомплексу щодо доданої вартості потребує системного підходу, тобто неможливо досягти емерджентності без правильного поєднання усіх елементів даної системи та без врахування усіх факторів, що впливають на цей розвиток. При простому автоматичному об'єднанні у підкомплекс синергетичний ефект не настає. Отже, при поєднанні підприємств кількох галузей в один зернопродуктовий комплекс необхідно не тільки їх виробниче об'єднання, а й ресурсне та фінансове, що забезпечить значне підвищення величини доданої вартості.

5.4. Основні стратегічні напрями максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК

Подальший стабільний розвиток галузей зернопродуктового підкомплексу АПК України залежить від оптимізації виробництва та досягнення максимальної доданої вартості. Щоб вирішити це завдання на довгостроковий період, необхідно обрати правильну стратегію управління доданою вартістю. Ця проблема недостатньо вивчена у науковій літературі, тому потребує подальших досліджень.

Збільшення величини доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі як найбільшому підкомплексі АПК України є важливим завданням для розвитку економіки ринкового типу. До того ж максимізація доданої вартості у цьому підкомплексі передбачає здійснення процесу в довготривалому періоді. Стратегія (англ. strategy) – мистецтво керувати соціально-економічними процесами, визначення головного напрямку у досягненні кінцевого результату [10, с. 298]. Дослідники С. М. Гончаров та Н. Б. Кушнір визначають стратегію як основні форми та методи перспективних дій, пов'язаних із вирішенням основних проблем, реалізацією стратегічних

програм, досягненням значних, перспективних стратегічних цілей [326, с. 237]. На нашу думку, саме удосконалення стратегічного управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК України дасть можливість досягнути неухильного збільшення її величини впродовж тривалого періоду. Це буде вагомим внеском у розвиток зернової галузі сільського господарства та галузей, які використовують у виробництві зерно та продукти його переробки.

Вибір правильної стратегії в управлінні доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі забезпечить агропромислому комплексу інтенсивний розвиток, поступове перетворення агропромислового виробництва із сировинного у виробництво з високою доданою вартістю.

Деякі вітчизняні вчені стверджують, що Україна розвиває не євро-американську і не суто латино-американську модель, а своєрідну, власну комбіновану модель становлення сільського господарства, для якої характерні як окремі риси двох зазначених вище моделей, так і власні істотні особливості. При цьому вчені зауважують, що хоча сучасна і перспективна стратегія розвитку сільського господарства європейських країн будується на розвиткові фермерських господарств сімейного та родинного типу, все ж і в цих країнах почали виникати великомасштабні компанії [327, с. 6]. Тобто необхідно в Україні розвивати власну модель агропромислового виробництва, зокрема зернопродуктового.

Удосконалення стратегічного управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК може позитивно вплинути на збільшення урожайності зернових культур, підвищення якості зерна, зниження його собівартості. В. Я. Амбросов зазначає, що розрахунки, проведені з урахуванням базової врожайності зернових культур Франції та США й адаптовані до умов України свідчать, що збереження посівних площ на фактичному рівні при підвищенні врожайності дасть можливість довести валовий збір зерна в країні до 108,8 млн тонн, з яких 86,8 млн тонн можна реалізувати на експорт. Далі вчений стверджує, що рух до 100 млн т повинен бути зваженим, послідовним, системним і комплексним. На наступні роки

необхідно створити матеріально-технічну базу й відповідну інфраструктуру для стабільного одержання та зберігання 50–60 млн тонн зерна. Водночас слід чітко визначити і стабілізувати пропозиції з продажу зерна на внутрішньому й зовнішньому ринках, з максимальним урахуванням інтересів сільськогосподарських підприємств усіх форм господарювання, доцільності інтенсивного розвитку тваринництва [140, с. 77]. Поділяючи думку вченого, нами крім розвитку інфраструктури зернового господарства, визначено необхідність збільшення потужностей підприємств з переробки зерна та виробництва готових зернопродуктів. Стратегічне управління доданою вартістю у сфері експорту зерна та продуктів його переробки має бути направлено на збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю. Насамперед це дасть можливість наповнити бюджет країни валютними надходженнями, покращити фінансовий стан підприємств зернопродуктового підкомплексу та значно збільшити національний дохід [328].

Наявність в аграрному секторі економіки України великої кількості фермерських господарств є ознакою ринкових перетворень у вітчизняному сільському господарстві, але вони потребують державної підтримки і повинні, на нашу думку, краще кооперуватися. В. М. Нелеп засвідчує, що в країнах Західної Європи фермери добровільно об'єднуються в кооперативи (як правило, галузеві), завданням яких є забезпечення фермерів дешевими і якісними матеріально-технічними ресурсами, заготівля, зберігання, переробка і реалізація сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Вчений наводить приклад Франції, де 3800 кооперативів об'єднують 90 % фермерів. Через ці кооперативи фермери продають близько 70–80 % зерна, а також вони самостійно експортують продукцію [184, с. 103]. Таким чином, кооперація фермерських господарств та інших невеликих сільськогосподарських підприємств за галузевим принципом дасть можливість зменшити собівартість зернових культур за рахунок покращення матеріально-технічного забезпечення, раціонального використання ресурсів і запровадження прогресивних технологій. Крім того, кооперування у сфері переробки зерна та реалізації

зернопродуктів збільшить додану вартість за рахунок відмови від посередників, які нині скуповують у виробників більшу частину зерна. Запропоновану нами схему процесу стратегічного управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК показано на рис. 5.11.

Рис. 5.11. Схема процесу стратегічного управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК*

Примітка. *Сформовано автором

Поєднання стратегічного планування, організації, аналізу та контролю на рівні підприємств зернопродуктового підкомплексу із стратегією державного регулювання підвищить прибутковість цих агроформувань за рахунок збільшення виробництва продукції та зниження питомих матеріальних витрат. Потрібно також досягнути раціональної структури усіх елементів доданої вартості, які входять до собівартості продукції.

Тут ми розглядаємо стратегічне управління доданою вартістю у підкомплексі як процес, у якому етапи реалізації стратегічної цілі мають певну послідовність. Насамперед необхідно проаналізувати сучасний стан справ щодо формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі та намітити основну стратегію. На нашу думку, це повинна бути стратегія максимізації доданої вартості. Для її реалізації потрібно визначити декілька попередніх цілей та обґрунтувати необхідну кількість ресурсів. Такими цілями можуть бути: оптимізація виробництва з урахуванням потреб інших галузей у зерні та продуктах його переробки та попиту на зовнішніх ринках; оптимізація структури доданої вартості з урахуванням міжгалузевої концепції її формування тощо. Щоб такі цілі були успішно реалізовані, необхідно правильно побудувати стратегічне планування. Крім того, потрібно враховувати і альтернативні варіанти розвитку подій [329]. Певних позитивних зрушень у цьому питанні вже досягнуто. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 [330] була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, в якій значну увагу приділено прискоренню економічного зростання, у тому числі розвитку малого та середнього підприємництва на сільських територіях (додаток Ж).

Також слід передбачити можливі організаційні зміни в галузях підкомплексу та забезпечення ресурсами на довгостроковий період. Важливо планувати розвиток необхідної інфраструктури, нарощування потужностей переробних галузей, розширення можливостей підприємств досліджуваного підкомплексу в оптовій торгівлі та експортних операціях. Це дуже складне завдання, враховуючи те, що зернопродуктовий підкомплекс є складовою

частиною агропромислового комплексу та має виробничі зв'язки з підприємствами багатьох галузей національного господарства. Тобто зернопродуктовий комплекс не може розвиватися відокремлено, не враховуючи загальні принципи та можливості розвитку всієї економіки держави.

Постійний стратегічний контроль процесу формування доданої вартості дасть можливість приймати своєчасні рішення щодо коригування відповідних дій у напрямку збільшення доданої вартості. Проте якісний стратегічний контроль неможливий без належного стратегічного аналізу. Стратегічний аналіз передбачає комплексне дослідження факторів, що впливають на зміну величини доданої вартості на перспективу. Серед внутрішніх факторів це – зростання виробництва на основі впровадження науково обґрунтованих ресурсозберігаючих технологій та реалізація продукції за найвигіднішими каналами, зокрема і на експорт. Крім того необхідно провести аналіз і зовнішнього середовища, а саме: можливі зміни у структурі економіки України в цілому та окремих її галузей; попит на зернову продукцію на внутрішньому ринку; цінової політики на покупні ресурси та на продукцію зернопродуктового підкомплексу; світові тенденції у виробництві зерна та продуктів його переробки та попит на цю продукцію; експортні можливості нашої країни у зерновому секторі. Такий аналіз дасть можливість обґрунтувати перспективу виробництва та реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу та окреслити шляхи максимізації доданої вартості, у тому числі, і через оптимізацію її структури.

На нашу думку, необхідно приділити належну увагу формуванню такого елемента доданої вартості, як заробітна плата. Слід врахувати, що тільки при поєднанні працівника із засобами виробництва можемо отримати певний продукт, тому дуже важливо, щоб він мав достатню мотивацію до праці. Матеріально заінтересований працівник прикладає свою працю, тому підвищується її продуктивність, якість продукції, а в кінцевому результаті – зростає прибуток.

У досягненні зернопродуктовим підкомплексом більшої доданої вартості

важливе значення має вироблення відповідної стратегії й на державному рівні. Державне регулювання цього процесу повинно ґрунтуватися на удосконаленні податкового та митного законодавства щодо галузей зернопродуктового підкомплексу, а також: збільшення державної підтримки виробників зерна та переробних галузей; зростання обсягів державного замовлення та стабілізації закупівельних цін; часткової компенсації та здешевлення покупних ресурсів; розширення лізингу тощо.

Отже, стратегічне управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України має бути спрямоване на збільшення виробництва продукції з високою доданою вартістю та її реалізацію на внутрішньому та зовнішньому ринках. Основні напрями стратегічного розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України щодо збільшення доданої вартості, запропоновані нами, відображено на рис. 5.12.

Рис. 5.12. Основні напрями стратегічного розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України щодо збільшення доданої вартості*

Примітка. *Власна розробка автора

Для збільшення доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу необхідно, передусім, визначити перспективні види продукції та

провести оптимізацію виробництва. Тут потрібно врахувати те, що продукція підкомплексу, яку купує кінцевий споживач, повинна мати якомога більшу додану вартість. Тобто зерно та продукти його переробки повинні реалізуватися в найкращій кондиції, що буде максимізувати додану вартість. Збільшення потужностей переробних галузей зернопродуктового підкомплексу дасть можливість більше виробляти напівфабрикатів та готових продуктів із зерна, які містять вищу додану вартість. Зокрема, необхідно нарощувати виробництво комбікормів для розвитку вітчизняного тваринництва, що також сприятиме створенню робочих місць. Науковці стверджують, що збереження наявних і створення нових робочих місць (гіпотетично) при виробництві молока та м'яса свиней із кожних 100 тис. тонн експортованого зерна може досягти 930 і 440 відповідно. З урахуванням обсягу експорту зернових культур 40 млн тонн сумарно ліквідовано 209 тис. робочих місць [331, с. 35].

Не можливо досягнути більшої величини доданої вартості без запровадження ресурсоощадних технологій та зниження матеріальних витрат. Для цього потрібно мати систему машин та надійне забезпечення матеріальними ресурсами. Тому підвищення матеріально-технічного забезпечення є необхідним елементом досягнення більшої доданої вартості. Належній організації такого забезпечення може сприяти створення обслуговуючих кооперативів, а ефективному використанню матеріально-технічних ресурсів – виробниче кооперування.

У межах зернопродуктового підкомплексу особливу увагу потрібно приділити вертикальній та горизонтальній інтеграції. Вертикальна інтеграція створює умови для покращення господарських зв'язків між виробниками зерна та переробними підприємствами підкомплексу, а також дає можливість виявляти резерви збільшення доданої вартості на усіх етапах її створення. У даному випадку, можливе створення міжгалузевих об'єднань, до складу яких входитимуть як підприємства-виробники зерна, так і підприємства з переробки зерна й виготовлення готових зернопродуктів. До таких об'єднань можуть входити і підприємства зі зберігання зерна та підприємства оптової торгівлі.

Прикладом тут можуть слугувати агрохолдинги, які у своєму складі мають підприємства від виробництва до реалізації зернової продукції [332, с. 244].

Велике значення у збільшенні доданої вартості має і горизонтальна інтеграція в зернопродуктовому підкомплексі нашої країни. У даному випадку підприємства зберігають юридичну та господарську самостійність, але при цьому узгоджують між собою основні виробничі показники (наприклад, обсяги виробництва зерна або його переробки, канали реалізації продукції) з метою збільшення виробництва та підвищення якості продукції. В результаті такого кооперування досягається баланс наявності зернової продукції на ринку, зникає загроза перевиробництва та зменшення ціни реалізації, ефективніше використовуються матеріально-технічні ресурси, і в результаті – збільшення величини доданої вартості. До того ж децентралізація влади в Україні відкриває нові можливості для збільшення доданої вартості у загальній величині вартості продукції сільськогосподарських товаровиробників, зокрема і виробників зерна, через кооперацію та горизонтальну та вертикальну інтеграцію [333, с. 87].

Одним із стратегічних завдань зернопродуктового підкомплексу також є експорт продукції з високою доданою вартістю. На сьогодні наша країна нарощує вищими темпами експорт переважно зерна, а не продуктів його переробки. Отже, стратегічне управління доданою вартістю в зернопродуктовому підкомплексі АПК України має бути спрямоване на збільшення виробництва продукції, у тому числі з високою доданою вартістю та її реалізацію на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Погоджуємося з позицією вчених, що необхідно подолати невизначеність щодо майбутньої сільськогосподарської політики та затвердити програму розвитку аграрного сектору економіки України [334, с. 18] Крім того, на нашу думку, на загальнодержавному рівні необхідно також розробити стратегію розвитку зернопродуктового підкомплексу.

Необхідність розробки такої стратегії полягає ще й в тому, що, як стверджують вчені суперечливий характер глобалізації зумовлений високими

темпами розвитку науки і техніки, масовим характером сучасного виробництва, прискореним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій тощо і, водночас, вкрай нерівними ефектами для різних країн світу – переваги примножують найрозвиненіші з них [335, с. 376]. Тобто, переваги будуть мати ті країни, які мають чітку стратегію свого розвитку в усіх галузях економіки.

На основі проведеного дослідження сучасного стану та можливостей зростання доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі, моделювання виробництва і переробки зерна, нами розроблено «Основні стратегічні напрями максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України» як частину «Стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України до 2027 року», де визначаємо такі основні напрями:

1. Посилення вертикальної та горизонтальної інтеграції підприємств усіх галузей зернопродуктового підкомплексу. Тим самим досягнути підвищення контролю на усіх етапах формування доданої вартості.

2. Виробнича кооперація та створення обслуговуючих кооперативів сприятиме збільшенню доданої вартості й не потребуватиме посередницьких структур, які значну її частину вилучають у виробників.

3. Запровадження ресурсощадних технологій та зниження матеріальних витрат, що забезпечить збільшення прибутковості виробництва та дасть можливість підвищити матеріальну зацікавленість робітників у кінцевому результаті.

4. Оптимізація виробництва в зернопродуктовому підкомплексі з урахуванням потреб зовнішнього та внутрішнього ринків, стимулюючи розвиток інших галузей економіки, які використовують у виробництві зернопродукти. Це дасть можливість наростити виробництво та розширити асортимент продукції, що збільшить величину доданої вартості.

5. Збільшення частки виробництва та реалізації зернопродуктів із високою доданою вартістю, у тому числі й на експорт.

6. Удосконалення податкового та митного законодавства, посилення державної підтримки щодо галузей зернопродуктового підкомплексу.

Результатом цього передбачається зниження собівартості виробництва, отримання додаткових доходів у процесі реалізації продукції, що позитивно позначиться на величині доданої вартості.

Крім того, у цілому підприємствами основних галузей зернопродуктового підкомплексу АПК, за прогнозними даними (оптимальний варіант), у 2027 р. буде отримано 170,6 млрд грн доданої вартості, зокрема прибутку – 67,4 млрд грн (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Прогнозні показники формування доданої вартості підприємствами основних галузей зернопродуктового підкомплексу АПК України та додаткове створення робочих місць повної зайнятості на період до 2027 року за оптимальним варіантом, базовий – 2019 р.*

Назва продукції	Додана вартість, всього, млрд грн	У т. ч. прибуток, млрд грн	Буде створено додатково робочих місць, тис. од.
Всього на підприємствах підкомплексу, у т. ч.:	170,6	67,4	85,3
виробництво та реалізація, з них:	147,7	63,4	61,5
зернові та зернобобові (разом із насінництвом)	130,1	53,1	48,7
борошно (разом із побічними продуктами)	3,1	1,9	2,7
комбікорми	10,3	6,4	5,1
крупни (разом із побічними продуктами)	0,6	0,4	0,7
макаронні вироби, всього	0,6	0,3	1,1
хліб та вироби хлібобулочні нетривалого зберігання	2,1	0,9	2,2
інші готові продукти із зерна	0,9	0,4	1,0
елеватори та зерносховища (у т. ч. послуги елеваторів)	22,9	4,0	23,8

Примітка. *Власна розробка автора

На підприємствах зернопродуктового підкомплексу, а також у тваринництві та інших галузях АПК завдяки запропонованим заходам до 2027 р. буде додатково створено 132,1 тис. робочих місць, зокрема у тваринництві – 46,8 тис. робочих місць. Крім того, у господарствах населення, у

зв'язку зі збільшенням виробництва зерна, буде створено 12,1 тис. робочих місць.

У досягненні зернопродуктовим підкомплексом більшої доданої вартості важливу роль має відіграти вироблення відповідної стратегії й на державному рівні. На основі проведеного дослідження сучасного стану та можливостей зростання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, моделювання виробництва і переробки зерна, розроблено та запропоновано «Основні стратегічні напрями максимізації доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України» як частину «Стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України до 2027 року» (додаток Т).

Отже, стратегія державного регулювання цього процесу має ґрунтуватися на удосконаленні податкового та митного законодавства щодо галузей зернопродуктового підкомплексу, тобто направлена на зростання державної підтримки виробників зерна та переробних галузей, збільшення обсягів державного замовлення та стабілізації закупівельних цін; часткової компенсації та здешевлення покупних ресурсів; розширення лізингу.

Очікувані результати реалізації основних стратегічних напрямів максимізації доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України на період до 2027 року (базовий 2019 р.) такі, зокрема:

- продовольчу безпеку забезпечити шляхом пропонування основних видів продукції (зерно на рівні не менш як на 100 %, продукти його переробки – 95 %) попиту внутрішнього ринку та необхідного поповнення цими продуктами держрезерву;
- підвищення рівня заробітної плати працівникам зернопродуктового підкомплексу в розмірі 115 % від середнього рівня за галузями економіки;
- виробити, включаючи господарства населення, 99,3 млн тонн зернових та зернобобових культур, у т. ч. на підприємствах зернопродуктового підкомплексу – 79,3 млн тонн зерна та отримати 130,1 млрд грн доданої вартості;

- переробити на комбікорм 7,1 млн тонн зерна та реалізувавши його (10,1 млн тонн), отримати 10,3 млрд грн доданої вартості;
- переробити 3,8 млн тонн зерна пшениці на борошно (2,8 млн тонн) та, реалізувавши його, отримати в перерахунку на зерно 3,1 млрд грн доданої вартості;
- виробити та реалізувати 1,2 млн тонн хліба і хлібобулочних виробів та отримати 2,1 млрд грн доданої вартості;
- переробити 0,7 млн тонн зерна на крупи (0,5 млн тонн) та, реалізувавши їх, отримати 0,6 млрд грн доданої вартості;
- виробити 0,3 млн тонн різних видів макаронів та, реалізувавши їх, отримати 0,6 млрд грн доданої вартості;
- ввести в експлуатацію елеваторних потужностей на 22,5 млн тонн;
- всього в основних галузях зернопродуктового підкомплексу отримати 170,6 млрд грн доданої вартості, з яких прибутку – 67,4 млрд грн;
- при запровадженні вказаних заходів, включаючи господарства населення, буде створено додатково 144,2 тис. робочих місць повної зайнятості.

Висновки до розділу 5

1. Кооперація є важливим чинником формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати усі види кооперації у виробництві та переробці зернової продукції, приділяючи особливу увагу дрібним товаровиробникам.

2. Оптимізація виробництва в зернопродуктовому підкомплексі щодо збільшення доданої вартості можлива лише за умови посилення державного регулювання з розробкою та прийняттям державних цільових програм розвитку агропромислового комплексу, програм розвитку зернопродуктового підкомплексу та інших підкомплексів, регіональних і галузевих програм розвитку, а також необхідністю врахуванням квот і ліцензій щодо експорту й імпорту зерна та зернопродуктів.

3. Підвищення економічного рівня логістичної системи у

зернопродуктовому підкомплексі дасть змогу наростити прибутковість експорту, а в результаті – збільшити додану вартість, за рахунок таких факторів: зменшення строків поставки зерна та продуктів його переробки на експорт; швидшого формування необхідних експортних партій зернової продукції; контролю якості зерна та продуктів його переробки за умови відповідного зберігання та підвищення реалізаційних кондицій; досягнення необхідної величини продажу зернової продукції згідно з укладеними договорами за посилення економічних зв'язків між підприємствами та галузями підкомплексу.

4. У межах зернопродуктового підкомплексу особливу увагу слід приділити вертикальній та горизонтальній інтеграції. Вертикальна інтеграція створює умови для покращення господарських зв'язків між виробниками зерна та переробними підприємствами підкомплексу, а також дає можливість виявляти резерви збільшення доданої вартості на усіх етапах її створення.

Основні наукові результати розділу 5, опубліковані в працях автора [284, 285, 288, 293, 299, 313, 316, 317], наведених у списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичні аспекти та організаційно-економічне вирішення проблем формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, що дає змогу зробити такі висновки:

1. Визначено, що до складу валової доданої вартості в зернопродуктовому комплексі АПК належать такі основні елементи: заробітна плата з нарахуваннями, рента (орендна плата), амортизаційні відрахування, відсоток на капітал і прибуток. Частиною доданої вартості можна вважати прямі та непрямі податки і збори, що входять у ціну товару. Елементи доданої вартості, створеної на окремому підприємстві, з погляду власності, можна поділити на три групи: дохід власників капіталу (відсоток на позичковий капітал, рента (орендна плата) і прибуток); споживання частини основного капіталу власника (амортизаційні відрахування) та частина продукту, виробленого на підприємстві, яким власник розраховується з найманими працівниками за участь у виробництві та реалізації цього продукту (заробітна плата з нарахуваннями). Під оптимальною структурою доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі визначається така структура, за якої: по-перше, відбувається постійне збільшення загальної величини доданої вартості, по-друге, забезпечується збалансованість між заробітною платою та прибутком, по-третє, амортизаційні відрахування забезпечують необхідне відтворення основних засобів, по-четверте, орендоване майно й земля та залучений капітал використовуються найефективніше.

2. На підставі аналізу доведено, що більше уваги потребує формування такого елемента доданої вартості, як заробітна плата. У 2019 році в сільськогосподарських підприємствах середньомісячний її рівень склав 8856 грн, що менше загальнодержавного показника на 1641 грн. Треба пам'ятати, що завдяки поєднанню працівника із засобами виробництва можна отримати певний продукт, тому дуже важливо, щоб він мав достатню мотивацію до праці. Матеріально вмотивований працівник ефективніше працює, тому підвищується продуктивність праці, покращується якість продукції, а в кінцевому підсумку – зростає прибуток. Наприклад,

запровадження внутрішньогосподарського розрахунку у зерновиробництві та переробці зернової продукції позитивно вплине на збільшення величини доданої вартості через залученням такого чинника, як заінтересованість працівників у кінцевому результаті. Так, у зерновиробництві, це вже будуть не працівники, які виконують відповідну роботу без зацікавленості у створенні кінцевого продукту, а працівники, які за його виробництво відповідають впродовж року і справедливо очікують на додаткову винагороду.

3. Підтверджено, що у зернопродуктовому підкомплексі можуть застосовуватися всі п'ять методів нарахування амортизації. При цьому треба розуміти, що, з одного боку, збільшення суми амортизаційних відрахувань саме собою не приводить до збільшення валової доданої вартості (за інших рівних умов) через зростання собівартості продукції та одночасне зменшення прибутку. Проте, з іншого боку, завдяки використанню сучасних, продуктивних і набагато дорожчих техніки та обладнання та застосуванню високоінтенсивних технологій, одночасно збільшуються як амортизаційні відрахування, так і загалом вартість виробленої продукції, валова додана вартість та її активна частина – прибуток – внаслідок зростання кількості та якості виготовленої продукції. Тому в такому разі амортизація слугує регулятором (у межах чинного законодавства) швидкості відновлення основних засобів та отримання необхідної прибутковості виробництва.

4. Обґрунтовано, що першим етапом дослідження доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є усвідомлення та розуміння взаємозв'язку теорії та практики, законів і методів пізнання для правильного визначення, характеристики й обрання відповідної методології та методики дослідження. Далі треба обрати систему конкретних методів дослідження на основі наукових принципів пізнання та проводити його комплексно. Розглядаючи зернопродуктовий підкомплекс як систему, необхідно проводити дослідження формування доданої вартості та її елементів, застосувавши системний підхід, який дає змогу не тільки провести всебічний аналіз цього показника, а й досягнути його максимального значення у перспективі. Запропоновано такі

показники аналізу доданої вартості: частку доходів власників орендованих земельних угідь, частку доходів власників орендованого майна у доданій вартості та фондоємність доданої вартості.

5. Встановлено, що стимулююча функція ПДВ має бути не лише шляхом застосування нульової ставки на експортну зернову продукцію, а й диференціацією ставок залежно від важливості продукту чи галузі для держави й виробника цієї продукції. До того ж остаточна ціна товару, що реалізується кінцевому споживачеві, може бути менша або товаровиробники отримають більші прибутки, або внаслідок зміни структури доданої вартості буде збільшено заробітну плату, якщо зменшиться кількість етапів виробництва товару на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Тобто у межах підприємства переміщення проміжного товару від одного виробництва до іншого відбуватиметься за собівартістю.

6. Результати дослідження вказують на те, що основною складністю у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі, вважаємо, є те, що частина елементів доданої вартості належить до собівартості продукції, а прибуток є результативним елементом, на збільшення якого спрямовані зусилля підприємця. Тому для об'єднання вказаних елементів в одну систему необхідно застосувати ефективний підхід до управління вказаним процесом. Встановлено, що переважний обсяг доданої вартості створюється у процесі переробки сировини у готовий продукт. Також треба розвивати власне насінництво та пропонувати його на експорт, що може значно збільшити додану вартість. Порівнюючи вартісне відношення експорту зерна до продуктів його переробки, можна зауважити, що воно різниться в десятки разів на користь експорту сировини. Для прикладу, експорт зерна за період 2000–2019 рр. зріс у 7,8 раза і склав у 2019 р. 9633,3 млн дол. США, а продукції борошномельно-круп'яної промисловості та готових продуктів із зерна у цьому ж році реалізовано лише на 471,5 млн дол. США. Тому необхідно збільшувати частку експорту продуктів переробки зерна та готових зернопродуктів.

7. Виявлено певну невідповідність у формуванні загальної величини доданої вартості в галузях підкомплексу. Звичайно, є виробництва з різною оснащеністю, ресурсоемністю та технологіями виробництва. Однак, для підвищення ефективності діяльності підкомплексу на кожному етапі процесу виробництва продукції необхідно дотримуватися максимально однакової норми додаткової вартості, що стимулюватиме кожную галузь підкомплексу до розвитку. Тобто дотримання принципу адекватної суми додаткової вартості за однаково оплату затраченої живої праці у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі буде сприяти його розвитку та підвищенню ефективності виробництва.

8. Аргументовано, що значною проблемою у формуванні доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі є низька культура вирощування зернових культур у господарствах населення, які виробляють п'яту частину всього зерна в Україні. Такі господарства не кооперовані та не мають достатньої кількості зерносховищ, чим користуються посередники, присвоюючи собі значну частину доданої вартості, скуповуючи зерно зразу після обмолоту. Тому кооперація є важливим чинником формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі. Важливо розвивати всі види кооперації у галузі виробництва та переробки зернової продукції, приділяючи особливу увагу малим сільськогосподарським товаровиробникам. У межах зернопродуктового підкомплексу особливу увагу треба приділити вертикальній та горизонтальній інтеграції. Вертикальна інтеграція створює умови для покращення господарських зв'язків між виробниками зерна та переробними підприємствами підкомплексу, а також дає змогу виявляти резерви збільшення доданої вартості на всіх етапах її створення. Внаслідок горизонтального кооперування досягається баланс наявності зернової продукції на ринку, зникає загроза перевиробництва та зменшення ціни реалізації, ефективніше використовуються матеріально-технічні ресурси і в кінцевому підсумку збільшується величина доданої вартості.

9. За результатами аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств та підприємств, які переробляють зернову продукцію встановлено, що в зернопродуктовому підкомплексі необхідно створювати кластерні системи організації для ефективної роботи всіх галузей підкомплексу. Для координації дій регіональних зернопродуктових кластерів у межах зернопродуктового підкомплексу запропоновано створити Координаційну Раду, яка б на загальнодержавному рівні могла вирішувати необхідні питання ефективного функціонування всіх учасників регіональних кластерів. Для прикладу, за період 2010–2019 рр. рентабельність виробництва у сільськогосподарських підприємствах не підвищилась, а такі елементи доданої вартості, як чистий прибуток та заробітна плата, зросли у 5,2 та 6,1 рази відповідно, проте продуктивність праці збільшилася лише у 2,4 рази. Тобто вказані показники зростали переважно внаслідок інфляційних процесів, що свідчить про необхідність кооперування підприємств і створення кластерів.

10. У процесі дослідження сучасного стану державного регулювання формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК виявлено, що воно є недостатньо дієвим, тому в галузях підкомплексу необхідно ширше застосовувати інструменти економічного та правового регулювання, збільшувати державну підтримку переробних підприємств та суміжних підкомплексів АПК, які переробляють зерно та побічну продукцію зерновиробництва, а також удосконалювати митне законодавство і створювати відповідні пільгові експортні умови. Це сприятиме посиленню вертикальної і горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації та створенню кластерів, розбудові виробничої інфраструктури, зокрема елеваторів і зерносховищ та збільшенню експорту зернопродуктів із високою доданою вартістю.

11. Доведено, що для моделювання отримання оптимальної величини доданої вартості необхідно врахувати всі ланцюги формування доданої вартості – від початку виробництва до реалізації готової продукції. Наприклад, у процесі виробництва хліба та хлібобулочних виробів, як готового продукту, додана вартість щодо виробництва та реалізації зерна пшениці збільшується у 2,6 раза,

зокрема переробка зерна на борошно збільшує додану вартість на 54 %. Переробка зерна на комбікорми та макаронні вироби може подвоїти величину створеної доданої вартості щодо величини доданої вартості у сировині. Значна частина доданої вартості додається внаслідок переробки зерна на крупи. Зменшення логістичних витрат також дасть змогу збільшити величину доданої вартості на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Аргументовано, що у світі є певні пропорції між експортом зерна та продуктами його переробки. Тобто, наприклад, не всю продовольчу пшеницю, яку експортує Україна, можна переробити на борошно або більшість фуражного зерна переробити на комбікорми чи інші продукти. До того ж вказані продукти переробки мають значно менший строк зберігання, порівнюючи із сировиною. Більшість країн світу краще імпортують зерно, ніж сировину ще й з причини, що кожна країна демонструє свої специфічні вимоги до продуктів переробки, зокрема до борошна, через національні особливості приготування готових продуктів. Комбікорми, наприклад, у кожному конкретному випадку мають свою рецептуру виготовлення та певні біологічні застереження, тому це є ще одним чинником, щоб імпортувати сировину.

12. У процесі дослідження підтверджено, що вибір правильної стратегії в управлінні доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі забезпечить агропромислому комплексу України інтенсивний розвиток, поступове перетворення агропромислового виробництва із сировинного у виробництво з високою доданою вартістю. Завдяки здійсненню запропонованих стратегічних напрямів максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі до 2027 року можна отримати 170,6 млрд грн доданої вартості, додатково створивши 85,3 тисячі робочих місць, крім того, у тваринництві – 46,8 тис. робочих місць. Водночас у господарствах населення у зв'язку зі збільшенням виробництва зерна буде створено 12,1 тис. робочих місць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириленко І. Г. Проблеми розвитку світового виробництва продовольства та еволюція системи світових грошей. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 30–36.
2. Сільське господарство України за 2011 рік : статистичний збірник / За ред. Н. С. Власенко. К. : Державна служба статистики України, 2012. 386 с.
3. Сільське господарство України за 2019 рік : статистичний збірник / Від за вип. О Прокопенко. К. : Державна служба статистики України, 2020. 230 с.
4. Пасхавер Б. Сценарії розвитку агросфери. *Економіка України*. 2011. № 11. С. 38–44.
5. Світовий О. М. Структура доданої вартості у зерновиробництві. *Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 24–25 квітня 2013 р. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2013. С. 238–240.
6. Осташко Т. Ризики для сільського господарства від встановлення зони вільної торгівлі з ЄС. *Економіка України*. 2011. № 3. С. 57–69.
7. Майданевич П. М. Сучасні тенденції розвитку підприємств аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2011. № 9. С. 107–110.
8. Петриченко В. Ф. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 3–9.
9. Довгальок В. І. Проблеми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств регіону. *Економіка АПК*. 2011. № 1. С. 126–129.
10. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник: словник. К. : Кондор, 2006. 356 с. URL: <ftp://lib.sumdu.edu.ua/ebooks> (дата звернення: 10.03.2020).
11. Семюельсон П. А., Нордгауз В. Д. Мікроекономіка / пер. з англ. К. : Основи, 1998. 676 с.

12. Большая советская Энциклопедия : в 30 т. / глав.ред А. М. Прохоров. 3 изд. Советск. Энциклоп., 1975. Т. 20. 608 с.
13. Большой Энциклопедический словарь. URL: <http://www.vedu.ru/bigencdic/19393> (дата звернення: 11.03.2020).
14. Современная энциклопедия. URL: http://enc-dic.com/enc_modern/Dobavlennaja-Stoimost-3527.html (дата звернення: 17.03.2020).
15. Савченко А. Г. Макроекономіка: підручник. К. : КНЕУ, 2005. 441 с.
16. Інвестиційна активність підприємств з виробництва продукції з високою доданою вартістю в умовах обмежених ринків: парадигма та механізми забезпечення: монографія / Н. Ю. Брюховецька, І. П. Буляєв та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Київ, 2019. 388 с.
17. Бриль І. В., Рябікіна К. Г. Передумови виникнення та визначення складу доданої вартості підприємств. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*: Зб. наук. пр. К.: ІЕП НАНУ, 2016. С. 41–54.
18. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/fin19567.html (дата звернення: 25.03.2020).
19. Кравчук І. А. Теоретичні засади дослідження формування доданої вартості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. Вип. 22. Ч. 1. 2017. С.59–62.
20. Нікішина О. В. Наукові й прикладні засади перерозподілу доданої вартості в інтегрованому товарному ринку (на прикладі хлібного ринку України) *Економічні інновації*. 2017. Вип. № 65. С.118–126.
21. Малиш Н. А. Макроекономіка : навч. посіб. 2-ге вид., випр. К. : МАУП, 2004. 184 с.
22. Макконнелл, Кемпбелл Р., Стенлі Л. Брю. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика. Ч. 1. Макроекономіка / пер. з англ. Львів : Просвіта, 1997. 672 с.
23. Манків, Грегори Н. Макроекономіка / пер. с англ.: наук. ред. пер.

- С. Панчишина. К. : Основи, 2000. 588 с.
24. Горячук В. Ф. Валова додана вартість як головний показник продуктивності діяльності підприємств. *Економічні інновації* Том 22, Вип. 2 (75). 2020. С.25–33.
 25. Фельдерер Б., Хомбург Ш. Макроекономіка і нова макроекономіка : підручник. К. : Либідь-Нічлава, 1998. 464 с.
 26. Маркс К. Капітал. Том 1. URL: <https://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/kapital1-07.html#c7> (дата звернення: 30.03.2020).
 27. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1. / Редкол : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
 28. Ткаченко В. В. Аналіз методик оцінки податкового навантаження підприємств. *Бізнесінформ*. 2012. № 10. С. 215–220.
 29. Світовий О. М. Теоретичні аспекти доданої вартості та її значення у агропромисловому виробництві. *Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки* : матеріали XIX Міжнародної наук.-практ. конф., 29-30 травня 2014 року. / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 150–154.
 30. Світовий О. М. Додана вартість як категорія оцінки розвитку галузей зернопродуктового підкомплексу. *Транснаціоналізація економічних систем : тенденції та перспективи розвитку* : матеріали міжнародної наук. конф., 18 квітня 2014 року. Миколаїв : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 98–99.
 31. Світовий О. М. Управління новоствореною вартістю. *Актуальні питання сучасної економіки* : матеріали III Всеукраїнської заочної наук. конф., 23 грудня 2011 р. Умань : Видавець «Сочинський», 2011. Ч. 2. С. 105–106.
 32. Сільське господарство України за 2010 рік : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 374 с.
 33. Світовий О. М. Додана вартість та її роль у розвитку агропромислового комплексу України. *Наукові праці Полтавської державної аграрної*

- академії*. Вип. 1 (6). Т. 2. Полтава : ПДАА. 2013. С. 264–269.
34. Пасхавер Б. И. Аграрное ценообразование: требования и возможные совершенствования. *Економіка АПК*. 2011. № 2. С. 147–150.
 35. Кирилюк Є. М. Реалізація інтересів суб'єктів аграрного ринку у господарській системі сучасної України. *Економіка України*. 2012. № 11. С. 62–75.
 36. Світовий О. М. Додана вартість у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 13 березня 2013 р. Полтава : ПДАА, 2013. С. 215–217.*
 37. Світовий О. М. Дяченко М. І. Теоретичні аспекти категорії «планування доданої вартості» та особливості її застосування у процесі планування на підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК України. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2020. Вип. 97. Ч. 2. С. 234–243.
 38. Месель-Веселяк В. Я., Грищенко О. Ю. Ціновий механізм забезпечення зростання виробництва зерна в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 48–52.
 39. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві України : результати, проблеми, вирішення. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 13–23.
 40. Архангельський Ю. С. Необхідність державного планування економіки обґрунтовано економіко-математичною теорією. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 82–90.
 41. Пасхавер Б. И. Современное состояние ценового паритета в АПК. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 174–175.
 42. Світовий О. М. Критерії доцільності залучення позичкового капіталу в галузь зерновиробництва. *Формування конкурентоспроможної економіки : теоретичні, методичні та практичні засади : матеріали II міжнар. наук.- практ. інтернет-конф., 21-22 березня 2013 р. Тернопіль : Крок, 2013. С. 247–249.*

43. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: навч. посіб. К. : КНЕУ, 2005. 347 с.
44. Світовий О. М. Ефективність виробництва та управління прибутком в сільськогосподарських підприємствах. *Зб. наук. праць УНУС*. 2011. Вип. 76. Ч. 2. Економіка. С. 67–74.
45. Світовий О. М. Управління прибутком та чинники, які впливають на його формування в аграрних підприємств. *Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: IV Всеукраїнська міжвузівська науково-практична конференція, м. Рівне, 7–8 квітня 2011 року: тези доповіді*. Рівне, 2011. С. 298–299.
46. Камінська Т. Г. Концепції амортизаційної політики в бухгалтерському обліку. *Економіка АПК*. 2011. № 2. С. 51–57.
47. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (дата звернення: 15.09.2020).
48. Податковий кодекс України : документ від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2020).
49. Месель-Веселяк В. Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 9–17.
50. Світовий О. М. Вдосконалення управління прибутком сільськогосподарських підприємств. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. Економічні та загальноосвітні науки : тези наук. конф. / Редкол.: А.Ф.Головчук (відп. ред.) та ін. Умань, 2011. Ч. 2. С. 261–262.*
51. Світовий О. М. Роль держави в формуванні та управлінні прибутком сільськогосподарських підприємств. *Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 12 квітня

- 2011 року: тези доповіді. Полтава, 2011. С. 192–193.
52. Світовий О. М. Управління прибутком як джерелом розширеного виробництва сільськогосподарських підприємств. Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2011. С. 80–84.
 53. Статистичний щорічник України за 2018 рік / Відп. за вип. О.А. Вишневська. Житомир : ТОВ «БУК-ДРУК», 2019. 482 с.
 54. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : статистичний бюлетень. К. : Державний комітет статистики, 2011. 88 с.
 55. Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2020).
 56. Хорунжий М. Й. Агропромисловий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах. *Економіка АПК*. 2012. № 3. С. 113–120.
 57. Світовий О. М. Управління прибутком та витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. *Формування конкурентоспроможної економіки : теоретичні, методичні та практичні засади* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. Ч. 2. Тернопіль : Крок, 2012. С. 163–164.
 58. Швець П. А., Бабич Р. Б., Вартість робочої сили на ринку праці України: фактори, чинники та тенденції формування. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
 59. Салова Н. А. Сучасне розуміння сукупної винагороди за працю. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 602–606. URL: <http://global-national.in.ua/pro-zhurnal>
 60. Калина А. В. Розвиток соціально-економічної категорії «заробітна плата» та передумови для формування її гідного рівня. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 212–223.
 61. Лісогор Л. С. Продуктивність праці в Україні: проблеми та перспективи підвищення. *Демографія та соціальна економіка*. 2010. № 2. С. 131–138.

62. Світовий О. М. Управління витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. *Зб. наук. праць УНУС*. 2012. Вип. 79. Ч. 2. Економіка. С. 79–85.
63. Куліков Г. Вартість робочої сили і витрати роботодавця на її утримання. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 7. С. 26–33.
64. Онегіна В. М., Маренич Т. Г. Граничний продукт праці як критерій ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2018. № 11 С. 55–64.
65. Череп А. В., Кушнір В. В. Заробітна плата як важіль управління підприємством на прикладі сільськогосподарської галузі. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36(1). С. 113–119.
66. Власов В. І. Використання земельних ресурсів у країнах – основних виробниках сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2007. № 4. С. 152–154.
67. Амоша О. І., Шамілева Л. Л. Розвиток трудового потенціалу промисловості на засадах соціальної відповідальності: концептуальне та науково-методичне забезпечення. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2. С. 3–8.
68. Гончаренко Н. Г. Аналіз ринку праці та проблеми зайнятості населення України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С.35–38.
69. Праця України у 2019 році : статистичний збірник / Відп. за випуск І. В. Сенік. К. : Державна служба статистики України, 2020. 267 с.
70. Українська Л. О., Марченко О. С. Якісні зміни факторів виробництва в умовах цифровізації. *Review of transport economics and management*. 2020. Вип. 3(19) С. 233–242.
71. Цаль-Цалко Ю. С. Статистична оцінка та облікове забезпечення управління витратами роботодавцями на робочу силу. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 18-19. С. 77–86.
72. Світовий О. М. Удосконалення управління витратами на оплату праці в аграрному секторі економіки. *Аспекти стабільного розвитку економіки в*

- умовах ринкових відносин : матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф., 17-18 травня 2012 р. Умань : Видавець «Сочинський», 2012. С. 78–79.
73. Світовий О. М. Управління земельною рентою. *Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених* : тези наук. конф., 15 березня 2012 р. / Редкол.: А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. Умань : Уманський НУС : Редакційно-видавничий відділ, 2012. Ч. 2 : Економічні та загальноосвітні науки. С. 213–214.
74. Світовий О. М. Орендна плата як важіль управління відновленням земельних ресурсів. *Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 4 – 5 квітня 2012 р. Харк. Нац. аграр. ун-т. Харків : ХНАУ, 2012. С. 225–228.
75. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 14.05.2020).
76. Історичний момент: Зеленський підписав закон про ринок землі : Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/28/7249698/> (дата звернення: 10.10.2020).
77. Світовий О. М. Формування орендної плати та її роль в управлінні відновленням земельних ресурсів. *Вісник ХНАУ*. 2012. № 6. С. 75–80. Серія «Економічні науки».
78. Про оренду землі : Закон України із змінами та доповненнями. *Вісник податкової служби України*. 2005. № 3. С. 23–30.
79. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві. К. : КНЕУ, 1998. 264 с.
80. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Державна служба статистики України. К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. 560 с.
81. Фізіократична доктрина розвитку бухгалтерського обліку: колективна монографія / В. М. Жук, Б. В. Мельничук, С. М. Остапчук та ін.; За ред.

- В. М. Жука. К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2015. 234 с.
82. Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) : Указ Президента України від 19 серпня 2008 року № 725/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725/2008#Text> (дата звернення: 24.04.2020).
 83. Світовий О. М. Вдосконалення договірного регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення. *Всеукраїнська наукова конференція молодих учених : тези наук. конф. / Редкол.: А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. Умань : УНУС, 2010. Ч. 2. С. 156–158.*
 84. Світовий О. М. Ефективність управління основними засобами у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 25-27 березня 2013 року. Т. 1. Дніпропетровськ : ДДАУ, ДОППО, 2013. С. 90–91.*
 85. Світовий О. М. Роль основних засобів у формуванні доданої вартості в зерновиробництві. *Збір. наук. праць УНУС. 2013. Вип. 83. Ч. 2. С. 234–239.*
 86. Мороз Ю. Ю., Цаль-Цалко Ю. С. Візуалізація якості створеної доданої вартості на підприємстві. *Нові джерела та методи поширення даних у статистиці: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Дня працівників статистики. Київ : «Інформаційно-аналітичне агентство», 2019. С. 96–100.*
 87. Бороденко К. С. Інноваційне забезпечення розвитку зерновиробництва. *Економіка АПК. 2011. № 1. С. 139–144.*
 88. Захарчук О. В. Особливості формування національних сортових ресурсів. *Економіка АПК. 2011. № 12. С. 117–122.*
 89. Мельник Л. Г., Карінцева О. І. Економіка підприємства. Конспект лекцій : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. 412 с.
 90. Фандель Г. Теория производства и издержек : пер. с нем. под рук. и науч. ред. М. Г. Грешака. К. : Таксон, 1998. 528 с.

91. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємств : навч. посіб. К. : Вища школа, 2003. 278 с.
92. Нелеп В. М. Планування в аграрному підприємстві : підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. К. : КНЕУ, 2004. 495 с.
93. Світовий О. М. Вдосконалення управління відтворенням капіталу в сільськогосподарському виробництві. *Зб. наук. праць УНУС*. 2010. Вип. 74. Ч. 2. Економіка. С. 209–215.
94. Аграрна політика і макроекономічні відносини в аграрному секторі України / М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. І. Власов та ін. К. : ННЦ ІАЕ, 2006. 358 с.
95. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
96. Світовий О. М. Принципи та особливості методології дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 255–258. Серія: Економічні науки.
97. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.
98. Основи економічної теорії : підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2008. 448 с.
99. Бойко М. М., Чучка І. М., Жуков С. А. Основи наукових досліджень : опорний конспект лекцій. Мукачеве : РВВ МДУ, 2007. 68 с.
100. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Марцин В. С., Міценко Н. Г., Даниленко О. А. та ін. Л. : Ромус-Поліграф, 2002. 128 с.
101. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 4-20.
102. Економічний словник-довідник / За ред. С. В. Мочерного. К. : Феміна, 1995. 368 с.
103. Світовий О. М. Методи наукового дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Розвиток соціально-*

- економічних систем у трансформаційних умовах* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених, 29-30 січня 2014 р. Донецьк : «Донбас», 2014. В 2-х т. Т. 1. С. 46–47.
104. Худолій Л. М., Ларіна Я. С., Чорний Г. М. Методи наукових досліджень в аграрній економіці. *Економіка АПК*. 2013. № 9. С. 79–84.
 105. Рижмань Д. І., Криворучко Г. Я., Віннічук Г. Я., Пилявець М. Т. Економіка підприємства: навч. Посіб. К. : Аграрна освіта, 2011. 531 с.
 106. Світовий О. М. Конкретно-наукові методи дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі : колективна монографія. *Основні пріоритети розвитку АПК України у контексті економічної, продовольчої та енергетичної безпеки країни* / Під. ред. д.е.н., професора Ю. Ю. Нестерчук. Умань : ВПЦ «Візаві» (видавець «Сочинський»), 2014. Ч. 1. С. 60-65.
 107. Давидов О. І. Моделі доданої вартості підприємств: економічний зміст та особливості побудови *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* Серія: Економіка і менеджмент Збірник наукових праць. 2017. Вип. 28 Ч. 1. С.167–172.
 108. Давидов, О. І. Проблеми та перспективи застосування показника економічної доданої вартості у вартісно орієнтованому управлінні підприємствами *Економічний аналіз: зб. наук. праць* / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 3. С. 190–198.
 109. Порохня В. М., Лось В. О. Моделювання економічної доданої вартості на підприємстві. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1(3). С. 108–114.
 110. Trade in Value Added (TiVA indicators: 2018 edition).: URL: <https://www.oecd.org/sti/ind/measuring-trade-in-value-added.htm> (дата звернення: 10.11.2020)

111. Kaplinsky R., Morris M. A handbook for Value Chain Research. URL: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/fisheries/docs/Value_Chain_Handbook.pdf (дата звернення: 10.11.2020)
112. Марущак Н. В. Глобальні ланцюги доданої вартості в контексті економічної інтеграції України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 24. С.35-38.
113. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Шликова В. О., Крамарев Г. В., Пінчук А. О. Оцінки торгівлі доданою вартістю у світовій економіці. *Проблеми економіки*. 2018. № 4 (38). С. 19–29.
114. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Полякова О. Ю., Шликова В. О. Оцінка участі галузей промисловості України в глобальних ланцюгах створення доданої вартості. *Проблеми економіки*. 2020. № 3 (45). С. 73–85.
115. Timmer, M., Los, B., Stehrer, R. and de Vries, G., 2013. Fragmentation, Incomes and Jobs: An analysis of European competitiveness. *Economic Policy*, 28(76), pp. 613–661.
116. Trade in value-added: concepts, methodologies, and challenges. Joint OECD/WTO Note / N. Ahmad, H. Escaith, S. Miroudot et al. Paris : Organization for Economic Co-operation and Development, 2011. 28 p.
117. Черкас Н. І. Економічний вимір ефективності участі країн у глобальних ланцюгах вартості. *Економіка розвитку*. 2017. № 4 (84). С. 5–16.
118. Kee, H. L. and Tang, H., 2016. Domestic Value Added in Exports: Theory and firm evidence from China. *American Economic Review*, Vol. 106. No. 6. pp. 1402-36. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20131687> (дата звернення: 19.11.2020)
119. Taglioni, Daria; Winkler, Deborah. 2016. Making Global Value Chains Work for Development. Trade and Development;. Washington, DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24426> (дата звернення: 19.11.2020)
120. Нікішина О. В. Методичні положення діагностики ефективності функціонування логістичних ланцюгів товарних ринків. *Економіка харчової*

- промисловості*. 2020. Том 12. Вип. 3. С. 3–16.
121. Іваненко В. О. Додана вартість як об'єкт аналізу статистичної звітності промислових підприємств з виробництва продукції. *Міжнародний збір. наук. праць. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. Житомирський ДТУ. 2012. № 1(22). С. 122–130.
 122. Горячук В. Ф. Валова додана вартість як головний показник продуктивності діяльності підприємств. *Економічні інновації*. 2020. Том 22. Вип. 2 (75). С. 25–33.
 123. Боднар О. В. Теоретико-методичні основи формування доданої вартості. *Науковий вісник Ужгородського університету* 2017. Серія Економіка. Вип. 1 (49). Т. 2. С. 265–271.
 124. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1 (дата звернення: 15.07.2020).
 125. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів : Закон України від 23 листопада 2018 року № 2628-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#n179> (дата звернення: 14.07.2020).
 126. Новий вартісний критерій застосовуватиметься лише до тих ОЗ, які будуть введені в експлуатацію починаючи з 01.01.2019 р. URL: <https://ibuhgalter.net/news/2670> (дата звернення: 07.10.2019).
 127. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві : Закон України від 16.01.2020. № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (дата звернення: 25.03.2020).
 128. Лист ДПС України від 04.06.2020 № 8939/7/99-00-07-02-01-07. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovе-zakonodavstvo/listi-dps/print-74588.html> (дата звернення: 14.08.2020).
 129. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних

- можливостей / Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В., Андрющенко В. В. та ін. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 16–21.
130. Мазур Г. Ф. Природно-ресурсний потенціал агропромислового виробництва України. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 80–86.
131. Інфографіка: Структура українських земель та співвідношення кількості чорноземів в Україні та інших європейських країнах. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/info/infohrafika-struktura-ukrainskykh-zemel-tspivvidnoshennia-kilkosti-chornozemiv-v-ukraini-ta-inshykh-ievropeiskykh-krainakh/> (дата звернення: 13.10.2018).
132. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 10–14.
133. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку : наказ Мінфіну України від 16.09.2019 р. № 379 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1065-19#Text> (дата звернення: 16.10.2020).
134. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Мінфіну від 18.10.1999 р. № 242 із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 25.03.2020).
135. Про затвердження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі : наказ Мінфіну від 12.10.2010 р. №1202 із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10> (дата звернення: 12.08.2020).
136. Світовий О. М. Методи нарахування амортизації як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин* : матеріали VII Міжнародної наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2014 р. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочинський»), 2014. Ч. 2. С. 77-78.

137. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
138. Світовий О. М. Особливості застосування методів нарахування амортизації у зернопродуктовому підкомплексі. *Вісник ХНАУ*. 2014. № 5. С. 155-161. Серія «Економічні науки».
139. Світовий О. М. Економічна сутність та функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі України. *Збір. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)* / За ред. М. Ф. Кропивка. Мелітополь : Мелітопольська типографія «Люкс», 2014. №1(25). С. 213–217.
140. Амбросов В. Я. Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 72–79.
141. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 3–15.
142. Лупенко Ю. О. Про наукову діяльність ННЦ «Інститут аграрної економіки» у 2012 році та завдання на перспективу. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 16 -24.
143. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін. : за ред. С. М. Кваші. К. : ННЦ ІАЕ, 2013. 80 с.
144. Шпичак О. М., Бондар О. В. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 5-15.
145. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році : Закон України від 20 грудня 2016 року № 1791-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-19#Text> (дата звернення: 27.03.2020).
146. Тулуш Л. Д. Перспективи застосування заниженої ставки податку на

- додану вартість на продукти харчування в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 50-59.
147. VAT rates applied in the member states of the European Union : Situation at 1st January 2017 / European Commission, 2017. 116 p.
 148. Синчак В. П., Самарічева Т. А. Податок на додану вартість у системах ціноутворення й оподаткування молокопереробних підприємств: монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 180 с.
 149. Мельник В., Кошук Т. Сучасна податкова політика ЄС – 15. *Економіка України*. 2012. № 6. С. 73–85.
 150. OECD, Committee on Fiscal Affairs. International VAT/GST guidelines. Draft commentary on the international VAT neutrality guidelines / OECD, Committee on Fiscal Affairs. Paris: OECD Publishing, 2015. P. 81.
 151. James K. The rise of the value-added tax. Cambridge University Press, 2015. 475 p.
 152. Світовий О. М. Функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі. *Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, аналізу і контролю* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів, 5 лютого 2014 р. Полтава : ФОП Крюков, 2014. С. 32–33.
 153. Carroll, R., Cline, R., Neubig, T., Diamond, J., & Zodrow, G. (2010). *The macroeconomic effects of an add-on value added tax*. Washington, DC: Ernst and Young LLP, 73 p.
 154. Педорченко А. Л., Шпичак О. О. Дієвість податку на додану вартість при експорті продукції рослинництва *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 101-110.
 155. Пугачов М. І., Болдирєва Л. М. Агропродовольчий сектор України : економічний дискурс. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 15-18.
 156. Сільське господарство України за 2014 рік : статистичний збірник / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. К. : Державна служба статистики України, 2015. 379 с.

157. Про затвердження методики розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва : наказ Державного комітету статистики України від 16.02.2009р. № 53. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/> (дата звернення: 20.10.2020).
158. Рослинництво України за 2019 рік : статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. Прокопенко, Київ. : Державна служба статистики України, 2020. 183 с.
159. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2011. 88 с.
160. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2016 році : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2017. 54 с.
161. Колодійчук В. А. Інтегральна оцінка економічної ефективності регіональних логістичних систем підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК України. *Регіональна економіка*. 2016. № 2. С. 121–128.
162. Статистичний щорічник України за 2016 рік / За редакцією І. Є. Вернера. Київ. : Державна служба статистики України, 2017. 611 с.
163. Промисловість України у 2011-2015 роках : статистичний збірник / За редакцією І. С. Петренко. К. : Державна служба статистики України, 2016. 382 с.
164. Виробництво промислової продукції за видами в Україні за 2016 рік : статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск І. С. Петренко. К. : Державна служба статистики України, 2016. 194 с.
165. Виробництво промислової продукції за видами за 2019 рік (у натуральному вираженні). Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2020).
166. Svitovyi O. M. Value added in the grain products AIC of Ukraine: sources of growth. *The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility*

- : International Scientific Conference, May 19th, 2017. Lisbon, Portugal : Baltija Publishing. 2017. P. 79–81.
167. Гулавський В. Т. Перспективи створення додаткової вартості при переробці зернових культур. *Зернові продукти і комбікорми*. 2016. Том 63. № 3. С. 10-15.
 168. Скрипник А. Паритетний принцип визначення експортних квот на пшеницю. *Економіка України*. 2012. № 2. С. 26–37.
 169. Словник синонімів української мови : в 2 т. / Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І. та ін. К. : Наук. думка, 2001. Т. 2. 960 с. Словники України.
 170. Сліпущко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник : словник. К. : Криниця, 1999. 390 с. Сучасні словники України.
 171. Про державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення: 25.05.2020).
 172. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування : Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (дата звернення: 21.08.2020).
 173. Соколов М. Активізація амортизаційної політики як фактор економічного зростання Росії. *Економіка України*. 2011. № 12. С. 71–79.
 174. Нелеп В.М., Висоцька О.М. Перспективи експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 72–78.
 175. Якобчук В. П., Захаріна О. В. Концептуальні аспекти формування зернового кластеру в регіоні. *Економіка АПК*. 2012. № 2. С. 115–120.
 176. Мельник Л. Ю., Макаренко П. М., Мельник Л. Л. Теоретичні основи і практика концентрації виробництва у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 15–22.
 177. Звягільський Ю. Проблеми державного регулювання заробітної плати в Україні. *Економіка України*. 2011. № 5. С. 65–74.
 178. Дроб О. Оптимізація трансферного ціноутворення в економічних

- мережах: деякі теоретичні аспекти. *Економіка України*. 2011. № 6. С. 86–93.
179. Світовий О. М. Чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва* : колективна монографія. / Під. ред. д.е.н., професора Ю. О. Нестерчук. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. С. 98–104.
 180. Кузяк Б. Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. *Економіка України*. 2015. №3(640). С. 26–32.
 181. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій : Закон України від 17.07.2015р. № 652-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/652-19> (дата звернення: 17.09.2020).
 182. Україна у цифрах у 2014 році : статистичний збірник / За ред. І. М. Жук. К. : Державна служба статистики України, 2015. 239 с.
 183. Світовий О. М. Максимізація доданої вартості у зерновиробництві як галузі зернопродуктового підкомплексу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* : зб. наук. праць. 2015. Вип. 13. С. 63–67. Серія «Економіка і менеджмент».
 184. Нелеп В. М. Тенденції розвитку сільського господарства в Україні та світі. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 100–105.
 185. Світовий О. М. Удосконалення управління виробництвом зерна та його вплив на збільшення доданої вартості. *Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи* : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф., 5 листопада 2015 р. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2015. С. 158–161.
 186. Статистичний щорічник України за 2019 рік / Відп. за вип. О. А. Вишневська. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 465 с.
 187. Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) : Указ Президента України від 19 серпня 2008 року № 725/2008. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/725/2008> (дата

- звернення: 21.08.2019).
188. Одінецов М. М. Удосконалення економічних взаємовідносин інтегрованих формувань агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2011. № 4. С. 27–31.
 189. Світовий О. М. Складові та структура доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Вісник ХНАУ*. 2013. № 4. С. 94–102.
 190. Мельников Е. М. Основы крупяного производства. М. : Агропромиздат, 1988. 191 с.
 191. Кваша С. М., Ільчук М. М., Коновал І. А. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 16–24.
 192. Нікішина О. В. Секторний аналіз доданої вартості товарів на інтегрованому ринку борошна. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 2(22). С. 46–54.
 193. Світовий О. М. Додана вартість виробництва ячменю та його переробки у системі зернопродуктового підкомплексу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 202–205. URL: <http://global-national.in.ua/pro-zhurnal>
 194. Світовий О. М. Сучасний стан та напрями удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 5(9). С. 24–31.
 195. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. 182 с.
 196. Мудрак Р. П. Експорт українського продовольства: стан, тенденції, причини. *Економіка України*. 2014. № 5. С. 70–79.
 197. Колодійчук В. А. Концептуальна модель оптимізації логістичної системи у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 60–65.
 198. Осташко Т. О. Структурні зміни у торгівлі сільськогосподарськими

- товарами під впливом імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Економіка України*. 2015. № 12. С. 48–58.
199. Світовий О. М. Удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. *Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи* : матеріали III міжнародної наук.-практ. конф., 23-24 червня 2016 року. Одеса : ОНЕУ, 2016. С. 66–67.
 200. Світовий О. М. Підприємливість як чинник і джерело формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Том 19. Вип. 2/2. С. 162–165.
 201. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність) : Терміни, поняття, персоналії / Укл. В. С. Іфтемичук, В. А. Григор'єв, М. І. Маниліч, Г. Д. Шутак. За наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемичука. Львів. : «Магнолія-Плюс», 2004. 688 с.
 202. Праця України у 2010 році : статистичний збірник / Відп. за випуск І. В. Сеник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 325 с.
 203. Економічний словник-довідник. URL: <https://subject.com.ua/economic/dict/560.html> (дата звернення: 21.10.2019).
 204. Світовий О. М. Управління виробництвом та створення додаткової вартості у галузі рослинництва. *Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих учених* : тези наук. конф., 14-15 березня 2013 р / редкол. О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Уманський НУС : Редакційно-видавничий відділ, 2013. Ч. 1 : Економічні та загальноосвітні науки. С. 235–236.
 205. Світовий О. М. Управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 171–174.
 206. Могилова М. М. Інституціональне забезпечення переоцінки основних

- засобів сільського господарства в сучасних умовах. *Облік і фінанси*. 2014. № 2(64). С. 167–172.
207. Світовий О. М. Вплив матеріально-технічного забезпечення на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era Globalization : Conference Proceeding*. January 29, 2016. Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. P. 51–54.
208. Світовий О. М. Удосконалення управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу щодо збільшення доданої вартості. *Development of social and economic systems in a global competitive environment : international scientific conference.*, 29 february 2016. Chisinau (Republic of Moldova), 2016. P. 75–78.
209. Козак О. А. Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 38–47.
210. Світовий О. М. Управління збутом продукції та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: X Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 21–22 квітня 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 87–88.
211. Зрайло І. І. Організаційно-економічний механізм реалізації зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК. Дис. на здоб. наук. ступеня к.,е.,н. 2020. Львівський національний аграрний університет. 240 с.
212. Буркинський Б. В., Лисюк В. М., Нікішина О. В. Відтворювальні механізми регулювання зернового ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка України*. 2015. № 10 (647). С. 66–78.
213. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Відп. за вип. О. А. Вишнеvsька. Київ : Державна служба статистики України, 2015. 586 с.
214. Кириленко І. Г., Івченко В. Є. Структурні реформи на селі: світовий

- досвід. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 5–11.
215. Україна-2014 : статистичний збірник / Відп. за вип. О. А. Вишневська. Київ : Державна служба статистики України, 2015. 28 с.
 216. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Від. за вип. А. Фризоренко. К. : Державна служба статистики України, 2015. 147 с.
 217. Зовнішня торгівля України 2010-2014 рр. : статистичний збірник / Від. за вип. А. Фризоренко. К. : Державна служба статистики України, 2015. 102 с.
 218. Статистичний щорічник України за 2019 рік / Відп. за вип. О. А. Вишневська. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 465 с.
 219. Шалина М. В. Визначення модернізаційного потенціалу регіонального простору на основі динамічних показників доданої вартості за видами економічної діяльності. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 98–102.
 220. Хаджинов І. В. Місце глобальних ланцюжків вартості у сучасних виробничих системах *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 3(14). С.49–54.
 221. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід: колективна монографія / За ред. к.е.н., професора Т. М. Кір'ян. К.: 2017. 245 с.
 222. Український ринок праці: імперативи та можливості змін : колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. І. Л. Петрової, к.е.н. В. В. Близнюк ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2018. 356 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>
 223. Крисанов Д. Ф., Варченко О. М., Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови *Економіка і прогнозування*. 2017. № 1. С. 72–91.
 224. Пугачов М. І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 6–13.
 225. Світовий О. М. Управління експортом продукції зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. *Науковий вісник*

- Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 19-22.
Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство.
226. Липчук В. В., Малаховський Д. В. Організаційно-економічні проблеми розвитку насінництва зернових культур. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 28-35.
 227. Гужва І. Ю. Угода СОТ про державні закупівлі як інструмент інтеграції галузей економіки України до світового господарства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 9. С. 7–10.
 228. Тулуш Л. Д. Реформування податку на додану вартість у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 69–49.
 229. Захарчук О. В. Досвід розвитку сільського господарства Польщі. *Економіка АПК*. 2015. № 10. С. 59-65.
 230. Статистичний щорічник України за 2013 рік. К. : Державна служба статистики України, 2014. 534 с.
 231. Сільське господарство України» за 2013 рік : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 390 с.
 232. Сільське господарство України за 2015 рік : статистичний збірник / Від за вип. О. Прокопенко. К. : Державна служба статистики України, 2016. 360 с.
 233. Кравчук І. Організаційне забезпечення створення доданої вартості агропродовольчої продукції/ *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018 Vol. 4, No. 3. С. 71–85.
 234. Кузняк Б. Я. Основні напрями підвищення продуктивності та прибутковості сільського господарства України. *Економіка України*. 2014. № 8(633). С. 79–87.
 235. Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року / Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 557. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-п> (дата звернення: 21.08.2019).
 236. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм :

- Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 704. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/704-2011-p> (дата звернення: 21.08.2019).
237. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
238. Як і навіщо створювати сільськогосподарський кооператив на території старостинського округу: децентралізація. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/28/7249698/> (дата звернення: 05.09.2019).
239. Земельний кодекс України : документ від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
240. Господарський кодекс України : документ від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
241. Цивільний кодекс України : документ від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
242. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
243. Малік М. Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки країни. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 76–82.
244. Томич І. Ф., Корінець Р. Я., Гриценко М. П. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху : практичний посібник. К. : ТОВ «ВП «Едельвейс», 2013. 93 с.
245. Гайдучий П. І. Структурні перекоси і ризики кризи в АПК. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 38–45.
246. Світовий О. М. Особливості організації та функціонування кооперації у зернопродуктовому підкомплексі та її роль у формуванні та розподілі

- доданої вартості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 237–240.
247. Гнатишин Л. Б. Діагностика доданої вартості продукції фермерських господарств. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: науковий журнал. Серія «Економіка». Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2019. № 14(42). С. 33–37.
248. Світовий О. М. Кооперація та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Соціально-економічний розвиток України в мовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи* : матеріали міжнар. наук. – практ. конф., 15 квітня 2015 р. Полтава : ТОВ «РІК», 2015. С. 53–55.
249. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. 496 с.
250. Войнаренко М. П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. № 1. С. 29–33.
251. Оскольський В. В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Економіка України*. 2014. № 11(636). С. 4–16.
252. Про особисте селянське господарство : Закон України від 5 травня 2003 року № 742-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15>. (дата звернення: 19.08.2019).
253. Методика розрахунку обсягів реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в господарствами населення : затверджено Наказом Держкомстату від 30.09.2008р. № 165. URL: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2008/165/metod.htm (дата звернення: 14.10.2020).
254. Світовий О. М. Формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі на основі розвитку кластерних систем. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. Економічні науки : збірник наукових праць. Чернівці : БДФЕУ, 2015. Вип.

28. Ч. 2. С. 63–66.
255. Світовий О. М. Роль кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу в зростанні доданої вартості. *Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі* : матеріали Міжнародної наук. – практ. конф., 24 квітня 2015 р. Харк. Нац.. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2015. С. 296–299.
256. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 10.12.2019).
257. Гришова І. Ю., Присяжнюк А. Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2011. № 4. С. 142–146.
258. Березовський П. С. Трансформаційні процеси у розвитку сільськогосподарських підприємств регіону. *Економіка АПК*. 2011. № 4. С. 93–99.
259. Бєседін М. О., Бєседина Г. Є. Кластерна організація та управління агропромисловим виробництвом. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 9–14.
260. Світовий О. М. Управління зернопродуктовим підкомплексом АПК України. *Перспективи розвитку економіки України : теорія, методологія, практика* : матеріали XVIII міжнар. Наук.-практ. Конф., 29-30 трав. 2013 р. / відп. Ред. Л.Г. Липич. Луцьк : Вежа-друк, 2013. С. 209–210.
261. Svitovyi O. M. Problems of formation of value added in grain products subcomplex of AIC of Ukraine. *International Scientific Conference Modernization of socio-economic systems: the new economic conditions*, September 28th, 2016. Kielce, Poland : Baltija Publishing. P. 58–59.
262. Оцінка розвитку органічної системи ведення сільськогосподарського виробництва в Україні / Бурляй А. П., Бурляй О. Л., Непочатенко О. А., Нестерчук Я. А., Світовий О. М. *International journal of innovative technologies in economy*, September 2019. Poland : Scientific Educational Center Warsaw, 2019. №5(25). P. 22–30.
263. Органічне агровиробництво: нові ринкові можливості та виклики для

- виробників зерна в Україні. Проект «Якість зерна та система кредитування сільського господарства в Україні – фаза II». Київ. 2008. 71 с.
264. Потапенко В. Г., Потапенко О. М. Органічне сільське господарство як чинник економічної безпеки. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 58–65.
 265. Кірейцев Г. Г. Умови розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві України. *Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи* : II Міжнар. наук.-практ. конф.: 3б. тез та виступів. К. : Інститут аграрної економіки, 2009. С. 9–18.
 266. Socio - Economic Direction of Agricultural Sector Development in Ukraine / Oksana Haidai, Ivanna Chukina, Oleksandr Svitovyy, Oleksandr Vasylenko, Mykola Diachenko and Iryna Udovenko. *Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*. 10-11 April. 2019. Granada, Spain. 2019. P. 7011–7018.
 267. Світовий О. М. Оптимізація структури доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу АПК. *Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів* : матеріали доповідей Міжнародної наук.-практ. конф., 8 травня 2015 р. / За заг. ред. М. М. Палінчак, В. П. Приходько. У 3-х частинах. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Ч. 1. С.78–81.
 268. Юзефович А. Е. Антикризова стратегія виробництва сировинних і продовольчих ресурсів. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 29–36.
 269. Світовий О. М. Шляхи досягнення оптимальної структури доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 14. Ч. 4. С. 47–50. Серія «Економічні науки».
 270. Захарчук О. В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 92–99.
 271. Могильова М. М. Інституційні аспекти трансформацій амортизаційної політики в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2015. № 10. С. 66–72.

272. Дем'яненко С. І. До питання про стратегію розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2014. № 1. С. 14–19.
273. Сіднєва Ж. К., Кузьмінська Н. Ю. Актуальні аспекти забезпечення продовольчої безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 11(174). С. 29–33.
274. Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 46–52.
275. Булана О. О. Теоретико-методологічні підходи до оцінки впливу державної підтримки підприємств на національну економіку. *Економіка України*. 2014. № 11(636). С. 76–86.
276. Петренко К. В., Пігуль В. В. Особливості формування та розвитку світового ринку праці. *Бізнес інформ*. 2015. № 12. С. 37–42.
277. Svitovyi Oleksandr, Diachenko Mykola, Kovalenko Hryhorii. Conceptual bases of state regulation of value added in the grain product subcomplex of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No 3. P. 283–287.
278. Черкас Н. І. Особливості створення доданої вартості в умовах глобальної мережевізації виробництва. *Економіка розвитку*. 2018. № 1 (85). С. 37–48.
279. Світовий О. М. Удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія*. 2015. № 6 (226). С. 174–187.
280. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року за 2018 рік. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2020).
281. Лупенко Ю. О., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26–37.
282. Кузьменко О. Б. Методичні підходи щодо оцінки збитків через погіршення якісного стану ґрунту. *Економіка АПК*. 2011. № 1. С. 61–64.
283. Супрун О. М. Інституційні трансформації та їх вплив на інвестиційну

- привабливість аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 79–82.
284. Козак Л. В. Диференціація за якістю як чинник ефективності стратегій позиціонування зернової продукції в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць*. 2013. № 12(151). С.113–121.
285. Ключко В. М. Шляхи підвищення ефективності АПК України. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 45–48.
286. Бондар В. С., Фурса А. В. Економічне обґрунтування технології виробництва і переробки рослинної біосировини на тверді види палива. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 22–27.
287. Світовий О. М. Державне регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Актуальні проблеми менеджменту: теоретичні і практичні аспекти* : матеріали другої міжнар. наук.–практ. конф., 4-5 червня 2015 р. / відпов. за випуск д.е.н., проф. Кузнецова І. О. Одеса : ОНЕУ, 2015. С. 71–72.
288. Транспорт за 2019 рік : статистичний збірник / Відп. за вип. О. А. Вишнеvsька. К. : Державна служба статистики України, 2020. 115 с.
289. Транспорт і зв'язок України – 2015 : статистичний збірник / Відп. за вип. О. О. Кармазіна. К. : Державна служба статистики України, 2016. 186 с.
290. Юрченко А. Д. Державне регулювання аграрної сфери США. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 92–96.
291. Світовий О. М. Значення державного регулювання у збільшенні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу. *Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи* : матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф., 17 листопада 2016 р. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. С. 99–102.
292. Залишили США позаду: Україна стала світовим лідером з експорту борошна: веб-сайт. URL: <http://politikan.net> (дата звернення: 10.10.2019).
293. Світовий О. М. Внутрішньогосподарський розрахунок та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 257-260. URL: <http://global->

national.in.ua/pro-zhurnal

294. Світовий О. М. Міжгалузева концепція формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Менеджмент XXI століття : проблеми і перспективи* : колективна монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. С. 39–42.
295. Шмаглій О. Б. До питання розвитку харчової промисловості. *Економіка АПК*. 2015. № 10. С. 16–21.
296. Левченко Ю. Г., Труш Ю. Л. Комплекс заходів для удосконалення управління якістю продукції. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. праць. Наук. ред. І. Г. Манцуров., К. 2015. Вип. 99(172). С. 106–109.
297. Світовий О. М. Організація внутрішньогосподарських відносин на підприємствах зернопродуктового підкомплексу: *матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання сучасної аграрної науки», 20 листопада 2015 р.* / відп. ред. Непочатенко О. О. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. С. 312–313.
298. Щербак А. Кластерна політика Норвегії. *Економіст*. 2015. № 9 (347). С. 34–35.
299. Лупенко Ю. О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агроекономічної науки. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 6–10.
300. Шпичак О. М., Боднар О. В. Оптимізація ринку зерна України та її результативність. *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 2(21). С. 8–14.
301. Діброва А. Д., Чебан І. В. Моделювання ринку рідкого біопалива в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 16 - 25.
302. Світовий О. М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 52–58.
303. Державна цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 р. № 785. URL:

- <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/785-2007-п> (дата звернення: 05.06.2019).
304. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п> (дата звернення: 05.06.2019).
 305. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки. Проект від 26 жовтня 2015 року. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (дата звернення: 05.06.2019).
 306. Праця України у 2014 році : статистичний збірник / Відп. за вип. І. В. Сенік. К. : Державна служба статистики України, 2015. 280 с.
 307. Столярчук Я., Ільніцький Д., Войчак Д. Глобальний інфраструктурний розрив в теорії та реаліях агробізнесу України. *Міжнародна економічна політика*. 2019. № 2(31). С. 120–146.
 308. Свитовый А. М. Моделирование оптимальной величины добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе. *Моделирование в технике и экономике* : материалы международной научно-практической конференции, 23 – 24 марта 2016 года. Витебск : УО «ВГТУ», 2016. С. 401–402.
 309. Бокій О. В. Споживання хліба і хлібопродуктів та купівельна спроможність населення України. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 48–55.
 310. Болдирева Л. М. Логістична система агропродовольчого сектора економіки: формування та розвиток. *Економіка і регіон*. 2014. № 4 (47). С. 107–112.
 311. Гуторов О. І., Прозорова Н. В. Формування ефективного механізму функціонування логістичних систем сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 33–39.
 312. Кириленко І. Г., Івченко В. Є. Економічні аспекти трансформації сільськогосподарського виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 21–28.
 313. Колодійчук В. А. Ідентифікація логістичних витрат у зернопродуктовому

- підкомплексі АПК. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_31 (дата звернення: 15.11.2019).
314. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10–17.
315. Коваль В. В., Костецька К. О., Боднар В. А. Управління формуванням логістичних ланцюгів підприємств зернопродовольчого ринку в умовах інклюзивного зростання. *Вісник НУБГП. Серія «Економічні Науки»*. 2020. Вип.3 (91). С. 79-87.
316. Зверяков М. І. Уроки ринкової трансформації в Україні. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 7–25.
317. Діброва А. Д., Діброва Л. В., Крилов Я. О., Діброва М. А. Стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 26–35.
318. Міхно І. С., Коваль В. В., Коваленко-Марченкова Э. С. Управління адаптацією логістичних ланцюгів підприємств. *Економічні інновації*. 2020. № 22. Вип. 4(77). 109–115.
319. Голян В., Стешенко Л. Структурні диспропорції розвитку аграрного сектора України: інституціональне підґрунтя та механізми подолання. *Економіст*. 2017. № 2. С. 25–28.
320. Присяжнюк М. В. На елеваторах Житомирщини завищують ціну на зберігання зерна. URL: <http://www.1.zt.ua/news/ekonomika> (дата звернення: 05.06.2019).
321. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою зернопродуктового підкомплексу для збільшення доданої вартості. *Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 114–116.
322. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою у зернопродуктовому підкомплексі АПК як фактор збільшення доданої вартості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: зб.

- наук. праць. 2017. Вип. 24. С. 55–58. Серія «Економіка і менеджмент».
323. Ходаківський Є. І., Данилко В. К., Цал-Цалко Ю. С. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2009. 340 с.
 324. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3. / Ред. кол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
 325. Світовий О. М. Вплив синергетичного ефекту на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. *Економіка, підприємництво та бізнес культура: трансформації в умовах розвитку інновацій* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 13-14 березня 2015 р. / ред. кол. К.С. Шапошников [та ін.]. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 68-71.
 326. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. К. : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
 327. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3–15.
 328. Світовий О. М. Стратегічне управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. *Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms*: International Scientific-Practical Conference, Part I, April 29, 2016. Tbilisi : SSOTU, 2016. P. 53–56.
 329. Svitovyi Alexander. The grain products subcomplex of agro industrial complex of Ukraine: strategy of management value added. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. № 2. P. 129–134.
 330. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінет Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2020).
 331. Могильний О. М., Ходаківська О. В. Соціальна відповідальність

- агрохолдингів: теоретичні припущення та ринкові практики. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 1(54). С. 32–40.
332. Світовий О. М. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України: монографія. Умань, 2020. 301 с.
333. Світовий О. М. Формування доданої вартості у виробництві та переробці зерна в умовах децентралізації влади в Україні. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: XIII Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 175-річчю з Дня заснування Уманського національного університету садівництва, м. Умань, 30 травня 2019 року: тези доповіді*. Умань, 2019. С. 87.
334. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12-18.
335. Шинкарук Л. В., Барановська І. В. Основні підходи до формування концепції розвитку агропродовольчого сектора економіки України. *Науковий вісник НУБіП України*. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 247. С. 374–384.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії

1. Світовий О. М. Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України: монографія. Умань, 2020. 301 с.

2. Світовий О. М. Управління прибутком як джерелом розширеного виробництва сільськогосподарських підприємств. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2011. С. 80–84. *(Здобувачем проаналізовано особливості формування прибутку, як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

3. Світовий О. М. Управління ризиками та інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань, 2012. С. 122–126. *(Здобувачем обґрунтована необхідність застосування інтенсивних технологій у зерновиробництві для збільшення прибутку в аграрних підприємствах)*

4. Світовий О. М. Чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва: колективна монографія. Умань. 2013. С. 98–104. *(Здобувачем досліджено основні чинники формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

5. Світовий О. М. Конкретно-наукові методи дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Основні пріоритети розвитку АПК України у контексті економічної, продовольчої та енергетичної безпеки країни: колективна монографія. Умань. 2014. Ч. 1. С. 60–65. *(Здобувачем розглянуто міждисциплінарні та спеціальні методи дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

6. Світовий О. М. Міжгалузева концепція формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: колективна монографія. Умань. 2014. С. 65–68. *(Здобувачем запропоновано основні положення міжгалузевої концепції формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі)*

Статті в наукових фахових виданнях України,**у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз даних**

7. Світовий О. М. Вдосконалення управління відтворенням капіталу в сільськогосподарському виробництві. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2010. Вип. 74. Ч. 2. Економіка. С. 209–215.

8. Світовий О. М. Ефективність виробництва та управління прибутком в сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2011. Вип. 76. Ч. 2. Економіка. С. 67–74.

9. Світовий О. М. Управління витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2012. Вип. 79. Ч. 2. Економіка. С. 79–85.

10. Світовий О. М. Формування орендної плати та її роль в управлінні відновленням земельних ресурсів. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2012. № 6. С. 75–80.

11. Світовий О. М. Додана вартість та її роль у розвитку агропромислового комплексу України. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2013. Вип. 1 (6). Т. 2. С. 264–269.

12. Світовий О. М. Складові та структура доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2013. № 4. С. 94–102.

13. Світовий О. М. Роль основних засобів у формуванні доданої вартості в зерновиробництві. 2013. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Вип. 83. Ч. 2. С. 234–239.

14. Світовий О. М. Економічна сутність та функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 1 (25). С. 213–217.

15. Світовий О. М. Особливості застосування методів нарахування амортизації у зернопродуктовому підкомплексі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2014. № 5. С. 155–161.

16. Світовий О. М. Принципи та особливості методології дослідження

доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 255–258.

17. Світовий О. М. Підприємливість як чинник і джерело формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2014. Т. 19. Вип. 2/2. С. 162–165.

18. Світовий О. М. Внутрішньогосподарський розрахунок та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 8. С. 257–260.

19. Світовий О. М. Удосконалення державного регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2015. № 6 (226). С. 174–187.

20. Світовий О. М. Максимізація доданої вартості у зерновиробництві як галузі зернопродуктового підкомплексу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 13. С. 63–67.

21. Світовий О. М. Особливості організації та функціонування кооперації у зернопродуктовому підкомплексі та її роль у формуванні та розподілі доданої вартості. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 5. С. 237–240.

22. Світовий О. М. Шляхи досягнення оптимальної структури доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 14. Ч. 4. С. 47–50.

23. Світовий О. М. Формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі на основі розвитку кластерних систем. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 28. Ч. 2. С. 63–66.

24. Світовий О. М. Сучасний стан та напрями удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 5 (9). С. 24–31.

25. Світовий О. М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 52–58.

26. Світовий О. М. Управління експортом продукції зернопродуктового

підкомплексу та формування доданої вартості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 19–22.

27. Світовий О. М. Управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу та формування доданої вартості. Економіка і суспільство. 2016. № 2. С. 171–174.

28. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою у зернопродуктовому підкомплексі АПК як фактор збільшення доданої вартості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 24. С. 55–58.

29. Світовий О. М. Додана вартість виробництва ячменю та його переробки у системі зернопродуктового підкомплексу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 202–205.

30. **Світовий О. М.,** Дяченко М. І. Теоретичні аспекти категорії «планування доданої вартості» та особливості її застосування у процесі планування на підприємствах зернопродуктового підкомплексу АПК України. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2020. Вип. 97. Ч. 2. С. 234–243. *(Здобувачем надано авторське визначення та обґрунтовано доцільність застосування категорії «планування доданої вартості» у зернопродуктовому підкомплексі АПК України).*

Статті у науковому виданні іншої держави, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science

31. Svitovyi Oleksandr. The grain products subcomplex of agro industrial complex of Ukraine: strategy of management value added. Baltic Journal of Economic Studies. 2016. № 2. P. 129–134.

32. **Svitovyi Oleksandr,** Diachenko Mykola, Kovalenko Hryhorii. Conceptual bases of state regulation of value added in the grain product subcomplex of Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. Vol. 4. No 3. P. 283–287. *(Здобувачем визначено основні напрями державного регулювання доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі).*

Стаття в іншому науковому виданні України

33. Світовий О. М. Роль нормативного методу в управлінні витратами сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку». К. : ТОВ «ДКС центр», 2011. С. 107–109.

Тези наукових доповідей

34. Світовий О. М. Вдосконалення договірної регуляції оренди земель сільськогосподарського призначення. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 18–19 лютого 2010 року: тези доповіді. Умань, 2010. С. 156–158.

35. Світовий О. М. Вдосконалення управління прибутком сільськогосподарських підприємств. Економічні та загальноосвітні науки: Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 20–22 березня 2011 року: тези доповіді. Умань, 2011. С. 261–262.

36. Світовий О. М. Управління прибутком та чинники, які впливають на його формування в аграрних підприємствах. Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: IV Всеукраїнська міжвузівська науково-практична конференція, м. Рівне, 7–8 квітня 2011 року: тези доповіді. Рівне, 2011. С. 298–299.

37. Світовий О. М. Роль держави в формуванні та управлінні прибутком сільськогосподарських підприємств. Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 12 квітня 2011 року: тези доповіді. Полтава, 2011. С. 192–193.

38. Світовий О. М. Управління новоствореною вартістю. Актуальні питання сучасної економіки: III Всеукраїнська заочна наукова конференція, м. Умань, 23 грудня 2011 року: тези доповіді. Умань, 2011. С. 105–106.

39. Світовий О. М. Управління земельною рентою. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 15 березня 2012 року: тези доповіді. Умань, 2012. С. 213–214.

40. Світовий О. М. Орендна плата як важіль управління відновленням земельних ресурсів. Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 4–5 квітня 2012 року: тези доповіді. Харків, 2012. С. 225–228.

41. Світовий О. М. Управління прибутком та витратами на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах. Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, м. Тернопіль, 26–27 квітня 2012 року: тези доповіді. Тернопіль, 2012. С. 163–164.

42. Світовий О. М. Удосконалення управління витратами на оплату праці в аграрному секторі економіки. Аспекти стабільного розвитку економіки в

умовах ринкових відносин: VI Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 травня 2012 року: тези доповіді. Умань, 2012. С. 78–79.

43. Світовий О. М. Ефективність управління основними засобами у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 25–27 березня 2013 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2013. С. 90–91.

44. Світовий О. М. Критерії доцільності залучення позичкового капіталу в галузь зерновиробництва. Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Тернопіль, 21–22 березня 2013 року: тези доповіді. Тернопіль, 2013. С. 247–249.

45. Світовий О. М. Додана вартість у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 13 березня 2013 року: тези доповіді. Полтава, 2013. С. 215–217.

46. Світовий О. М. Структура доданої вартості у зерновиробництві. Науково-методологічні основи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва: Міжнародна науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів, м. Харків, 24–25 квітня 2013 року: тези доповіді. Харків, 2013. С. 238–240.

47. Світовий О. М. Управління зернопродуктовим підкомплексом АПК України. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: XVIII Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 29–30 травня 2013 року: тези доповіді. Луцьк, 2013. С. 209–210.

48. Світовий О. М. Управління виробництвом та створення додаткової вартості у галузі рослинництва. Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, м. Умань, 14–15 березня 2013 року: тези доповіді. Умань, 2013. С. 235–236.

49. Світовий О. М. Функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, аналізу і контролю: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів, м. Полтава, 5 лютого 2014 року: тези доповіді. Полтава, 2014. С. 32–33.

50. Світовий О. М. Методи наукового дослідження формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: III Міжнародна науково-практична

конференція студентів і молодих учених, м. Донецьк, 29–30 січня 2014 року: тези доповіді. Донецьк, 2014. С. 46–47.

51. Світовий О. М. Методи нарахування амортизації як елемента доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: VII Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 24–25 квітня 2014 року: тези доповіді. Умань, 2014. С. 77–78.

52. Світовий О. М. Додана вартість як категорія оцінки розвитку галузей зернопродуктового підкомплексу. Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку: Міжнародна наукова конференція, м. Миколаїв, 18 квітня 2014 року: тези доповіді. Миколаїв, 2014. С. 98–99.

53. Світовий О. М. Теоретичні аспекти доданої вартості та її значення у агропромисловому виробництві. Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки: XIX Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 29–30 травня 2014 року: тези доповіді. Луцьк, 2014. С. 62–63.

54. Світовий О. М. Кооперація та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Соціально-економічний розвиток України в мовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 15 квітня 2015 року: тези доповіді. Полтава, 2015. С. 53–55.

55. Світовий О. М. Роль кластерних систем організації зернопродуктового підкомплексу в зростанні доданої вартості. Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 24 квітня 2015 року: тези доповіді. Харків, 2015. С. 296–299.

56. Світовий О. М. Вплив синергетичного ефекту на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Економіка, підприємництво та бізнес культура: трансформації в умовах розвитку інновацій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Херсон, 13–14 березня 2015 року: тези доповіді. Херсон, 2014. С. 68–71.

57. Світовий О. М. Оптимізація структури доданої вартості в галузях зернопродуктового підкомплексу АПК. Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів: міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 8 травня 2015 року: тези доповіді. Ужгород, 2015. С. 78–81.

58. Світовий О. М. Державне регулювання процесу формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Актуальні проблеми

менеджменту: теоретичні і практичні аспекти: II Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 4–5 червня 2015 року: тези доповіді. Одеса, 2015. С. 71–72.

59. Світовий О. М. Удосконалення управління виробництвом зерна та його вплив на збільшення доданої вартості. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: V Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Умань, 5 листопада 2015 року: тези доповіді. Умань, 2015. С. 158–161.

60. Світовий О. М. Організація внутрішньогосподарських відносин на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Актуальні питання сучасної аграрної науки: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 20 листопада 2015 року: тези доповіді. Умань, 2015. С. 312–313.

61. Світовий О. М. Вплив матеріально-технічного забезпечення на формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі. Modern Transformation of Economics and Management in the Era Globalization: international scientific-practical conference, Klaipeda, January 29, 2016: report abstracts. Klaipeda, Lithuania, 2016. P. 51–54.

62. Світовий О. М. Удосконалення управління матеріально-технічним забезпеченням зернопродуктового підкомплексу щодо збільшення доданої вартості. Development of social and economic systems in a global competitive environment: international scientific conference, Chisinau 29 february, 2016: report abstracts. Chisinau, Republic of Moldova, 2016. P. 75–78.

63. Свитовый А. М. Моделирование оптимальной величины добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе. Моделирование в технике и экономике: международная научно-практическая конференция, г. Витебск, 23–24 марта 2016 года. Витебск, Республика Беларусь, 2016. С. 401–402.

64. Світовий О. М. Стратегічне управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: international scientific-practical conference, Tbilisi, April 29, 2016: report abstracts. Tbilisi, Georgia, 2016. P. 53–56.

65. Світовий О. М. Удосконалення управління доданою вартістю у зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 23–24 червня 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 66–67.

66. Світовий О. М. Проблеми формування доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі АПК України. Modernization of socio-economic

systems: the new economic conditions: international scientific conference, Kielce September 28, 2016: report abstracts. Kielce, Poland, 2016. P. 58–59.

67. Світовий О. М. Управління збутом продукції та формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: X Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 21–22 квітня 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 87–88.

68. Світовий О. М. Значення державного регулювання у збільшенні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: VI Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Умань, 17 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 99–102.

69. Світовий О. М. Удосконалення управління логістичною системою зернопродуктового підкомплексу для збільшення доданої вартості. Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 17–18 листопада 2016 року: тези доповіді. Умань, 2016. С. 114–116.

70. Світовий О. М. Додана вартість у зернових продуктах АПК України: джерела зростання. The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: international scientific conference, Lisbon, May 19, 2017: report abstracts. Lisbon, Portugal, 2017. P. 79–81.

71. Oksana Haidai, Ivanna Chukina, **Oleksandr Svitovyy**, Oleksandr Vasylenko, Mykola Diachenko, Iryna Udovenko. Socio-Economic Direction of Agricultural Sector Development in Ukraine. The 33rd International Business Information Management Association Conference, Granada, 10-11 April, 2019: report abstracts. Granada, Spain, 2019. P. 7011–7018. *(Здобувачем аргументовано, що на ефективність ведення виробництва впливає не тільки рівень прибутковості, а й рівень матеріальної мотивації найманих працівників).*

72. Світовий О. М. Формування доданої вартості у виробництві та переробці зерна в умовах децентралізації влади в Україні. Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: XIII Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 175-річчю з Дня заснування Уманського національного університету садівництва, м. Умань, 30 травня 2019 року: тези доповіді. Умань, 2019. С. 123–125.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Ці для матриці парної кореляції (середні та великі сільськогосподарські підприємства) 2019 р. за регіонами зернові та зернобобові культури грн в розрахунку на 1 тону*

Регіони	Прибуток Y	Ціна реалізації X	Повні витрати X1	Невироб- ничі Витрати X2	Вироб- ничі витрати X3	Прямі матер. витрати X4	Прямі вitr. на оп.праці X5	Відраху- вання на соц.заходи X6	Аморти- зація X7
Вінницька	535,6	3883,1	3347,5	449,5	2898	1587,7	158,3	39,8	223,4
Волинська	532,9	3926,9	3394	153	3241	2023	143,8	33,1	283,5
Дніпропетровська	360,5	3860,3	3499,8	273,8	3226	1846,2	190,9	41,5	256,1
Донецька	327,2	3963,0	3635,8	373,8	3262	1782,4	200,2	43,8	205,1
Житомирська	285	3803,2	3518,2	427,2	3091	1635,3	131,5	29,7	122,2
Закарпатська	-31,7	3486,4	3518,1	626,1	2892	1299,1	252,5	54,4	204,4
Запорізька	497,8	4079,2	3581,4	441,4	3140	1845,2	219,4	47,9	283,6
Івано-Франківська	-247,2	3615,1	3862,3	141,3	3721	1971,9	140,1	28,8	252,4
Київська	599,1	3785,7	3186,6	196,6	2990	1492,6	153,8	36	208,8
Кіровоградська	485,1	3925,9	3440,8	627,8	2813	1501,2	195,6	41,9	201,8
Луганська	38,6	3551,0	3512,4	480,4	3032	1705,4	214	46,7	226,2
Львівська	19,9	3954,9	3935,0	782,2	3153	1822	102,5	25,2	206,6
Миколаївська	574,1	4207,7	3633,6	304,6	3329	1953,9	196,4	42,5	302
Одеська	67,9	4313,4	4245,5	31,5	4277	2583,2	245,4	57	333,5
Полтавська	372,7	3791,9	3419,2	440,2	2979	1478,5	186,6	40,9	239,6
Рівненська	205,1	3567,1	3362	353	3009	1730,4	119,7	26,2	221
Сумська	590,3	3697,0	3106,7	251,7	2855	1502,2	116,4	25,2	199,6
Тернопільська	101,5	3859,3	3757,8	566,8	3191	1890,2	160,8	34,4	226,3
Харківська	110,4	3788,8	3678,4	403,4	3275	1846,3	175,1	38,8	276,2
Херсонська	360,4	4076,2	3715,8	457,8	3258	1773,3	205,3	44,5	291,2
Хмельницька	470,8	3907,2	3436,4	496,4	2940	1558,6	160,4	33,4	193,7
Черкаська	720,6	4041,1	3320,5	410,5	2910	1444,7	167,6	36,4	223
Чернівецька	-68,9	3555,3	3624,2	158,2	3466	1816,5	151	31,9	95,1
Чернігівська	465,8	3700,5	3234,7	487,7	2747	1411,7	110,6	25,7	186,3

Примітка. *Розраховано автором за даними форми 50 – с/г та форми реалізація за 2019 р.

**Матриця парної кореляції (середні та великі сільськогосподарські підприємства) 2019 р. за регіонами (млн грн)
зернові та зернобобові культури грн за 1 тонну (Microsoft Excel 2010)**

Регіони	Прибуток (Y)	Ціна реалізації (X)	Повні витрати (X1)	Невиробничі витрати (X2)	Виробничі витрати (X3)	Прямі матеріал. витрати (X4)	Прямі витр. на оплату праці (X5)	Відрахування на соціальні заходи (X6)	Амортизація (X7)
Прибуток (Y)	1								
Ціна реалізації (X)	0,42997	1	0	0	0	0	0	0	0
Повні витрати (X1)	-0,65507	0,4005	1	0	0	0	0	0	0
Невиробничі Витрати (X2)	-0,00635	-0,09331	-0,07164	1	0	0	0	0	0
Виробничі витрати (X3)	-0,50879	0,37722	0,83206	-0,61219	1	0	0	0	0
Прямі матеріальні витрати (X4)	-0,35443	0,50364	0,7812	-0,52552	0,91196	1	0	0	0
Прямі витрати на оплату праці (X5)	-0,09366	0,30698	0,35196	-0,0207	0,29737	0,21237	1	0	0
Відрахування на соціальні заходи (X6)	-0,05823	0,36406	0,36377	-0,03145	0,31518	0,24924	0,98262	1	0
Амортизація (X7)	0,10834	0,59511	0,38807	-0,23808	0,44394	0,56654	0,46529	0,49944	1

**Аналіз регресійної моделі впливу прямих матеріальних витрат на виробничі витрати
за допомогою Microsoft Excel 2010**

Підведення підсумків								
<i>Регресійна статистика</i>								
Множинний R	0,911956							
R-квадрат	0,831664							
Нормований R-квадрат	0,824012							
Стандартна помилка	137,4832							
Спостереження	24							
Дисперсійний аналіз								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>			
Регресія	1	2054433	2054433	108,6909	5,63E-10			
Залишок	22	415835,6	18901,62					
Всього	23	2470269						
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-перетин	1230,459	186,6217	6,593332	E-06	843,4294	1617,489	843,4294	1617,489
Змінна X 1	1,112345	0,106695	10,42549	5,63E-10	0,891074	1,333616	0,891074	1,333616

Додаток В

Таблиця В.1

**Вихідні ці для розрахунку структури доданої вартості, створеної при
виробництві та реалізації основних зернових культур в
сільськогосподарських підприємствах України у 2019 році,
великі та середні підприємства у розрахунку на 1 тону, грн***

Показник	пшениця	ячмінь	кукурудза на зерно
Вироблено зерна (великі та середні господарства), тис. т	19066,0	4261,8	26768,7
Урожайність, ц/га	43,4	37,0	77,7
Площа посіву усіх культур (усі підприємства) тис. га	19351,9	19351,9	19351,9
Орендна плата всього (усі підприємства, млн грн	45011,5	45011,5	45011,5
Орендна плата на 1 га (усі підприємства), грн	2325,9	2325,9	2325,9
Площа посіву відповідної культури (великі та середні підприємства), тис. га	4393,1	1151,8	3445,1
Всього орендної плати (великі та середні підприємства) млн грн	15134,7	3968,1	8013,0
Реалізація продукції, тис. т	17061,8	3219,9	27696,8
Ціна реалізації 1 т	4077,1	3932,5	3684,6
% рентабельності	7,3	2,3	17,8
Виробнича собівартість всього, млн грн у т. ч.	64252,3	14852,3	72864,3
прямі матеріальні витрати, млн грн	36262,3	8371,1	37545,1
Виробнича собівартість 1 т, у т. ч.	3370,0	3485,0	2722,0
прямі матеріальні витрати	1901,9	1964,2	1402,6
Повна собівартість 1 т	3799,7	3844,1	3127,8
Додана вартість, створена при виробництві, у т. ч. млн грн	19858,7	4701,54	21687,7

продовження таблиці В.1			
Додана вартість, створена при виробництві 1 т	1041,6	1103,3	810,2
Прямі витрати на оплату праці млн грн	3727,0	910,3	3475,8
Прямі витрати на оплату праці на 1 т	195,5	213,6	129,8
Відрахування на соціальні заходи, млн грн	822,7	201,4	775,4
Відрах. на соціальні заходи на 1 т	43,2	47,3	29,0
Амортизація основних засобів, млн грн	4834,1	1180,0	5106,4
Амортизація основних засобів на 1 т	253,5	276,9	190,8
Інших прямих та загальновиробничих витратах млн грн включаючи орендну плату та оплату послуг сторонніх організацій	18606,3	4189,5	25961,6
Орендна плата, млн грн (згідно структури собівартості рослинництва (великі та середні підприємства) – 12,7%)**	8160,0	1886,2	9253,8
Орендна плата за земельні паї на 1 т**	428,0	442,6	345,7
Оплата послуг сторонніх організацій	4659,1	994,2	9017,1
Інших прямих та загальновиробничих витратах млн грн без орендної плати та оплати послуг сторонніх організацій	5787,2	1309,1	7690,7
Додана вартість у інших прямих та загальновиробничих витратах млн грн*	2314,9	523,64	3076,3

продовження таблиці В.1			
додана вартість у інших прямих та загальновиробничих витратах на 1 т **	121,4	122,9	114,9
Різниця між повною та виробничою собівартістю на 1 т	429,7	359,1	405,8
додана вартість у невиробничих витратах, млн грн**	3277,4	612,0	4344,6
додана вартість у невиробничих витратах на 1 т**	171,9	143,6	162,3
Разом доданої вартості у повній собівартості млн грн	23136,1	5313,54	26032,3
Разом доданої вартості у повній собівартості 1 т	1213,5	1246,9	972,5
Прибуток млн грн	4732,9	284,6	15421,6
Прибуток в розрахунку на 1 т	277,4	88,4	556,8
Всього створеної доданої вартості млн грн	27869,0	5598,14	41453,9
Всього створеної доданої вартості на 1 т	1490,9	1335,3	1529,3
Відсоток доданої вартості у виробничій собівартості	30,9	31,7	39,8
Відсоток доданої вартості у повній собівартості	31,9	32,4	31,1
Всього створеної доданої вартості у % до середньої ціни реалізації	36,6	34,0	41,5
Рентабельність доданої вартості %	18,6	6,6	36,4

Примітка. *Власна розробка автора на основі ф. 50 с/г

** визначено розрахунковим шляхом

Додаток Г

Таблиця Г.1

Розрахунок вартості переробки ячменю на крупи
(крупозавод з виробництва перлової крупи продуктивністю переробки –
30 т ячменю за добу), у розрахунку на 1 т ячменю у цінах 2016 р., грн*

Показник	Сума
Прямі витрати та оплати праці	99,05
Відрахування на соціальні заходи	21,79
Матеріальні витрати, у тому числі:	3508,13
вартість сировини (із доставкою)	3307,7
електроенергія	112,1
поточний ремонт	65,0
інші матеріальні витрати	23,33
Амортизація необоротних активів	133,33
Інші прямі та загальновиробничі витрати	36,37
Всього виробничих витрат	3798,67
Адміністративні витрати, витрати на збут та інші витрати	24,55
Повна собівартість	3823,22
Розрахункова рентабельність, %	10,0
Реалізаційна вартість продуктів переробки з 1 т ячменю без ПДВ всього	4205,54
Прибуток	382,32
Додана вартість у переробці 1 т зерна на крупи	668,13
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості продуктів переробки з 1 т зерна на крупи, %	15,9
Рентабельність доданої вартості %	57,2

Примітка. *Власні розробка автора

Додаток Д

Таблиця Д.1

Розрахунок вартості виробництва комбікормів за різними рецептами**(завод по виробництву комбікормів «Артмаш» 48 т/доба),****у розрахунку на 1 т комбікорму у цінах 2019 р., грн***

Показник	Рецепти		
	ПК 1-13 для курей- несучок	ПК 55-4 для свиней	ПК 60-31- 89 для дійних корів
Прямі витрати та оплату праці	179,46	179,46	179,46
Відрахування на соціальні заходи	39,48	39,48	39,48
Матеріальні витрати, у тому числі:	6323,18	4540,98	4982,93
вартість сировини	6081,15	4298,95	4740,9
електроенергія	191,2	191,2	191,2
поточний ремонт	30,00	30,00	30,00
інші матеріальні витрати	20,83	20,83	20,83
Амортизація необоротних активів	65,0	65,0	65,0
Інші прямі та загальновиробничі витрати**	40,27	40,27	40,27
Всього виробничих витрат	6647,39	4865,19	5307,14
Адміністративні витрати, витрати на збут та інші витрати**	27,19	27,19	27,19
Повна собівартість	6674,58	4892,38	5334,33
Розрахункова рентабельність, %	10	10	10
Реалізаційна вартість з 1 т комбікорму без ПДВ всього	7342,04	5381,62	5867,76
Прибуток	667,46	489,24	533,43
Додана вартість при виробництві 1 т комбікорму	986,43	808,21	852,40
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості, %	13,4	15,0	14,5
Рентабельність доданої вартості % (РДВ)	67,7	60,5	62,6
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна	1440,04	1029,57	1255,00

Примітка. *Власна розробка автора

** визначено розрахунковим шляхом

**Визначення вартості затраченого зернофуражу та мінеральних добавок на
виготовлення комбікормів за рецептом ПК 1-13 для курей-несучок,
в розрахунку на 1 т комбікорму у цінах 2019 р.***

Інгредієнт	% вмісту	Вага, кг	Ціна за од., грн	Сума, грн
Кукурудза	40,5	405	4,05	1640,25
Пшениця	28,0	280	4,48	1254,4
Дріжджі кормові	5,0	50	15,0	750,0
Макуха соняшникова	8,0	80	8,0	640,0
Рибне борошно	7,0	70	16,5	1155,0
Трав'яне борошно	3,0	30	9,0	270,0
М'ясо- кісткове борошно	2,5	25	11,0	275,0
Крейда	5,5	55	1,5	82,5
Сіль	0,5	5	2,8	14,0
Всього	100	1000	х	6081,15
Питома вага цільного зерна, %				68,5

Примітка. *Власна розробка автора

**Визначення вартості затрачених зернофуражу та мінеральних добавок на
виготовлення комбікормів за рецептом ПК 55-4 для свиней,
в розрахунку на 1 т комбікорму у цінах 2019 р.***

Інгредієнт	% вмісту	Вага, кг	Ціна за од., грн	Сума, грн
Ячмінь	38,5	385	4,33	1667,05
Кукурудза	38,5	385	4,05	1559,25
Горох	1,5	15	5,41	81,15
Висівки пшеничні	15,0	150	2,6	390,0
Дріжджі кормові	1,5	15	15,0	225,0
Макуха соняшникова	1,5	15	8,0	120,0
Рибне борошно	0,5	5	16,5	82,5
Трав'яне борошно	1,0	10	9,0	90,0
М'ясо- кісткове борошно	0,5	5	11,0	55,0
Крейда	1,0	10	1,5	15,0
Сіль	0,5	5	2,8	14,0
Всього			х	4298,95
Питома вага цільного зерна, %				78,5

Примітка. *Власна розробка автора

Визначення вартості затрачених зернофуражу та мінеральних добавок на виготовлення комбікормів за рецептом ПК 60-31-89 для великої рогатої худоби (дійні корови), в розрахунку на 1 т комбікорму у цінах 2019 р., грн*

Інгредієнти	% вмісту	Вага, кг	Ціна за од., грн	Сума, грн
Пшениця	26,0	260	4,48	1164,8
Ячмінь	27,0	270	4,33	1169,1
Овес	15,0	150	4,74	711,0
Висівки пшеничні	18,0	180	2,6	468,0
Макуха соняшникова	10,0	100	8,0	800,0
Крейда	2,0	20	1,5	30,0
Сіль	1,0	10	2,8	28,0
Премікс	1,0	10	37,0	370,0
Всього	100,0	1000	х	4740,9
Питома вага цільного зерна, %				68,0

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток Е

Таблиця Е.1

Розрахунок вартості переробки пшениці на борошно
(млин продуктивністю переробки – 60 т пшениці за добу, в розрахунку на
1 тону пшениці у цінах 2019 р., грн)*

Показник	Сума
Прямі витрати та оплати праці	143,57
Відрахування на соціальні заходи	31,59
Матеріальні витрати, у тому числі:	4717,73
вартість сировини (із доставкою)	4484,70
електроенергія	167,70
поточний ремонт	50,00
інші матеріальні витрати	15,33
Амортизація необоротних активів	95,23
Інші прямі та загальновиробничі витрати	40,27
Всього виробничих витрат	5028,39
Додана вартість у виробничих витратах	294,55
Адміністративні витрати, витрати на збут та інші витрати	27,19
Повна собівартість	5055,58
Розрахункова рентабельність, %	10
Реалізаційна вартість продуктів переробки з 1 т пшениці без ПДВ всього	5561,14
Прибуток	505,56
Додана вартість при переробці 1 т пшениці	810,98
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості продуктів переробки з 1 т пшениці на борошно, %	16,0
Рентабельність доданої вартості % (РДВ)	62,3

Примітка. *Власна розробка автора

**Односортовий помел пшениці на борошно з 1 т пшениці - млин 60 т/доба,
у цінах 2019 р.***

Продукція	% виходу	Кількість, кг	Сума, грн	У розрахунку на 1 т продукції
Борошно вищого сорту	65	650	4911,14	7555,60
Висівки	25	250	600	2400,00
Відходи кормові	10	100	50	500,00
Всього	х	х	5561,14	х

Примітка. *Сформовано автором

**Розрахунок вартості виробництва хліба з пшеничного борошна
(хліб пшеничний формовий 0,7 кг із борошна вищого ґатунку, потужність
хлібопекарні 70 т хліба на місяць – 100 тис. шт., норма виходу
хліба – 136,8 %, у розрахунку на 1 т хліба у цінах 2019 р., грн***

Показник	Сума
Прямі витрати та оплату праці	431,43
Відрахування на соціальні заходи	94,92
Матеріальні витрати, у тому числі:	7713,59
вартість сировини (із доставкою), з них	6711,85
борошно	6074,53
дріжджі сухі	547,5
сіль кам'яна харчова	52,25
вода	21,82
олія для змащування форм	15,75
електроенергія	773,17

продовження таблиці Г.3	
поточний ремонт	150,00
інші матеріальні витрати	78,57
Амортизація необоротних активів	208,33
Інші прямі та загальновиробничі витрати	138,91
Всього виробничих витрат	8587,18
Додана вартість у виробничих витратах	818,03
Адміністративні витрати, витрати на збут та інші витрати	281,30
Повна собівартість	8868,48
Розрахункова рентабельність, %	10
Реалізаційна ціна 1 т хліба без ПДВ всього	9755,33
Прибуток	886,85
Додана вартість у розрахунку на 1 т хліба	1817,4
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості 1т хліба, %	18,6
Рентабельність доданої вартості % (РВД)	48,8
Додана вартість у розрахунку на 1 т борошна (1817,4 грн / 0,731 т)	2486,18
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна пшениці (2486,18*0,65)	1616,02

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток Ж

ЗАТВЕРДЖЕНО**постановою Кабінету Міністрів України****від 5 серпня 2020 р. № 695****ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ****регіонального розвитку на 2021-2027 роки****(витяг)****Регіональна політика на період до 2027 року**

Стратегічним баченням регіонального розвитку та держави в цілому є створення достатніх умов для комфортного проживання, самореалізації та розвитку громадян, підвищення якості їх життя у кожному регіоні. Державна регіональна політика сприяє кожному регіону та територіальній громаді в ефективному використанні їх потенціалу, переваг, ресурсів та можливостей для розвитку та підвищення якості життя людини та відповідно на користь розвитку всієї України - економічно та екологічно стабільної, політично та соціально згуртованої держави. Стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року є розвиток та єдність, орієнтовані на людину - гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах.

Стратегічна мета державної регіональної політики до 2027 року досягається на основі трьох стратегічних цілей:

I. Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах.

II. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів.

III. Розбудова ефективного багаторівневого врядування.

Пріоритетами регіонального розвитку на період до 2027 року є:

- розвиток економічної, інфраструктурної, соціально-культурної зв'язаності та інтегрованості на національному, регіональному та місцевому рівні;
- прискорення економічного зростання регіонів та територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку із забезпеченням покращення стану навколишнього природного середовища та невиснажливого використання природних ресурсів;
- підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, незалежно від місця проживання, зокрема на засадах цифровізації;
- охорона культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів.

Завдання за напрямом «Розвиток сільських територій»

1. Запровадження підтримки інтегрованих проектів розвитку сільських територій, обов'язковою складовою яких є забезпечення сільських населених пунктів водопостачанням та водовідведенням.

2. Стимулювання розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на сільських територіях: забезпечення покриття 100 відсотків сільських територій фіксованим широкосмуговим доступом до Інтернету та 95 відсотків населення мобільним Інтернетом для можливості формування нових міжрегіональних зв'язків.

3. Сприяння розвитку різних форм кооперації, фермерства, забезпечення доступності ринків збуту для малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції, інфраструктури для зберігання сільськогосподарської продукції; запровадження нових технологій та обладнання для переробки сільськогосподарської сировини.

4. Стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва на сільських територіях, насамперед віддалених та з низькою щільністю населення, шляхом використання фінансових, методичних та організаційних

інструментів, у тому числі із забезпеченням доступного навчання підприємництву в режимі он-лайн, оф-лайн та змішаному форматі навчання, а також розширення мережі центрів підтримки підприємництва «Дія. Бізнес» і надання, зокрема зазначеними центрами, фахових спеціалізованих консультацій, відвідування освітніх та консультативних подій, доступ до фінансування, партнерських та інвестиційних ресурсів, підвищення комунікації між сільськими підприємцями та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

5. Сприяння розвитку туристичної інфраструктури на сільських територіях.

6. Підвищення медичного обслуговування жителів сільських територій: запровадження практики диспансерних оглядів для жителів сільських територій, у тому числі із застосуванням мобільних пунктів, оснащених необхідним обладнанням.

7. Забезпечення сучасними технічними та інформаційно-програмними засобами для функціонування електронної системи охорони здоров'я.

8. Забезпечення належного матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я, зокрема службовим житлом та службовим автотранспортом, широкодіагностичним доступом до Інтернету та сучасними технічними і інформаційно-програмними засобами для функціонування електронної системи охорони здоров'я.

9. Створення умов для стимулювання переселення на сільські території жителів міст, що планують розпочати провадження підприємницької діяльності.

10. Підвищення умов транспортної доступності сільських населених пунктів до адміністративних центрів територіальних громад та найближчих міст з населенням понад 50 тис. осіб.

11. Приведення насамперед у належний стан автомобільних доріг, якими здійснюється довозення учнів до опорних закладів загальної середньої освіти, а також громадян до закладів охорони здоров'я.

Завдання за напрямом «Розвиток підприємництва»

1. Забезпечення виконання програм фінансової підтримки мікро- та малого підприємництва шляхом надання доступних кредитів.
2. Стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, сприяння створенню стабільного та сприятливого середовища для започаткування і ведення підприємницької діяльності.
3. Створення умов для розширення спроможності органів місцевого самоврядування щодо фіскального стимулювання малого та середнього підприємництва шляхом регулювання ставок місцевих податків.
4. Забезпечення створення об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва (бізнес-інкубаторів, коворкінг-центрів, центрів підтримки бізнесу, стартап-центрів тощо).
5. Поширення практики утворення в регіонах центрів підтримки підприємництва на базі центрів надання адміністративних послуг у вигляді безоплатного отримання інформації та консультацій для підприємців, а також для осіб, які планують започаткувати власну справу.
6. Стимулювання відкриття центрів підтримки підприємництва разом з консалтинговими зонами “Дія. Бізнес” у територіальних громадах з метою розвитку бізнесу, збільшення надходження інвестицій.
7. Забезпечення врахування в регіональних стратегічних та програмних документах завдань та заходів щодо розвитку підприємництва з визначенням чітких дій та індикаторів ефективності.
8. Забезпечення використання та адміністрування національного порталу для підприємців “Дія. Бізнес” для інформування підприємців регіону про можливості в конкретному регіоні, а також про наявні організації підтримки бізнесу регіону. Сприяння проведенню публічного діалогу між місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та підприємництвом.
9. Забезпечення популяризації розвитку підприємництва в регіонах шляхом впровадження освітніх програм з підприємництва у школах та закладах вищої

освіти, доступне (безоплатне) навчання для підприємців з використанням можливості безкоштовної онлайн-школи для підприємців «Дія. Бізнес», а також проведення інформаційних кампаній, локальних подій та фестивалів “Купуй локальне”, що стимулюють розвиток малого та середнього підприємництва; впровадження програм «Великі маленьким» (співпраця великого бізнесу з малим та середнім підприємництвом).

10. Запровадження додаткових програм доступу до фінансування (мікрогранти) для малого та середнього підприємництва.

11. Створення сприятливих умов для розроблення та реалізації в регіонах інвестиційних проектів малого та середнього підприємництва.

Завдання за напрямом «Підтримка експорту»

1. Забезпечення поширення інформації для українських компаній та надання їм практичної допомоги в пошуку нових ринків збуту продукції.

2. Створення умов для підвищення рівня поінформованості щодо інтернаціоналізації бізнесу у секторі малого та середнього підприємництва (насамперед щодо доступу до фінансових ресурсів, технологій, ринків тощо).

3. Сприяння налагодженню ділових контактів та комерційних зв'язків із суб'єктами малого та середнього підприємництва зарубіжних країн та міжнародними інституціями.

4. Створення системи розвитку підприємницької компетенції та навичок у сфері експортної діяльності, в тому числі щодо виконання вимог до безпечності харчових продуктів та відповідності технічним регламентам промислової продукції.

5. Забезпечення підтримки малого та середнього підприємництва у створенні та зростанні експортно орієнтованого виробництва з високою доданою вартістю та у доступі малого та середнього підприємництва на зовнішній ринок шляхом створення та вдосконалення механізмів державної підтримки.

Додаток 3

Моделювання реалізації основних зернових культур

Таблиця 3.1

Моделювання реалізації пшениці

Dependent Variable: RPSH

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2004 2019

Included observations: 16 after adjustments

$$\text{psh} = 0.4826 \cdot \text{rpsh}(-1) + 0.0459 \cdot \text{rpsh}(-2) + 0.2689 \cdot \text{rpsh}(-3) + 0.1779 \cdot \text{rpsh}(-4) - 0.1873 \cdot \text{rpsh}(-5) + 358.6552$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RPSH(-1)	0.482603	0.203758	2.368513	0.0394
RPSH(-2)	0.045888	0.220542	0.208069	0.8394
RPSH(-3)	0.268915	0.191171	1.406668	0.1898
RPSH(-4)	0.177838	0.205659	0.864724	0.4075
RPSH(-5)	-0.187281	0.217743	-0.860102	0.4099
C	358.6552	2098.801	1.708858	0.1183
R-squared	0.758929	Mean dependent var		13140.54
Adjusted R-squared	0.638394	S.D. dependent var		3475.746
S.E. of regression	209.0094	Akaike info criterion		18.40780
Sum squared resid	436.8493	Schwarz criterion		18.69752
Log likelihood	-141.2624	Hannan-Quinn criter.		18.42264
F-statistic	6.296324	Durbin-Watson stat		1.676277
Prob(F-statistic)	0.006827			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,75$$

$$SSR = 436,85$$

$$DW = 1,68$$

Моделювання реалізації ячменю

Dependent Variable: RAICH

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2003 2019

Included observations: 17 after adjustments

raich = 0.1981*raich(-1) + 0.0008*raich(-2) - 0.2466*raich(-3) +
0.2026*raich(-4) + 332.5023

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RAICH(-1)	0.198074	0.286192	0.692102	0.5020
RAICH(-2)	0.000781	0.290817	0.002687	0.9979
RAICH(-3)	-0.246575	0.282785	-0.871954	0.4003
RAICH(-4)	0.202611	0.280072	0.723427	0.4833
C	332.5023	2222.899	1.495805	0.1605
R-squared	0.408752	Mean dependent var		3929.600
Adjusted R-squared	-0.188331	S.D. dependent var		978.4821
S.E. of regression	1066.649	Akaike info criterion		17.02236
Sum squared resid	136.5288	Schwarz criterion		17.26742
Log likelihood	-139.6901	Hannan-Quinn criter.		17.04672
F-statistic	0.366065	Durbin-Watson stat		1.892872
Prob(F-statistic)	0.828202			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,41$$

$$SSR = 136,53$$

$$DW = 1,89$$

Моделювання реалізації кукурудзи

Dependent Variable: RKUK

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2004 2019

Included observations: 16 after adjustments

$$\text{rkuk} = 0.9564 \cdot \text{rkuk}(-1) - 0.0092 \cdot \text{rkuk}(-2) - 0.3050 \cdot \text{rkuk}(-3) + 0.1513 \cdot \text{rkuk}(-4) + 0.2645 \cdot \text{rkuk}(-5) + 191.6616$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RKUK(-1)	0.956426	0.318773	3.000335	0.0133
RKUK(-2)	-0.009200	0.466686	-0.019714	0.9847
RKUK(-3)	-0.304979	0.469059	-0.650192	0.5302
RKUK(-4)	0.151255	0.662743	0.228226	0.8241
RKUK(-5)	0.264484	0.674816	0.391935	0.7033
C	191.6616	1756.813	1.090962	0.3009
R-squared	0.861668	Mean dependent var		12981.51
Adjusted R-squared	0.792502	S.D. dependent var		8385.595
S.E. of regression	3819.803	Akaike info criterion		19.61378
Sum squared resid	146.8256	Schwarz criterion		19.90350
Log likelihood	-150.9103	Hannan-Quinn criter.		19.62862
F-statistic	12.45796	Durbin-Watson stat		2.147628
Prob(F-statistic)	0.000495			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,86$$

$$SSR = 146,83$$

$$DW = 2,15$$

Додаток И

Моделювання виробництва деяких продуктів переробки зерна на харчові цілі

Таблиця И.1

Моделювання виробництва борошна

Dependent Variable: BOR

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2009 2019

Included observations: 11 after adjustments

$$\text{bor} = -0.1780 \cdot \text{bor}(-1) + 0.5638 \cdot \text{bor}(-2) - 0.2535 \cdot \text{bor}(-3) + 0.7672 \cdot \text{bor}(-4) + 0.3244 \cdot \text{bor}(-5) + 0.3735 \cdot \text{bor}(-6) - 197.5393$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BOR(-1)	-0.178015	0.332477	-0.535419	0.6207
BOR(-2)	0.563777	0.328120	1.718202	0.1609
BOR(-3)	-0.253485	0.320206	-0.791632	0.4729
BOR(-4)	0.767223	0.338977	2.263348	0.0864
BOR(-5)	0.324391	0.231014	1.404207	0.2329
BOR(-6)	0.373494	0.301259	1.239777	0.2828
C	-197.5393	758.8176	-2.603252	0.0598
R-squared	0.981767	Mean dependent var		2324.664
Adjusted R-squared	0.954416	S.D. dependent var		325.0401
S.E. of regression	69.39708	Akaike info criterion		11.57869
Sum squared resid	192.6382	Schwarz criterion		11.83190
Log likelihood	-56.68281	Hannan-Quinn criter.		11.41908
F-statistic	35.89620	Durbin-Watson stat		2.043836
Prob(F-statistic)	0.001947			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,98$$

$$SSR = 192,64$$

$$DW = 2,04$$

Моделювання виробництва круп

Dependent Variable: KRUP

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2009 2019

Included observations: 11 after adjustments

$$\text{krup} = -0.0523 \cdot \text{krup}(-1) - 0.2298 \cdot \text{krup}(-2) - 0.1545 \cdot \text{krup}(-3) + \\ 0.0489 \cdot \text{krup}(-4) - 0.3998 \cdot \text{krup}(-5) - 0.4716 \cdot \text{krup}(-6) + 773.4859$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KRUP(-1)	-0.052334	0.497318	-0.105233	0.9213
KRUP(-2)	-0.229813	0.624248	-0.368144	0.7314
KRUP(-3)	-0.154544	0.768221	-0.201171	0.8504
KRUP(-4)	0.048850	0.660320	0.073980	0.9446
KRUP(-5)	-0.399843	1.056734	-0.378377	0.7244
KRUP(-6)	-0.471565	0.906959	-0.519941	0.6306
C	773.4859	612.8117	1.262192	0.2755
R-squared	0.578853	Mean dependent var		339.9364
Adjusted R-squared	-0.552866	S.D. dependent var		34.55802
S.E. of regression	43.06415	Akaike info criterion		10.62439
Sum squared resid	741.8084	Schwarz criterion		10.87759
Log likelihood	-51.43412	Hannan-Quinn criter.		10.46477
F-statistic	0.406617	Durbin-Watson stat		1.766506
Prob(F-statistic)	0.844295			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,58$$

$$SSR = 741,81$$

$$DW = 1,77$$

Моделювання виробництва хлібобулочних виробів

Dependent Variable: HBBUL

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2009 2019

Included observations: 11 after adjustments

$$\text{hbbul} = 0.4294 \cdot \text{hbbul}(-1) + 0.1535 \cdot \text{hbbul}(-2) - 0.0908 \cdot \text{hbbul}(-3) - 0.2829 \cdot \text{hbbul}(-4) + 0.3030 \cdot \text{hbbul}(-5) + 0.6703 \cdot \text{hbbul}(-6) - 726.7140$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
HBBUL(-1)	0.429384	0.485672	0.884102	0.4266
HBBUL(-2)	0.153486	0.479270	0.320270	0.7648
HBBUL(-3)	-0.090752	0.466643	-0.194479	0.8553
HBBUL(-4)	-0.282897	0.465480	-0.607752	0.5762
HBBUL(-5)	0.302951	0.471724	0.642221	0.5557
HBBUL(-6)	0.670251	0.551431	1.215476	0.2910
C	-726.7140	347.3636	-2.092084	0.1046
R-squared	0.991760	Mean dependent var		1394.155
Adjusted R-squared	0.979400	S.D. dependent var		349.4765
S.E. of regression	50.15904	Akaike info criterion		10.92940
Sum squared resid	100.6372	Schwarz criterion		11.18261
Log likelihood	-53.11170	Hannan-Quinn criter.		10.76979
F-statistic	80.24039	Durbin-Watson stat		2.034780
Prob(F-statistic)	0.000403			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,99$$

$$SSR = 100,64$$

$$DW = 2,03$$

Моделювання виробництва макаронних виробів

Dependent Variable: MAK

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2010 2019

Included observations: 10 after adjustments

$$\text{mak} = 0.2980 \cdot \text{mak}(-1) + 0.0514 \cdot \text{mak}(-2) - 0.2787 \cdot \text{mak}(-3) + 0.0564 \cdot \text{mak}(-4) - 0.5108 \cdot \text{mak}(-5) + 0.3503 \cdot \text{mak}(-6) - 0.4282 \cdot \text{mak}(-7) + 294.1185$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
MAK(-1)	0.297996	0.479011	0.622107	0.5973
MAK(-2)	0.051369	0.450932	0.113918	0.9197
MAK(-3)	-0.278686	0.540569	-0.515541	0.6575
MAK(-4)	0.056356	0.491002	0.114777	0.9191
MAK(-5)	-0.510831	0.441075	-1.158150	0.3664
MAK(-6)	0.350275	0.324476	1.079508	0.3932
MAK(-7)	-0.428183	0.395375	-1.082979	0.3920
C	294.1185	377.9174	0.778261	0.5179
R-squared	0.641039	Mean dependent var		201.9300
Adjusted R-squared	-0.615325	S.D. dependent var		7.885718
S.E. of regression	10.02239	Akaike info criterion		7.438082
Sum squared resid	200.8965	Schwarz criterion		7.680150
Log likelihood	-29.19041	Hannan-Quinn criter.		7.172534
F-statistic	0.510234	Durbin-Watson stat		2.947241
Prob(F-statistic)	0.789091			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,64$$

$$SSR = 200,90$$

$$DW = 2,94$$

Моделювання виробництва печива солодкого і вафлів

Dependent Variable: PECH

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2010 2019

Included observations: 10 after adjustments

$$\text{pech} = 0.0410 \cdot \text{pech}(-1) + 0.1397 \cdot \text{pech}(-2) + 0.2830 \cdot \text{pech}(-3) + \\ 0.2520 \cdot \text{pech}(-4) + 0.1503 \cdot \text{pech}(-5) - 0.5125 \cdot \text{pech}(-6) - \\ 0.5454 \cdot \text{pech}(-7) + 342.3188$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PECH(-1)	0.041018	0.630551	0.065051	0.9541
PECH(-2)	0.139656	0.522556	0.267255	0.8143
PECH(-3)	0.282997	0.561113	0.504350	0.6641
PECH(-4)	0.252015	0.602761	0.418100	0.7165
PECH(-5)	0.150270	0.622086	0.241558	0.8316
PECH(-6)	-0.512514	0.650332	-0.788081	0.5132
PECH(-7)	-0.545435	0.788328	-0.691889	0.5605
C	342.3188	249.2145	1.373591	0.3033
R-squared	0.849182	Mean dependent var		261.3900
Adjusted R-squared	0.321321	S.D. dependent var		55.46141
S.E. of regression	45.69020	Akaike info criterion		10.47221
Sum squared resid	417.5188	Schwarz criterion		10.71427
Log likelihood	-44.36103	Hannan-Quinn criter.		10.20666
F-statistic	1.608723	Durbin-Watson stat		2.242671
Prob(F-statistic)	0.435708			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,85$$

$$SSR = 417,52$$

$$DW = 2,24$$

Додаток К

Моделювання виробництва комбікормів

Таблиця К.1

Моделювання виробництва кормів для свиней

Dependent Variable: KORMSV

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2010 2019

Included observations: 10 after adjustments

$$\text{kormsv} = 0.8114 \cdot \text{kormsv}(-1) - 0.7167 \cdot \text{kormsv}(-2) + 1.8908 \cdot \text{kormsv}(-3) - 1.4726 \cdot \text{kormsv}(-4) + 1.0461 \cdot \text{kormsv}(-5) - 0.9539 \cdot \text{kormsv}(-6) + 396.8886$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KORMSV(-1)	0.811442	0.297970	2.723237	0.0724
KORMSV(-2)	-0.716653	0.409221	-1.751263	0.1782
KORMSV(-3)	1.890775	0.646407	2.925052	0.0612
KORMSV(-4)	-1.472571	0.562802	-2.616501	0.0792
KORMSV(-5)	1.046136	0.532313	1.965264	0.1441
KORMSV(-6)	-0.953926	0.394533	-2.417860	0.0943
C	396.8886	220.8878	1.796788	0.1702
R-squared	0.891761	Mean dependent var		1301.320
Adjusted R-squared	0.675283	S.D. dependent var		82.53975
S.E. of regression	47.03439	Akaike info criterion		10.73566
Sum squared resid	663.6701	Schwarz criterion		10.94747
Log likelihood	-46.67831	Hannan-Quinn criter.		10.50331
F-statistic	4.119411	Durbin-Watson stat		2.867093
Prob(F-statistic)	0.136341			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,89$$

$$SSR = 663,67$$

$$DW = 2,87$$

Моделювання виробництва кормів для ВРХ

Dependent Variable: KORMVRH

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2011 2019

Included observations: 9 after adjustments

$$\text{kormvrh} = 0.7791 \cdot \text{kormvrh}(-1) - 0.7700 \cdot \text{kormvrh}(-2) + 0.3104 \cdot \text{kormvrh}(-3) + 0.1489 \cdot \text{kormvrh}(-4) + 0.4154 \cdot \text{kormvrh}(-5) - 0.5101 \cdot \text{kormvrh}(-6) - 0.0161 \cdot \text{kormvrh}(-7) + 465.5060$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KORMVRH(-1)	0.779130	0.280840	2.774282	0.2202
KORMVRH(-2)	-0.769958	0.404417	-1.903870	0.3079
KORMVRH(-3)	0.310413	0.385593	0.805028	0.5685
KORMVRH(-4)	0.148877	0.393565	0.378279	0.7698
KORMVRH(-5)	0.415389	0.378046	1.098780	0.4701
KORMVRH(-6)	-0.510065	0.320402	-1.591953	0.3571
KORMVRH(-7)	-0.016093	0.227456	-0.070752	0.9550
C	465.5060	130.5244	3.566430	0.1740
R-squared	0.943172	Mean dependent var		727.9111
Adjusted R-squared	0.545379	S.D. dependent var		29.66279
S.E. of regression	20.00032	Akaike info criterion		8.409927
Sum squared resid	400.0128	Schwarz criterion		8.585237
Log likelihood	-29.84467	Hannan-Quinn criter.		8.031607
F-statistic	2.371009	Durbin-Watson stat		3.396356
Prob(F-statistic)	0.463221			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,94$$

$$SSR = 400,01$$

$$DW = 3,40$$

Моделювання виробництва кормів для відгодівлі свійської птиці

Dependent Variable: KORMPT

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2008 2019

Included observations: 12 after adjustments

$$\text{kormpt} = 0.9942 \cdot \text{kormpt}(-1) - 0.8022 \cdot \text{kormpt}(-2) + 0.1816 \cdot \text{kormpt}(-3) + 0.3346 \cdot \text{kormpt}(-4) + 132.1235$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KORMPT(-1)	0.994246	0.377799	2.631681	0.0338
KORMPT(-2)	-0.802211	0.509189	-1.575468	0.1592
KORMPT(-3)	0.181581	0.529594	0.342867	0.7418
KORMPT(-4)	0.334577	0.338815	0.987492	0.3563
C	132.1235	459.5103	2.875310	0.0238
R-squared	0.950563	Mean dependent var		3678.583
Adjusted R-squared	0.922314	S.D. dependent var		485.3116
S.E. of regression	135.2673	Akaike info criterion		12.94672
Sum squared resid	128.0807	Schwarz criterion		13.14876
Log likelihood	-72.68032	Hannan-Quinn criter.		12.87192
F-statistic	33.64878	Durbin-Watson stat		1.385384
Prob(F-statistic)	0.000116			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,95$$

$$SSR = 128,08$$

$$DW = 1,39$$

Моделювання виробництва кормів, які не увійшли ні в одну категорію комбікормів

Dependent Variable: KORMOKR

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2009 2019

Included observations: 11 after adjustments

$kormokr = 0.7107*kormokr(-1) + 0.4115*kormokr(-2) + 0.2864*kormokr(-3) - 0.0952*kormokr(-4) - 0.1790*kormokr(-5) - 156.0219$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KORMOKR(-1)	0.710730	1.270165	0.559557	0.5999
KORMOKR(-2)	0.411475	0.230422	1.785742	0.1342
KORMOKR(-3)	0.286443	0.428357	0.668702	0.5333
KORMOKR(-4)	-0.095175	0.677349	-0.140512	0.8937
KORMOKR(-5)	-0.178966	0.349574	-0.511953	0.6305
C	-156.0219	162.3358	-0.961106	0.3806
R-squared	0.958681	Mean dependent var		765.3727
Adjusted R-squared	0.917362	S.D. dependent var		155.3012
S.E. of regression	44.64403	Akaike info criterion		10.73777
Sum squared resid	996.5447	Schwarz criterion		10.95480
Log likelihood	-53.05773	Hannan-Quinn criter.		10.60096
F-statistic	23.20209	Durbin-Watson stat		1.271646
Prob(F-statistic)	0.001802			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,96$$

$$SSR = 996,54$$

$$DW = 1,27$$

Моделювання виробництва комбікормів всього

Dependent Variable: KORM

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2009 2019

Included observations: 11 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
KORM(-1)	0.559397	0.365890	1.528867	0.1868
KORM(-2)	-0.238733	0.466178	-0.512107	0.6304
KORM(-3)	0.279261	0.423678	0.659134	0.5390
KORM(-4)	-0.003801	0.419333	-0.009064	0.9931
KORM(-5)	-0.015417	0.278811	-0.055297	0.9580
C	2866.128	1200.744	2.386961	0.0626
R-squared	0.866088	Mean dependent var		6520.773
Adjusted R-squared	0.732175	S.D. dependent var		340.1525
S.E. of regression	176.0350	Akaike info criterion		13.48170
Sum squared resid	154.9417	Schwarz criterion		13.69873
Log likelihood	-68.14932	Hannan-Quinn criter.		13.34489
F-statistic	6.467566	Durbin-Watson stat		1.474948
Prob(F-statistic)	0.030670			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,87$$

$$SSR = 154,94$$

$$DW = 1,47$$

Моделювання експорту хлібобулочних виробів

Dependent Variable: EXPHBB

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2013 2019

Included observations: 7 after adjustments

exphbb = 1.0199*exphbb(-1) - 0.4792*exphbb(-2) + 48.9772

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXPHBB(-1)	1.019911	0.347953	2.931175	0.0428
EXPHBB(-2)	-0.479191	0.325824	-1.470701	0.2153
C	48.97716	26.77257	1.829378	0.1413
R-squared	0.725011	Mean dependent var		108.6571
Adjusted R-squared	0.587517	S.D. dependent var		25.62296
S.E. of regression	16.45630	Akaike info criterion		8.736821
Sum squared resid	108.3240	Schwarz criterion		8.713640
Log likelihood	-27.57887	Hannan-Quinn criter.		8.450304
F-statistic	5.273031	Durbin-Watson stat		2.345060
Prob(F-statistic)	0.075619			

Основні статистичні характеристики моделі:

$R^2 = 0,73$

$SSR = 108,32$

$DW = 2,35$

Моделювання експорту круп

Dependent Variable: EXPKRUP

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2014 2019

Included observations: 6 after adjustments

$$\text{expkrup} = 0.2781 \cdot \text{expkrup}(-1) - 0.1089 \cdot \text{expkrup}(-2) + 0.2921 \cdot \text{expkrup}(-3) + 12.5617$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXPKRUP(-1)	0.278096	0.148835	1.868481	0.2026
EXPKRUP(-2)	-0.108917	0.151631	-0.718306	0.5471
EXPKRUP(-3)	0.292056	0.153688	1.900321	0.1978
C	12.56172	7.074122	1.775729	0.2178
R-squared	0.735458	Mean dependent var		27.06667
Adjusted R-squared	0.338646	S.D. dependent var		2.454927
S.E. of regression	1.996436	Akaike info criterion		4.455326
Sum squared resid	797.1517	Schwarz criterion		4.316499
Log likelihood	-9.365977	Hannan-Quinn criter.		3.899590
F-statistic	1.853417	Durbin-Watson stat		2.219617
Prob(F-statistic)	0.369279			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,74$$

$$SSR = 797,15$$

$$DW = 2,22$$

Моделювання експорту пшеничного борошна

Dependent Variable: EXPBORZN

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2014 2019

Included observations: 6 after adjustments

$$\text{expborzn} = 0.3156 \cdot \text{expborzn}(-1) - 1.3958 \cdot \text{expborzn}(-2) + 1.6365 \cdot \text{expborzn}(-3) + 252.7450$$

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXPBORZN(-1)	0.315558	0.659174	0.478717	0.6794
EXPBORZN(-2)	-1.395783	3.963919	-0.352122	0.7584
EXPBORZN(-3)	1.636470	4.544771	0.360078	0.7533
C	252.7450	188.2799	1.342390	0.3116
R-squared	0.558465	Mean dependent var		333.1500
Adjusted R-squared	-0.853837	S.D. dependent var		66.73841
S.E. of regression	90.86813	Akaike info criterion		12.09142
Sum squared resid	165.1403	Schwarz criterion		11.95259
Log likelihood	-32.27425	Hannan-Quinn criter.		11.53568
F-statistic	0.232370	Durbin-Watson stat		2.496183
Prob(F-statistic)	0.868598			

Основні статистичні характеристики моделі:

$$R^2 = 0,56$$

$$SSR = 165,14$$

$$DW = 2,50$$

Додаток М

Проектний рівень виробництва та реалізації зерна за варіантами

Таблиця М.1

Фактичний рівень та проєкт реалізації основних зернових культур сільськогосподарськими підприємствами за варіантами у цінах 2019 р.*

Показник	Кількість, тис. тонн	Валова додана вартість, млн грн			У т. ч. прибуток, млн грн		
Пшениця							
2019 р.	17061,8	24055,4			4732,9		
Варіанти на 2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		20	25	30	20	25	30
№ 1	19621,1	34597,9	36414,8	38090,4	13334,5	15999,0	18461,5
+ до 2019р.	2559,3	10542,5	12359,4	14035,0	8601,6	11266,1	13728,6
№ 2	22180,3	39110,5	41164,4	43058,6	15071,5	18085,8	20869,4
+ до 2019р.	5118,5	9025,5	9499,4	9936,5	3478,0	4173,6	4816,0
№ 3	24739,6	43623,4	45914,2	48027,0	16810,6	20172,7	23277,5
+ до 2019р.	7677,8	13538,3	14249,2	14904,9	5217,1	6260,5	7224,0
Ячмінь							
2019 р.	3219,9	4299,5			284,6		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		15	20	25	15	20	25
№ 1	3702,9	6002,0	6383,4	6686,7	1899,2	2463,9	2912,3
+ до 2019р.	483,0	1702,5	2083,9	2387,2	388,8	321,4	379,9
№ 2	4024,9	6524,0	6938,5	7268,2	2064,4	2678,2	3165,6
+ до 2019р.	805	1304,8	1387,7	1453,7	412,9	535,6	633,1
№ 3	4346,9	7045,9	7493,6	7849,6	2229,5	2892,4	3418,8
+ до 2019р.	1127,0	1826,8	1942,8	2035,1	578,0	749,9	886,4
Кукурудза на зерно							
2019 р.	27696,8	42356,7			15421,6		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		25	30	35	25	30	35
№ 1	33236,2	54959,4	57558,5	59961,4	24491,8	28260,7	31750,5
+ до 2019р.	5539,4	12602,7	15201,8	17604,7	4081,9	4710,2	5070,2
№ 2	37390,8	61829,4	64753,4	67456,7	27553,3	31793,4	35719,4
+ до 2019р.	9694,0	16027,1	16788,1	17488,9	7143,5	8242,8	8872,9
№ 3	41545,2	68699,1	71948,0	74951,7	30614,7	35325,9	39688,1
+ до 2019р.	13848,4	22895,6	23982,7	24983,9	10204,9	11775,3	12675,4
Інші							
2019 р.	1040,6	1632,9			-		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		20	25	30	20	25	30
№ 1	1248,7	2446,8	2548,7	2650,7	407,8	1248,7	611,7
+ до 2019р.	208,1	407,8	424,8	441,7	68,0	85,0	101,9
№ 2	1404,8	2752,7	2867,4	2982,1	458,8	573,5	688,2
+ до 2019р.	364,2	713,6	743,4	773,1	118,9	148,7	178,4
№ 3	1560,9	3058,6	3186,0	3313,4	509,8	637,2	764,6
+ до 2019р.	520,3	1019,5	1062,0	1104,5	170,0	212,4	254,9
Разом по реалізації 2027 р. (варіант № 2 за реалізацією та рентабельністю)	65000,8		115723,7			53130,9	

Примітка. *Власна розробка автора

Продовження додатку М
Таблиця М.2

**Проект експорту основних зернових культур
за варіантами у цінах 2019 року***

Показник	Кількість, тис. тонн	Виручка від реалізації, без ПДВ, млн дол. США
Пшениця		
2019 р.	20022,1	3658,4
2027 р., у т. ч. збільшення експорту за варіантами:		182,72 дол. США за 1 т
№ 1	23025,4	4207,2
+ до 2019р.	3003,3	548,8
№ 2	26028,7	4756,0
+ до 2019р.	6006,6	1097,5
№ 3	29032,0	5304,7
+ до 2019р.	9009,9	1646,3
Ячмінь		
2019 р.	4143,4	710,1
2027 р., у т. ч. збільшення експорту за варіантами:		171,37 дол. США за 1 т
№ 1	4764,9	816,6
+ до 2019р.	621,5	106,5
№ 2	5179,3	887,6
+ до 2019р.	1035,9	177,5
№ 3	5593,6	958,6
+ до 2019р.	1450,2	248,5
Кукурудза на зерно		
2019 р.	32345,9	5218,3
2027 р., у т. ч. збільшення експорту за варіантами:		161,33 дол. США за 1 т
№ 1	38815,1	6262,0
+ до 2019р.	6469,2	1043,7
№ 2	43667,0	7044,8
+ до 2019р.	11321,1	1826,4
№ 3	48518,9	7827,6
+ до 2019р.	23025,4	3714,7
Інші		
2019 р.	201,1	46,5
2027 р., у т. ч. збільшення експорту за варіантами:		231,2 дол. США за 1 т
№ 1	241,3	55,8
+ до 2019р.	40,2	9,3
№ 2	271,5	62,8
+ до 2019р.	70,4	16,3
№ 3	301,7	69,8
+ до 2019р.	100,6	23,3

Примітка. *Власна розробка автора

Фактичний рівень та проєкт виробництва основних зернових культур для власних потреб (валове виробництво за мінусом реалізованої продукції) сільськогосподарськими підприємствами за варіантами у цінах 2019 р.*

Показник	Кількість, тис. т	Додана вартість, млн грн
Пшениця		
2019 р.	5516,0	
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		
№ 1	6343,4	6607,3
+ до 2019р.	827,4	861,8
№ 2	7170,8	7469,1
+ до 2019р.	1654,8	1723,6
№ 3	7998,2	8330,9
+ до 2019р.	2482,2	2585,5
Ячмінь		
2019 р.	2148,7	
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		
№ 1	2471,0	2726,3
+ до 2019р.	322,3	355,6
№ 2	2685,9	2963,4
+ до 2019р.	537,2	592,7
№ 3	2900,7	3200,3
+ до 2019р.	752,0	829,7
Кукурудза на зерно		
2019 р.	2967,6	
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти::		
№ 1	3561,1	2885,2
+ до 2019р.	593,5	480,9
№ 2	4006,3	3245,9
+ до 2019р.	1038,7	841,6
№ 3	4451,4	3606,5
+ до 2019р.	1483,8	1202,2
Інші		
2019 р.	330,7	
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		
№ 1	396,8	584,7
+ до 2019р.	66,1	97,4
№ 2	446,4	657,8
+ до 2019р.	115,7	170,5
№ 3	496,1	731,1
+ до 2019р.	165,4	243,7

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток Н

Таблиця Н.1

**Фактичний рівень та проєкт виробництва основних видів комбікормів
підприємствами зернопродуктового підкомплексу
за варіантами у цінах 2019 року***

Показник	Кількість, тис. т	Валова додана вартість, млн грн			У т. ч. прибуток, млн грн		
Для свиней							
2019 р.	1228,6	1094,2			625,9		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	1658,6	1054,7	1477,1	1899,7	422,5	844,9	1267,4
+ до 2019р.	430,0	273,4	383,0	492,5	109,5	219,1	328,6
№ 2	1842,9	1171,9	1641,32	2110,7	469,4	938,83	1408,3
+ до 2019р.	614,3	390,6	547,1	703,6	156,5	312,9	469,4
№ 3	2027,2	1289,1	1805,5	2321,8	516,4	1032,7	1549,1
+ до 2019р.	798,6	507,8	711,2	914,7	203,4	406,8	610,3
Для ВРХ							
2019 р.	701,1	652,7			385,5		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	841,3	552,0	783,3	1014,6	231,3	462,6	693,9
+ до 2019р.	140,2	92,0	130,5	169,1	38,5	77,1	115,6
№ 2	946,5	621,0	881,22	1141,4	260,2	520,42	780,6
+ до 2019р.	245,4	161,0	228,5	295,9	67,5	134,9	202,4
№ 3	1051,7	690,0	979,2	1268,3	289,1	578,3	867,4
+ до 2019р.	350,6	230,0	326,4	422,8	96,4	192,8	289,2
Для птиці							
2019 р.	4534,0	4846,3			3117,8		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	5894,2	4273,5	6300,1	8326,7	2026,5	4053,1	6079,7
+ до 2019р.	1360,2	986,2	1453,9	1921,6	467,7	935,3	1403,0
№ 2	6574,3	4766,7	7027,07	9287,5	2260,4	4520,8	6781,3
+ до 2019р.	2040,3	1479,3	2180,8	2882,3	701,5	1403,0	2104,5
№ 3	7254,4	5259,7	7754,0	10248,3	2494,2	4988,5	7482,8
+ до 2019р.	2720,4	1972,4	2907,8	3843,1	935,3	1870,7	2806,0
Інші комбікорми							
2019 р.	470,8	453,6			274,2		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва та варіанти:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	682,7	459,0	657,8	924,9	198,8	397,6	596,4
+ до 2019р.	211,9	142,5	204,2	287,1	61,7	123,4	185,1
№ 2	753,3	506,5	725,81	1020,5	219,4	438,70	658,1
+ до 2019р.	282,5	190,0	272,2	382,7	82,3	164,5	246,8
№ 3	823,9	553,9	793,8	1116,1	239,9	479,8	719,7
+ до 2019р.	353,1	237,4	340,2	478,3	102,8	205,6	308,5
Всього 2027р. (2 варіант 10% рентабельності)	10117,0		10275,4			6420,08	

Примітка. *Власна розробка автора

**Фактичний рівень та проєкт виробництва та реалізації круп
підприємствами зернопродуктового підкомплексу АПК
за варіантами у цінах 2019 року***

Показник	Кількість, тис. т круп/зерно у середньому 72% виходу круп	Валова додана вартість, млн грн			У т. ч. прибуток, млн грн		
Варіанти та додаткова кількість продукції		За рентабельності:			За рентабельності:		
2019 р. (факт)	340,4/472,8	5 % - 608,58 грн на 1 т, 10 % - 857,42 грн на 1 т, 15 % - 1106,26 грн на 1 т			5 % - 248,84 грн на 1 т, 10 % - 497,68 грн на 1 т, 15 % - 746,52 грн на 1 т		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	459,5/638,2	388,4	547,2	706,0	158,8	317,62	476,43
+ до 2019р.	119,1/165,4	100,7	141,8	183,0	41,2	82,3	123,47
№ 2	510,8/709,4	431,7	608,3	784,8	176,5	353,12	529,6
+ до 2019р.	170,4/236,7	144,1	203,0	261,9	58,9	117,8	176,7
№ 3	561,7/780,1	474,8	668,9	863,0	194,1	388,2	582,4
+ до 2019р.	221,3/307,4	187,1	263,6	340,1	76,5	153,0	307,4

Примітка. *Власна розробка автора

**Фактичний рівень та проєкт виробництва та реалізації макаронних
виробів підприємствами зернопродуктового підкомплексу АПК
за різними варіантами у цінах 2019 року***

Показник	Кількість, тис. т	Валова додана вартість, млн грн			У т. ч. прибуток, млн грн		
Варіанти та додаткова кількість продукції		За рентабельності:			За рентабельності:		
2019 р. (факт)	207,9	5 % - 1418,81 грн на 1 т, 10 % - 1975,13 грн на 1 т, 15 % - 2531,28 грн на 1 т			5 % - 556,33 грн на 1 т, 10 % - 1112,65 грн на 1 т, 15 % - 1668,8 грн на 1 т		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	280,5	398,0	554,0	710,0	156,1	312,1	468,1
+ до 2019р.	72,6	103,0	143,4	183,8	40,4	80,8	121,2
№ 2	311,9	442,5	616,0	789,5	173,5	347,0	520,5
+ до 2019р.	104,0	147,6	205,4	263,2	57,9	115,7	173,6
№ 3	343,0	486,7	677,5	868,2	190,8	381,6	572,4
+ до 2019р.	135,1	191,7	266,8	342,0	75,2	150,3	225,5

Примітка. *Власна розробка автора

**Фактичний рівень та проєкт виробництва та реалізації борошна
підприємствами зернопродуктового підкомплексу АПК
за варіантами у цінах 2019 року***

Показник	Кількість, тис. т борошно / пшениця (75% вихід борошна)	Валова додана вартість, млн грн			У т. ч. прибуток, млн грн		
Варіанти та додаткова кількість продукції		За рентабельності:			За рентабельності:		
2019 р. (факт)	1830,2/2440,3	5 % - 558,20 грн на 1 т, 10 % - 810,98 грн на 1 т, 15 % - 1063,8 грн на 1 т			5 % - 252,78 грн на 1 т, 10 % - 505,56грн на 1 т, 15 % - 758,34грн на 1 т		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	2470,8/3294,4	1838,9	2671,7	3504,6	832,8	1665,5	2498,2
+ до 2019р.	640,6/854,1	476,8	692,7	908,6	215,9	431,8	647,7
№ 2	2836,8/3782,4	2111,3	3067,5	4023,7	956,1	1912,2	2868,3
+ до 2019р.	1006,6/1342,1	749,2	1008,4	1427,7	339,3	678,51	1017,8
№ 3	3202,7/4270,3	2383,7	3463,1	4542,8	1079,4	2158,9	3238,3
+ до 2019р.	1372,5/1830,0	1021,5	1484,1	1946,8	462,6	925,2	1387,8

Примітка. *Власна розробка автора

**Фактичний рівень та проєкт виробництва та реалізації хлібобулочних
виробів підприємствами зернопродуктового підкомплексу АПК на 2027 р.
за варіантами у цінах 2019 р.***

Показник	Кількість, тис. т	Валова додана вартість, млн грн			У т. ч. прибуток, млн грн		
Варіанти та додаткова кількість продукції		За рентабельності:			За рентабельності:		
2019 р. (факт)	892,7	5 % - 1373,98 грн на 1 т, 10 % - 1817,40 грн на 1 т, 15 % - 2260,83 грн на 1 т			5 % - 443,43 грн на 1 т, 10 % - 886,85 грн на 1 т, 15 % - 1330,28 грн на 1 т		
2027 р., у т. ч. збільшення реалізації:		За рентабельності, %			За рентабельності, %		
		5	10	15	5	10	15
№ 1	1026,6	1410,5	1865,7	2321,0	455,2	910,4	1365,7
+ до 2019р.	133,9	184,0	243,3	302,7	59,4	118,7	178,1
№ 2	1160,51	1594,5	2109,1	2623,7	514,6	918,8	1543,8
+ до 2019р.	267,8	368,0	486,7	605,5	118,8	237,5	356,2
№ 3	1294,4	1778,5	2352,4	2926,4	574,0	1147,9	1721,9
+ до 2019р.	401,7	551,9	730,0	908,2	178,1	356,2	534,4

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток П

**Проектна величина доданої вартості, прибутку та додаткової кількості
робочих місць на 2027 р. на елеваторах та зерноскладах**

Таблиця П.1

**Вартість послуги на елеваторах із зберігання зерна
(у цінах 2019 року – потужність одночасного зберігання 200000 тонн
в розрахунку на рік)***

Статті витрат	Сума, тис. грн	У розрахунку на 1 грн на т	У % до загального
Заробітна плата (165,3 людини зарплата одного в р. 130,8 тис. грн)	21621,6	108,11	22,0
Нарахування на заробітну плату	4756,75	23,78	
Паливо-мастильні матеріали	22407,84	112,04	22,8
Електроенергія	15429,96	77,14	15,7
Амортизація	18968,04	94,84	19,3
Інші	4422,6	22,11	4,5
Загальновиробничі витрати	7008,54 (ДВ-4205,1)	35,04 (ДВ-21,03)	8,0
Всього виробничі витрати	94615,33	473,08	100,0
Адміністративні витрати та витрати на збут	4730,77 (ДВ-1892,3)	23,65 (ДВ-9,46)	
Повна собівартість	99346,1	496,73	
Розрахункова рентабельність, %	10,0	10,0	
Реалізаційна вартість без ПДВ всього	109280,71	546,40	
Прибуток	9934,61	49,67	
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна		306,89	
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості послуги зберігання 1 т зерна, %		56,2	
Рентабельність доданої вартості, %		16,2	
Кількість працівників у розрахунку на 1 тону, осіб	1210 т зерна зберігання На 1000 т /1210 = 0,83 працівника		

Примітка. *Власна розробка автора

Продовження додатку П

Таблиця П.2

Вартість послуги на елеваторах зі сушіння зерна
(у цінах 2019 року - потужність сушіння - 500000 тонн на рік)*

Статті витрат	Сума, тис. грн	У розрахунку на 1 т., грн	У % до загаль- ного
Заробітна плата	4965,3	9,93	8,1
Нарахування на заробітну плату	1092,37	2,18	1,8
Газ та паливо-мастильні матеріали	44319,90	88,64	72,6
Електроенергія	1716,40	3,43	2,8
Амортизація	3310,2	6,62	5,4
Інші	1145,5	2,29	1,9
Загальновиробничі витрати	4523,97 (ДВ-2714,38)	9,05 (ДВ-5,43)	7,4
Всього виробничі витрати	61073,64	122,15	100,0
Адміністративні витрати та витати на збут	3053,68 (ДВ-1221,47)	6,11 (ДВ-2,44)	
Повна собівартість	64127,32	128,25	
Розрахункова рентабельність, %	10,0	10,0	
Реалізаційна вартість без ПДВ всього	70540,05	141,08	
Реалізаційна вартість без ПДВ в розрахунку на 1 т	141,08грн (47,03 грн за 1 т / %) Розрахунково 3% вологості	141,08	
Прибуток	6412,73	12,83	
Додана вартість у розрахунку на 1 т зерна		39,43	
Частка створеної доданої вартості у реалізаційній вартості зберігання 1 т зерна, %		27,95	
Рентабельність доданої вартості, %		32,5	
Кількість працівників у розрахунку на 1 тону, осіб	12500 т зерна сушіння На 1000 т / 12500= 0,08 працівника		

Примітка. *Власна розробка автора

**Розрахунок додаткової кількості працівників на зберіганні та сушінні
зерна на 2027 р.***

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн (збільшення порівняно з 2019 р.)	Кількість працівників на виробництво 1 тис. т зерна на р. (прямі витрати)	Додаткова кількість працівників, осіб
Зерно зберігання (додаткова кількість елеваторних потужностей)	22500	0,83	18675
Зерно сушіння 60% від додаткового виробництва	24170 *0,6 =14502	0,08	1160
Всього			19835
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація			3967
Всього (приблизно 1555 т на працівника на в рік)			23802

Примітка. *Власна розробка автора

**Розрахунок величини доданої вартості, зокрема прибутку на зберіганні та
сішці зерна на 2027 р.***

Продукція	Кількість, тис. тонн (проект на 2027 р.)	Додана вартість (зберігання 306,89 грн / т, сушка – 39,43 грн / т)	Додана вартість всього млрд грн
Зерно зберігання (додаткова кількість елеваторних потужностей)	69300	306,89	21,3
Зерно сушка 60% від додаткового виробництва	69300 x 0,6 =41580	39,43	1,6
Разом			22,9
		Прибуток (зберігання 49,67 грн / т, сушка – 12,83 грн / т)	Прибуток всього млрд грн
Зерно зберігання (додаткова кількість елеваторних потужностей)	69300	49,67	3,5
Зерно сушка 60% від додаткового виробництва	69300 x 0,6 =41580	12,83	0,5
Разом			4,0

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток Р

**Проектна додаткова кількість робочих місць при виробництві та реалізації
зерна на 2027 р.***

Таблиця Р.1

**Визначення додаткової кількості працівників у виробництві зернових
культур 2027 р.***

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн	Величина прямих витрат на оплату праці в розрахунку на 1 т (якщо збільшення урожайності то зменшення питомої ваги заробітної плати на цей ще процент питомої ваги)	Всього витрат на оплату праці, тис. грн	Середньорічна оплата 1 працівника у сільському господарстві, тис. грн у 2019 р.	Додаткова кількість працівників, осіб
Пшениця	1654,8+5118,5 = 6773,3	195,5 /1,30= 150,4	1018704,3	8,856 *12 = 106,272	9586
Ячмінь	537,2+805,0= 1342,2	213,6/1,25= 170,9	229382,0	8,856*12 = 106,272	2158
Кукурудза зерно	1038,7+9694 = 10732,7	129,8/1,35= 96,1	1031412,5	8,856*12 = 106,272	9705
Інші	115,7+364,2= 479,9	20% від доданої вартості (1473,6 грн при виробництві) 1473,6*0,2 = 294,72 і розділити на 1,35 = 218,3	104762,17	8,856*12 = 106,272	986
Разом по зернових	19328,1				22435
Транспортування у межах господарства	19328,1/12,5 тис. т (перевезення в р. на 1 машину за зміну) 2 водія и слюсар				1546*3= 4638
Всього					27073
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація					21658
Всього (приблизно 1 працівник на 400 т зерна)					48731

Примітка. *Власна розробка автора

Фактичний рівень та проєкт виробництва зернових культур та додаткова кількість робочих місць у господарствах населення за варіантами*

Показник	Кількість, тис. тонн	Додаткова кількість робочих місць, од. (1 працівника на 400 т)
Пшениця		
2019 р.	5750,1	
Варіанти		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва:		
№ 1		
+ до 2019р.		
№ 2	7475,1	
+ до 2019р.	1725	
№ 3		
+ до 2019р.		
Ячмінь		
2019 р.	3548,2	
Варіанти		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва:		
№ 1		
+ до 2019р.		
№ 2	4612,7	
+ до 2019р.	1064,5	
№ 3		
+ до 2019р.		
Кукурудза на зерно		
2019 р.	5215,7	
Варіанти		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва:		
№ 1		
+ до 2019р.		
№ 2	7041,2	
+ до 2019р.	1825,5	
№ 3		
+ до 2019р.		
Інші		
2019 р.	647,1	
Варіанти		
2027 р., у т. ч. збільшення виробництва:		
№ 1		
+ до 2019р.		
№ 2	873,6	
+ до 2019р.	226,5	
№ 3		
+ до 2019р.		
Разом зернових та зернобобових (оптимальний варіант) додатково у 2027 р. порівняно з 2019 р.	4841,5	12104
Разом виробництво 2027 р. (варіант №2 – оптимальний)	20002,6	

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток С

**Проектна додаткова кількість робочих місць у виробництві та реалізації
продуктів переробки зерна на харчові цілі та корми на 2027 р.**

Таблиця С.1

**Визначення додаткової кількості працівників у виробництві
борошна 2027 р. (по обсягу виробництва на 1 працівника*)**

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн (збільшення у порівнянні з 2019 р.)	Кількість працівників на виробництво 1 тис. т зерна на рік (прямі витрати)	Додаткова кількість працівників, осіб
Борошно	1006,6	0,8	1074
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація			1611
Всього (приблизно 1 працівник на 375 т борошна разом з побічними продуктами)			2685

Примітка. *Власна розробка автора

Таблиця С.2

**Визначення додаткової кількості працівників у виробництві
хлібобулочних виробів 2027 р. (по обсягу виробництва на 1 працівника*)**

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн (збільшення порівняно з 2019 р.)	Кількість працівників на виробництво 1 тис. т хлібобулочних виробів на рік (прямі витрати)	Додаткова кількість працівників, осіб
Хліб	268,5	2,3	618
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація			1545
Всього (приблизно 1 працівник на 124 т хлібобулочних виробів)			2163

Примітка. *Власна розробка автора

Таблиця С.3

**Визначення додаткової кількості працівників у виробництві круп
на 2027 р (по обсягу виробництва комбікормів на 1 працівника)**

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн (збільшення порівняно з 2019 р.)	Кількість працівників з переробки 1 тис. т зерна на крупи на рік (прямі витрати)	Додаткова кількість працівників, осіб
Крупи	236,6	1,2	284
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація			426
Всього (приблизно 1 працівник на 333 т круп разом з побічними продуктами)			710

Примітка. *Власна розробка автора

Таблиця С.4

Визначення додаткової кількості працівників у виробництві макаронних виробів на 2027 р. (по обсягу виробництва макаронів на 1 працівника)*

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн (збільшення порівняно з 2019 р)	Кількість працівників на виробництво 1 тис. тонн макаронних виробів на рік (прямі витрати)	Додаткова кількість працівників, осіб.
Макаронні вироби	104,0	3	312
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація			780
Всього (приблизно 1 працівник на 95 т макаронних виробів)			1092

Примітка. *Власна розробка автора

Таблиця С.5

Визначення додаткової кількості працівників у виробництві комбікормів на 2027 р. (по обсягу виробництва комбікормів на 1 працівника)*

Додаткова кількість продукції	Кількість, тис. тонн (збільшення порівняно з 2019 р.)	Кількість працівників на виробництво 1 тис. т комбікормів на р. (прямі витрати)	Додаткова кількість працівників, осіб
Комбікорми	3182,5	1,0	3183
Обслуговування виробництва, транспортування та реалізація			1910
Всього (приблизно 1 працівник на 625 т комбікорму)			5093

Примітка. *Власна розробка автора

Додаток Т

Проект

**ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МАКСИМІЗАЦІЇ ДОДАНОЇ
ВАРТОСТІ У ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК
УКРАЇНИ**

(як частина «СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО
ПІДКОМПЛЕКСУ АПК УКРАЇНИ ДО 2027 РОКУ»

(власна розробка автора, скорочений варіант)

Розділ 1. Покращення інфраструктури підкомплексу.

1. Модернізація існуючих та будівництво сучасних елеваторів і портових потужностей для зберігання зерна та доведення його до відповідних кондицій за новітніми технологіями, у т. ч. побудувати 22,5 млн т елеваторних потужностей.
2. Приведення усіх складських приміщень для зберігання продукції зернової групи до європейських стандартів.
3. Постійне удосконалення логістичної системи зернопродуктового підкомплексу та зменшення непродуктивних витрат. Подальший розвиток не тільки автомобільної логістики, а і пошук резервів та підвищення логістичного рівня залізничного та річкового транспорту щодо транспортування зерна.
4. Оптимізація логістичних зв'язків, що покращить ефективність пропозиції вітчизняної зернової продукції.
5. Покращення інформаційної доступності до ринків збуту зернової продукції, розвиток аграрних бірж та прозорого доступу для вітчизняних виробників зерна до їх інформаційних ресурсів.
6. Створення необхідних умов для покращення інвестиційного клімату. Широке залучення інвесторів до розбудови виробничої інфраструктури зернопродуктового підкомплексу, модернізації переробних підприємств для глибшої переробки зерна та створення більшої кількості готової продукції.

Розділ 2. Збільшення потужностей переробних галузей

1. Нарощення потужностей з виробництва повноцінних комбікормів для худоби та птиці, зменшуючи при цьому собівартість одиниці продукції, що буде одним із стимулів для розвитку вітчизняного тваринництва та посилення експортних позицій. Зростання попиту на вітчизняні комбікорми, в свою чергу, позитивно вплине на величину доданої вартості. Переробка зерна на комбікорми може подвоїти величину створеної доданої вартості по відношенню до величини доданої вартості у сировині
2. Створення відповідних умов для збільшення виробництва борошна, яке, дозволяє отримати до 55-65 % доданої вартості по відношенню до вирощування озимої пшениці. Для цього необхідно удосконалити технології переробки для підвищення якості борошна та на державному рівні сприяти збільшенню експорту даної продукції.
3. Підвищення якості та диверсифікація готових продуктів із зерна нетривалого зберігання. Зростання виробництва цієї продукції можливе за умови збільшення експортних квот та розширення її асортименту на внутрішньому ринку. При виробництві хліба та хлібобулочних виробів як готового продукту, додана вартість по відношенню до виробництва та реалізації зерна пшениці збільшується у 2,5-2,6 рази.
4. Збільшення виробництва таких готових продуктів із зерна як макаронні вироби та крупи. Умови зростання їх виробництва такі ж, які вказані у попередньому пункті. При виробництві круп можна отримати більше половини величини доданої вартості по відношенню до сировини. Особливу увагу звернути на підвищення якості макаронних виробів, що збільшить можливості їх експорту в країни Європейського Союзу.
5. Покращення кондиційних вимог до зернової продукції для збільшення її використання у інших галузях агропромислового комплексу нашої країни, зокрема, у спиртовій промисловості та виробництві пива. Це, у свою чергу, збільшить завантаження потужностей суміжних галузей.

Розділ 3. Кооперація, вертикальна та горизонтальна інтеграція, створення регіональних зернопродуктових кластерів.

1. Удосконалення законодавчої бази для посилення вертикальної та горизонтальної інтеграції, розвитку кооперації, створення кластерів.
2. Залучення якомога більшої кількості підприємств зернопродуктового підкомплексу, фермерів, особистих селянських господарств та господарств населення у процеси як вертикальної кооперації, так і кооперування виробництва (горизонтальної кооперації). Це дасть можливість значно збільшити величину доданої вартості, в основному, за рахунок прибутку, витіснивши більшу частину посередників із ринку зерна.
3. Створення продуктових агропромислових об'єднань в межах зернопродуктового підкомплексу з ознаками кластерної організації.
4. Побудова економічних мереж у рамках зернопродуктового підкомплексу АПК України із впровадженням трансферних цін та надання усім об'єктам системи рівноправного розвитку.
5. Посилення внутрішньогосподарського розрахунку на підприємствах зернопродуктового підкомплексу. Внутрішньогосподарський розрахунок позитивно змінює відношення працівника до результатів своєї праці. У цьому випадку працівник стає, по суті, партнером у бізнесі та, раціонально витрачаючи виробничі ресурси, є учасником формування та розподілу госпрозрахункового доходу.
6. Створення регіональних зернопродуктових кластерів. В цій структурі органічно пов'язані підприємства і організації, які займаються виробництвом та переробкою зернової продукції, сервісні підприємства та сільські і районні міні-кластери з виробництва зернової продукції, а також, що важливо, особисті селянські господарства та господарства населення.

Розділ 4. Запровадження ресурсоощадних технологій.

1. Застосування прогресивних ресурсоощадних технологій у виробництві зерна та його переробці. Запровадження даних технологій дає змогу

знизити як абсолютні, так і питомі матеріальні витрати, що забезпечує збільшення прибутковості виробництва та дає можливість підвищити матеріальну заінтересованість робітників у кінцевому результаті.

2. Ресурсоощадні технології є джерелом підвищення оплати праці працівників зернопродуктового підкомплексу. Зменшення виробничих витрат (абсолютних та питомих) за інших рівних умов дозволяє керівництву підприємств підкомплексу підвищувати оплату праці своїм працівникам, збільшуючи додану вартість.
3. Застосування матеріального стимулювання для робітників щодо бережливої експлуатації техніки та обладнання. Збільшення строку використання сільськогосподарської техніки зменшує витрати фінансових ресурсів та збільшує прибуток, що теж зумовлює зростання доданої вартості.
4. Посилення матеріального стимулювання робітників щодо економії прямих витрат. Разом із запровадженням ресурсоощадних технологій це є інструментом зниження рівня матеріальних витрат та джерелом підвищення оплати праці.
5. Запровадження ресурсоощадних технологій підвищує продуктивність праці та збільшує виробництво продукції, що є основними чинниками зростання надходжень від реалізації продукції.

Розділ 5. Підвищення матеріально-технічного забезпечення.

1. Збільшення державної підтримки на відшкодування частини вартості придбаних основних засобів та матеріальних ресурсів підприємствами зернопродуктового підкомплексу. Підвищення матеріально-технічного забезпечення є необхідним елементом досягнення більшої доданої вартості.
2. Створення умов для організації діяльності обслуговуючих кооперативів, машино-технічних станцій для забезпечення ефективного використання сільськогосподарської техніки. Це важливо для середніх та малих сільськогосподарських підприємств, які, маючи невеликі площі для

посіву зернових культур, не в змозі купувати дорогу техніку, або ефективно її використовувати на вказаних площах.

3. Забезпечення державою справедливого співвідношення цін на матеріально-технічні ресурси для виробництва зерна і ціною реалізації зернової продукції як чинника зростання доданої вартості.
4. Залучення іноземних інвестицій у відтворення матеріально-технічної бази зернопродуктового підкомплексу АПК України, розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, у тому числі систем машин для вирощування зерна, та виробництво матеріальних ресурсів.
5. Застосування підприємствами зернопродуктового підкомплексу методів та норм нарахування амортизації, які б дозволили швидше оновлювати основні засоби, виводячи з обслуговування виробництва застарілу техніку.

Розділ 6. Оптимізація виробництва та структури доданої вартості

1. Оптимізація виробництва у зернопродуктовому підкомплексі з урахуванням потреб зовнішнього та внутрішнього ринків, стимулюючи розвиток інших галузей економіки, які використовують у виробництві зернопродукти. Це дасть можливість наростити виробництво та розширити асортимент продукції, що збільшить величину доданої вартості.
2. Оптимізація структури доданої вартості, яка є індивідуальною для кожного підприємства та галузі зернопродуктового підкомплексу, але водночас простежуються і спільні принципи даного процесу для підкомплексу в цілому.
3. Особливу увагу в формуванні оптимальної структури доданої вартості необхідно звернути на співвідношення прибутку і заробітної плати. З одного боку, це елементи, які взаємно зменшують або збільшують величину один одного за інших рівних умов, а з іншого – стимулююча функція заробітної плати позитивно впливає на суму прибутку.
4. Удосконалення орендних відносин між орендарями та орендодавцями. Частину орендної плати використовувати на покращення родючості

грунтів, що є запорукою високих урожаїв зернових та зернобобових культур.

5. Збільшення пільгового кредитування підприємств зернопродуктового підкомплексу. Зменшення плати за відсотками буде збільшувати прибуток підприємств.

Розділ 7. Експорт продукції з високою доданою вартістю

1. Зростання величини доданої вартості в даному випадку можливе як за реалізації більшої кількості цільного зерна, і в більшій мірі, за реалізації продуктів переробки зерна з високою доданою вартістю, а також збільшення експорту насіннєвого матеріалу.
2. Стимулювання експорту зерна та продуктів його переробки може забезпечити відповідне державне регулювання зовнішньої торгівлі.
3. Збільшення державної підтримки у виробництві зерна допоможе вітчизняним товаровиробникам підвищити конкурентоспроможність продукції. Посиленню цього результату сприятиме застосування ресурсоощадних технологій вирощування зернових культур та запровадження прогресивних форм організації виробництва і праці.
4. Кооперація малих господарств-виробників зерна дасть змогу пропонувати зерно на експорт великими партіями та обійтися без послуг посередників, що значно збільшить величину доданої вартості.
5. Залучення іноземних інвестицій у виробництво та переробку зерна повинно бути одним із основних завдань економічної політики держави.

Очікувані результати реалізації основних стратегічних напрямів максимізації доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК України на період до 2027 року (базовий 2019 р.):

- продовольчу безпеку забезпечити шляхом пропонування основних видів продукції (зерно на рівні не менш як на 100 %, продукти його переробки – 95 %) попиту внутрішнього ринку та необхідного поповнення цими продуктами держрезерву;

- підвищення рівня заробітної плати працівникам зернопродуктового підкомплексу в розмірі 115 % від середнього рівня за галузями економіки;
- виробити, включаючи господарства населення, 99,3 млн тонн зернових та зернобобових, у т. ч. на підприємствах зернопродуктового підкомплексу – 79,3 млн тонн зерна та отримати 130,1 млрд грн доданої вартості;
- переробити на комбікорм 7,1 млн тонн зерна та реалізувавши його (10,1 млн тонн), отримати 10,3 млрд грн доданої вартості;
- переробити 3,8 млн т зерна пшениці на борошно (2,8 млн тонн) та реалізувавши його, отримати в перерахунку на зерно 3,1 млрд грн доданої вартості;
- виробити та реалізувати 1,2 млн тонн хліба та хлібобулочних виробів та отримати 2,1 млрд грн доданої вартості;
- переробити 0,7 млн т зерна на крупи (0,5 млн тонн) та реалізувавши їх, отримати 0,6 млрд грн доданої вартості;
- виробити 0,3 млн т різних видів макаронів та реалізувавши їх, отримати 0,6 млрд грн доданої вартості;
- ввести в експлуатацію елеваторних потужностей на 22,5 млн тонн;
- всього по зернопродуктовому підкомплексі отримати 170,6 млрд грн доданої вартості, з яких прибутку – 67,4 млрд грн;
- при запровадженні вказаних заходів буде створено додатково 144,2 тис. робочих місць повної зайнятості.

ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

вул. Смілянська, 131, м. Черкаси, 18000, тел./факс: (0472) 36-07-60, 63-77-64

E-mail: reform2010@ck.gov.ua, сайт: www.apkck.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 00733398

від _____ 20__ р. № _____ На № _____ від _____ 2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Світового Олександра Михайловича

за темою: «Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК»

Довідка видана Світовому Олександру Михайловичу в тому, що результати дисертаційного дослідження за вказаною темою були використані Департаментом агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації при розробці програм розвитку агропромислового виробництва області. Велику практичну значущість мають розробки автора щодо формування доданої вартості на підприємствах зернопродуктового підкомплексу через кооперування виробництва, вертикальну інтеграцію, створення регіональних зернових кластерів. Ефективне функціонування кластерів передбачає тісну взаємодію з науковими установами й органами місцевого самоврядування та, на разі, потребує законодавчого врегулювання своєї діяльності.

Практичний інтерес дисертаційного дослідження Світового О.М. ми вбачаємо також у пропозиціях автора щодо збільшення виробництва продукції переробки зерна, застосовуючи ресурсоощадні технології. Нарощення потужностей переробних підприємств за таких умов, особливо з виробництва борошна та комбікормів, сприятиме значному збільшенню доданої вартості, тому як у переробних галузях створюється більша частина такої вартості по відношенню до сировини.

Черкаська обласна державна адміністрація
№ 02/09-01.2-16/1152 від 05.02.2021

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Світовим О.М.

Директор

Анатолій ЯРІШ

**УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
УМАНСЬКОЇ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

20300 м. Умань вул. Залізняка, 2а тел.ф.3-71-18, пр.3-32-18

12.06.2019 № 162

На №

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Видана Світовому Олександрю Михайловичу в тому, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК» мають прикладне значення і використовуються агроформуваннями Уманського району при плануванні виробничих програм, при розробці проектів рішень районних програм розвитку агропромислового виробництва у частині заходів щодо покращення організації та технологій вирощування зернових культур та переробки зернової продукції для отримання оптимальної величини доданої вартості. Також використовуються розробки автора щодо удосконалення внутрішньогосподарського розрахунку та системи логістичних зв'язків у підприємствах, які займаються виробництвом та переробкою зерна для підвищення їх прибутковості.

Економічний аналіз сучасного стану виробництва зерна та зернопродуктів, здійснений Світовим О.М., дозволив визначити потенціал зернової галузі району для розробки програм соціально-економічного розвитку сільських територій.

Начальник управління

В.О.Мовчанюк

ЛАДИЖИНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Шкільна, 2, с. Ладижинка, Уманського району, Черкаської області, 20382
тел. (04744) 9-72-42, 9-72-31, E-mail: ladiginkasr@ukr.net, Код ЄДРПОУ 26261436

«31» 12 2020 р. № 901/02-25

Гр. Олександр СВИТОВОМУ

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Світового
Олександра Михайловича за темою: «Організаційно-економічні засади
формування доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК»

Дана довідка засвідчує, що матеріали дисертаційного дослідження
Світового Олександра Михайловича були використані виконавчими
органами Ладижинської сільської ради у розробці програм розвитку громади
у частині кооперації підприємств, у т. ч. фермерських, і господарств
населення щодо вирощування, зберігання та подальшої реалізації зернової
продукції для отримання максимальної величини доданої вартості.

Кооперація та інтеграція таких підприємств поліпшить їх координацію
та планування виробництва окремих сільськогосподарських культур з метою
їх подальшої переробки та реалізації цільного зерна із максимальною
вигодою для кожного члена кооперації.

Покращення логістичних зв'язків між підприємствами, які виробляють
зерно та його переробляють, у межах громади дасть змогу зменшити витрати,
оптимізувати парк транспортних засобів та забезпечити дотримання строків
доставки продукції.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем
захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Світовим О.М.

Сільський голова

Сергій ЦОКОЛЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

вул. Інститутська, 1 м. Умань, Черкаська обл., 20305
 тел.: (04744) 4-69-89, 3-20-11 факс: (04744) 3-20-41, 3-53-18
 E-mail: udau@udau.edu.ua Web: www.udau.edu.ua КОД ЄДРПОУ 00493787

«05.02.2021» № 01-10/113

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження за темою:
«Організаційно-економічні засади формування доданої вартості у
зернопродуктовому підкомплексі АПК»

Видана Світовому Олександру Михайловичу в тому, що результати дослідження за вказаною темою докторської дисертації мають практичну цінність, що зумовило її впровадження у навчально-методичний процес та наукову роботу кафедри публічного управління та адміністрування та кафедри менеджменту.

Положення дисертаційної роботи використовуються при викладання окремих частин навчальних дисциплін «Державне управління», «Аграрний менеджмент», «Організація праці та соціально-трудові відносини», «Організація виробництва», «Управління проектами», «Планування розвитку територій», «Планування діяльності підприємства».

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Світовим О.М.

Ректор

О.О. Непочатенко